درويش وايي: چي دا امر د تعجيز دی.

پوښتنه: مؤمنان يا ملکي ولي دا ورته وايي او سره دډ چي مؤمنان يا ملکي خو په دې پوهېږي چي دا کار نه کېدونکی دی؟

ځواب: مقاتلؒ وايي وهذا استهزاء بهم لکه دوی يعني منافقانو به په دنيا کي په مؤمنانو سره پسخند واهه حيث قالوا آمنا وماهم بمؤمنين، او په دنيا کي به چي د دوی رئيسانو يعني مجاهر کافرانو به دوی ته وويل چي تاسي ولي د مسلمانانو سره په لمونځو وغيره کي ګډون کوئ دوی به ورته ويل انما نستهزء بهم، کريمه: الله يستهزء بهم يعني حين يقال لهم ارجعوا ورائکم الآية، ابو امامةؓ وايي چي دوی ته چي دا وويل سي ارجعوا ورائکم نو دوی ولاړ سي و هغه ځای ته چي تقسيم د نور پکښې دی هيڅ شی د نور نه کړي پيدا بيرته چي دوی رجوع و مؤمنانو ته کوي په منځ کي حجاب پيدا سي کما يأتي في الآية الآتية، نو دا جزاء د خدایؒ ده دوی ته چي په دنيا کي د مؤمنانو سره دوی کاوه، کريمه: يخادعون الله وهو خادعهم، وقد مر تفصيله في تفسير سورة البقرة.

فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُوْرٍ لَّهُ بَابٌ ؕ

"فضرب بينهم" ای بين المؤمنين والمنافقين "بسور" يو دېوال بين شق الجنة وشق النار (بعض علماء وايي چي دا سور بين الجنة واهل النار چي پر هغو اهل اعراف چي اهل جنت هم ويني او اهل النار هم ويني، کريمه: وعلى الاعراف رجال الآية) هغه دروازه لري (يدخل فيه المؤمنون)

بَاطِنُهٗ فِيْهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهٗ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ؕ ﴿۱۳﴾

(ای باطن او الباب) "فيه الرحمة" لانه يلى الجنة "والظاهره" ای خارج السور "من قبله" ای من جهته الظاهرة العذاب لانه يلى النار.

درويش وايي: چي البغويؒ وايي په روايت د ابن عمرؓ چي دغه سور چي په قرآن کي خدایؒ ذکر کړی دی بسور له باب هو سور بيت المقدس، الشرقي باطنه فيه المسجد وظاهره من قبله العذاب، يو شېله ده چي وادي جهنم يې بولي، وقال ابن شريحؒ وکان کعب يقول مثل ذالک، وقال ابن عطيةؒ هو بعيد جدًا ورد عليه صاحب روح البيان.

درويش وايي: چي ددې سور په باره كي اقوال مختلفه دي نو زه نه غواړم چي متعلمين د تفسير په تشويش كي واچوم، روح المعاني او روح البيان يې علمي تحقيق كړى دى، روح المعاني په اخير كي وايي چي په باره كي د سور د بيت المقدس احاديث وارده صحيح سي فلا بد من الايمان به لعدم خروج من دائرة الامكان انتهى، فقير وايي: چي الله اعلم بمراده في كتابه.

يُنَادُوْنَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ ؕ

ناري وهي منافقين و مؤمنانو ته چي سور د دوى تر مابين حائل وګرځي (او دوى د ظلمت په ځاه كي پاته سوه) آيا موږ ستاسي سره نهٔ وو په دنيا كي نصلي ونصوم معكم.

قَالُوْا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ

مسلمانان ورته ووايي چي هو هغه خو واست يعني في الظاهر، لكن تاسي په فتنه كي يعني په هلاک كي اچولي خپل ځانونه بالنفاق والكفر باطنًا او شهوات او نور معاصي مو پر كار اچولي وه چي هغه همه وهمه فتنې وې "وتربصتم" او تاسي انتظار كاوه چي پر مؤمنانو د زمانې حوادث مسلط سي، او يا بمحمد ﷺ د موت حادثه راسي فنستريخ منه "وغرتكم الاماني" او تاسي غولولي واست امانيو، جمع د امنية يعني بې ځايه اميد من نزول الدوائر على محمد ﷺ والمؤمنين.

حَتّٰى جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿۱۴﴾

تر هغه وخته پوري چي امر د خداىٔ پر تاسي راغلى يعني الموت، او تاسي خطايستلي واست پر امهال د خداىٔ شيطان، يا د دنيا جاه و جلال، شيطان به دوى ته په وسوسه اطمنان وركاوه بان الله كريم لايعذبكم، يا به يې ورته ويل لابعث ولا نشور.

فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَّلَا مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ

نن ورځ يعني د قيامت په ورځ ستاسي څخه نه غوښتل كېږي بدل او عوض د نفاق او كفر ستاسي.

پوښتنه: فاعل د لايؤخذ خو فديه دى او هغه مؤنث دى نو ولي يؤخذ په مذكر صيغه ذكر سو؟

ځواب: اول خو فديه مؤنث غير حقيقي دی، په نحو کي قانون دی چي مؤنث غير حقيقي تذکير او تانيث دواړه روا دی، او بل جواب دا دی چي د فعل او فاعل تر مابين فصل موجود دی يعني په منکم سره چي په دې سبب هم تذکير او تانيث دواړه په فعل مسند کي روا دي "ولا من الذين کفروا" او نه فديه غوښتل کېږي د کافرانو څخه يعني جهارًا وعلانية.

مَأْوٰىكُمُ النَّارُ ؕ هِيَ مَوْلٰىكُمْ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿۱۵﴾

او ستاسي ټولو ځای د قرار اور دی، دا اور چي دی ستاسي بادار دی تهکمانه يعني د پسخنده دا ورته وويل سي يا معنی داده اولی تاسي لره اور دی لوجود سببه فيکم، او بد ځای دی د ورتلو يعني النار وهي المخصوص بالذم المحذوف دی، ابن ابی شيبة په خپل کتاب کي د ابن ابی حاتمؒ څخه او هغه د مقاتل بن حبانؒ څخه روايت کړی دی په اصحابو کي د عليه الصلوة والسلام خندا او مسخرې بعض اوقات نمايان سوې، فنزلت.

اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ ۙ

آيا نه دی رسېدلی وخت وهغو کسانو ته چي ايمان يې راوړی وي.

پوه سه: چي يأذن مشتق د آن څخه دی چي معنی يې وخت دی "ان تخشع" چي وېرېږي او نرم سي او عجز وکړي زړونه د دوی لاجل ذکر الله يعني القرآن، او يا د ذکر څخه مراد ذکر لساني او قلبي دی چي هغه سبب د خشوع د زړو دی.

درويش وايي: چي دا توجيه ظاهره ده من عطف قوله تعالی "وما نزل من الحق" ولي چي د ما انزل څخه خو يقينًا قرآن مراد دی.

سوال: پر اوله ترجمه د ذکر الله چي مراد ځني قرآن سي عطف د شي پر ځان نه لازمېږي او که څرنګه؟

ځواب: عطف د شي پر ځان په تغاير د عنوان روا دی بالاتفاق يعني قرآن مبارک هم ذکر الله دی په اعتبار د افادة د خشوع او امتثال لاوامره والانتهاء عن مناهيه او هم مانزل من الحق دی، البغويؒ وايي چي عبد الله بن مسعودؓ وويل ماکان بين اسلامنا وبين ما بينا الله بهذه الآية الا اربع سنين، او ابن عباسؓ وايي

چي دا عتاب الهی په دې ايت کي (۱۳) کاله تر نزول د قرآن وروسته ؤ، په فضائلو کي د دې آيت عبد الله بن المبارک رحمه الله وايي چي زه د ځوانی په وخت کي په يو باغ کي روان وم او يو انديوال هم راسره ؤ فاكلنا و شربنا (ډوډی مو وخوړل او شراب مو وڅښل) وكنت موالعًا (زه حريص وم) يضرب العود (پر وهلو د رباب) نو مي راواخستی رباب د شپې چي وه يې وهم فنطق العود په ځای کي د غزلو دا ايت ووايه الم يأذن للذين امنوا الخ، رباب مي پر مځکه مات کړی او ټولـه هغه کارونه چي زه يې له خدايه مشغولولم توبه مي ځني وکښل. سعدي رح ميگويد:

سر از جيب غفلت بر آور کنون ..... که فردا نماند بحسرت نگون
کنون بايد ای خفته بيدار بود ..... چو مرگ اندر آرد زخوابت چه سود
زهجران طفلی که در خاک رفت ..... چه نالی که پاک آمد وپاک رفت
تو پاک امدی بر حذر باش وپاک ..... که ننگست ناپاک رفتن بخاک

يو بل شاعر خپل ځان ته نصيحت کوي بلکې هر چاته

ياد داری زروز زادن تو ..... خلق خندان بودند وتو گريان
همچنان زی که روز مردن تو ..... خلق گريان باشند وتو خندان

(يعني چي پيدا سوې مور او پلار او نورو اقرباؤ دي خندل چي خدای زوی راکړی، او تا ژړل چي د مور څخه دي پيوند په چاړه پرې سو، نو ته داسي ژوند وکړه چي په ورځ د مرګ ستا خلک ژاړي يعني ستا مور، پلار او اقرباء چي ځوان زوی مي وفات سو، او ته خاندې يعني خوشحاله يې ولي ملک الملک در ته ويلي وي، يا ايتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک راضية مرضية.

وَلَا يَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ

"ولايكونوا" ای الذين آمنوا، منصوب دی محلاً عطف دی پر تخشع واقع تر ان لاندي دی، لکه هغه کسان چي دوی ته کتاب ورکړه سوی ؤ د مخه يعني اليهود والنصاری.

پوه سه: چي قبل مبني بر ضمه دی جبرًا عن حذف المضاف اليه دی قبلكم كما بين في النحو "فطال عليهم الامد" معطوف دی اوتوا، نو اوږده سوه زمانه پر دوی يعني د دوی او نبيانو تر منځ، يا مراد دادی چي اوږده سوه زمانه د عمر د دوی په کفر او ګنهو کي او هغه بيره چي دوی ته د تورات او انجيل د خوا وه له زړو څخه يې ووتل.

فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُونَ ﴿۱۶﴾

نو سخت سوه زړونه د دوی (والقسوة غلظ القلب چې د متابعت د شهواتو پیدا کیږي فهي کالحجارة او اشد قسوة) او ډېر د دوی له دین څخه خارج او ما في کتابهم یې پرې ایښې دي بالکلیة د ډېر قسوة له کبله.

اِعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ

پوه سئ چې خدای عزوجل ژوندی کوي مځکه په نباتاتو سره وروسته تر مرګ د دوی یعني چې نباتات یې په سبب د ژمي قطع سوي وه.

فائده: دا یو مثال خدای پاک وایي چې احیاء د قلوبو قاسیهؤ داسي ده لکه چې مړه مځکه په باران سره ژوندی کیږي، نو زړونه په ذکر او تلاوت سره ژوندي کیږي او لاحیاء الاموات یوم القیامة ترغیبًا الخشوع وترک القسوة.

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۷﴾

په تحقیق موږ بیان کړه آیات قرآنیه لپاره د دې چې ستاسي کمال ته د عقل ورسېږي نو تاسي به فوز پیدا کړئ پر سعادت د دنیا او آخرت کي.

اِنَّ الْمُصَّدِّقِيْنَ وَالْمُصَّدِّقٰتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا

پوه سه: چې ابن کثیرؒ او ابو بکرؒ له عاصمؒ څخه په روایت په تخفیف د صاد یې وایي په دواړو لفظو کي چې مشتق د تصدیق څخه دی یعني المؤمنین والمؤمنات، او جمهور قراء یې په تشدید د صاد وایي چې تا یې په صاد کي مدغمه کړې ده چې معنی یې صدقه ورکونکي نر او ښځه ده، یعني چې خدایؒ ته قرض ورکړي قرض حسن یعني په طیب النفس والاخلاص، عطف دی پر معنی د فعل په ماقبل کي لان المعنی هنالک الذین صدقوا او تصدقوا.

فائده: د قرض حسن پر تصدق دد دې سببه دی چې معتبر په تصدیق کي اخلاص دی یعني دون النفاق او دغه رنګه معتبر په تصدق کي اخلاص دی یعني دون الریاء والسمعة.

يُضٰعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيْمٌ ﴿۱۸﴾

خدایؒ به مضاعف ثواب ورکړي دوی ته بعشرة الامثال الی سبعمائة الی

ماشاء الله، او دوی لره بنه ثواب دی یعني زائد پر تضعیف الاجر، ولعل هو رؤيته تعالى في الجنة.

پوه سه: چي په ضمير کي د هم تغليب دی د مذکر پر مؤنث فافهم.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيْقُوْنَ

او هغه کسان چي ايمان يې راوړی دی پر خدای (بالتوحيد) او پر ټولو رسولانو د خدای، هم دغه کسان دي (هم ضمير فصل دی للحصر) مبالغ دي في الصدق کي يا په تصديق کي بجميع ماجاء به الله في القرآن ورسوله ﷺ.

فائده: ددې ايت څخه دا معلومه سوه چي روا دی اطلاق د صديق پر هر مؤمن باندي نو ځکه مجاهد وايي کل من آمن بالله ورسوله فهو صديق، کذا قال عمرو بن ميمون، او الصديق تر دې خاص معنی هم سته وهو من اکتسب کمالات النبوة بالوارثة والتبعية او هم دغه خاص معنی مراد ده في قوله تعالى فاؤلئک مع الذين انعم الله عليهم من النبيّن والصديقين والشهدآء والصالحين.

وَالشُّهَدَآءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۭ لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُوْرُهُمْ ۭ

يا شاهدان دي د انبياء سابقين پر امتو د هغو چي هغه امتونه له تبليغ څخه د انبياء منکر سي "عند ربهم" وهو قول ابن عباس رض وجماعة، وقال مقاتل بن سليمان هم الذين استشهدوا في سبيل الله يعني في الجهاد مع الکفرة "لهم اجرهم ونورهم" ای الثواب الموعود والنور الموعود لهم من جانب الله.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ

او هغه کسان چي کافران وي او تکذيب د اياتو زموږ کوي يعني القرآن دغه کسان دي مصاحبان د دوږخ يعني خالدين فيها فان الصحبة تدل على الملازمة في عرف العربية کما قالوا في اصحاب رسول الله ﷺ الملازمين له.

اِعْلَمُوْٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ وَّزِيْنَةٌ وَّتَفَاخُرٌۢ بَيْنَكُمْ

پوه سئ چي ژوند د دنيا، مراد له ژوند څخه د دنيا هغه شيان دي چي د خلکو رغبت ورته کيږي من الاموال والاولاد والجاه والجلال، يعني چي توصل نه په

کبري و منافع ته د آخرت كالطاعات والذكر والتسبيح والتهليل الى غير ذالک "لعب" ساتېرى دى.

پوه سه: چي لعب سره د ما عطف عليه خبر د الحيوة الدنيا دى، والمعنى لا فائدة فيها، ولي چي نفع يې لږ ده نظرًا الى مايفيد في الاخرة سريعة الزوال ولذالک سمي لعبًا لکه کوچنيان چي په خاورو کي سات تېروي "ولهو" اللهو ما يمنع الناس عن امر مهم من امور الآخرة "وزينة" يو ښائست دى كالملبوسات الفاخرة والمراكب لکه په اوسنى زمانه کي قسم قسم لوړ قيمته موټران او بنګلي لوړي لوړي.

"وتفاخر بينكم" او يو پر بل فخر کول په موجوده شيانو کي چي په نېز د خداى عزوجل په هيڅ نه ارزي لانها فانية.

وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ ۖ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ

او زياتوب په اموالو او اولادو کي يعني يو پر بل مباهات کول دي (يعني الفخر).

پوه سه: چي جمله د انما الحيوة الدنيا الخ قائم مقام د مفعول د اعلموا ده.

بازيچه ايست طفل فريب اين متاع دهر
بى عقل مرد آنكه بدو مبتلا شود

وفي الحديث الصحيح مالي وللدنيا انما مثلي ومثل الدنيا كمثل راكب قام في ظل شجرة في يوم صائف (د دوبي ورځ) ثم راح وتركها (ماپښين ځني راهي سو درخته يې پرېښوول)

جهان اى پسر ملک جاويد نيست...... زدنيا وفادارى اميد نيست

قال علي لعمار ﵁: غم مه کوه پر دنيا يعني چي دنيا نه لرم، ولي چي دنيا شپږ شيان دي: مطعوم، مشروب، ملبوس، مشموم، (د بويدو شى) و مركوب (د سپرتيا شى) ومنكوح (ماينه ده) فاكبر طعام الدنيا العسل، وهو ريقة ذبابة (ناړي دي د مچ مچۍ) واكبر شرابها الماء ويتسوي فيه جميع الحيوانات، واكبر الملبوس الديباج (وريښم دي) وهو نسج دودة (ودل دي د چنجيانو) چي دودة القزيې په عربي بولي، واكبر المشموم المسک وهو دم ظبية (وينه د هوسۍ ده) واكبر المركوب (يعني في سابق الزمان) الفرس وعليها يقتل الرجال، واكبر المنكوح النساء وهو مبال في مبال (يو د بولو ځاى د نر دى بل د بولو ځاى د ښځي

دی یعني في حالة الجماع ''کمثل غیث'' په شان د باران ''غیث'' بل خبر دی د مبتداء سابقي یعني الحیوة الدنیا.

پوه سه: چي کمثل یا په محل کي د رفع دی چي خبر د مبتداء محذوفي دی ای هي ای الامور المذکورة یا په محل کي د نصب دی حال دی له ضمیر څخه د في لعب.

سوال: لعب خو اسم جامد دی نو ضمیر ځرنګه پکښې دی؟

ځواب: په لعب کي معنی د وصفیت سته ای کائن في لعب، روح البیان.

فائده: غیث هغه باران ته وایي چي محتاج الیه وي چي استغاثه خلګ کوي د نه اوریدو په سبب د جدب (خشک سالی) عند قلة الماء في العیون (په چینو کي) والبحار (په رودو کي) والقنوات (په کاریزو کي) والآبار (په څاهانو کي) فالغیث المطر النافع بخلا المطر فانه یعم النافع والضار ''اعجب الکفار'' په قاموس کي وایي چي کافر زارع (کښته ګر ته وایي) لان معنی الکفر الستر والزارع یستر البذر (تخم) په مځکه کي او کفار مبالغه د کافر په معنی د زارع، او هم په دې معنی کافر مصطلح ته کافر وایي ولي دی هم حق په باطل سره پټوي، والکافر قبر ته هم وایي لانه یستر المیت، کما جاء في الحدیث اهل الکفور اهل القبور، او شپې ته هم کافر وایي لانه یستر الاشیاء بظلمته، او مظهري د مفسرینو څخه مخالفه معنی د کفار کړې ده، یعني کفار یې جمع د کافر بللې ده بالمعنی المصطلح فارجع الیه، په هر حال دا تمثیل دی د امور د دنیا في سرعة زوالها

نَبَاتُهٗ ثُمَّ یَهِیْجُ فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ یَكُوْنُ حُطٰمًا ؕ وَ فِی الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِیْدٌ ۙ

نو نبات د هغه غیث چي ښه ښه کښتونه یې راشنه کړه ''ثم یهیج'' وروسته بیا وچ سي دا کښت سرسبز چي وخت یې پوره سي ''مصفرا'' ژړ وړي ته وینې (ای مخاطب غیر معینه) بیا وروسته یې مات کړي چي لوی یې کړي، کذا في القاموس، او په قیامت کي سخت عذاب دی یعني کافرانو لره چي عمرونه د دنیا په لهو او لعب وغیرهما کي تېر کړی ؤ، او د آخرت لپاره یې هیڅ کار نه ؤ کړی چي د آخرت د کار رئیس اعظم الایمان بالله ورسوله وکتابه دي.

وَّ مَغْفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَ رِضْوَانٌ ؕ وَ مَا الْحَیٰوةُ الدُّنْیَاۤ اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُوْرِ ۝۲۰

او بخښه د ګنهو له جانبه څخه د خدای عزوجل او رضا ده د خدای، ولي چي

دوی له دار الغرور څخه ډډه وکړه او د دار الخلود لپاره یې سرمایه برابره کړې یعني الایمان والطاعات والاذکار وغیرها، او نه دی ژوند د دنیا مګر سبب د غولیدو د شیطان دی یعني د هغه چا لپاره چي د دنیا په ژوند کي یې طلب د آخرت نه وي کړی کالکفرة الفجرة، واما المؤمنون فحیوة الدنیا لهم بلاغ الی ماهو خیر منها وهو جنت النعیم دار الخلود.

سَابِقُوْٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ۙ

سبقت وکړئ.

درویش وایي: چي لفظ ''سابقوا'' مستعار دی له مسابقې څخه د خلګو یو تر بل په اسپ دواني کي، یا د سیکلانو په چلولو کي الی غیر ذالک من المسابقات المروجة في الازمان والرجال، والمعنی سارعوا و بادروا ''الی مغفرة'' ولویي بخښني ته د خدای (فالتنوین والتنکیر للتعظیم) ''من ربکم'' ای کائنة من ربکم یعني واسبابو ته د عظیم مغفرة بالاستغفار والتسبیح والتهلیل وسائر الاعمال الصالحة القلبیة من الخشوع والخوف والرجاء والاعمال بالدنیة کالصلوة المفروضة والسنن والنوافل والمالیة کالزکوة المفروضة وصلة الرحم واعطاء الیتامی والفقراء وغیر ذالک ''وجنة'' او جنت (اسم جنس دی) او پسور د هغه جنت لکه پسور د اوو اسمانو او د اوو مځکو دی چي ټوله سره متصل کړل سي، واذا کان العرض کذالک فطولها اکثر منه کما هو المعتاد کذا قال السدي یعني ان اللام في السماء والارض للاستغراق.

اُعِدَّتْ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۭ

چي آراسته او جوړ سوی دغه جنت لپاره د هغه کسانو (یعني المؤمنین والمؤمنات) چي ایمان یې راوړی وي پر خدای یعني بالتوحید وسائر صفات الجلال والجمال، او پر رسولانو د خدای یعني پر ټولو لا کالیهود حیث آمنوا بموسیٰ فقط لا بعیسیٰ ولا بمحمد ﷺ وکالنصاری حیث آمنوا بعیسیٰ فقط لا بموسیٰ ولا بمحمد علیهم السلام.

فوائد هذه الآیة: له دې څخه دا معلومه سوه چي جنتونه اوس هم مخلوق دي بقرینة صیغة الماضي اعني اعدت وان الایمان وحده یعني بالله ورسوله کاف في

استحقاقها وان الايمان بالله لايفيد مالم يؤمن برسله وهذا ثابت باجماع اهل السنة والجماعة.

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ۚ

دغه موعود فضل د رب جل وعلا دی (يعني واجب پر خدای نه دی كما هو المذهب المعتزلة) وركوي يې هغه چاته چې اراده يې ورته وسي.

پوه سه: چي معتزله وايي چي ثواب د مطيع او عذاب د عاصي پر خدای واجب دي، خذلهم الله

پوه سه: چي د اهل السنة په نيز دخول د جنت په صرف فضل د خدای دی او درجات يې په عملو پوري اړه لري، كما روى هناد في الزهد عن ابن مسعود تجوزون الصراط بقدرة الله وتدخلون الجنة برحمة الله، وتقيمون في المنازل باعمالكم.

وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿٢١﴾

او خدای عزوجل د لوی فضل څښتن دی.

مصرع: باكريمان كارها دشوار نيست

چو روئ بخدمت نهی بر زمين ..... خدا را ثناگوئ وخود را مبين

اميدی كه داری بفضل خدا است ..... كه بر سعی خود تكيه كرده خطا است

مَآ اَصَابَ مِنْ مُّصِيْبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِىْٓ اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِىْ كِتٰبٍ

نه رسېږي يو مصيبت په مځكه كي (چي بارانونه نه وي د كښت او د كرهنې امكانات كم وي) او نه ستاسي په ځانو كي (لكه مريضي يا موت الاحباب، صفت دی د مصيبة) مګر نه چي په كتاب كي ای مكتوب في كتاب وهو اللوح المحفوظ.

مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّبْرَاَهَا ۭ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿٢٢﴾

دمخه تر دې چي موږ يې خلق كوو د هغه مصيبت (ضمير مؤنث راجع يا مصيبت ته دی يا ارض ته يا انفس ته كذا قال المظهري، والظاهر الارجاع الى المصيبة فيشمل ما في الارض وما في الارض فافهم) په تحقيق دا نوشته د ټولو شيانو من العاهات والآفات وغير ذالک پر خدای اسانه ده، كريمه انما امره اذا اراد شيئًا ان يقول له كن فيكون.

لِّكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوْا بِمَآ اٰتٰىكُمْ ؕ

ددې لپاره دا نوشته په لوح محفوظ کي ده چي تاسي غمجن نه سئ پر هغه شي چي ستاسي څخه فوت سو (يعني نه درورسېد يعني من نعيم الدنيا) او خوشحالي ونه کړئ په هغه شي چي تاسي ته درکړه سو من نعيم الدنيا.

پوښتنه: غم کول پر فائت او خوشحالي کول پر نعمتو د دنيا خو طبعي کار دی نو په نوشته د لوح محفوظ به دا غم او خوشحالي چي ضدين دي څرنګه به دفع سي؟

ځواب: د سړي چي دا تصديق چي دا غم او ښاري تولي مقدر دي من الله عزوجل او په هغو کي تغيير او تبديل نسي کېدای نو غم في الجملة ورته اسانه کېږي او خوشحالي نسبت کمېږي لان العواري ای الامانات لايأسوا بعدمها ولايفرح لوجودها ارباب العقول کما لايخفٰى.

وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرِ ۙ ﴿۲۳﴾

او د خدای ج نه دي خوښ چي خيال او تکبر کوي په نعمتو د دنيا ''فخور'' چي فخر کوي پر خلګو، عکرمه رض وايي ليس احد الا يفرح (يعني بالنعمة) ويحزن (يعني بعدمها) ولکن اجعلوا الفرح شکرًا، والحزن صبرًا، د جعفر الصادق رح څخه روايت دی يا ابن آدم مالک تأسف علی مفقود ولا يرده اليک الفوت، ومالک تفرح بموجود ولا يترکه في يدک الموت.

الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ وَيَأْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ ؕ

''الذين الخ'' بدل دی له مخال څخه، ولي هغه سړی چي په مال سره خيال او تکبر په مال سره کوي خامخا بخل کوي په مال سره چي خيال او تکبر يې پر ځای پاته سي او خلګ هم په بخل سره امر کوي تاچي ملګري يې ډېر سي.

وَمَنْ يَّتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴿۲۴﴾

که چا مخ واړوی ای يعرض عن الانفاق في سبي ل الله په تحقيق خدای ج غني دی دده له انفاق څخه، ولي چي خدای ج دده له اعراض څخه بې پرواه دی (لانه لايضره خدای ج ته يې ضرر نه رسېږي دده په اعراض، او د غه خدای ج ته فائده نه

رسېږي دده په شکر پر نعمت د خدای ؒ) "الحمید" فعیل په معنی د مفعول دی یعني خدای عزوجل محمود في ذاته دی حمده وشکره اولا.

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنٰتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ وَالْمِيْزَانَ

موږ را استولي رسولان زموږ چي ملکي دي و انبیاء علیهم السلام او د هغو په واسطه و امتو ته د هغو "بالبینات" په دلائلو او معجزاتو سره، او موږ نازل کړي دي سره د هغو رسولانو سره کتاب.

درويش وايي: چي په کتابو کي د عقائدو وايي چي رسول هغه چا ته وايي چي کتاب پر نازل سوی وي او نبي عام دی که کتاب پر نازل وي او که په کتاب سابق سره عامل او حاکم وي.

پوښتنه: په احادیثو شریفهؤ سره ثابته ده چي رسولان (٣١٣) دي او کتابونه یو سل او څلور دي، فکیف یصح اشتراط الکتاب في الرسول؟

ځواب: بعض کتابونه دي مکرر نازل سوي وي کما جاء في الحدیث ان سورة الفاتحة نزلت مرتین وان قال البیضاوي ان الاصح انها مکیة یعني فقط، او یا دي په بعض کتابونو څه زیادت د احکامو سوی وي یا دي نسخ د بعض احکامو سوی وي وان کانت الزیادة او النسخ جزویا فهذا الاعتبار صار کانه کتاب آخر فافهم والله اعلم.

پوهسه: چي حکمت په انزال د کتابو جلا کول دي د حق له باطل څخه او حلال له حرام څخه او عمل صحیح له فاسد څخه.

پوهسه: چي میزان خو ترازو ته وايي بعض مفسران وايي چي مراد دلته عدل دی لان المیزان اللغوي آلة العدل، او مقاتل بن سلیمان ؒ وايي چي مراد هو المیزان اللغوي دی، والمراد بانزاله انزال الامر باستعماله تاچي تسویه د حقوقو یې وسي او بعض مفسرین ؒ وايي چي جبرئیل علیه السلام ترازو و نوح علیه السلام ته راوړي، وقال مر قومک یسوی به الحقوق الدائرة بینهم والله اعلم

لِيَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيْدَ فِيْهِ بَاْسٌ شَدِيْدٌ

"لیقوم الناس بالقسط" تاچي خلک پر انصاف او عدل باندي قائم اوسي، ولایظلم بعضهم بعضًا په هره معنی چي میزان واخلې، او موږ نازله کړې ده اوسپنه

(كما في حديث المرفوع عن ابن عمرؓ چي خدایﷻ څلور بركاته له اسمانو څخه نازل كړي دي: الحديد، والنار، والملح والماء نو پر دې تقدير انزال پر خپل معنی حقيقي دی، او بعض محققين وايي چي معنی د انزلنا الحديد انشأنا واحدثنا موږ پيدا كړې اوسپنه په خپلو معادنو كي او دوی ته مي ښوولي دي فوائد د اوسپنې يا په وحي سره كما قال الله في شان داؤد عليه السلام وعلمناه صنعة لبوس لكن الآية، يعني د زغري چي يو پخوانی د جنګ قميص ؤ، او په الهام سره في قلوب بعض الناس ثم وثم الى ان بلغت فوائد الحديد الى ما نراها في الزمان الحاضر "فيه بأس" په اوسپنه كي جنګ دی (يعني آلات د جنګ دي، ولي چي په ټولو آلاتو كي د جنګ اوسپنه لويه برخه لري "شديد" سخت جنګ چي توپونه كلاشنكوفونه حتی جنګي طياري او جنګي آلات اوسپنه يې معظم جزء دی.

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَيْبِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿۲۵﴾

او فائدې د خلكو چي تبر، تېشه، كلنګ، بېلچه، سندان، آره وغيرها له اوسپنې څخه جوړېږي "وليعلم الله" عطف دی پر محذوف ای لتقاتلوا في سبيل الله (په دغو آلاتو كي چي د اوسپني څخه جوړېږي) وليعلم الله چي خدای پاک په علم امتيازي سره معلوم كي والا فان الله يعلم الله جميع الاشياء بالعلم الاذلي.

"من ينصره ورسله" څوک مرسته او كومک كوي د خدایﷻ (ای دينه تعالی) او د رسولانو د خدایﷻ "بالغيب" يعني په غيب سره چي خدایﷻ يې نه دی ليدلی (حال من الضمير في ينصره) په تحقيق خدایﷻ قوي دی يعني په خپل قدرت سره د هر چا هلاک چي وغواړي كولای يې سي، او خدایﷻ غالب دی چي مانع د مشيت دده څوک نسي كېدلای.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا وَّاِبْرٰهِيْمَ وَجَعَلْنَا فِيْ ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ

لام موطئه د قسم محذوف دی په تحقيق موږ رسولان ګرځولي دي نوحؑ او ابراهيم عليهما السلام، بيان او تفسير دی لما سبق من قوله تعالی ولقد ارسلنا رسلنا آه.

فائده: دا دوه رسولان چي يې خاص كړه په ذكر سره لفضلهما و كثرة ذريتهما كما يدل عليه مابعد هذه الآية "وجعلنا في ذريتهما النبوة والكتاب" په اولادو كي د دوی نبوت او كتاب (مراد ځني جنس كتاب دی) يعني سبب د تفصيل دا دی

چي موږ ګرځولي په اولادو کي د دواړو نبوت او کتاب، چنانچه څلور کتابونه تورات د موسٰیؑ او انجیل د عیسٰیؑ او زبور د داؤدؑ او فرقان د محمد ﷺ انزلت في ذرية ابراهيم وهو من ذرية نوح علیہ السلام، په مدارک کي راغلي دي چي مراد له کتاب څخه کتابت بالقلم دی کما روی عن ابن عباس رض.

فَمِنْهُمْ مُّهْتَدٍ ۚ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾

بعض له دوی څخه ای من الذرية او من المرسل اليهم كما يدل عليهم الارسال "مهتد" ای من الذرية، او ډېر له ذرية څخه د دوی فاسقان دي يعني كافران.

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ

ای آثار نوح و ابراهيم ومن ارسل اليهم ولايجوز ارجاع الضمير الى الذرية لان الرسل المقضى بهم كانوا من ذريتهما "رسلنا" زموږ رسولان "وقضينا" موږ وروسته راواستاوه تر تهولو رسولانو وروسته قبل محمد ﷺ.

پوه سه: چي عیسٰی علیہ السلام اخير نبي د بني اسرائيلو د نبيانو دی، وروسته زمانه د فترت د رسولانو وه تخمينًا شپږ سوه کاله حتى ارسل الله محمدًا ﷺ من العرب خاتم النبيّن "وآتيناه الانجيل" موږ ورکړی ده ته کتاب په نامه د انجيل.

وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً

موږ وګرځاوه په زړو کي د هغو کسانو چي د عیسٰیؑ متابعت يې کاوه "رأفة" محبت او نرمي "ورحمة" مهرباني پر خپلو ورونو نصاری ؤ بلکې پر مؤمنانو د امت د عليه الصلوة والسلام کما کان انموذج تلک الرحمة، رحمة النجاشي چي په دين نصارٰی ؤ پر مهاجرينو د مؤمنانو چي دده په مملکت کي مهاجر وه چي مشر يې جعفر بن ابی طالب رضی اللہ عنہ ؤ، كريمه: لتجدن اقربهم مودة للذين آمنوا الذين قالوا انا نصارٰی، كريمه: في حال المؤمنين رحماء بينهم.

درويش وايي: چي حال د يهودانو قسوة القلب دی يعني چي هيڅ رحمة پر مؤمنانو نه لري.

وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا

پوه سه: چي رهبانية مبالغة ده په عبادت او په رياضة كي او د خلكو سره

ګډون نه کول، او شهوات تولـه پرېښول حتى المباحة فيها کالاکل د ورځي (يعني روژه به يې وه) والنوم بالليل والنکاح وغيرها، منسوب دی و رهبان ته چي پر وزن د فعلان من رهب الى شيئ اى رغب وخشي کخشيان من حشي معطوف دی پر رأفـة اى جعلنـا فـي قلـوبهم رهبانيـة "ابتـدعوها" چـي دوی اختـراع کـړی ؤ دا رهبانيت من قبل انفسهم صفت د رهبانية دی.

سوال: چي په اعتبار د عطف د رهبانية پر رأفة خو دا معنی ورکوي وجعلنا في قلوبهم رهبانية، نو ابتداع به د جعل سره د خدای منافي نه وي؟

ځواب: نسبت و خدای ته خو په اعتبار د خلق د خدای په زړو کي د دوی ميل الى الرهبانية حاصل دا چي خدای خالق د رهبانية دی او دوی يې کاسبان دي کما هو المذهب عندنا في جميع افعال العباد.

مَا كَتَبْنٰهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَآءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۚ

درويش وايي: چي که تفسير د آية داسي وکړل سي ما کتبنا شيئًا من خصال الرهبانية پر دوی مګر طلب د رضوان الله نو استثناء متصل ده، ولي طلب د رضوان الله خو په خصال کي د رهبانية داخل دی، او روح البيان وايي چي استثناء منقطع ده لعدم دخول ابتغاء مرضات الله في الرهبانية، ولي چي رهبانية خو د دوی مبتدع کار ؤ، فالمعنى ولکن کتبنا عليهم طلب مرضات الله "فما رعوها" دوی رعايت د مرعات د الله ونه کړی يعني ټولو على طريق سلب العموم، دا يې معنی نه ده چي هيڅ چا له دوی څخه مراعات د رهبانية نه دی کړی على طريق السلب الکلي په بل تعبير عموم السلب دی "حق رعايتها" حق يعني کامل مراعات د رهبانية چي دوی پر لازم کړی ؤ بلکي بعض هغه مراعات يې پرېښو يعني رياء او سمعه يې په ګډه کړه او ميل يې و دنيا ته ؤ، يا عيسٰی ابن الله بلل يا ثالث ثلاثة خدای يې بولی واخيرها الکفر بمحمد ﷺ مع شهادة الانجيل بنبوته وغيرها من القبائح.

فائده: معنی السلب الکلي يا عموم السلب په پښتو دا ده چي فلانی کار هيڅ چا نه دی کړی، د معنی سلب العموم سره منافي نه ده چي ټولو دا کار نه دی کړی، او د سلب جزي سره منافي ده اى السلب الکلي. فتدبر هداک الله.

فَاٰتَيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿۲۷﴾

نو موږ ورکړی هغه کسانو ته چې ایمان یې راوړی وي یعني ایمانًا صحیحًا او مراعات د حقوقو د رهبانیة یې په اتم وجه سره کړی وي حتی آمنوا بمحمد ﷺ کما وصی بها عیسی علیه السلام "منهم" د دې ډلې څخه د رهبانیانو "اجرهم" ثواب موعود د دوی پر کمال مراعات د رهبانیت چې دوی پر ځان لازم کړی ؤ، او ډېر د دوی فاسقان دي یعني خارج د اتباع څخه د عیسیٰ ؑ دی چې قائل بالتثلیث دی او یا باتخاذ الله الولد والصاحبة او یا په دین کې د بادشاهانو فاسقانو داخل سوه، د انس ؓ څخه روایت دی قال النبي ﷺ لکل امة رهبانیة ورهبانیة امتي الجهاد في سبیل الله دی وفي روایة عن ابن مسعود ؓ في حدیث طویل قال رسول الله ﷺ رهبانیة امتي الهجرة والجهاد والصلوة والصوم والحج والعمرة الی اخیر الحدیث.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوْا بِرَسُوْلِهٖ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَّحْمَتِهٖ

ای هغه کسانو چې ایمان مو راوړی دی (بالرسل المتقدمة) لکه اصحاب د نجاشي چې نصاری وه او ایمان پر عیسیٰ علیه السلام ؤ، د خدای ؒ څخه وبېرېږئ او ایمان راوړئ د هغه پر رسول (یعني محمدًا ﷺ) باندي "یؤتکم" مجزوم جواب د امر دی وکذا مابعده (یعني ویجعل) تاسي ته به خدای درکړي "کفلین" دوې برخي "من رحمته" د خدای ؒ له رحمت څخه یعني له ثواب څخه چې یو پر ایمان پر نبي سابق وه او بله برخه پر ایمان بمحمد ﷺ ده.

پوه سه: چې مخاطب که نصاری د نجران وي نو دوې برخي د ثواب یوه یې د ایمان پر عیسیٰ ؑ او پر انجیل ده او بله برخه یې پر ایمان بمحمد ﷺ والقرآن، او البغوي ؒ وایي چې اکثره مفسرین پر دې دي چې دا خطاب و اهل الکتابین (ای التوراة والانجیل) من الیهود والنصاری، فمعنی الآیة یا ایها الذین آمنوا برسوله محمد ﷺ یؤتیکم کفلین من رحمته یعني اجرین، یعني کفل علی الایمان بموسیٰ وکتابه وعیسیٰ وکتابه وکفل علی الایمان بمحمد ﷺ.

وَيَجْعَلْ لَّكُمْ نُوْرًا تَمْشُوْنَ بِهٖ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۸﴾

او تاسي لره به وګرځوي خدای ؒ یو نور چې تاسي به تګ پکښې کوئ یعني په

ورځ د قيامت لکه په دمخه آيتو کي چي ذکر سوه، کريمه: يسعٰى نورهم بين ايديهم وبايمانهم فهو الضياء الذي تمشون به على الصراط الى ان تصلوا الى الجنة، وعن ابن عباسؓ ان النور هو القرآن وقال مجاهدؒ هو الهدي اي يجعل لکم سبيلاً واضحًا في الدين چي تاسي به لار پيدا کړئ الى جناب القدس وجنات الفردوس "ويغفرلکم" او خدایؒ به درو بخښي ما سبق من ذنوبکم، او خدایؒ بخښونکی دی يعني د ګنهو او علاوه پر هغه مهربان دی پر بندګانو.

پوه سه: چي ابن جرير له قتادةؒ څخه روايت کوي قال بلغنا انه لما نزلت يؤتکم کفلين من رحمته حسد اهل الکتاب المسلمين عليها.

درويش وايي: چي دا روايت چي قتادهؒ په بلغنا سره راوړی دی او مبلغ يې نه دی معلوم کړی منافي دی د ما ذکرنا سره چي سابق آيتونه په مؤمنينو کي د اهل کتاب نازل سوي دي يعني يؤتکم کفلين من رحمته، او د قتادةؒ له روايت څخه خو صراحةً دا فهمېږي چي سابق آيتونه په مؤمنانو کي د غير اهل کتاب نازل سوي دي والله اعلم، فقير خپل دمخه بيان موافق د روح البيان سره ځېړي.

لِّئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَلَّا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللّٰهِ

پوه سه: چي روح البيان وايي چي لا زائد دی کما في قوله تعالى لابليس (ما منعک ان لا نسجد) که لا زائده نه سي په دې ايت کي نو خو مضمون يې داسي ګرځي چي ابليسه ته څه شي منع کړې د عدم سجدې څخه، منع د عدم سجدې څخه خو سجده ده وهو خلاف الواقع، ويدل على زيادة لا في هذه الآية قرائة ليعلم وقرائة لکی يعلم، فالمعنى ههنا على تقدير زيادة لا تا چي پوه سي هغه اهل الکتاب چي ايمان يې نه وي راوړی پر عليه الصلوة والسلام کما مر في قوله تعالى: اتقوا الله وآمنوا برسوله الخ.

پوه سه: چي ان مخفف د مثقل څخه دی واسمها الذي هو ضمير الشان دی محذوف دی، والجملة بعده منصوب محلاً على انها مفعول يعلم ده، وحاصل معنى الآية ليعلمون (اى اهل الکتاب الذين لم يؤمنوا برسوله) چي دوی قدرت نه لري پر يو شي له فضل څخه د خدایؒ من الکفلين من الاجر والنور ومغفرة الذنوب ولي چي دوی يې شرط نه دی پر ځای کړی وهو الايمان برسوله محمد ﷺ.

وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝٢٩

او په دې هم پوه سئ چې فضل په قدرت کې د خداى عزوجل دى (دا جمله عطف ده على ان يقدرون) ورکوي هغه چا ته چې د خداى ورته اراده سي، او خداى د لوى فضل مالک او څښتن دى .... ابيات:

فـيض کرم رساندهٔ از شرق تا بغرب ..... خـوان نعم نهادهٔ ازقات تا بـقات

هستند بهرمند بيش و کم از نوال تو ..... دارند نيک وبد بعطاء تو اعتراف

درويش وايي: چې دا احتمال هم مفسرانو تجويز کړى دى چې امر په تقوى او په ايمان دى غير اهل اکتابو ته وي، يعني المؤمنين برسوله فالمعنى اتقوا الله واثبتوا على ايمانکم برسول الله ﷺ يؤتيکم ما وعد الله من آمن من اهل الکتاب من الکفلين من الاجر، في قوله تعالى اؤلئک يؤتون اجرهم مرتين چې معنى د کفلين وه او تر هغو مو نه کموي.

پوښتنه: مؤمنان د اهل کتاب خو پر دوو نبيانو ايمان راوړى ؤ نو نور مؤمنان څرنګه د دوى سره برابر کېداى سي؟

ځواب: دا نور مؤمنان خو هم دوه ايمانه لري يعني لايفرقون بين احد من رسله نو پر دې تقدير هغه چې په يو روايت کې راغلي دي چې مؤمنانو د اهل الکتابين به فخر کاوه پر نورو مؤمنانو چې موږ ته اجر مرتين راکړه کېږي وادعوا الفضل عنهم، نو دا ايت د مؤمنانو د غير د اهل الکتابين نازل سو کمامر، نو هغه افختار دفعه سو، په صحيح حديث کې راغلي دي چې رسول الله ﷺ به تلاوت کاوه د مسبحاتو سورتو د شپې دمخه تر خوب او دا به يې ويل چې په دغو سورتو کې يو ايت سته چې افضل دى تر زر ايته، والمسبحات هي هذه السور سورة الحديد، سورة الحشر، سورة الصف، سورة الجمعة و سورة التغابن.

پوښتنه: رسول کريم ﷺ هغه معين نه کړى او پټ يې وساتى؟

ځواب: ددې لپاره چې امتيان کوشش وکړي د ټولو سورتو، لکه چې په ورځ کي د جمعې ساعت د اجابت د دعاء پټ ساتل سوى دى او داغه رنګه ليلة القدر، شيخ سعدي قدس سره وايي:

چــو هر گوشۀ تير نياز افگنی ..... اميد است که ناگه صيد زنی
همه سنگها پـاس دار ای پسر ..... که لعل از ميانش نباشد بدر
غــم جمله خور در هوای يکی ..... مراعات صد کن بــرائ يکی

درويش وايي: الحمد لله والصلوة والسلام علی رسوله واصحابه چي د تفسير شخه د (۲۷) جزء د قرآن عزيز په توفيق د الله عزوجل په ورځ د يکشنبې ساعت يوه بجه تخمينًا د ماپښين وخت په اخيره ورځ کي د صفر الخير سنه (۱۴۳۳) هـ ق پای ته ورسېدی، د اته ويشتم جزء تفسير به ان شاء الله تعالی ژر شروع سي.

مصرع: ما نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن در بغل

الهی عبدک العاصي اتاکا .... مقر بالذنوب وقد دعاکا
فان ترحم فانت لذالک اهل .... وان تطرد فمن ترحم سواکا

که ثناء د خدای وايمه شرمېږم
کې نه وايمه د خدای شخه بېرېږم

نعمتونه د خدای پاک پر ماعاصي
دومره ډېر دي چي په حساب يې نه رسېږم

هر نعمت چي زما د شانه وي لائق
خدای راکړی دی ماته زه پوهېږم

ددې دومره نعمتو شکر په خوله زما
نه کېدونکی دی او نه زه پسي رسېږم

د ثناء ويل نعمت هم د خدای پاک دی
پر ثناء ثناء ويل د چا طاقت دی

دا زما دا جزوي ثناء دي خدای منظور کړي
د کريم په لوی دربار کي مقبول کړي

مصرع: باکريمان کارها دشوار نيست

بسم الله الرحمن الرحيم

الجزء الثامن والعشرون

قد سمع الله ٢٨

تفسير ايوبي حنفي

حضرت مولانا محمد عبيد الله الأيوبي

الحنفي النقشبندي القندهاري

مكتبة القرأة والتجويد

كاسي روڈ كوئٹه بلوچستان

سُوْرَةُ الْمُجَادَلَةِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ اثْنَتَانِ وَعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى خَاتَمِ النَّبِيّٖنَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنَ.

پوهه: چي دا سورة سورة المجادلة بولي بفتح الدال وكسرها، او دوهم يې مشهور دى او سورة قد سمع الله يې هم بولي، او په مصحف كي د ابي رضي الله عنه سورة الظهار ويل سوى دى او دا سورة په روايت سره د ابن عباس رض سيد المفسرين او د ابن الزبير رضي الله عنه مدني دى، و هو المشهور في المصاحف وقيل غير ذالک.

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِيْ تُجَادِلُكَ فِيْ زَوْجِهَا وَتَشْتَكِيْٓ اِلَى اللّٰهِ

په تحقيق واوريدى خداى ج، كلام د هغې ښځي "تجادلک" اى تراجعک الكلام په شان كي د ميړه چي هغه دې ته لفظ د ظهار استعمال كړى ؤ چي په جاهليت كي طلاق بائن ؤ د ابد لپاره، يعني داسي يې ورته وويل: اَنْتِ عَلَيَّ كَظَهْرِ اُمِّيْ.

فائده: د دې ښځي نوم خوله بنت ثعلبة ؤ او د ميړه نوم يې اوس بن الصامت ؤ او دا ښځه يعني خوله ډيره ښائسته ښځه وه، د دې ميړه يې له دې څخه خواهش د ميړه او مابيني تر مابين د كار يعني جماع كړى ؤ، دې منع ورته كړې وه، نو ميړه يې ورته وويل انت علي كظهر امي، ميړه يې پر خپله خبره دستي پښېمانه سوى ؤ خوله ته يې وويل: ما ظنک الا قد حرمت علي (ستا څه ګمان دى چي ته پر ما حرامه سوې) مابيني يې ورته وويل: والله ما ذاک طلاق (دا خو طلاق نه دى) نو خوله و عليه الصلوة والسلام ته ورغله چي عائشې رضي الله عنها د ده مبارک سر وريړولى، فقالت يا رسول الله ان زوجي اوس بن الصامت تزوجني وانا شابة (زه خو ځوانه وم) مالداره وم او قريبان مي هم درلوده، نو زما ميړه زما څخه مال وخوړى او زما ځواني يې هم تيره كړه او زما قريبان سره متفرق سوه او زه سپين سرې سوم، زما ميړه ما ته د ظهار

لفظ استعمال کړی او دستي پښېمانه سو، نو اوس بيرته يو داسي لار سته چي ما و دی بيرته سره کور او کهول سو، يعني لکه پخوا چي ؤ؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل حرمت عليه، فقالت اشكوا الي الله فاقتي و وحدتي، زه شکايت کوم خدای ته، تعني سوال کوم چي زه فقيره سوم او يوازي سوم، قد طالت صحبتي (زما او دده تر منځ ډېر صحبت ؤ) او زما نس دده د عيال ځای ؤ مراد يې جماع وه، فقال رسول اللهﷺ ما اراک الا حرمت عليه ومالم اومر في شانک بشيئ (زه نه يم امر سوی ستا په باره کي په يو شي) بيا به دې عليه الصلوة والسلام ته وويل يا رسول اللهﷺ اشكوا اليک فاقتي وشرة حالي وان لي صبية، زه کوچني عيالونه لرم که يې زه مېړه ته وسپارم يعني زما او دده تر مابين جدا والی راسي زما عيال "ضاعوا" ضائع کېږي ولي چي نر خو د کوچنيانو تربيه نسي کولای، او که يې د ځان سره وساتم "جاعوا" وږي کېږي، ولي چي زه مال نه لرم چي په دوی يې مصرف کړم، او هروار چي به عليه الصلوة والسلام دې ته وويل ما اظن الا حرمت عليه دې به سر د اسمان و خوا ته پورته کړی او داسي به يې ويل اللهم اني اشكوا اليک زه تا ته شکايت کوم يعني خواست کوم، اللهم فانزل على لسان نبيک، تعني زما په باره کي وحي نازلي کړې چي زه بيرته د مېړه سره يو ځای سم.

پوه سه: چي دا اول ظهار ؤ په اسلام کي، نو عائشهؓ چي د عليه الصلوة والسلام د سر مبارک هغه بل طرفته د پرېولو لپاره ولاړه سوه، خوله ورته وويل چي انظر في شاني جعلني فداک يا رسول الله، فقالت عائشهؓ يعني خوله ته اقصري حديثک ومجادلتک، بس کړه خپلي خبري او مجادله، اما ترين وجه رسول اللهﷺ ته نه ګوري مخ ته د عليه الصلوة والسلام، ولي پر عليه الصلوة والسلام چي به وحي نازلېدلې رنګ به يې نهايت تغير سو لکه سړی چي څوک خپه کړي، فلما قضی الوحي چي وحي پای ته ورسېدلې، دا ايتونه نازل سوه.

وَاللهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۚ إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ①

او الله اوري خبري ستاسي يو د بل سره (يعني هغه جريان د خبرو چي د عليه الصلوة والسلام او د خوله تر مابين به جاري وې کمامر بيانه) په تحقيق خدای اورېدونکی او ليدونکی دی بالاحوال يعني عالم بالمسموعات والمبصرات.

درويش وايي: چي مشکل د خوله په ډېر تضرع ددې و خدایؒ ته حل سو.

چــون فــرود آید بلا بی دافعی ..... جز تـضرع نبود دیگر دافعی
یا من یریٰ مافي الضمیر ویسمع .... انت الــمعــد لکل ما یتوقع
یا مــن یــرجی للـشدائد کلها .... یا من الیه المشتکی والمفزع
مالي سوی قــرعی لبابک حیلة .... ولـئن رددت فای باب اقــرع
حاشا للطفک ان تقنط عــاصیًا .... الفضل اجزل والمواهب اوسع

درويش وايي: چي په تاريخ کي د عمر بن الخطابؓ راغلي دي چي دی يو وخت په زمانه کي دده د خلافت پر خره سپور ؤ او خلک هم ورسره وه، يوې سپين سري ښځي دی ودراوه ډېره زمانه او داسي يې ورته وويل چي ته څو زمانه عميرًا بلل کېدلې يعني په تصغير سره بيا په عمر مسمیٰ سوې، بيا په امير المؤمنين سره ملقب سوې، فاتق الله يا عمر فانه من ايقن الموت خاف الفوت ومن ايقن الحساب خاف العذاب، عمرؓ ورته ولاړ ؤ او ددې خبرو ته يې غوږ نيولی ؤ، يو چا عمرؓ ته وويل يا امير المؤمنين ته ولي ولاړ يې دې سپين سري ښځي ته هذا الوقوف الطويل، عمرؓ ورته وويل والله لو حبستني که زه دې راګرځولی وای له اول څخه د ورځي تر اخيره پوري د ورځي زه به له خره څخه نه وای کښته سوی مګر نه لپاره د فرضي لمانځه، اتدرون من هذه العجوز؟ تاسي خبر ياست چي دا سپين سرې څوک ده؟ هي خولة بنت ثعلب لقد سمع الله قولها من فوق سبع سمٰوات (يعني هغه دمخه ايت کي تېره سوه) ايسمع رب العالمين قولها ولا يسمعه عمر.

پوښتنه: له دې خبري څخه د عمرؓ خدای عزوجل لره جهت نه ثابتېږي؟

ځواب: لا لانه تعالی هو العالي والمتعال.

فائده: علماء وايي من اکبر الذنوب ان يقول الرجل لاخيه (ای المؤمن) اتق الله فيقول في جوابه عليک نفسک (ته خپل ځان ښه کړه) انت تأمرني بهذا، دليل ددې خبري دادی لانه اذا ذکر اسم الله يعني اتق الله يلزم التعظيم له سواء صدر من مسلم او کافر، علماء وايي چي اعلم الناس لا يستغني عن تنبيه وايقاظ.

بگوی آنچه دانی سخن سود مند .... وگر هيچ کس را نيايد پسند

اَلَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْكُمْ مِّنْ نِّسَآئِهِمْ مَّا هُنَّ اُمَّهٰتِهِمْ ؕ

هغه خلک چي ظهار و کړي يو ستاسي څخه (يعني المؤمنين) د خپلو ماينو څخه.

پوه سه: چي د ''منكم'' فائده داده چي ظهار د اهل ذمه نه دی صحيح، وبه قال ابو حنيفة رحمه الله ومالک رحمه الله خلافًا للشافعي رحمه الله، او د ''نسائهم'' په قيد سره دا معلومه سوه چي د مينځي سره ظهار نسته که مالک يې وطي کوي که نه، وهو المذهب الحنفية رحمهم الله.

پوه سه: چي ظهار دې ته وايي چي سړی و ماينې ته ووايي: انت علي كظهر امي وكان ذالک طلاقًا في الجاهلية مثبتًا للحرمة الابدية، شرع شريفي دا لفظ نقل کړی و حرمت ته چي منتهی په کفاره سره ګرځي.

درويش وايي: چي متعارف خو دغه لفظ ؤ چي ذکر سو لکن فقهاؤ رحمهم الله په دې لفظ پوري ملحق ګرځولی چي سړی تشبيه د ماينې وکړي په هغه جزء پوري د مور چي نظر او کتل يې و هغه جزء ته د مور نه وي روا لکه چي ماينې ته ووايي چي ته پر ما داسي يې لکه ورون د مور يا لکه فرج د مور.

''ماهن امهٰتهم'' دوی يعني دغه ماينې ميندي د دوی حقيقةً نه ګرځي حتی چي دا زوجات و دوی ته حرامي سي ابدًا لکه ميندي.

اِنْ اُمَّهٰتُهُمْ اِلَّا الّٰٓـِٔيْ وَلَدْنَهُمْ ؕ وَاِنَّهُمْ لَيَقُوْلُوْنَ مُنْكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُوْرًا ؕ

نه دي ميندي د دوی مګر هغه ښځي چي دوی يې زېږولي وي، او دوی هر آئينه وايي نا روا في الشرع د خبري، ولي چي شرع شريفي انکار پر کړی دی ''و زورًا'' او دروغ.

سوال: زور خو دروغو ته وايي چي صيغه له قسم څخه د خبر دی او ظهار خو انشاء د تحريم ده لايحتمل الصدق والكذب؟

ځواب: ظهار که څه هم انشاء د تحريم دی لکن په اصل کي اخبار ؤ لزعم اهل الجاهلية چي دا لفظ حرمت ابديه دی.

وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ۝۲

په تحقيق خدای ج عفو کونکی دی او بخښونکی دی لقولكم المذكور او لمطلق المعاصي چي سړی توبه ځني وکاږي.

وَالَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ لِمَا قَالُوْا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ

او هغه کسان چي ظهار وکړي د ماينو سره خپل وروسته عود او رجوع وکړي و هغه خبري ته چي ده ويلې وه (يعني لفظ د ظهار د ماينې سره) يعني پښېمانه سي.

پوه سه: چي دا ترجمه د ايت لفظي وه، او دا بيان دى د حکم د ظهار بعد بيان کونه منکرًا من القول و زورًا.

پوه سه: چي موصول (يعني الذين مبتداء ده و تحرير رقبة يعني قوله تعالى "فتحرير رقبة" ازادول د مريي دي، دا بله مبتداء ده او خبر يې محذوف دى اى عليهم (دا خبر مقدر دى) تحرير رقبة، يا فاعل د فعل مقدر دى يعني فيلزمهم تحرير آه، او يا خبر د مبتداء مقدر دى اى فالواجب عليهم (تحرير) پر درې سره تقديرو جمله خبر د موصول ده (يعني الذين)

پوښتنه: پر خبر يې ولي فاء داخله کړه؟

ځواب: لتضمن المبتداء معنى الشرط، او کلمه د ما (اى لما قالوا) موصولة يا مصدرية ده، او لام (يعني په لما قالوا) کي متعلق دى په يعودون پوري.

فائده: عود لما قالوا على المشهور عند الحنفية العزم على الوطي کانه حمل العود على التدارک مجازًا، فالمعنى والذين يقولون ذالک القول المنکر ثم يتدارکونه بنقضه (يعني دا خپل قول منکر ماتوي په قصد سره د وطي) د ماينې سره.

درويش وايي: چي دا معنى د عود موافقه ده د ماقاله رئيس المفسرين عبدالله ابن عباس رضي الله عنهما چي العود الندم (پښېماني) اى ندموا په سبب د ما قالوا من الظهار المنکر و ارادوا الثحليل يعني بيرته د ماينې حل د وطي يعني الحالة الاصلية قبل الظهار.

پوه سه: چي د ظهار په رقبة کافرة او مسلمة ذکر او انثى صغيرة او کبيرة سره برابر دي عند الحنفية ولي په ايت کي رقبه مطلق راغلې ده.

مسئله: پر مظاهر حرام دى دواعي د وطي لکه مچه او مسه کول تر کفارې پوري، دليل يې دا دى چي دواعي د وطي باعث ونه ګرځي د حرام چي وطي دي قبل الکفارة.

مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّتَمَآسَّا ؕ ذٰلِكُمْ تُوْعَظُوْنَ بِهٖ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝۳
ضمير د مثنٰى راجع دى و مظاهر او دده و ماينې ته.

پوهه: چي مراد له تماس څخه جماع ده.

فائده: له دې ايت څخه دا معلومه سوه چي كفاره شرط د حل د جماع ده، او دا هم معلومه سوه چي ظهار يوجب الحرمة "ذالكم" اى الحكم بالكفارة قبل التماس "توعظون به" تاسي ته نصيحت كول كېږي په دغه حكم سره (لزيل به الحرمة الثابتة بالظهار، او يا ددې لپاره چي بيا د ظهار لفظ نه ووايي) او اللهﷻ په عملو ستاسي خبر دى (كه ما مصدريه سي او كه موصوله سي نو عائد يې موصول ته محذوف دى، والتقدير بما تعملونه)

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّتَمَآسَّا ۚ
كه چا رقبه نه كړه پيدا يعني مريى يا مينځه نه وه لكه زموږ په اوسنۍ زمانه كي يا يې قيمت د رانيولو نه درلودى، يا دده روپۍ چي رقبه يې په رانيولې واى مشغول په پور سره وې يعني د خلكو پورونه پر باندي وه يا و ما عنده من النقود ته محتاج ؤ لنفقة عياله عند ابى حنيفة والشافعي واحمد خلافاً لمالك دى وايي چي كه يې قيمت د رانيولو د رقبي درلودى حتمًا به رقبه ازادوي او شغل بالدين ونفقة العيال دى اعتبار نه وركوي، ودليله والجواب عنه مذكور في كتب الفقه "فصيام شهرين" يعني پر ده لازمي دي روژې دوې مياشتي.

مسئله: د فرضي روژې مياشت ناحسابه ده، ولي هغه د خداى عزوجل علىٰحده فرض ده نو له كفارو څخه د ظهار نه درېږي، او د كوچني اختر يا د لوى اختر ورځي او د ايام التشريق روژې هم ناحسابه دي، ولي چي ددې ورځو روژې منهي عنها دي، نو د وجوب كامل چي روژې د ظهار دي غاړه نه وزي.

"متتابعين" پرله پسې، كه يې تتابع ونه كړه كه په عذر وي او كه بې عذره وي بيرته به يې له سره راګرځوي اجماعًا من المذاهب "من قبل ان يتماسا" يعني د مخه تر جماعو به دا روژې نسي.

فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّيْنَ مِسْكِيْنًا ط

نو كه يې طاقت نه درلودى د دوو مياشتو روژو (يا په سبب د ناجوړى يا په سبب د كبر سن، يا له دې څخه بېرېدى چي ناجوړى به سم يا يې جماع ته تلوارؤ) نو طعام به وركوي شپېتو مسكينانو ته يعني اغنياء په دې كفاره كي د ظهار اعتبار نه لري، قال العلماء" المسكين من لاشيئ له، او له شيئ څخه مراد مايكفيه وعياله و اسكنه الفقر (يعني يوې خو او بلي خوا ته سفر نسي كولاى)

مسئله: كه يې يوه مسكين ته شپېته ورځي فديه وركړه روا ده او كه يې په يوه ورځ يوه مسكين ته په دفعاتو وركړه لايجوز.

پوه سه: چي په نېز د امام اعظم" فديه د كفارې يوه مسكين ته نصف صاع من بر او صاع من تمر او شعير ده.

پوه سه: چي د احنافو په نېز د تمليک او اباحة فرق نسته يعني دواړه روا دي مثلاً كه يې شپېته كسه مېلمانه كړه غرمه او ماښام په ماړه نس په ډوډۍ د غنمو وغيره يا يې دوه ماښامه او دوې غرمې كه څه هم هغه مقدار د نصف صاع ته نه ورسېږي، لكن په مېلمستيا كي نان خورش يعني چي ډوډۍ په پوري كوي لازم دى ولي چي د نان خورش سره پوره شبع راځي، لكن دا شرط لازمي دى چي دا شپېته كسه مسكينان د غرمې او د ماښام سره يو وي، كه مظاهر داسي وكړه چي شپېته كسه يې د غرمې له خوا ماړه كړه او ماښام يې نور شپېته كسه ماړه كړه نه دى روا، بلكې يو قسم به بيرته راګرځوي فافهم.

درويش وايي: چي ټولي مسئلې د كفارة الظهار د فقهي په كتابو كي مطالعه كړه، زه ان شاء الله داسي مفسر نه يم چي له تفسير څخه د فقهي شريفي كتاب جوړ كړم يعني چي بيان د مذاهبو اربعهؤ او ددې دلائل او جوابات ټوله پكښي درج كړم لكه د بعض مفسرينو چي دا عادت دى.

پوښتنه: خداى عزوجل د اطعام سره قبل ان يتماسا نه كړى ذكر سبب يې څه دى؟

ځواب: په روژو چي په مابين كي د روژو جماع وكړي استيناف غواړي او په مابين كي د اطعام المساكين چي جماع وكړي استيناف از سر نو نه غواړي لان الله تعالى لم يذكر في كتابه قيد قبل يتماسا، هذا عند ابى حنيفة" لكن ګناه كار دى

او نور اهل مذهب دا مطلق یعني الاطعام محمول پر مقید بولي، یعني الصوم والاعتاق یعني چي اطعام به هم قبل المسس وي.

مسئله: که مظاهر جماع وکړي قبل الکفارة بشیئ استغفر الله لوقوعه في الحرام او کفاره دي وروسته ورکړي لیحصل له حل الجماع بعد ذالک ویرتفع الحرمة الثابتة بالظهار ولایجب علیه بالجماع قبل الکفارة کفارة اخریٰ، او بعض علماء وایي چي دوې کفارې به ورکوي، والحق ما اختاره الجمهور وابو حنیفةؒ ولي چي په حدیث کي د سلمة بن صخر چي جماع قبل الکفارة کړې وه رسول اللهﷺ دی امر کړی په یوه کفاره سره (یعني مع الاستغفار کمامر) وحدیث ابن عباسؓ مثل ذالک، وروی الترمذي وابن ماجه حدیث سلمة بن صخر مثل مامر.

ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ؕ وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ؕ

دغه رنګه "ذالک" منصوب دی په فعل مقدر سره ای بینا تلک الاحکام، یا ذالک مبتداء ده خبر یې محذوف دی ای ذالک واقع فافهم.

پوه سه: چي ایمان بالله چي یې ذکر کړی مراد څني شرائع د خدایؒ دي کما في قوله تعالی انالله لایضیع ایمانکم ای صلواتکم یعني الی القبلة المنسوخة، والمعنی ه لتعملوا بشرائع الاسلام او پرېږدئ ما کنتم علیه في الجاهلیة مثلاً چي ظهار حرمت ابدي دی "تلک" ای الکفارات منهیات د خدایؒ دي چي مکلف منع کوي له اتیان څخه د محرماتو کالظهار وغیره.

وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝٤

او د کافرانو لپاره (چي احکام د خدایؒ نه قبلوي ولایمتنعون عن المحرمات او تجاوز کوي تر حدود د خدایؒ) عذاب دی درد ورکونکی یعني عذاب النار المؤبدة.

درویش وایي: چي که مراد له کافر څخه هغه سړی وي چي منکر له احکامو څخه د خدایؒ وي نو ایة پر ظاهر حمل کېږي یعني عذاب النار المؤبدة کمامر، او که مراد له کافر څخه غیر العامل باحکام الله من غیر انکار عنها، نو اطلاق د کافر پرده تغلیظاً دی یعني اطلاق د کفر لپاره د تاکید د واجباتو د خدایؒ دی لتاکید العمل بها لا انه کافر حقیقة کما زعمه الخوارج چي مرتکب د کبائرو ګنهو کافر دی، نو د هغه عذاب الیم ترجمه په عذاب النار المؤبدة کوي.

پوښتنه: په بعض اسلامي ممالکو کي په نامه د قانون يو څو مسائل دوی وضع کړي دي، نو ددې حکم څه دی؟

ځواب: دا قوانين که خلاف الشرع او قرآن نه وي صرف ددې لپاره دي چي د خارجي مملکتو سره بايد موږ څه چارچلند وکړو او يا د بجلي او کاز د نفع اخستلو لپاره موږ څونه ماليه له دوی څخه وغواړو يا د فوج تعليم و تربيه موږ څرنګه وکړو، او فوج چي د مملکت ساتندويان دي عند الضرورة څو مره تنخواه د بيت المال څخه ورکړو الی غير ذالک من الامور السياسية، فلا جرح فيه لانها وضعها اهل والعقد من المشاورين او نور قوانين چي خلاف القرآن والشرع وي د هغو په باره کي روح المعاني ډېر طويل بحث کړی دی او قاضي بيضاوي ؒ هم د هغو قوانينو بيان کړی دی فارجع الی روح المعاني والبيضاوي.

معذرت: ته ايوبي يې ولي بيان او تفصيل نه کوې؟

ځواب: ما اجمالاً اشاره ورته وکړه بقولي يعني و نور قوانين چي خلاف القرآن والشرع وي، نو عاقل سړي لره اشاره کافي ده او د تفصيل کتاب مي هم در وښووی لکن چونکه تفسير د فقير بناء په اختصار د مهما امکن دی له دې سببه د ټولو هغو مسئلو نقل او تفصيل چي يفضي الی التطويل الممل لپاره د مطالعه کونکو د تفسير ايوبي، اللهم اهدنا واهد جميع المسلمين الی صراط مستقيم والی احکام القرآن الکريم و الشرع المبين.

اِنَّ الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ كُبِتُوْا

په تحقيق هغه کسان چي عداوت کوي د خدای او د رسول سره د خدای او مخالفت کوي من امرهما يعني يضعون حدوداً ای الامر والنهي غير حدود الله ورسوله "کبتوا" په قاموس کي وايي کبته بکبته صرعه واخزاه وصرفه کسره، قتاده ؒ وايي رسوا به سي او ابن زيد ؒ وايي، او بعض مفسرين وايي چي کبت پر مخي غورځول دي، په تفسير بحر مواج کي وايي نازل سوی دی دا ايت په کفارو کي د قريشو وهذا اشارة الی ماکان يوم الخندق چي د احزاب غزا يې هم بولي، وقيل الی ماکان يوم بدر.

پوه سه: چي دا بشارت دی مؤمنانو ته بالنصر علی الکفار، وفيه معجزة.

كَمَا كُبِتَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَآ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ط

كما كبت الذين من قبلهم من كفار الامم الماضية چي هغو به هم لكه كفار د قريشو عداوت د خداى عزوجل او د رسولانو عليهم السلام سره كاوه، او په تحقيق مونږ نازل كړي دي صاف او واضح ايات "وقد انزلنا آه" جمله حال ده د كبتوا له ضمير څخه، يعني والحال انا انزلنا ايات واضحات چي دلالت يې پر صدق د رسولانو كاوه.

وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝

"وللكافرين" او د كافرانو (منكرانو) يعني په هغو اياتو سره وبكل مايجب الايمان به عذاب دى اهانت وركونكى چي د دوى عزت او كبر له سره څخه وباسي.

درويش وايي: چي حال د فرعون الجبار مع ايات موسٰى او حال د نمرود الظلام د ابرهيم عليه السلام او حال د لوط عليه السلام د قوم وغيرهم تاسي يې مفصلي قصې په قرآن كريم كي اورېدلي دي.

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ط

منصوب دى ظرف مستقر دى ضمير راجع دى و كافرانو ته يعني دا عذاب هغه ورځ دى دوى لره چي خداى ج دوى بعث او ژوندي كړي بعد الموت وهو يوم القيامة او يا يوم منصوب دى په اذكر مقدر سره "جميعًا" تاكيد دى د ضمير منصوب الراجع الى الكفار "فينبئهم بما عملوا" خداى ج دوى خبر كړي په عملو د دوى په دنيا كي كلمه د ما موصوله ده والعائد الى الموصول محذوف اى بما عملوها.

فائده: دا خبرول د دوى به په مجمع عظيم كي د قيامت لپاره د تفظيع (رسوايي د دوى) او تخفيف د دوى دى على رؤس الاشهاد.

اَحْصٰىهُ اللّٰهُ وَنَسُوْهُ ط وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ۝٦

احاطه كړې ده خداى ج په ما عملوا سره (اى علمًا) "ونسوه" او دوى به هېر كړي وي ما عملوا په سبب د نهايت كثرت، يا په سبب د سپكوالي د دوى په عملو سره يعني سپک يې بلل نو حساب يې ورته كاوه دا عادت دى د خلكو چي لوى امر په خزانه كي د قوت حافظه ساتي او سپک شيان د حفظ څخه لېري ساتي ويدل عليه التجربة، او خداى پاک شاهد دى پر هر شي علمًا لايعزب عنه علمه شيئ.

حاكم زحكم دم نزند گر گواه نيست ... حاكم كه خود گواه بود قصه مشكلست

فينبغي للعاقل ان يحضر ذنوبه او پروړاړي او خداى تـه توبه وكاږي والتعجيل في التوبة والندم امر محتوم.

توبه بكن امروز تو هرگز نگو فردا كنم
شايد بميرى صبحدم فردا نيابى درشمر

من كتاب تحفه نصائح آورده شد.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ط

(اى المخاطب خصوصًا الكفار الاستفهام للانكار ونفي النفي اثبات اى تعلم، فالرؤية علمية) په تحقيق خداى خبر دى په هغه شيانو چي په اسمانو كي دي، من الملائكة الكرام التي لايعلم تعدادها الا اللّٰه والشمس والقمر والكواكب التي لايحصيها الا اللّٰه او چي په مځكه كي دي على ظاهرها من الحيوانات والنباتات وغير ذالک وفي باطنها من المعادن والكنوز والموتى وغير ذالک.

مَا يَكُوْنُ مِنْ نَّجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ

"مايكون" كان تامة دى اى مايوجد ويقع.

پوه سه: چي نجوٰى اسم مصدر دى كذا في القاموس ما خوذ من النجوة وهي ما ارتفع من الارض، ولي چي پټ شيان له مځكي څخه لوړ دي صرف په اذهانو كي دي لاتيسر لكل احد ان يطلع عليها كلمه د ما نافيه ده، والمعنى ههنا مايقع من تناجى ثلثة نفر، پښتو نه پيدا كېږي پټي خبري د درو كسانو "الا هو رابعهم" مگر نه خداى څلورم دى يعني په علم سره "ولا خمسة آه" نه پنځه نجوٰى سره كوي مگر نه خداى يې شپږم دى اى علمًا كمامر.

پوه سه: چي دا استثناء مفرغ ده حال ده من ثلثة يعني في حال من الاحوال الا حال كون اللّٰه څلورم د دوى يعني دغه دري كسه چي پټي خبري سره كوي دوى سره خبر دي خداى عزوجل هم په خبر دى.

برو از خلق يک ذره پوشيده نيست .... كه پيدا وپنهان بنزدش يكيست

حسين النوري قدس سره وايي الا هو رابعهم علمًا وحكمًا لا ذاتًا.

درويش وايي: چي صوفيه کرام ؒ د دې معية څخه د خدای ؒ تعبير په معيت غير متکفية سره کوي وفي هذه المعبة نصح عظيم قال النصر آبادي من شهد وعلم معية الحق معه زجره من کل معصية وارتکاب کل محذور.

نکته: پوښتنه: تخصيص د دغو دوو عددو چي دواړه هم فرد دي يعني تاک دي؟

ځواب: بعض وايي چي په سبب د خصوص د واقعې لان الآية نزلت في المنافقين د هغو نجوٰی په باره کي د تخريب د اسلام او په باره کي د عليه الصلوة والسلام ګاهي به يې درې کسه سره کښېنسته نجوٰی بې سره کوله ګاهي به پنځه.

سوال: منافقان خو ډېر وه نو دومره اقل نجوٰی سره کوله؟

ځواب: هو ډېر نجوی وه لکن د افشاء څخه د راز بيدېدله، بعض مفسران وايي چي تخصيص د عدد وتريې په دې وکړی لان الله وتر يحب الوتر او درې او لد اوتارو دي چي مشوره پکښي کېدای سي، ولي چي په مشوره کي غالبًا اختلاف راځي، نو دوه کسه چي سره مخالف سي دريم سړی به د يوه د رائي تائيد وکړي، فالمجموع ثلثة، او يا به متنازعين جماعت وي ادنٰی د جماعت څلور دي يو بې تر مابين اصلاح کونکی وي نو مجموع پنځه سوه.

فائده: بعض قراء تکون په تاء فوقانية سره وايي فاعل يې نجوٰی بولي من زائد بولي، نو نجوٰی خو مؤنث دی او چي څوک په ياء تحتانية يې وايي زمخشري وايي چي د نجوٰی تانيث غير حقيقي دی او من هم فاصل دی فيجوز التذکير فيه.

وَلَآ اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُوْا ۚ

او نه هم کم له دغه څخه ای اقل عددًا منه کالاثنين، او نه ډېر تر پنځه لکه شپږ وما فوقها ''الاهو'' ای الله عزوجل ورسره دی بالعلم او معية غير متکيفة ''اين ما کانوا'' يعني که لېري وي او که نژدې يعني و خلګو ته، ولي چي د خدای ؒ په سبب قرب مکاني نه دی حتی يتفاوت بالقرب والبعد.

ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ⑦

بيا به خبر کړي خدای ؒ دوی د دوی په عملو په ورځ د قيامت، په تحقيق خدای جل سلطانه په هر شي ښه خبر دی ''عليم'' صيغه د مبالغې، ده چي معيت د رب ﷻ په

علم سره هر چېري چي وي په بل تعبير معيت بلا كيف چي سړى ملكه وګرځي هغه به يې د ټولو ګنهو مانع ګرځي ان شاء الله تعالى په دې باب كي يوه قصه صحيحه ده، فاروق اعظم الخليفة الثاني لرسول الله ﷺ يعني ابن الخطاب رضي الله عنه چي دده په دوره كي د خلافت قبل شرب جام الشهادة يو پسه په كارو ؤ نو دباندي تر ښار د مديني منورې ووتى هورې يوه رمه د پسو ګرځېدله شپانه ورسره ؤ، شپانه ته يې وويل چي يو پسه پر ما خرڅ كړه، شپانه ورته وويل چي زه مريى يم پسونه زما د مالك دي د خرڅولو اجازه يې نه ده راكړې، عمر رضي الله عنه امتحانًا ورته وويل چي پر ما يو پسه خرڅ كړه، نو كه مالك درته ووايي چي دا فلانى پسه ولي كم دى؟ ته ورته ووايې چي هغه لېوه راښخه يوړى، شپانه ورته وويل فاين الله؟ خداى رح به چېري وي يعني خداى رح خو په خبر دى، دا معنى د هغه ايت هو معكم اينما كانوا، عمر رضي الله عنه ته دا لفظ د شپانه دومره خوند وركړى چي رانيول د پسه يې صرف نظر كړه ورغلى و مالك ته د پسو او د مريي يعني شپانه، ورته وه يې ويل چي دا ستا ټوله رمه د پسو سره د مريي شپانه پر ما خرڅ كړه، خير په هر مبلغ چي تراضي د عمر رضي الله عنه او د مالك د پسو سره وسوه پسونه او مريى يې پر خرڅ كړه، نو مريى يې راوغوښتى او ورته وه يې ويل چي ته پر ما آزاد يې يعني حُر يې او دا رمه پسونه هم ستا دي او يوه مينځه عمر رضي الله عنه درلوده هغه يې ازاده كړه او شپانه ته يې په نكاح وركړه، وروسته چي به په هر ځاى كي عمر رضي الله عنه دى وليدى دا به يې ورته ويل فاين الله، دا وه يوه قصه چي د سابق ايت په تائيد تاسي واورېدل، فصدق الله وهو معهم اينما كانوا، اللهم ارزقنا معيتك معنا اينما كنا برحمتك آمين.

اخرج ابن ابى حاتم عن مقاتل بن حبان رح ده وويل چي په منځ كي د رسول الله ﷺ او د مديني د يهودانو صلح او قرارداد ؤ يعني چي تاسي به زما دښمنانو يعني الكفار چي زه جنګ ورسره كوم نه به د دوى سره كومك كوئ نه زما سره، نو يهودانو به داسي چم كاوه چي يو سړى به له اصحابو څخه د رسول الله ﷺ تېرېدې دوى به پټي پټي خبري سره كولې د مسلمان به دا خيال سو چي په ما كي خبري سره كوي يعني چي ما مړ كړي يا يو بل مكروه را ورسوي، البغوي رح دغه روايت راوړى دى لكن دا يې ورسره زياته كړې ده چي مؤمنانو چي به دوى وليدل چي

پټې خبرې به يې کولې دا بې ګمان سو چې موږ پر دوی ګمان نه کوو مګر ددې چې وقد بلغتهم من اخواننا چې دوی ته رسېدلي الذين خرجوا في السرايا (پوه سه: چې سرايا جمع د سرية ده، او سريه هغه کوچني لښکر ته وايي چې (۲۰۰) يا (۳۰۰) نهايت (۴۰۰) کسه وي، عليه الصلوة والسلام به يو قومندان وروتاکی يوې ناحيې ته به يې و جنګ ته واستول، مأخوذ دی د سر څخه يعني په پټه چې منافقان په خبر نه سي تاچې هغه ناحيه ته د تيار سئ حال وانه ستوي) بقتل (چې وژل سوي دي) او هزيمة (يا شکست او ماتي ور رسېدلې ده) فيقع ذالک في قلوبهم (يعني د مسلمانانو په زړو کي به دا شک پيدا سو يعني کما مر عنقريب) فيحزنهم (نو مسلمانان به غمجن سوه) چونکه دا عمل د منافقانو طول پيدا کړی نو يې شکايت و عليه الصلوة والسلام ته وکړی، نو عليه الصلوة والسلام منافقان منع کړه له دې کار څخه خو دوی نه منع کېدل، فانزل الله تعالی.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ نُهُوْا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ

ته نه وينې (يا محمد ﷺ) چې دوی منع کړه سوي وه له نجوٰی څخه ''ثم يعودون'' مضارع ده په معنی د ماضي يعني عادوا عطف پر نهوا.

لِمَا نُهُوْا عَنْهُ وَيَتَنٰجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُوْلِ

''لما نهوا عنه'' يعني منع نه سوه له نجوٰی څخه ''يتناجون بالاثم آه'' دا جمله عطف ده پر يعودون، مراد له اثم څخه ګناه ده يعني ګناه ده عند الله، او مراد له عدوان څخه تجاوز دی پر مؤمنانو يعني يو د بله به يې وصيت سره کاوه چې د عليه الصلوة والسلام په قول عمل مه کوئ يا معنی داده چې نفس نجوٰی هم معصية الرسول وه ولي عليه الصلوة والسلام خو دوی منع کړي وه له نجوٰی څخه.

روايت کړی دی البزار واحمد بسند جيد عن ابن عمرؓ ان اليهود قالوا لرسول الله ﷺ سام عليكم يعني په بهانه د سلام عليكم بيا به يې په خپلو کي سره ويل لولا يعذبنا الله بما نقول، موږ ته ولي خدایؒ عذاب نه راکوي په دغه لفظ سره چې سام عليكم (چې معنی يې ده مرګ پر تا) ددوی غرض دا ؤ چې که دی رسول وای خو بايد موږ ته خدایؒ عذاب راکړی وای.

وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ

چي دوى راسي تاته تحية درکوي يعني سلام دراچوي په هغو الفاظو يعني السام عليكم او دوى به و عليه الصلوة والسلام ته په خيال دا ورکول چي موږ سلام عليكم درته وويل، په دې الفاظو د دوى خو ستا تحيه خداى نه ده کړي بلکې ستا د تحية لپاره خداى عزوجل سلام عليكم يا السلام عليكم ښوولى دى، نو مؤمنانو ته قال الله تعالى وسلام على المرسلين.

پوښتنه: عليه الصلوة والسلام دا د دوى په غلط سلام پوهېدى؟

ځواب: نعم بدليل ما روى في الحديث الصحيح چي يو يهودي چي داسي وويل سام عليک عائشة رضي الله عنها په وپوهېدل نو دې داسي ورته وويل سام عليک واللغة عليه السلام ورته وويل عليک بالرفق نرمي کوه عائشه رض ورته وويل چي تا نه واورېدل د دوى خبره، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ما عليكم بدون الواو زما ښېرا پر دوى قبلېږي د دوى ښېرا پر ما نه قبلېږي.

درويش وايي: چي ما وويل بدون الواو چي د سلام په جواب وعليكم لوى تحقيق لري يعني واو د وعليكم پر څه شي عطف دى، که څوک ګمان کوي چي عطف دى پر السلام عليكم نو دا سوال پر واردېږي چي عطف د کلام د يوه قائل پر کلام د بل قائل نه دى روا الا في الدمج کما في شرح الجامي حيث يمدج کلامه بکلام الکافية فلا يرد ما يتوهم، بلکې واو د وعليکم السلام عطف دى پر محذوف، والتقدير علي وعليكم السلام، وبهذا ظهر ان عليه الصلوة والسلام قال في جوابهم عليكم بدون الواو، فالمعنى هلاک دى پر تاسي ځکه په عين المعاني کي وايي چي رد د عليه الصلوة والسلام پر يهودانو په واو سره خطاء انتهى، ووجه ذالک يظهر مما قلنا في جواب السلام الصحيح وعليكم السلام بالعطف فافهم فانه سانح عزيز.

وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ

يا يې په زړو کي دا وروګرځي يا يو د بله سره وايي اذا خرجوا من عند رسول الله صلى الله عليه وسلم تکذيبًا له في دعوى النبوة، ولي موږ ته عذاب نه راکوي خداى په هغه

قول چي موږ ده ته وايو يعني سام عليک مرګ پر تا، غرض د دوی خبيثانو دا ؤ چي دی يعني رسول الله ﷺ نبي نه دی ولي که نبي وای نو نبي خو د خدای دوست وي نو ده ته پر بد ويلو به خدای موږ ته عذاب راکړی وای.

حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۝

کافي دی دوی لره جهنم چي دوی ور داخليږي په ورځ د قيامت، يصلونها حال دی من ضمير حسبهم يعني د دې قول قبيح چي تاسي و عليه الصلوة والسلام ته وايه تاسي ته به پر هغه عذاب د جهنم درکړي چي د دنيا تر عذابو عذاب د دوږخ بد ترين دی لکه چي خدای وايي "فبئس" بد ځای د ورتګ دی، مخصوص بالذم يې محذوف دی ای جهنم، له ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی اذا سلم عليکم اليهود فانما يقول احدهم السام عليکم فقل وعليک (قد مر ان الواو سهو) متفق عليه فافهم.

پوښتنه: تا په حواله د عين المعاني وويل چي په جواب کي د يهودانو واو راوړه خطاء ده خو سره د واوه دا دی په متفق عليه حديث کي راغلي دي؟

جواب: دا واو په جواب کي د سلام د يهودانو راغلی دی مشاکلة للسلام الصحيح يعني چي په مابين کي د مسلمانانو وي يا لفظ د واو مقحم، وهو کثير في القرآن.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

مقاتل وايي: يا ايها الذين آمنوا بالسنتهم (په صرف خولو او ژبو دون قلوبهم) وهم المنافقون، او عطاء الخراساني وايي: يريد الذين آمنوا بزعمهم.

درويش وايي: چي والمآل واحد لکن روح البيان دا خطاب و مخلص مسلمانانو ته بولي حيث قال بالسنتهم وقلوبهم.

مصرع: ببين تفاوت راه هست از کجا بکجا

إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

معنی د دې عبارت د مخه تيره سوه.

وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ

او مجلس کوي په بر سره باداء الفرائض والطاعات.

درویش وايي: چي دا ايت تائيد د تفسير د روح البيان کوي ولي بر او تقوىٰ په منافقانو کي له کومه سته چي دوی یو وبل ته وصيت سره وکړي في النجوىٰ لکه مظهري چي په نقل د مقاتل ؒ څخه تفسير په کړی ؤ.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْۤ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۹﴾

"والتقوىٰ" ای الاحتراز عن معصية الرسول د مظهري خپل تفسير په ياد دی، نو د لفظ "بر" په تفسير تر اداء الفرائض وروسته يې دا هم ويلي دي وما يتضمن خير المؤمنين فتدبر لکن مصرع لن يصلح العطار ما افسده الدهر.

اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطٰنِ لِيَحْزُنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

يعني هغه نجوىٰ پر غيض د مؤمنانو وه او د دوی پر حزن به وه لکه د منافقانو نجوىٰ کمامر "من الشيطان" ولي چي شيطان دوی يعني منافقان باعثه کوي پر ورته نجوىٰ "ليحزن الذين آمنوا" يعني يزين الشيطان لهم ای المنافقين، دغه نجوی چي په غم کي واچوي مسلمانان، ولي د مسلمانانو به دا هم گمان کېدی چي دا نجوىٰ زموږ په ضرر کي دوی کوي.

وَلَيْسَ بِضَآرِّهِمْ شَيْـًٔا اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۰﴾

او نه ده دا نجوىٰ يا شيطان ضرر رسونکې و مؤمنانو ته هيڅ شی ای شيئ من الضرر، مګر نه په قضاء او مشيت د خدای ؒ لانه الخالق للنفع والضرر.

"وعلى الله" تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دی يعني خاص پر خدای ؒ توکل وکړئ يعني تفويض د ټولو امورو او احوالو خپل دي و خدای ؒ ته وکړي او له خدايه دي ساتنه غواړي او باک دي نه کوي په تناجي د منافقانو ولي چي خدای عزوجل دوی ساتي د شر او د ضرر څخه د دوی د تناجي.

فائده: کلمه د فاء دلته جواب ده د اما محذوفه، والتقدير واما على الله فليتوكل المؤمنون ولايبالو بنجواهم، روی البغوي ؒ بسنده عن ابن عمر ؓ قال قال رسول الله ﷺ اذا کنتم ثلثة فلا يتناجى الاثنان دون الثالث فانه يحزنه يعني خوا بدی کېږي د ده خيال دا کېږي چي په ما کي پټي خبري سره کوي، او چي خلک ډېر وي بيا د دوو کسو په تناجی کي پروا نسته چنانچه په حديث کي د ابن

مسعودؓ مرفوعًا الى رسول اللهﷺ حتى يختلطوا بالناس، قال البغوي قال مقاتل بن حبانؒ چي رسول اللهﷺ احترام کاوه د بدر د غازيانو من المهاجرين والانصارؓ فجاء ناس منهم (يو څو کسه د بدريانو) و مجلس ته د رسول اللهﷺ د تبليغ او وعظ د اورېدو لپاره خلک د مخه راغلي وه ځايونه يې نيولي وه يعني قريب و عليه الصلوة والسلام ته ځای نهٔ، نو دوی السلام عليکم و عليه الصلوة والسلام ته وو ايه او مخامخ ورته ودرېدل، بيا دوی السلام عليکم ناستو خلکو ته وو ايه په اميد دد ې چي څه سره نژدې سي او موږ ته ځای راکړي، خو هغو جواب د سلام ورته وو ايه لکن ځای يې ورنه کړی دوی يې هغسي پرېښول ولي چي د ناستي ځای نه سو پيدا، نو دا د دوی ولاړه پر عليه الصلوة والسلام سخته پرېوتل، نو عليه الصلوة والسلام په ناستو خلکو څو کسانو ته وويل قم يا فلان وانت يا فلان يعني هر څو چي بدريان وه هغونه نفريې له مجلس څخه ولاړ کړل، نو بدريانؓ په هغو ځايو کي کښېنستل، او پر هغو کسانو چي عليه الصلوة والسلام له خپله ځايه ولاړ کړي وه ډېره سخته پرپرېوتل حتى نبيﷺ د دوی په مخانو کي کراهت د ولاړولو محسوس کړی، فانزل الله تعالى هذه الآية.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا قِيْلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوْا فِى الْمَجٰلِسِ

ای هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی چي وويل سي تاسي ته چي فراخي جوړه کړئ د ناستي په ځايو کي يعني سره نژدې سئ او ورله ټول کښېنئ تا چي مجلس فراخه سي نور خلک هم پکښي ځای سي، او ابن ابی حاتمؒ دا سي روايت کړی دی چي ورځ د جمعې وه.

درويش وايي: چي دد ې معنى دا نه ده چي عليه الصلوة والسلام پر منبر د خطبې وويل له دې سببه چي د خطبې ويلو په وخت کي خو سلام او جواب او خبري ممنوع دي بلکې مراد دا دی چي ورځ د جمعې وه د غسي د عليه الصلوة والسلام سره خلک ناست وه او عليه الصلوة والسلام خبري ورته کولې چي بدريانؓ راغله او دا موضوع پېښه سوه.

درويش وايي: چي قرائة د عاصمؒ په صيغه د جمع دی نو مراد مطلق مجالس او مجلس د رسول اللهﷺ په دخول اولى پکښي داخل دی، نور قاريان يې المجلس په

صيغه د مفرد وايي، او مراد له هغه څه هم يا مطلق مجلس دی بجعل اللام للجنس يا لام لپاره د عهد دی يعني مجلس د رسول الله ﷺ كما يدل شان نزول الآية، وقد مر فان الصحابة رضوان الله عليهم كانوا يتنافسون على القرب من رسول الله ﷺ والتنافس الرغبة او حرص يې كاوه پر اوريدلو د خبرو د عليه الصلوة والسلام.

فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ

پوه سه: چي "فافسحوا" مجزوم دی جواب د امر دی، يعني فراخي به خدای جوړه کړي پر تاسي فيما تريدون الوسعة من الدار والرزق والصدر او فراخي به درکړي په جنت کي، البغوي په سند سره وايي د عبد الله بن عمر ﷺ چي رسول الله ﷺ وويل چي يو سړی دي بل سړی نه ولاړوي له خپل ځايه څخه يعني چي هغه پکښي ناست وي او دی پکښي کښېني لکن وايي دي تفسحوا و توسعوا، فراخي جوړه کړئ يعني نژدې نژدې سره کښېنئ چي ځای فراخه سي، او په روايت کي د الشافعي له جابر بن عبد الله څخه داسي راغلي دي ان النبي ﷺ لايقيمن احدكم اخاه يوم الجمعة ولكن ليقل افسحوا فراخي جوړه کړئ.

وَإِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ

او چي وويل سي تاسي ته چي ولاړ سئ له خپلو ځايو څخه يعني تاسي يو وار ولاړ سئ چي ځای فراخه سي بيرته به کښېنئ، وقال البغوي قال عكرمة والضحاك چي بعض کسان چي اذان به وسو د جماعت د لمانځه څخه به يې ځان دروند اچاوه يعني على الفور به مسجد ته نه تله، فانزل الله تعالى هذه الآية فالمعنى اذا نودي للصلوة نو ولاړيږئ و لمانځه ته، وقال مجاهد واكثر المفسرين چي د ايت معنی داده چي تاسي ته وويل سي چي ولاړ سئ و لمانځه ته يا جهاد ته يا د يو خير کار چي وي ولاړيږئ ځان مه اچوئ "يرفع الله" جواب د امر دی يعني فانشزوا، پورته کوي خدای هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي يعني کومک ورسره کوي او په ذکر حسن سره يې خلک يادوي او د خلګو په زړو کي هيبت وراچوي الى غير ذالک من عطايا الله دا خو په دنيا او په اخرت کي ځای ورکوي په لوړو ځايو کي (چي غرف يې بولي) په جنتو کي.

سوال: جواب د امر خو مجزوم وي دلته خو په کسره دی؟

ځواب: له جهت څخه د القتاء د دوو ساکنانو چي يو عين بل لام مدغمه د الله د لفظ عين ته کسره لان الساکن اذا حرک حرک بالکسر کما في کتب علم الصرف.

وَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ دَرَجٰتٍ ط

او هغو کسانو ته چي خدای ج علم ورکړی وي له مسلمانانو څخه "درجات" پورته کوي ولوړو درجو ته کثيرة جليلة، روح المعاني وايي چي عطف د والذين اوتوا العلم آه، عطف دی خاص پر عام تعظيمًا لهم بعدهم کانهم جبس آخر، ولذا اعيد الموصول يعني الذين في النظم الکريم، احاديث شريفه في فضائل العلماء بالعلوم الشرعية اخرج الترمذي وابو داؤد والدارمي عن ابی الدرداء رضي الله عنه او مرفوعًا فضل العالم على العابد (چي علم يې نه وي عبادت يې ډېر وي تر عالم) کفضل القمر ليلة البدر على سائر الکواکب، واخرج الدارمي عن عمر بن کثير عن الحسن قال قال رسول الله ﷺ من جائه الموت وهو يطلب العلم ليحي به الاسلام (که پر چا راغلی مرګ او دی په طلب د علم بوخت ؤ چي اسلام په ژوندی کړي يعني العلوم الشرعية کالتفاسير والاحاديث والفقه وغير ذالک) نو دده او نبيانو يوه درجه فرق دی يعني درجة النبوة وعنه عليه الصلوة والسلام يشفع يوم القيامة ثلثة ای ثلثة فرق الانبياء ثم العلماء ثم الشهداء، نو علماؤ ته د انبياء او شهداء تر مابين درجه خدای ج ورکړې ده بشهادة الصادق المصدوق ﷺ، وعن ابن عباس رض چي خدای پاک و سليمان ع ته اختيار ورکړی چي علم غواړې او که سلطنت او که مال غواړې؟ فاختار سليمان ع العلم فاعطاه الملک والمال تبعًا.

درويش وايي: چي دلائل پر فضل د علم او د علماؤ کما في روح المعاني اکثر من يحصٰی (چي شمېر دې وکړل سي) روح المعاني وايي چي ډېر د اميد حديث عندي في فضلهم ما رواه الامام ابو حنيفة رح په مسند کي د ابن مسعود رض په روايت قال قال رسول الله ﷺ چي سره جمع به کړي خدای عزوجل علماء په ورځ د قيامت فيقول اني لم اجعل حکمتي في قلوبکم الا وانا اريد بکم الخير (خدای ج ورته ووايي ما ستاسي په زړو کي خپل حکمت يعني علم الشريعة نه ؤ ايښی مګر ددې لپاره چي زما و تاسي ته اراده د خير وه اذهبوا الى الجنة، فقد غفرت لکم ماکان منکم، يعني من الذنوب والمعاصي وفي حديث جرير رض ان العلماء ورثة الانبياء،

وان الانبياء لم يورثوا دينارًا ولا درهمًا ورثوا العلم فمن اخذه اخذه بحظ وافر (اى كامل) رواه احمد وارباب السنن الاربعة وعن كثير بن قيس قال قال عليه الصلوة والسلام فضل العالم على العابد كفضلي على ادناكم، رواه الترمذي، وفي حديث ابى امامة الباهلي رح عن عبدالله بن عمر رض ان رسول الله ﷺ مر بمجلسين في مسجده فقال كلاهما على خير (پر ښه كار دي) واحدهما افضل من صاحبه، اما هؤلاء (واشار الى العابدين الداعين الى الله) فيدعون الله (خداى ته خواستونه كوي) فان شاء اعطاهم وان شاء منعهم، واما هؤلاء (اى العلماء) فيتعلمون الفقه والعلم ويعلمون الجاهل بالاحكام فهم افضل وانما بعثت معلمًا (ښوونكى د علم او دين) ثم جلس فيهم، رواه الدارمي.

قال الحسن رح قرء ابن مسعود رض هذه الآية (يعني والذين اوتوا العلم درجات) فقال ايها الناس افهموا هذه الآية لترغبكم في العلم فان الله يرفع المؤمن العالم فوق الذي لايعلم (يعني وان كان عابدًا) درجات، روح المعاني وايي واستدل بهذه الآية غير واحد من العلماء على تقديم العالم ولو كان باهيًا (د يو قوم نوم دى) شابًا على الجاهل ولو كان هاشميًا شيخًا وهو بناء على ماتقدم من معنى الآية لدلالتها على فضل العالم على غيره من المؤمنين وان الله تعالى يرفعه يوم القيامة عليه (اى على غيره من المؤمنين) ويجعل منزلته (اى العالم) فوق منزلته (اى غير العالم من المؤمنين) فينبغي محل العالم في مجالس الدنيا فوق محل الجاهلين وان كانوا وزراء او امراء في امور الدنيا.

درويش وايي: چي د دې ايت په معنى كي روح المعاني نوري ډېري اوږدې خبري كړي دي لكن... بيت:

تا طبع شريفت نه پذيرد ملالتى .... آن به كه نامه را بدعاء مختصر كنم

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ⑪

خداى عزوجل چي تاسي يې عمل كوئ ښه خبر دى يعني كمًا وكيفًا يعني فيجازيكم عليها في يوم يقوم الناس لرب العالمين، صدق الله العظيم، شان الآية اخرج ابن ابى حاتم من طريق علي بن ابى طلحة عن ابن عباس رضي الله عنهما چي مسلمانانو به ډېري ډېري مسئلې د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتلې چي پر عليه الصلوة

والسلام به ډېر مشقت ؤ د تهولو په جواب ورکولو کي، نو د خداى عزوجل دا اراده سوه چي پر خپل نبي او رسول باندي د سوالونو بار سپک کړي، فانز الله تعالى.

يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُوْلَ

اى هغه کسانو چي ايمان مو راوړى دى چي تاسي اراده د مناجات يعني د پوښتنو د مسئلو وکړئ د رسول ﷺ سره.

فَقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰىكُمْ صَدَقَةً ؕ

نو تاسي د مخه کوئ تر نجوٰى صدقه (يعني للفقراء لا لاخذ رسول الله ﷺ تلک الصدقة لنفسه المطهرة من دنس الصدقات)

پوهسه: چي په دې امر بالصدقة کي تعظيم شان رسول الله ﷺ ونفع للفقراء، وتمييز بين المخلص والمنافق ومحب الدنيا ومحب الآخرة وبين السخي والبخيل.

فائده: په دې ايت کي اصل ترکيب په هغه چا کي استعمال کېدى چي هغه لره لاسونه واى، نو په دې ايت کي اول استعارة مکنية ده بتشبيه النجوٰى بالانسان او اثبات د يدين استعارة تخييلية ده او د بين په لفظ استعارة ترشيحية ده ومعناه قبل، البغوي وايي مقاتل بن حبان وايي نزلت هذه الآية د اغنياء په باره کي چي دوى به راغله طويل مناجات به يې د عليه الصلوة والسلام سره شروع کړى او پر فقراؤ به غالب وه يعني فقراؤ ته به يې د مناجات فرصت نه ورکاوه حتى کره رسول الله ﷺ طول جلوسهم ومناجاتهم، ابن ابى حاتم له ابن عباس رض څخه روايت کړى دى چي دا ايت چي نازل سو صبر کثير من الناس د مناجات او سوالو څخه ولي هغه کسان چي مسکينان وه فلم يجدوا شيئًا يتصدقون قبل النجوٰى او هغه کسان چي اهل غناء وه هغو بخل بالصدقة مختار کړى فاشتد ذالک على اصحاب رسول الله ﷺ ثم نزلت الرخصة کما سيئاتي، په دې کي اختلاف دى چي دا امر لپاره د وجوب ؤ او که د ندب، دا مرلس ورځي دوام وکړى بيا منسوخ سو، مجاهد وايي چي خلک چي نهي سوه له مناجات څخه د رسول الله ﷺ حتى يتصدقوا فلم يناجيه الا علي رضي الله عنه، وکان علي رضي الله عنه ويل به يې چي په قرآن مبارک کي يو ايت دى لم يعمل بها احد قبلي ولا يعمل بها احد بعدي ما يو دينار درلودى

په لس درهمه مي بدل کړی، نو ما چي به پوښتني ځني کولې يو درهم به مي خيرات کړی، نو په دې دوران کي ما له ده څخه د لسو مسئلو پوښتنه وکړه ده مبارک به جواب راکړی (١) ما الوفا قالؑ التوحيد وشهادة ان لا اله الا الله (٢) قلت ما الفساد قالؑ الکفر بالله والشرک (٣) ما الحق قالؑ الاسلام والقرآن (۴) قلت ما الحيلة؟ قالؑ ترک الحيلة (۵) قلت ما عَلَيَّ قالؑ طاعة الله ورسوله (۶) قلت کيف ادعوا (زه څرنګه دعاء يا عبادت وکړم) قالؑ بالصدق واليقين (٧) قلت ماذا اسئل (د څه شي سوال کوم) قالؑ العافية (٨) ما اصنع لنجاة نفسي؟ قالؑ کل حلالاً وقل صدقًا (رشتيا وايه) (٩) قلت وما السرور (خوشحالي په څه شي کي ده) قالؑ الجنة (١٠) قلت ما الراحة قالؑ لقاء الله عزوجل، علي رضي الله عنه وايي فلما فرغت عنها نزلت نسخها، کذا في تفسير المدارک.

ذٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَاَطْهَرُ ۭ فَاِنْ لَّمْ تَجِدُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٢﴾

دغه تصدق خير دی تاسي لره من حب المال، او پاکونکی دی د ګنهو ستاسي، نو که مو صدقه نه درلوده په سبب د مسکنت، نو په تحقيق خدای ج بخښونکی دی او مهربان دی، چي اجازه يې و فقراؤ ته ورکړه د مناجات بيله تصدق.

پوهه: چي دا ايت مخصص دی د ماسبق من عموم الحکم ای الامر بالتصدق لکل من يناجي رسول الله ﷺ، روح البيان وايي چي له دې څخه دا معلومه سوه چي حکم اول يعني الامر بالتصدق لپاره د وجوب ؤ، والله اعلم.

ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰىكُمْ صَدَقٰتٍ ۭ

آيا تاسي بېرېدلاست (استفهام لپاره د تقرير دی يعني خفتم الفقر، يا معنی داده چي بېرېدلاست له تقديم څخه د صدقه لما يعدکم الشيطان من الفقر) "ان تقدموا" بتقدير من ای من ان تقدموا، دمخه تر نجوٰی ستاسي صدقات، توجيه د جمع يعني صدقات دا ده ي مخاطب په دغه ايت سره ډېر دي، قال علي رضي الله عنه کما روی الترمذي فخفف الله عنهم بهذه الآية.

فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوْا وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ

نو چي تاسي تقدم د صدقاتو ونه کړئ (يا د فقر په سبب يا د بخل په سبب) او

خدای تاسي ته بخښنه وکړه يعني تاسي ته يې عذاب درنه کړی، يا معنی داده چي خدای رجوع وکړه له صدقاتو څخه ستاسي او تخفيف يې درسره وکړی بنسخ الصدقة ورخص ان لا تفعلوا.

پوه سه: چي مراد له توبې څخه حقيقت توبه نه ده (ای الرجوع عن الذنب) لانه لم يقع عنهم التقصير في هذا الحکم بان وقع منهم المناجات منهم مع رسول الله ﷺ بدون تقدم الصدقة، د توبة په لفظ سره اشاره ودې ته ده چي دا اشفاق د دوی ګناه وه تجاوز الله عنه، کذا في روح البيان، مقاتل بن حبان وايي چي دا نسخ لس شپې ؤ او الکلبي وايي چي يو ساعت د ورځي ؤ انتهی وبذا نادرًا جدًا.

فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ط

نو قائم کړي لمونځ (يعني فرضي پنځه لمونځونه کوئ يعني تکاسل مه پکښي کوئ، پر خپلو اوقاتو سره د شرائطو يې کوئ او د ادابو من الخشوع وطمانية الارکان کما هو معنی اقامة الصلوة بالاجماع "واتوا الزکوة" او زکوة د اموالو ورکوئ مصارفو ته د زکوة، او اطاعت د خدای او د رسول د خدای کوئ يعني په ټولو اوامرو او نواهي کي او دوام پر وکړئ.

وَاللّٰهُ خَبِيْرٌ ۢبِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝۱۳

او الله عزوجل خبردار دی په هغه څه چي تاسي يې کوئ، کلمه د ما يا مصدريه ده ای بعملکم يا موصوله ده عائد يې محذوف دی ای بما تعملونه کمامر مرارًا في امثال هذا، لپاره ددې چي خدای پاک به تاسي ته جزاء درکوي په ورځ کي د اخرت ان کان خيرًا فخيره وان کان شرًا فشر.

پوه سه: چي معنی ددې عبارت که ؤ عمل دده خير، نو جزاء يې هم خير ده يعني ثواب په ورځ د اخرت، نو کلمه د ان شرطيه ده، او په کان کي ضمير راجع و عمل ته دی هغه اسم دی او خبر يې خيرًا دی، او خير په رفع سره خبر د مبتداء محذوفي دی ای فجزائه خير وهو الجنة، دا جمله يا جزاء د ان شرطيه ده، وعلی هذا فقس الجملة الثانية.

درويش وايي: چي چونکه دا عبارت په تفاسيرو کي استعمال يې ډېر شائع ؤ نو ځکه يې ما ترجمه مفصله ددې عبارت وکړه.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ؕ

آيا ته نه ګورې و هغو کسانو او قوم ته چي د خداى غضب پر دوى نازل دى.

پوه سه: چي استفهام لپاره د انکار دى داخل دى پر نفي او نفي د نفي اثبات دى او مخاطب رسول الله ﷺ دى والرؤية علمية، نو معنى يې داده چي ته علم نه لرې بلکې لرې يې، او مراد د الذين څخه منافقين دي، يعني عبدالله بن نبتل واصحابه، او مراد له قوم څخه غضب الله عليهم څخه يهودان دي، نو دې منافقينو تولى يعني دوستي شروع کړې وه د يهودانو سره چي اسرار د رسول الله ﷺ به يې و يهودانو ته رسول.

مَا هُمْ مِّنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ ۙ وَيَحْلِفُوْنَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۴﴾

نه دي منافقان ستاسي مسلمانانو څخه يعني په دين او دوستي کي، او نه د يهودانو سره دي يعني ظاهرًا وباطنًا، ولي ظاهرًا خو ستاسي سره دي، او دوى يعني منافقان قسم اخلي (عطف دى پر تولوا) پر دروا غو (يعني پر دعوى د اسلام چي موږ ستاسي له ډلې څخه يو يعني مسلمانان يو) "وهم يعلمون" او دوى پوهيږي، حال دى له فاعل څخه د يحلفون، يعني قسم په داسي حال کي اخلي چي دوى په ځانو خبر دي چي موږ دروا غ وايو يعني داسي نه دى لکه يو څوک چي قسم واخلي په خطاء کي په ګمان د دې چي زه صادق يم بلکې د دوى قسم په قصده پر دروا غو دى، السدي او مقاتل وايي نزلت في عبدالله بن نبتل يا عبدالله بن ابي بن سلول چي دى به د عليه الصلوة والسلام سره کښېنستى بيا به يې د عليه الصلوة والسلام خبري يهودانو ته رسولې، په حديث مبارک کي چي مروي دى له ابن عباس رضي الله عنهما څخه چي عليه الصلوة والسلام په يوه حجره کي د خپلو حجرو ناست ؤ نو يې وويل چي اوس به راسي رجل قلبه قلب جبار وينظر بعين شيطان فدخل عبدالله بن نبتل او د دې سړي ستر ګي شنې وې، فقال له رسول الله ﷺ چي پر څه شي ته او ستا ملګري ما ته ښکنځل کوئ؟ فحلف بالله ما فعل، فقال عليه الصلوة والسلام بل فعلت عبدالله بن نبتل ورغلى ملګري يې هم راوستل فحلفوا بالله چي موږ ښکنځل تا ته نه دي کړي، فنزلت هذه الآية.

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

آراسته کړی دی خدای ؒ د دوی لپاره یوه نوع عظیم د عذاب، په تحقیق بد دی ماکانوا یعملون یعني في الماضي واصروا دوی دوام کوي په مستقبل کي هم پر هغو بدو عملو.

اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً

دوی (یعني منافقانو) گرځولي دي خپل ایمانونه سپر (دا جمله مستأنفه ده په جواب کي د هغه چا چي دوی ولي دا کارونه کول، نو خدای پاک د دوی د ایمانو کاذبهؤ وجه دا بیان کړې ده چي دوی دا ایمان کاذبه سپر او وقایه گرځولي دي د خپلو وینو او اموالو لپاره)

فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٦﴾

نو دوی یعني منافقانو منع کوله خلک د دوی د امنیت په ترځ کي د لاري ښخه د خدای ؒ یعني له ایمان او طاعت ښخه، نو دوی لره (یعني منافقانو لره) عذاب دی اهانت او سپکاوی ورکونکی، دا وعید ثاني دی دوی ته په بل وصف سره، یعني په دمخه کي یې په عذاب شدید سره موصوف کړی او دلته په مهین سره، او یا دا بل وعید دی فوق عذابهم الاول لکفرهم، والثاني لصدهم الناس عن سبیل الله، او بعض مفسرین وایي چي اول عذاب القبر دی والثاني عذاب یوم القیامة دی ویؤید التوجیه الثاني قوله تعالی في موضع آخر من القرآن، قال الله في ذمهم بما فعلوا.

لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ

یعني یوم القیامة نسي دفع کولای له دوی ښخه مالونه او اولادونه د دوی هیڅ شی یعني عذاب.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾

دوی دي خاوندان د اور او ملگري د دوږخ دي، دوی به په هغه اور کي همیشه وي.
پوه سه: چي ضمیر مؤنث راجع دی اور ته چي لفظ د نار مؤنث سماعي دی.

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيَحْلِفُوْنَ لَهٗ كَمَا يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ

هغه ورځ چې دوی بعث کړي الله عزوجل يعني په ورځ د قيامت يې ژوندي کړي، نو دوی به قسمونه اخلي و خدای ته (يعني يقولون ربنا ماکنا کافرين) لکه دوی چې به قسم تاسي ته اخستی (يعني في الدنيا انهم منکم)

وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ ؕ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ﴿۱۸﴾

او دوی گمان کوي په دې قسمو کي په ورځ د قيامت و خدای ته چي دوی به يو شی حيله پيدا کړي د نجات له عذاب څخه د خدای، د دوی زعم فاسد دادی چي پر خدای کمل علمه به زمونږ ايمان کاذبه رواج پيدا کړی لکه په دنيا کي چي زمونږ ايمان کاذبه رواج درلودی په دفع کي د عذاب د قتل وغيره پر مؤمنانو کمامر "الا انهم آه" خبر اوسه ايها المخاطب چي دوی دي درواغ ويونکي.

پوه سه: چي لفظ د يوم ظرف دی لقوله ولهم عذاب مهين.

اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطٰنُ فَاَنْسٰهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطٰنِ ؕ

جمله مستأنفه ده يعني غلبه کړې ده پر دوی باندي شيطان او د دوی څخه يې هېر کړی دی ذکر د خدای، يعني لايخافون عذاب الله او دوی يې د هغه څه څخه غافل کړي دي چي خدای به مونږ ته جزاء راکړي او له دې څخه يې غافل گرځولي دي چي خدای د دوی په پټو حالاتو خبر دي، او شيطان دوی ته شهوات د دنيايي امورو من الاطعمة الشهية والملابس الفاخرة والمساکن العالية والمراکب الغالية القيمة کما في زماننا الموجود، نو دغه کسان دي لښکرونه او اتباع د شيطان اللعين.

پوه سه: چي حزب په لغت کي هغه فريق ته وايي چي پر يوه مذهب سره متفق وي مثلاً اهل السنة والجماعة کثرهم الله، والمعتزلة، والروافض، والخوارج وغيرهم من الفرق الزائغة من خذلهم الله.

اَلَآ اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطٰنِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۹﴾

آګاه او خبر اوسه چي حزب الشيطان دوی دي په لوی تاوان کي، ولي چي بدل يې کړی جنة النعيم بالعذاب الاليم المؤبدة، کما ورد في الحديث الطويل عن ابی

هريرة رضي الله عنه مرفوعًا الى الرسول الكريم ﷺ ان الكافر في القبر يفرج (يو سورى وركول كيږي) و طرف ته د جنت، دى ترهغه سوري وګوري و ښو درختو او مېوو وغيرها ته، ملک ورته ووايي چي له دې څخه خداى ته محروم ګرځولى يې په سبب د كفر ستا ثم يفرج له فرجة الى النار فينظر اليها فيقال له هذا مقعدك (اى ابدًا) او ابن ماجه له ابو هريرة رضي الله عنه څخه داسي روايت كړى دى قال قال رسول الله ﷺ مامنكم من احد (كه مسلمان وي او كه كافر) الا له منزلان منزل في الجنة و منزل في النار فاذا فات (يعني احدكم چي كافر وي) فدخل النار ورث اهل الجنة منزله في الجنة فذالک هو المراد بقوله تعالى اولئک هم الوارثون (اولئک اشاره و مؤمنانو ته ده)

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾

په تحقيق هغه كسان چي عداوت كوي د خداى او د رسول سره د خداى او مخالفت كوي له امر څخه د خداى او رسول او تر حدودو د خداى تيرى كوي (اى المنهيات بارتكابها) دغه كسان دي په ډله كي د هغو كسانو چي ذليل تر د خلق الله في الاولين والآخرين لا ترى اذل منهم، نو چونكه عزت د خداى عزوجل غير متناهي ؤ، نو د مخاصم دده په ذلت الى غير النهاية.

كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ۚ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾

"كتب الله" استيناف دى وارد لتعليل كونهم في الاولين، والمعنى اثبت الله وقضى في اللوح المحفوظ "لاغلبن انا ورسلي" چي حتمًا غالب كيږم زه او زما رسول.

پوه سه: چي لاغلبن جواب د قسم محذوف دى، زجاج وايي چي غلبه د رسولانو پر دوه قسمه ده، يوه غلبه په حرب كي ده چي د دوى سره يې كوي يعني په جنګ كي، او چي جنګ نه وي مغلوبه كوي يې په حجت سره.

"ان الله قوي" په تحقيق خداى قوى دى په قدرت سره على من يخالفه "عزيز" لا يغلبه احد من كان كما جرب ذالک في جبابرة الدنيا كفرعون، وشداد، وبخت نصر، ونمرود وغيرهم.

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

ته نسې پيدا كولاى، والخطاب للنبي ﷺ او كل من يصلح للخطاب، يو قوم

يؤمنون چي ايمان يې وي پر خداى او پر ورځ د آخرت دا جمله صفت د قومًا ده چي دوى موادات او محبت او دوستي کوله د يهودانو سره او ځانونه يې مسلمانان بلل.

پوه سه: چي تجدن كه معتدي و دوو مفعولين ته وي نو قومًا يې مفعول اول دى او يوآدون يې مفعول ثاني دى او كه متعدي و مفعول واحد ته وي نو يوآدون يا حال يا صفت دى له قومًا څخه.

فائده: تجد چي په معنى د تعلم سي نو متعدي دوه مفعول ته دى او كه په معنى د مصادفت سي نو متعدي و يوه مفعول ته دى فتدبر.

پوه سه: چي دد‍ې ايت حاصل دا دى چي ايمان د مؤمن فاسد يږي په موالات د كافرانو وان المؤمن لايوالي محبت نه كوي وان كان قريبه مثلاً لكه په افغانستان كي چي امرا د دولت دوستي كلي لري د امريكايانو سره په دور حاضر كي يعني (۱۴۳۳) هجري قمري، كه څه هم امريكايان د دوى هم نسب نه دي، واخرج ابن المنذر عن ابن جريج قال حدثنا چي ابو قحافة چي د ابوبكر پلار ؤ سب (بښكنځل يې وكړه) و رسول اللهﷺ ته ابوبكر پر مخ په چپلاخه وواهه چي ابو قحافه غځار سو چا دا قصه و عليه الصلوة والسلام ته وكړه عليه الصلوة والسلام و ابوبكر ته وويل افعلت يا ابابكر؟ نو ابوبكر ورته وويل چي كه توره راسره واى لضربته، فنزلت هذه الآية.

وَلَوْ كَانُوْٓا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيْرَتَهُمْ ؕ

او ابن ابى حاتم له ابن سودة څخه روايت كړى دى چي هغه وويل چي دا آيت په ابى عبيدة بن الجراح كي نازل سوى دى چي ده خپل پلار په غزاء كي د بدر قتل كړى چي د كفارو قريشو په ډله كي ؤ، او الطبراني او الحاكم په مستدرك كي داسي ليكلي دي چي د ابو عبيدة پلار په ورځ د بدر ډېر كوشش كاوه چي خپل زوى ابو عبيدة مړ كړى لكن ابو عبيدة به ځان ساتى يعني پر پلار يې حمله نه كول لكن پلار دى نه پرېښو قتل كاوه يې، نو ابو عبيدة هم حمله پر وكړه قتل يې كړى فنزلت هذه الآية "او ابنائهم" لكه د ابوبكر پلار چي په ورځ كي د بدر ميدان ته د جنګ راووتى نو ابوبكر و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي ماته اجازه راكړه اكن في الرحلة الاولى يعني د خپل پلار سره و جنګ ته اول سړى سم

چي ور وو ځم، فقال له رسول الله ﷺ فتعناه بنفسک يا ابابکرؓ" او اخوانهم" يا يې ورونه وي لکه مصعب بن عميرؓ چي خپل ورور عبيد بن عمير په ورځ د احد قتل کړی "او عشيرته" يا د قبيلې سړی وي لکه عمرؓ چي خپل ماما العاص بن هشام بن المغيرة قتل کړی يوم بدر، او علي او حمزة او عبيدةؓ چي په ورځ د بدر يې عتبة و شيبة ابنی ربيعة و الوليد بن عتبة قتل کړه.

أُولَٰٓئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْإِيمَٰنَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ ۖ

يعني دغه کسان چي د کافرانو سره موادات نه درلودی خدای "کتب (ای ثبت محکم کړی ؤ) په زړو کي د دوی تصديق بالله ورسوله چي هيڅ د شک ځای په زړو کي د دوی نه ؤ "وايدهم بروح منه" د دوی تائيد يې کړی په روح سره د جانب د خدای ای بنور من عند الله، السدي وايي يعني الايمان، الربيع وايي بالقرآن وحججه وقيل برحمة منه، وقيل ايدهم بجبرئيل عليه السلام الذي يسمی بالروح الآمين وقيل بنصره (درويش وايي: والکل صحيح)

وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ

دوی به داخل کړي يعني په ورځ د قيامت و جنتو ته، چي بهېږي به لاندي تر درختو د هغو ويالې (يعني څلور: اوبه، شيدې، عسل او شراب) "خالدين فيها" چي دوی به همېشه پکښې وي، دا حال مقدره په اصطلاح بولي.

رَضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ ۚ

خدای به راضي وي له دوی څخه او دوی به راضي وي د خدای څخه په ورکولو سره د ثواب موعود بهم في الدنيا وفي القرآن وعلی لسان رسوله ﷺ.

درويش وايي: چي مذکوره نعمتونه د اخرت د ټولو اصل او منبع رضا د رب ده.

أُو۟لَٰٓئِكَ حِزْبُ ٱللَّهِ ۚ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

دغه کسان جند او لښکر او انصار د دين د خدای دي چي دوی متابعت کوي د اوامرو د خدای او اجتناب کوي د منهياتو څخه د خدای، آګاه ووسه چي حزب د خدای فلاح يافته بندګان دي بخير الدنيا والآخرة والآمنون من کل بلية.

اللهم اجعلنا منهم

بضاعت نه آورده ام الا امید .... خدایا ز عفوم مکن نا امید

چهار چیز آورده ام شاها که در گنج تو نیست
عـاجـزی و مسکینی، فقر و گناه آورده ام
الهی عبدک العاصي اتاکا .... مـقر بالذنوب وقد دعاکا
فان ترحم فانت لذالک اهل .... وان تطرد فمن ترحم سواکا

درویش محمد عبید الله الایوبي سامحه الباري وايي: الحمد لله والمنة والصلوة والسلام على سيد البرية وآله وصحبه البررة چي د ماپښين په وخت دريؼ بجې ورځ د پنجشنبې ۱۳ ربيع الاول، زه په فضل او توفيق د خپل خدای ﷻ له تفسير څخه د سورة المجادلة فارغ سوم وريسې ان شاء الله العزيز تفسير د سورة الحشر شروع کېږي، اللهم سهل ولا تعسر وتممه بالخير والصحة والعافية واجعله خيرًا باقيًا لعبدک العاصي الی يوم القيامة وما ذالک على الله بعزيز.

مصرع: ما نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن دربغل

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سکين او pdf سو. د دعا په هيله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

اَللهُ نُورُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

سُورَةُ الحَشرِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ اَربَعٌ وَّعِشرُونَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوعَاتٍ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

روی البخاري ومسلم عن سعيد بن جبير قال قلت لابن عباس رضي الله عنهما سورة الحشر قال قل سورة النضير، ابن حجر وايي چي ابن عباس چي د سورة حشر له تسميه څخه منع وکړه او داسي يې وويل: قل سورة النضير سبب يې دادی چي څوک توهم ونه کړي چي مراد له حشر څخه به حشر د يوم القيامة وي، وانما المراد ههنا حشر بني النضير واخراجهم من ديارهم، انتهى قول ابن حجر.

درويش وايي: چي په اکثره تفاسيرو او مصاحف مطبوعهؤ کي دا سورة په نامه د سورة الحشر يادېږي که څه هم د بني نضير د يهودانو په باره کي نازل سوی دی، کما روی البخاري ومسلم عن ابن عباس كمامر.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الۡاَرۡضِ وَهُوَ الۡعَزِيۡزُ الۡحَكِيۡمُ ①

تسبيح وايي خدای لره هغه شيان چي په اسمانو کي دي من ذوی العقول كالملائكة وغيرهم من الشمس والقمر والنجوم وغير ذالک (لان كلمة ما عامة لهما على التحقيق كما في شرح الجامي على الكافية) او هغه شيان چي په مځکه کي دي من ذوی العقول كالانس والجن او غيرهم من النباتات والحيوانات والاشجار والاحجار وغيرها.

درويش وايي: چي علماء د ظاهر وايي چي مراد له تسبيح څخه د غير ذوی العقول تسبيح حالي ده يعني حال د دوی من الامكان والحدوث يدل على ان لها موجد واجب الوجود قادر على الخلق قدرة تامة وعالم باحوال جميع مخلوقاته علمًا تامًا ومنزه عن صفات الخلق وهذا هو التسبيح، لكن علماء د باطن وايي چي مراد ځني تسبيح قولي ده، ويدل عليه قوله تعالى: وان من شيئ الا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون تسبيحهم، دوی وايي چي په تسبيح حالي خو هر سړی پوهېږي په تسبيح قولي نه پوهېږي هر څوک، او په احاديث صحيحهؤ کي دا راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام به ويل چي هغه ډبره زه اوس هم پېژنم چي زه به غار حرا ته تلم دې به

راته ويل السلام عليكم آه، وايضًا تسبيح الحصٰى في يد ابو جهل په هغه وخت كي چي ابو جهل امتحان د عليه الصلوة والسلام كاوه چي زما په لاس كي څه شى دى؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ښوونه خو يې اسانه ده كه هغه ستا د لاس شيانو كلمه وويل ته يې وايې؟ ابو جهل ورته وويل چي دا به اعجب وي، سنګرېزو لا اله الا الله محمد رسول الله وويل ابو جهل هغه وغورځولې او وه يې ويل چي دې حصاؤ سحر ښكاره كړى، نو كلمه د ويلو او تسبيح ويلو څه فرق دى، وايضًا په خيبر كي چي يوې يهوديه ښځي د پسه غوښي پخ كړي وې او زهر يې پكښي اچولي وه خصوصًا د ولي په غوښو كي چي د رسول الله ﷺ ډېري خوښي وې د مهمانۍ په توګه يې و عليه الصلوة والسلام او صحاب كرامو ﷺ ته رالېږلي وې، نو عليه الصلوة والسلام يوه يا دوې ګولې او اصحابو ؓ څو ګولې ځني وخوړلې عليه الصلوة والسلام پر خوړونكو رېغ وكړى ارفعوا ايديكم، ولي چي په غوښو زهر ګډ سوي دي، نو هغه يهوديه يې راوغوښتل او ورته وه يې ويل چي تا په دې غوښو زهر ګډ كړي دي؟ هغې ورته وويل چي چا درته وويل د عليه الصلوة والسلام په لاس كي ولى ؤ ويل دغه ولي راته وويل، ښځي ورته وويل نعم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ولي دي زهر په ګډ ول؟ هغې ورته وويل چي په دې سبب مي په ګډ كړه چي كه نبي ؤ صدقًا نو خو زهر ضرر نه ور رسوي او كه نبي نه ؤ له غمه به يې خلاص سو، ثم لم يعاقبها هغې ښځي ته يې عذاب ورنه كړى.

درويش وايي: چي د ولي د اخبار او د تسبيح ويلو څه فرق دى، هذا هو المرام من نقل هذه القصة.

پوښتنه: دې ولي عليه الصلوة والسلام د مخه تر خوړلو نه خبر اوه چي په ما كي زهر دي؟

ځواب: لپاره د دې چي د عليه الصلوة والسلام عند انقضاء الاجل شهادت په نصيب سي يعني د زهرو له غلبې څخه، ويدل عليه چي رسول كريم ﷺ هر كال چي به هغه وخت راغلى تاثير د زهرو به ښكاره سو د دوو ورېو په مابين كي بې ويني كښلې چي په دې سبب به د زهرو تاثير كم سو، اخيرًا چي عليه الصلوة والسلام ناجوړى سو په مرض موت سره عائشې ؓ ته يې وويل چي لا زالت اكلة خيبر

تعاودني وهذا اوان ان يقطع ابهري او كما قال، دا وخت دى چي زما د زړه رګ به راپرې کړي وكان كذالک انا لله وانا اليه راجعون.

له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دى چي موږ پر کاسه د ډوډۍ د عليه الصلوة والسلام سره ناست ؤ تسبيح د کاسې موږ اورېدلي.

درويش وايي: چي امثال هذه الآحاديث كثيرة في كتب الصحاح الستة مسطورة وفي ما ذكرناه كفاية لاصل المرام چي مراد له تسبيح څخه د ما في السموٰات والارض تسبيح قولي مراد ده عند اهل الله و اولياء الله الكرام.

"وهو العزيز الحكيم" او خدایٰ غالب دى يفعل ما يشاء وليس له مانع من فعل مايشاء او په هر کار کي حکمت لي يعرفها الناس ام لم يعرفونها، ولا سبيل الى معرفت حكمته تعالى الا الوحي او الالهام الصحيح.

درويش وايي: چي اوس د بني النظير د جلا وطنى قصه شروع کېږي او په دې قصه به موږ واورو عظيم قدرت د خدایٰ او اثبات د رسالت د عليه الصلوة والسلام سره د تفصيله ان شاء الله تعالى.

هُوَ الَّذِيْٓ اَخْرَجَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ دِيَارِهِمْ

خدای عزوجل هغه ذات مقتدر دى چي وه يې ايستل هغه کسان چي کفر يې کاوه له اهل کتابو څخه (دا بيان د موصول دى يعني الذين كفروا) چي مراد ځني قوم نضير دى چي اولاد د هارون اخي موسىٰ ؤ "من ديارهم" د خپلو کورو څه چي په مدينه کي وه، ابن اسحاق وايي چي اجلاء د بني النضير هغه وخت عليه الصلوة والسلام وکړه چي له غزاء څخه د احد راوګرځېدى، او فتح د بني قريضه ؤ يې هغه وخت وکړه چي د احزابو له غزاء څخه راستون سو چي مابين د دې دوو فتحو دوه کاله زمانه وه، راويان د تاريخ وايي چي سبب د اخراج د بني النضير دا ؤ چي النبي ﷺ غزاء د بدر وکړه او پر مشرکينو د مکې يې غلبه پيدا کړه بنوا النضير په خپلو کي دا سره وويل چي دا هغه نبي دى چي موږ يې نعت په تورات کي ليدلى دى چي د دې سړي بيرغ تر شا نه راځي، نو دوى سره وويل چي راځئ صلح ورسره وکړو، نو صلح يې پر دې سره وکړه چي بني النضير ورته وويل چي نه موږ ستا سره جنګ کوو او نه په صف کي د هغو کسانو چي ستا سره جنګ کوي

دړېږو، فقبل رسول الله ﷺ دا خبره يې و منل او معاهده يې سره وکړه، وروسته چې غزاء د احد عليه الصلوة والسلام وکړه او مسلمانانو شکست وخوړی اوويا (۷۰) کسه يې شهيدان د لاسه ورکړه.

فائده: جنګ د احد د مشرکانو د مکې په مشرۍ د ابو سفيان مابين ته راغلی ؤ، بني النضير ته شک پيدا سو او اظهار د عداوت د عليه الصلوة والسلام يې مختاره کړی، او عهد يې مات کړی، او د دوی مشر کعب بن الاشرف سره د څلوېښتو (۴۰) يهودانو مکې مکرمې ته ولاړه او د ابو سفيان پر کور او د هغه د قوم قريشو مېلمانه سوه، ابو سفيان د يهودانو مشر کعب بن الاشرف ته وويل چې زموږ دين خير دی چې موږ خدمت د بيت الله الشريف کوو او د حجاجو سره کومک او اوبه د زمزم ورکوو او د حج په موسم کې د بې وزلو حاجيانو سره کومک کوو، او که د محمد ﷺ دين خير دی چې قتل و قتال پر کار اچولی دی او ښځې او کوچنيان په غلامۍ بيايي او خپل د پلار او نيکه وطن يې پرېښو، کعب بن الاشرف ورته وويل چې ستاسې دين خير دی، بيا ابو سفيان ورته وويل چې موږ په تاسې باور نه لرو ولې چې تاسې خو اهل کتاب ياست او محمد (ﷺ) هم اهل کتاب دی نه بايده چې تاسې او ده موږ ته يوه دسيسه نه وي جوړه کړې تر څو چې تاسې زموږ خدايانو ته سجده و نه کړئ، دوی يعني کعب بن الاشرف او دده سره ورسره څلوېښتو (۴۰) کسانو و بتانو ته سجده وکړه.

درويش وايي: چې و ګورئ و ضديت او عداوت ته د يهودانو د عليه الصلوة والسلام او دده د دين سره، ولې چې دوی خو اهل کتاب تورات وه او سجده و بت ته خو په تورات کې هم شرک ؤ، نو قرارداد او معاهده يې پر دې وکړه چې زموږ او ستاسې خبره به يوه وي و محمد (ﷺ) ته، وروسته څلوېښت کسان د يهودانو او څلوېښت کسان د ابو سفيان تر پردو لاندې د کعبة الله دا ميثاق سره وکړی، جبرئيل عليه السلام راغلی ټوله ماجرى د کعب الاشرف او د ابو سفيان يې و عليه الصلوة والسلام ته بيان کړه ثم رجع کعب بن الاشرف واصحابه الى المدينة وامر عليه الصلوة والسلام بقتل کعب بن الاشرف فقتله محمد بن مسلمة او دده قتل مفصله قصه په تفسير کې د سورة آل عمران في تفسير قوله تعالى: لَتُبْلَوُنَّ فِي

اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا اَذًى كَثِيْرًا تېره سوې ده.

درويش وايي: چي تاريخ د اسلام د يهودانو د مديني د شاوخوا ډېر خيانتونه بيان کړي دي چي له جملې څخه د هغو يو خيانت دا ؤ چي دوی و عليه الصلوة والسلام ته خبر ور استولی ؤ چي ته له مديني څخه سره د درېشو اصحابو رض راووزه او موږ به هم سره د درېشو احبارو يعني علماؤ د دوی در ووزو بحث به سره وکړو که تا زموږ احبارو ته قناعت ورکړی او دوی ايمان راوړی موږ هم ټول يهودان ايمان راوړو او په داسي ځای کي به موږ او تاسي يو ځای کېږو چي زموږ او ستاسي تر مابين يې مسافت يو وي، عليه الصلوة والسلام د دوی دا پېش نهاد ومنی، سهار چي عليه الصلوة والسلام سره د درېشو اصحابو رض راووتی في براز من الارض يعني صحرا او بيابان ته يهودانو بل ته سره وويل چي موږ به دده پر قتل څرنګه کامياب سو چي دده سره درېش کسه ورسره وي او هريو هم خپل ځان پر ده قربانوي، نو يو سړی به ور واستوو چي دا شپېته کسه به څرنګه خبري سره واوري نو ښه داده چي ته د درو کسو اصحابو سره راسه موږ به درې کسه احبار درسو، دغو درو کسو احبارو که ستا نبوت ومانه موږ يې هم منو، نو د دوی دا خبره هم عليه الصلوة والسلام ومنله نو عليه الصلوة والسلام درې کسه اصحاب رض د ځان ملګري کړه يهودان هم درې کسه راووتل لکن د هريوه سره خنجر موجود ؤ قرار داد يې داسي کړی ؤ چي هر ځای سره يو ځای سوو هر سړی زموږ چي په خنجرو دوی ووهي چي په دې ضمن کي به عليه الصلوة والسلام هم قتل سي، يوه ښځه وه د بني النضير څخه چي ورور يې مسلمان ؤ له انصارو څخه، دې ښځي ورور خبر کړی په غدر د يهودانو، نو ورور د هغې ښځي په ډېر تلوار د مخه تر ملاقات د يهودانو سره د دوی د غدر قصه ورته وکړه، فرجع رسول الله ﷺ الى المدينة، روى هذه القصة البيهقي و ابو داؤد و عبد الرزاق باسانيد صحيحة، ومن خياتهم ان النبي ﷺ چي ورغلی بني النضير ته چي کومک يې ځني غوښتی په ديت کي د دوو کسانو چي عمرو بن امية الضمري وژلي وه في منصرفه من بير معونة، نو بني النضير دا قصد کړی ؤ چي دی به يو ځای کښېنوؤ د لوړي خوا به لويه ډبره پر راشوه کړو يعني د قلعې د دېوال څخه، نو

جبرئيل ؑ و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي ژر ولاړ سه ډېره درباندي راشوه کوي عليه الصلوة والسلام چي ولاړ سو دوی ډېره را ايله کړه پر مځکه وموښته، ذکر ابن حميد عن عکرمة ان الله سبحانه وتعالی لما اخبر نبيه ؑ بذالک يعني د ډبري په راغورځولو سره ورجع نبي الله ﷺ الی المدينة، نو يهودانو ته کنانه بن صوريا وويل هل تدرون لم قام محمد ؑ دوی ورته وويل لا والله ما ندري وما تدري انت، قسم په خدای ج دی چي نه موږ خبر يو او نه ته چي محمد ؑ ولي ولاړ سو کنانه بن صوريا ورته وويل بلٰی والتورات زما دي قسم وي په تورات چي زه خبر يم چي خدای ج و ده ته خبر ورکړی بما قصدتم من القاء الحجر عليه، ابن صوريا ورته وويل چي ځانونه مه خطاباسئ او هلاک ته يې مه واقع کوئ، والله انه لرسول الله وما قام الا انه اخبره الله بما قصدتم من الغدر وانه لآخير الانبياء او تاسي په خوا ګمان داؤ چي آخير الانبياء به له اولاد څخه د هارون دی فجعله الله حيث شاء ای من العرب او ابن صوريا ورته وويل چي کتاب زموږ تورات چي تغير او تبديل چانه ؤ پکښي کړی د نبي اخير الزمان په باب کي داسي نوشته وه مولده بمکة وان دار هجرته يثرب (ای المدينة) ده ورته زياته کړه چي صفت د نبي اخير الزمان يو حرف له تورات څخه مخالف نه دی، غرض يې داؤ چي ايمان پر راوړی، خير خو دوی ايمان راوړلو ته غاړه نه ايښوول، فلما دخل النبي ﷺ المدينة ارسل الی محمد بن مسلمة هغه چي راغلی عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ولاړ سه يهودانو ته د بني النضير ووايه چي زه رسول الله ﷺ را استولی يم تاسو ته ان اخرجوا من بلدي (چي تاسي ووزئ زما له ښار څخه) واجلت عشرة ايام (بيا که څوک ستاسي څخه وليدل سو) ضربت عنقه بالسيف فمکثوا اياما يتجهزون (يو څو ورځي دوی وځنډېدل چي خپل کارو باريې برابروی) بعض رواة وايي چي پنځلس ورځي دوی محاصره وه او بعض راويان وايي چي شپږ شپې دوی محاصره وه، او بعض رواة وايي چي قريبا من عشرين ليلة دوی تر محاصرې لاندي وه او سيدتنا عائشة ؓ وايي چي پنځه ويشت (۲۵) ورځي محاصره وه او دوی د محاصرې په وخت کي خوني په خپلو لاسو نړولې (يعني چي مسلمانانو ته پاته نه سي) او مسلمانانو هم د دوی خوني ورنړولې (چي د دوی غيض او غم ډېر سي) حتی وقع الصلح ونزلت بنوا

النضير على ان لهم حمل بعير (د يوه اوبښ بار موږ راسره وړو) فخرجوا حملوا النساء والذرية او چي پر اوبښ جانيده من الاعدة دوى چي ووتل عليه الصلوة والسلام او اصحاب رضي الله عنهم دده ورداخل سوه پنځوس زغري او پنځوس بيضه (د سر خول) يې په جنګ كي به يې پر سر كاوه او درې سوه څلوېښت (۳۴۰) توري يې ونيولې، وخرج بنو النضير من المدينة.

درويش وايي: چي قصه د حشر د بني النضير مي په ډېر اختصار سره وكړه، ورنه كه ډېر تفصيل مي وركولای ډېري ورقي به يې نوري په بر كي نيولي وای، فذالک قوله تعالى هو الذي اخرج الذين كفروا من اهل الكتاب من ديارهم.

لِاَوَّلِ الْحَشْرِ

متعلق دی په اخرج پوري او لام په معنى د وقت دی كما في قولهم كتبته لعشر خلون ومآلها الى معنى في الظرفية.

پوه سه: چي معنى د اول الحشر دا ده ان هذا اول حشرهم الى الشام اى اول ما حشروا و اخرجوا كرهًا په زوره په اوليت كي اشاره ودې ته ده انهم لم يصبهم جلاء قبل اى كرهًا حتى چي بخت نصر حين اجلى اليهود دوى يې يعني بني النضير يې نه كړه جلا وطنه، ولي چي دوى د هغو يهودو څخه نه وه چي بخت نصر جلا وطنه كړه او راتګ د دوى له شام څخه و جزيرة العرب ته په اختيار سوي وه او وتل يې په اجبار سره وه، او يا معنى د اول الحشر دا ده چي بني النضير محسوبين له اهل كتابو څخه چي له جيرې څخه د شام وشړل سول، او بعض مفسرين وايي چي د اول الحشر معنى دا ده چي عمر رضي الله عنه په خپل خلافت دوى و ايستل له خيبر څخه و شام ته، وقيل ان هذا اول حشرهم من المدينة واخير حشرهم يوم القيامة لان المحشر يكون بالشام والله اعلم بمراده في كتابه.

درويش وايي: وفي تفسير اول الحشر اقوال ضعيفه ذكرها العلامة البغدادي في روح المعاني مع الاشارة الى ضعفها وذكرها المظهري بدون الاشارة الى الضعف... مصرع: وللناس فيما يعشقون مذهب.

Scanned by CamScanner

مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَّخْرُجُوْا وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مَّانِعَتُهُمْ حُصُوْنُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ

ستاسي ګمان نهٔ ايها المؤمنون "ان يخرجوا" لشدة بأسهم (دوى سخت وه په جنګ کي او محکمي قلاوي يې درلودې او عدد يې هم ډېرۀ او اسباب د جنګ يې هم درلوده او په داسي ذلت او سپکاوي به دوى شړل کېږي له وطنه څخه "وظنوا" يعني بني النضير، روح البيان وايي ظنًا قويًا هو بمرتبة اليقين، ولي چي دا وروسته خبره د دوى يعني انهم آه بېله ظن قوي چي نژدې و يقين ته نه وي نه پيدا کېږي.

پوه سه: چي وظنوا عطف دى پر ما ظننتم باندي چي مانع به وګرځي محکمه قلاوي د دوى من الله يعني من عذاب الله وسلطانه.

پوه سه: چي حصونهم مبتداء ده مانعتهم خبر مقدم دى والجملة خبر ان.

پوښتنه: مناسب د ماظننتم چي معطوف عليه دى چي جمله فعليه وه داسي جمله وه وظنوا ان لايخرجوا نو په نظم جليل کي د قرآن يې ولي تغيير ورکړى الى تراه في النظم الجليل؟

ځواب: تغيير چي يې ورکړى لپاره د اشعار بتفاوت مافي الظنين اى ظن المؤمنين وظنهم بان حصونهم مانعتهم آه، وان ظنهم قارب اليقين، نو منار دا ده چي داسي عبارت راوړه سي چي دلالت وکړي پر غايت وثوق د دوى بماهم فيه نو ځکه يې په مانعتهم کي و حصونهم کي خبر پر مبتداء د مخه کړى ومدار الدلالة التقديم لما فيه من الاختصاص فکانه قيل لاحصن امنع من حصنهم چي په دې سبب موږ په چاباک نه کوو چي پر موږ دي حمله وکړي لانهم في عزة ومنعة في اعتقادهم الفاسدة.

درويش وايي: چي دا جواب د پوښتني چي تاسي واورېدى روح المعاني او روح البيان او تفسير مظهري او تفسير بيضاوي او تفسير قرطبي په مختلفو عباراتو سره راوړى دى، مآل الکل واحد فافهم.

فَاَتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوْا

اى امر الله وعذابه چي دوى يې مجبور کړه و جلاوطنۍ ته چونکه حقيقت اتيان پر خداى محال دۀ نو ددې سببه مفسرين تړوله په امر الله آه کوي، له داسي جانبه څخه چي د دوى ګمان نه کېدى، مظهري داسي ترجمه کړې ده حيث القى

في قلوبهم، انتهى، وهو ليس بشيئ لانه سيئاتي صراحةً في قوله تعالى وقذف آه، او روح البيان او روح المعاني يې داسي ترجمه کړې ده وهو قتل كعب بن الاشرف رئيس هم په پټه على يد اخيه رضاعًا محمد بن مسلمة ورجل آخر.

درويش وايي: چي مفصله قصه د قتل د كعب بن الاشرف ډېره اوږده ده چي په تفسير كي د مخه تېره سوې هم ده.

سوال: د كعب بن الاشرف په وژنه سره دوی ته تاوان ورسېدی؟

ځواب: روح البيان او روح المعاني دواړه وايي چي دې قتل د دوی قوة قلبي كم كړی او شوكت (دبدبه) يې كمه كړه د دوی لانه كان رئيسهم او امن او ارام د دوی د زړو يې سلب كړی وقذف في قلوبهم الرعب كما قال عزوجل.

وَقَذَفَ فِىْ قُلُوْبِهِمُ الرُّعْبَ

وايي چاوه په زړو كي د دوی رعب (بېره) اى قذف الله عزوجل في قلوبهم آه.

فائده: دا روايت دی د السدي او بي صالح. او ابن جريج وايي چي مراد له قتل څخه په دې ايت كي قتل د كعب بن الاشرف دی.

درويش وايي: چي قصه د كعب بن الاشرف تاسي د تفسير ايوبي په پنځم جلد سورة آل عمران، د (۲۳۸) صفحې څخه بيا تر (۲۴۶) پوري په مفصله توګه مطالعه كولای سئ.

يُخْرِبُوْنَ بُيُوْتَهُمْ بِاَيْدِيْهِمْ وَاَيْدِى الْمُؤْمِنِيْنَ

دوی نړولې خپلي خوني په خپلو لاسو، ددې لپاره چي مؤمنانو ته زموږ ابادي خوني پاته نه سي، او په لاسو د مؤمنانو لزيادة غيظ اليهود اعني بني النضير، او بعض مفسرين وايي چي بني النضير چي په خپلو لاسو خوني نړولې ددې لپاره چي بعض عمارتي لرګي يا دروازې يا نور مرغوب فيها شيان ورسره يوسي، او مؤمنانو چي د دباندي له خوا ونړولې ددې لپاره چي پر يهودانو دوی ورداخل سي، او كه يې جنګ كاوه دائره د ميدان جنګ به د مؤمنانو فراخه سي او پر دوی به تنګه سي.

فَاعْتَبِرُوْا يٰۤاُولِى الْاَبْصَارِ ۝۲

پس عبرت او پند واخلئ د يهودانو بنى النضير له حال څخه چي تاسي

تفصيلاً وا وريدې اى خاوندانو (اولي جمع ده مفرد لفظ نه لري) او ابصار جمع د بصيرة ده په معنې د عقل او ادراک، د پند اخستلو معنى داده چي تاسي كفر او فسوق او د رسول د خداى خبره نه منل مه كوئ لكه بني النضير چي وكړى لئلا ينزل بكم مثل ما نزل بهم من العذاب ... بيت

چـو برگشته بختى درافتاد به بند .... ازو نيک بختان بگيرند پند

جهان اى پسر ملک جاويد نيست .... زدنيا وفادارى اميد نيست

وَلَوْلَآ اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمْ فِى الدُّنْيَا ط

كه چېري حكم نه واى كړى او په لوح محفوظ كي نه واى جلا و اخراج د خپلو ديارو ځخه (يعني پر نبي النضير مع هذا الزلة الفضيعة) دوى ته به يې عذاب وركړى واى په دنيا كي بالقتل والسبي كما فعل الله ببني قريظة كما سيئاتي وعذاب بني قريضة في سنه (٥) من الهجرة، وقيل بالقتل كمشركى مكة في بدر.

وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ۝٣

او دوى لره عذاب دى د اور يعني يوم القيامة يعني ان نجوا من عذاب الدنيا فرضًا لاينجون من عذاب النار في الآخرة.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ج

دغه عذاب چي دوى يعني بني النضير ورسره مخامخ سوه او هغه عذاب چي په ورځ د قيامت به دوى ته وركول كېږي "بانهم" اى بسبب انهم يعني بني النضير چي دوى مخالفت وكړي د خداى له امر ځخه او د رسول د خداى له امر ځخه وهو الايمان بالله ورسوله.

وَمَنْ يُّشَآقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝٤

او څوک چي عداوت او مخالفت وكړي له خداى ځخه يعني له امر ځخه د خداى او د رسول په تحقيق خداى سخت دى عذاب دده يعني دوى ته به سخت عذاب وركوي په دنيا كي بالاجلاء من الديار بكمال الذل والاهانة، او په اخرت كي مغلول الايدي ير مورِ في نار البوار.

شان نزول د وروسته ايت: محمد بن يوسف الصالحي" وايي چي رسول كريم ﷺ امر وكړى په هغه وخت كي چي بني النضير خپلي قلاوي د خپلو ځانو لپاره سنگر د جنگ وگرځاوه او غشي ويشتل يې له قلاؤ څخه كاوه چي د دوى د باغو د خورماؤ درختي رېبي او اور وراچوي پر دې كار يې مسلط كړى ابو ليلى المازني رض او عبدالله بن سلام رض، نو ابو ليلى رض به د عجوة خورما وو درختي قطع كولې (چي بهترينه خورما ده په نوع كي د خورماؤ) او عبدالله بن سلام رض يقطع اللون (يعني نور اقسام د خورما چي عرب يې لون بولي) فقيل لهما في ذالک چا ورته وويل چي تاسي ولي يو داسي او بل دغسي كوئ، فقال ابو ليلى رض العجوة احرق لقلوبهم (يعني په قطع د عجوة د دوى زړونه ښه كبابېږي) وقال عبدالله بن سلام رض چي زه په دې يقين لرم چي دا باغونه د دوى موږ ته په غنيمت پاتېږي، نو ښه دى چي عجوه موږ ته پاته سي، د بني النضير ښځو چي له قلاؤ څخه يې دا قطع ليدل، شق الجيوب (گرېبانونه يې پر ځانو څيرل) وضرب الخدود (او خپل مخونه او بارخوگان يې په چپلاخو وهل) او ناري د واويلا بې وهلې، نو سلام بن مشكم و حيي بن اخطب (چي دواړه مشران د بني النضير وه) چي درخته د عجوة چي اول په مځكه كي نهال كښېنول سي دېر كاله بعد د خورک خورما كوي، او مسلمانان يې قطع كوي، نو حيي بن اخطب و عليه الصلوة والسلام ته سرى راواستاوه چي ته خلک له فساد څخه منع كوې فلم تقطع النخل، او د بعض مسلمانانو په زړو كي دا وسوسه ورپيدا سوه چي دا به فساد وي وبېرېدل، او د بعض په زړو كي به دا خيال ورپيدا سو چي كاشكي مو نه قطع كولاى ولي چي دا باغونه د خورما د بني النضير ژر دى چي موږ ته به په غنيمت پاته سي، فانزل الله تعالى، انتهى قول محمد بن يوسف الصالحي".

مَا قَطَعْتُمْ مِّنْ لِّيْنَةٍ

تاسي نه قطع كوئ لينة درختي د خورما.

پوه سه: چي لينة پر وزن د فعلة دى مشتق د لون څخه دى او جمع يې الوان راځي كذا ذكر في الصحاح، البغوي" وايي چي د اهل لغت اختلاف دى په معنى كي د لينة، بعض اهل لغت وايي چي ټولي درختي د خورما لينة بولي ما خلاء د

عجوة وهو قول عكرمة وقتادة رح ورواية عن ابن عباس رض قال كان النبي ﷺ يقطع نخلهم الا العجوة يعني يأمر بقطع ماسوى العجوة.

درويش وايي: چي دا خلاف د قول د صالحي رح دى، او اهل مدينه هم ماسوى ته د عجوة من التمرة الوان وايي چي مفرد يې لين او لينة دى، وقال مجاهد وعطية رح چي لينة ټولو درختو ته د خورما وايي بدون الاستثناء، وقيل غير ذالک.

اعراب: كلمه د ما شرطيه ده محلاً منصوب ده په قطعتم سره او من لينة بيان د ما دى او تركتموها الخ پر عطف يعني پر قطعتم، او قوله تعالى فبأذن جزاء د ما شرطيه ده.

فائده: يوه درخته د خورما ثمن يې د يوه مريي ۇ په عربو كي بلكې يوه درخته د خورما تر مريي پر گرانه وه.

مقوله: قدر زر زرگر شناسد وقدر گوهر گوهري

او علماء وايي چي خورما عمه ده د انسانانو، ولي آدم عليه السلام چي له ختمو څخه جوړ كړل سو څه ختي ځني پاته سوې هغه يې تخم د خورما وگرځاوه بقدرته تعالى گويا خورما د آدم عليه السلام خور ده او د انسانانو عمه ده.

اَوْ تَرَكْتُمُوْهَا قَآئِمَةً عَلٰٓى اُصُوْلِهَا فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِيَ الْفٰسِقِيْنَ ۝

او يا تاسي پرې ايښي وي پر خپلو ريښو يعني تعرض مو نه وي ورته كړى (بشيئ من القطع والحرق) په اجازه سره د خداى عزوجل يعني قطع او ترک يې دواړه په اجازه او امر د خداى ج دي على لسان رسوله ﷺ ليس في ذالک اثم لكه حيي بن اخطب دا كار فساد باله، يا د بعض مسلمانانو په وهم كي ورتېره سوې وه كمامر تفصيله في قول الصالحي رح.

"ويجزي الفاسقين" چي خداى ذليل كړي په دغه اذن په قطع فاسقان چي بني النضير وه، روح المعاني وايي چي كلمه د لام يعني مجموع جمله علت ده متعلق په مقدر پوري او هغه مقدر عطف دى پر مقدر آخر باندي، تقديره ليجز المؤمنين وليجزى الفاسقين، ومن ههنا قال ابو حنيفة رح چي امام (يعني سلطان) د مسلمانانو چي محاصره كړي يوه قلعه د كافرانو جاز له ان تقطع اشجارهم ويفسد ذروعهم (يعني د دوى كښتونه وهدم بيوتهم او نړول د دوى د خونو) په سونگ وغيره سره، او كمال الدين الهمام رح شارح د هدايه چي سره سره د عظيم فقاهته

محدث جليل دى او صاحب د نقض او ابرام دى وايي چي دا هدم او حرق وغيره هلته روا دى چي غالب ظن د امام او مسلمانانو دا وي چي دا قلعه موږ نه سو فتح كولاى بيله مذكوره كارو، او كه يې ظن غالب دا ؤ چي دوى يعني كفار مغلوب كېږي او فتح لابد منه ده، كره ذالک بيا مذكوره كارونه مكروه دي لانه افساد في غير محل الحاجة او دې كارو مدح وايي خو په سبب د ضرورت او حاجت انتهى بحاصله.

وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْهُمْ

پوه سه: چي دا بيان د حكم دى د ما اخذ من بني النضير بعد بيان ما جعل بهم من العذاب العاجل والاجل، او ټوله قصه چي د مخه تېره سوه من تخريب ديارهم وقطع اشجارهم والفيئ الرجوع الى حالة محمودة والمعنى ما رجع على رسوله د بني النضير د اموالو.

مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَّلَا رِكَابٍ

يعني چي تاسي نه دي ځغلولي د مال د بني النضير پر دلاسه كولو باندي نه اسان او نه اوښان، يعني د دوى سره مو جنګ نه دى كړى حتى چي ماحصل منهم غنيمت وګڼل سي.

وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهٗ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۶﴾

لكن خداى مسلط كوي رسولان خپل (چي دلته محمد ﷺ دى) پر هغه چي د خداى ورته اراده سي لكه په دې ځاى كي چي په زړو د بني النضير رعب ور واچاوه چي بيله جنګه فراره سوه مالونه، باغونه، او سرايونه يې پرېښول، او خداى پر هر شي چي مشيت ورته وكړي تام القدرة دى.

پوه سه: چي بخاري او مسلم و ابو داؤد والترمذي والنسائي او نورو د عمر بن الخطاب ؓ څخه روايت كړى دى چي هغه مالونه چي د بني النضير څخه تر لاسه سوي وه بيله ايجاف د آسانو يا اوښانو كانت لرسول الله ﷺ خاصةً چي عليه الصلوة والسلام به د خپل كور نفقه ځني اخسته د يوه كال او مابقى به يې پر سلاح د جنګ لپاره مصرفول عدة في سبيل الله، او الضحاك ؒ وايي كانت تلك الاموال لرسول الله ﷺ خاصة لكن عليه الصلوة والسلام دا مالونه پر مهاجرينو تقسيم كړه

ولم يعط الانصار شيئًا الا لثلثة نفر منهم لفقرهم چي هغه مسكينان وه وذكر اسمائهم العلامة البغدادي في روح المعاني.

درويش وايي: چي د الضحاك روايت مخالف دى له روايت څخه د بخاري، مسلم، ابو داؤد او ترمذي عن عمر بن الخطاب كمامر آنفًا والله اعلم.

وايضًا روى البخاري ومسلم چي په روايت كي د عمر بن الخطاب يو ورځ دده حاجب چي نوم يې يرفاؤ عمر ته راغلى فقال هل لک في عثمان و عبد الرحمن والزبير وسعد چي دوى اجازه غواړي قال نعم، هو را دي سي نو هغه ورغله يو ګړى وروسته بيا يرفاء راغلى عمر ته يې وويل هل لک في عباس و علي چي دوى هم اجازه غواړي قال نعم را دي سي، فلما دخلا قال عباس يا امير المؤمنين اقض بيني وبين هذا يعني علي.

فائده: د دوى مقصد دا ؤ چي علي د فاطمې حق غوښتى په ميراث كي د پلار او عباس د عصوبت حق غوښتى په ميراث كي د رسول الله ﷺ.

سوال: د بني النضير څو مره مالونه وه چي د عليه الصلوة والسلام تر وفات وروسته دوى دعوې پكښي كولې؟

ځواب: د بني النضير خو باغونه د خورما پاته سول او د كښت ځمكي چي هر كال به يې حاصل د ډېرو روپو كاوه، اوس بيرته د قصې پر خوا، نو دې نورو حضراتو چي دمخه راغلي وه يعني عثمان وغيره هغو هم ورته وويل يا امير المؤمنين اقض بينهما وارح احدهما من الآخر، نو عمر وويل تاسي يو وار صبر وكړئ وانشد كم الله (زه قسم دركوم تاسي ته يعني عثمان او ملګري د هغه) الذي باذنه تقوم السماء والارض هل تعلمون ان رسول الله ﷺ قال لا نورث (صيغه د متكلم مع الغير يعني د ټولو انبياؤ څخه ميراث چاته نه پاتېږي) ما تركناه صدقه عمر وويل يريد بذالک نفسه (كه يې څه هم صيغه د متكلم مع الغير ويلې ده اشارة الى ان حكم الانبياء عليهم السلام په ميراث نه وړلو كي يو دي) لكن مراد يې خپل ځان ؤ، بيا عمر مخ را واړوى پر عباس او علي او ورته وه يې ويل انشد كم الله هل تعلمون ان قال رسول الله ﷺ ذالک؟ قالا نعم، بيا عمر ورته وويل چي زه به دد دې تفصيل تاسي ته وكړم، ان الله قد خص رسول الله ﷺ في هذا الفيئ يعني

په غنيمت كي د بني النضير، لم يعطيه احدًا غيره فقال وما فاء الله على رسوله منهم فما اوجفتم الى قوله قدير، فكانت هذه خالصة لرسول الله ﷺ ثم قال عمرؓ الله ما اختارها دونكم ولا استأسرها عليكم (يعني يوازي يې پر ځان نه ختمول چي تاسي ته يې نه دركول) فقد اعطاكموها وقسمها فيكم.

سوال: د مخه تېره سوه چي له اموالو څخه به عليه الصلوة والسلام به يو كال نفقه واخستل او باقي به يې عدة في سبيل الله وګرځول، او دلته عمرؓ قد اعطاكموها وقسمها فيكم وويل، نو ددې دوو خبرو به منافات نه وي؟

ځواب: يا منافات يې نسته ولي چي ګاهي ګاهي به يې دوی ته په قدر الحاجة د دوی وركاوه وليس ان كل ذالك المال قسم رسول الله ﷺ عليهم، عمرؓ وويل چي دا باقي مال پاته سو دا خو د رسول الله ﷺ د ژوند حال ؤ چي عليه الصلوة والسلام وفات سو فقال ابوبكرؓ يعني چي دی خليفة الرسول الله ﷺ وتا كل سو يعني باتفاق آراء الصحابةؓ انا ولي رسول الله ﷺ (يعني جاى نشين) نو ابوبكرؓ هغه باقي مال په خپله قبضه كي واخستى فعمل فيه بما عمل رسول الله ﷺ والله يعلم انه (اى ابابكرؓ) فيه (اى في العمل بما عمل رسول الله ﷺ) لصادق بار راشد ثم توفى الله ابابكرؓ نو ما وويل انا ولي ولي رسول الله ﷺ و ولي ابى بكرؓ، نو ما دا مال قبض كړى څو د امارت خپل چي ماهم هغه ډول عمل كاوه لكه رسول الله ﷺ چي كاوه او ابوبكرؓ چي كاوه والله يعلم اني فيه بار راشد تائع للحق، بيا عباس او عليؓ مخ را واړوی چي يو وخت خبره دا وه چي تاسي دوه په اتفاق واست وه يعني چي دا مال موږ ته وسپاره چي موږ يې تصرف وكړو فقلت لكما ان رسول الله ﷺ لا نورث ماتركناه صدقة، بيا ما فكر وواهه چي دا مال د دوی په لاس وركړه وقلت ان شئتما دفعته اليكما (كه ستاسي خوښه وي زه به دا مال تاسي ته دركړم) على ان عليكما عهد الله وميثاقه (پر تاسي وعده د خداىٔ ده او ميثاق دی د خداىٔ چي تاسي به عمل كوئ په دې مال كي لكه رسول الله ﷺ چي كاوه او ابوبكرؓ چي كاوه يا ما چي كاوه، منذ وليت (چي زه خليفه سوم) والا فلا تكلماني (كه هغسي نسئ كولاى زما سره په دې باب كي خبري مه كوئ) نو تاسي وويل ادفعه الينا بالشرط المذكور نو ما تصرف د هغه مال تاسي ته وسپارى، افتلتمسان قضاء غير ذالک (آيا تاسي غواړئ زما څخه غير ذالک

یعني چي تمليګا يې مو ږ ته را کړه) فو الله الذي تقوم باذنه السماء والارض لا اقضى فيه بقضاء غير ذالک حتى تقوم الساعة، او که چيري تاسي عاجز ياست د هغه ږول تصرف څخه، نو هغه مال بيرته ماته وسپارئ، اکفيکما عمله، انتهى الحديث الطويل في قصة مال بني النضير وقول عمر رضي الله عنه لعلي ولعباس رضي الله عنهما.

مَآ اَفَآءَ اللهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى

درويش وايي: چي ددې په حاصل يوازي علامه بغدادي پوه سوى دى چي دى په روح المعاني کي وايي بيان لحکم ما آفاء الله على رسوله ﷺ من قرى الكفار على العموم بعد بيان حكم ما آفاء الله من بني النضير كما ذكره القاضي ابو يوسف رحمه الله في كتاب الخراج عن محمد بن اسحاق عن الزهري عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه، نو روح المعاني وايي دا جمله جواب دى د سوال مقدر چي ناشئ د ماقبل څخه دى فكان قائلا يقول قد علمنا حكم ما آفاء الله تعالى من بني النضير فما حكم ما آفاء الله من غيرهم فقبل ما آفاء الله على رسوله من اهل القرى آه ولم يعطف على ما تقدم ولي چي حكم مستأنف دى.

ترجمه: هغه چي خداى رحمه الله يې غنيمت کړي پر خپل رسول له قرى ؤ څخه د کفارو (یعني غير بني النضير ولي د هغو حکم خو معلوم سو).

فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ

پوه سه: چي ابتداء يې په نامه د خداى رحمه الله وکړه لپاره د تبرک واضافة المال الى نفسه لشرفه دا مراد نه دى چي يو سهم د خداى رحمه الله ده فان الدنيا والآخرة كلها لله وهو قول الحسن وقتادة وعطاء وابراهيم والشعبي وعامة الفقهاء وعامة المفسرين وهو الصواب وقيل يصرف سهم الله على عمارة الكعبة والمساجد وهذا تقيد لا قرينة عليه بلکې پر دې تقدير سهام شپږ ګرځي وهو خلاف المعروف من السلف چي مصارف پنځه دي، وسهم الرسول ﷺ كان له في حياته ﷺ بالاجماع وهو خمس الخمس وهو ﷺ كان ينفق منه على نفسه وعياله ولبعض زوجاته ويصرف الباقي في مصالح المسلمين، او په نيز د حنفيانو رحمه الله چي دى مبارک وفات سو حصه يې ساقطه سوه، دليل يې دا دى چي د خلفاء راشدين رضي الله عنهم اتفاق ؤ على ذالک وهم امناء الله تعالى على دينه..

پوه سه: چي د خلفاء راشدين څخه مراد ابوبکر عمر عثمان علي ﷺ دی يعني چي هغو برخه د عليه الصلوة والسلام وروسته تر وفات د عليه الصلوة والسلام چا ته نه ده ورکړه او دوی امينان د خدای ؒ وه پر دين باندي، ونقل عن الشافعي انه يصرف للخليفة بعده ثم وثم ومنهم لذي القربى وسهم لليتامى وسهم للمساكين وسهم لابن السبيل، نو دا پنځه سهم سوه د خمس والمراد من ذی القربى قرابة النبي ﷺ والمراد به بنو هاشم وبنو المطلب دی ولي نبي ﷺ وضع السهم يعني د ذوی القربى فيهما په دغو دوو قومونو کي، قال جبير بن مطعم چي عليه الصلوة والسلام سهم د ذوی القربى وبني هاشم ته ورکړی جبير بن مطعم وايي چي زه و عثمان ؓ ورغلو و عليه الصلوة والسلام ته موږ ورته وويل يا رسول الله ان هؤلاء بني هاشم لاننکر لفضلهم لمکانک يعني چي ته د بني هاشم څخه يې ارئيت هؤلاء اخواننا من بني عبد المطلب اعطيتهم وترکنا وانما قرابتهم وقرابتنا واحدة يعني في النسب فقال رسول الله ﷺ انما بنو هاشم وبنو المطلب شيئ واحد هذا وشبک بين اصابعه، رواه الشافعي، او په روايت کي د نسائي انا وبنوا المطلب لانفرق في الجاهلية والاسلام و اما نحن وهم شيئ واحد وشبک بين اصابعه.

پوه سه: چي مراد د يتمیٰ چي جمع د يتيم ده واليتيم من لا اب له.

فائده: يتيم د انسانو من لا اب له ومن اليحوانات ما لا ام له ومن الدرر والجواهر ما لا مثل له کالدرة اليتيمة في الصدف، او له مساکينو څخه مراد هغه څوک دي چي لا نصاب له فاضلاً من الحاجات الضرورية، وقيل من لانفقة له زائدة على يوم وليلة وقل وندر جوده اليوم کما لايخفیٰ او مراد د ابن السبيل څخه مسافر دی چي د خپل مال څخه لېري وي يعني وان غنيًا.

كَيْ لَا يَكُوْنَ دُوْلَةًۢ بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ ؕ

په کلمه کي تعليل دی للقسمة وضمير يکون راجع دی الى الفيئ ای ما آفا الله يعني دا تقسيم چي خدای عزوجل پر مصارفو مذکوره ؤ کړی، ددې لپاره چي ما افاء الله دولت او شتمني ونه ګرځي په مابين کي اغنياء ستاسي لکه په زمانه کي د جاهليت چي څه غنيمت به پيدا سو اغنياؤ به په خپل مابين کي سره ويشی.

وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا

او کوم شی چي تاسو ته پیغمبر درکړي، نو هغه واخلئ او طمع د مازاد مه کوئ بناء علی الحرص علی ماطابت نفسه، او چي رسول مو نهي کړي لکه غلول یعني غلا په غنیمت کي وغیره، نو د هغه څخه ځانونه منع کړئ یعني مخالفت د رسول اللهﷺ څخه مه کوئ لانه امین الله في الارض.

پوهسه: چي دا جمله معترضه ده ددې لپاره خدای ذکر کړه چي څوک دي طمع نه کوي له رسول اللهﷺ څخه د هغه شي چي دی راضي نه وي.

فائده: دا آیت که څه هم نازل دی په فیئ کي لکن حکم یې عام دی في کل ما امر به النبيﷺ او نهی عنه یعني نورو اوامرو او منهیاتو ته د رسول اللهﷺ شامل دی.

آن کس که شد متابع امر تو قد نجا .... وآنکه خلاف رائ تو ورزید قد هلک

د مثال په توګه له ابن مسعودؓ څخه روایت دی لعن الله الواشمات (چي شنه خالونه ایږدي پر تندي یا پر لاس باندي (یعني د حسن لپاره) والمستوشمات (یا طلب د بلي ښځي څخه د وشم او خالو کوي) والمتمصمات الحسن (چي بعض مړه او کوچني وېښتان د مخه کاږي لپاره د ښائست چي په پښتو یې نخ بولي چي د تار په ذریعه پخوانیو ښځو کاوه او په اوسنۍ زمانه کي خپل کاسبان لري چي د ښځي مخ ور ښوی کوي لکه هنداره "والمتفلجات" هغه ښځي چي غاښونه یې تېروېر وي یا غوښونه تر مابین فرجه نه لري یو د بل سره متصل وي، نو داسي غاشونه خوند نه کوي، نو په پخوا زمانو کي به دوی په سوهان سره دا غاښونه سمول او په اوسنۍ زمانه کي خپل کاسبان لري چي په آلات جدیدهٔ سره دا کار کوي، څرنګه چي ښځه ورته وواېي اصلاح کوي یې، ابن مسعودؓ زیاته کړه "المغیرات خلق الله" دا د ابن مسعودؓ حدیث چي یوې ښځي ته د بني اسد ورسېدی چي ام یعقوب یې بلل هغه راغله ابن مسعودؓ ته یې وویل چي ماته ورسېده چي تا لعنت ویلی دی پر کیت و کیت ښځو باندي، ابن مسعودؓ ورته وویل ما لي لا العن من لعن علیه سول اللهﷺ وهو في کتابه (چي څه سبب دی ماله چي زه به لعنت نه وایم پر هغه چا چي پر هغه لعنت رسول اللهﷺ ویلی وي او هغه په کتاب الله کي هم موجود وي) ام یعقوب ورته وویل ما خو کتاب الله مابین

اللوحين اى مابين الوقايتين ويلى دى فما وجدت فيه ما تقول، ما خو دا ستا د لعنت ويلو ځاى نه دى پکښې پيدا کړى، ابن مسعودؓ ورته وويل که دي ويلى دى نو دي هغه پکښي پيدا کړى دى يعني نه يې په پوهېدلې، ابن مسعودؓ ورته وويل چې دا ايت تا په قرآن کي نه دى لوستى ''ما آتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم فانتهوا) قالت بلى، هو دا ايت مي ليدلى او ويلى دى، ابن مسعودؓ ورته وويل چي لعنت پر دغو ښځو خو رسول اللهﷺ ويلى دى وقد قال الله تعالى وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحي يوحىٰ، انتهى حديث ابن مسعودؓ بزيادة.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝

او له خداىٔ ځخه وبېرېږئ (في مخالفة رسوله، دا جمله معترضه ده) په تحقيق خداىٔ سخت عذاب وركونكى دى يعني لمن خالف.

درويش وايي: چې په دې ايت دليل پر دې باندي ان كل ما امر به النبيﷺ فهو امر من الله، علماء قاطبة دا وايي چې اتباع الرسول په فرائضو عينيهؤ كي فرض عين ده پر امت (لكه پنځه لمونځونه روژه وغيرهما او فرض كفايي په فروض كفائيهؤ كي لكه د جنازې لمونځ وغيره و واجب في الواجبات لكه صدقة الفطر ونحوه وسنة في السنن لكه د لمانځه د جمعې د مخه سنت او وروسته سنت يا پر نورو لمونځونو كي سنت قبلي وبعدي، نو كه موږ پر دې علم درلودى چې عليه الصلوة والسلام دا كار پر كومه وجه كاوه كمامر امثلتها نو موږ به يې هم پر هغه وجه كوو، او كه نهؤ خبر چې دا فعل پر كومه وجه عليه الصلوة والسلام كاوه فلنا فعله على ادنى منازل افعاله وهو الاباحة لكه په حديث صحيح كي چې راغلي دي چې يوه سپين سرې ښځه و عليه الصلوة والسلام ته راغله چې ت ما ته دعاء وكړه چې ما ته خداىٔ جنت راكړي عليه الصلوة والسلام ورته وويل (يعني د مسخرې پر ډول) چې سپين سرې خداىٔ جنت ته نه پرېږدي، ښځه په بغارو سوه عليه الصلوة والسلام خلكو ته وويل چې دې ته ووايا ست انا انشأهن انشاء الى اخير الآية، يعني چې په دغه سپين سر دي خداىٔ جنت ته نه پرېږدي بلكې ځوانه به يې يعني د درود پرش (٣٣) كالو مثلاً، مطلب دا دى چې ورته مسخره جائز او مباح ده، او په بل حديث كي راغلي دي چې يو سړى و عليه الصلوة والسلام ته راغلى

چي زما کور ليري دی ما ته يو اوښ راکړه چي کور ته ځان پر ورسوم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي که د اوښي زوی غواړې درکوم يې (د هغه خيال دا سو چي جونګی راکوي) نو هغه ورته وويل چي د اوښي زوی زما څه په درد خوري، وروسته عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي لوی اوښان خو هم د اوښي زامن دي، داسي مسخره مباح او جائز ده، والله اعلم.

لِلْفُقَرَآءِ الْمُهٰجِرِيْنَ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ

پوهسه: چي لفظ د "للفقراء" بدل دی د القربٰی څخه وما عطف عليه څخه لامن الله والرسول والا يلزم دخول الرسول في الفقراء او سره ددې چي رسول ته فقير نه ويل کېږي لانه يوهم منه الذلة لان الفقر ليس مدح.

سوال: په حديث شريف کي راغلي دي چي الفقر فخري؟

ځواب: روح المعاني وايي لا اصل لهذا الحديث، واذا لم يصح تسمية الرسول فقيرًا فلان لايصح تسميته تعالی فقيرًا بالطريق الاولی.

ترجمه: او د فقراؤ او مهاجرينو لپاره هغه کسان چي دوی ايستل کړه سوي د خپلو کورو څخه (چي په مکه کي يې درلوده "الذين" صفت دی د الفقراء) او د خپلو مالو څخه چي په مکه کي يې د کانونه، تجارتونه درلوده يعني کفارو د مکې دوی مجبور کړه و فرار ته په سبب د کمال اذار چي دوی ته يې رساوه چي دا مهاجرين سل (١٠٠) نفره وه او مشرکانو يې پر مالو قبضه وکړه فخرجوا منها او دا کسان که څه هم له مکې څخه ووتل اما اختيارًا حبًا لله ورسوله واختاروا الهجرة علی ماکانوا عليه من الاموال والدور والتجارة وصح عن النبي ﷺ انه کان يستفتح (شروع يې کول د صدقاتو) بصعاليک المهاجرين (جمع د صعلوک ده په معنی د فقير يعني بفقراء المهاجرين) وقال عليه الصلوة والسلام يا معشر صعاليک المهاجرين ابشروا بالنور التام يوم القيامة تدخلون الجنة قبل الاغنياء بنصف يوم (يعني په نيمه ورځ کي) يعني د ورځو د آخرت چي مقدار يې زر (١٠٠٠) کاله او نيمه ورځ يې پنځه سوه (٥٠٠) کاله ده.

يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللهِ وَرِضْوَانًا وَّيَنْصُرُوْنَ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ ط

دا جمله حال ده له فقراء مهاجرينو څخه، والمعنی: حال کونهم طالبين منه تعالی رزقًا في الدنيا (وهو معنی د فضلاً ده) ومرضاته تعالی في الآخرة.

پوه سه: چي خداى پاک د دوى توصيف وکړى په هغه وصف سره چي دوى مستحق دي فيئ چي هغه اخراج دى د دوى من ديارهم بمكة واموالهم، بيا يې تعظيم د شان ددوى وکړى بقوله يبتغون من العالي چي طلب دى د رزق په دنيا کي الى الاعلى اى قوله تعالى ورضوانًا فان رضوان الله اكبر من عطايا الدنيا "وينصرون الله ورسوله" عطف دى على يتبعون، نو دا حال مقدره دى.

پوه سه: چي حال مقدره هغه ته وايي چي وروسته راتلونکى وي نحو قوله تعالى في حق الكفار يوم القيامة يدخلون النار خالدين فيها ابدًا، نو خالدين حال مقدره دى ولي چي خلود في النار خو تر دخول النار وروسته دى په دې ايت کي هم ينصرون تر هجرت د دوى وروسته دى، اى ناوين نصرة الله ورسوله في الهجرة که څه هم د دوى د دخول په وخت کي مدينې ته کومه غزاء نه وه موجوده.

أُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّٰدِقُونَ ۝٨

دغه مهاجرين (چي احوال يې ذکر سول) هم دوى محکمه دي په صدق کي.

پوه سه: چي مبتداء او خبر يې دواړه معرفه راوړه او ضمير فصل يې هم راوړى لپاره د تاکيد د صدق د دوى، روافض خذلهم الله وايي چي دغه کسان يعني المهاجرين المذکورين حالهم منافقان وه په ادعا کي د ايمان، نو دوى کافران دي ولي چي دوى يعني الروافض منکر دي له دغه ايت څخه.

پوښتنه: په دمخه ايت کي ذکر سول په بيان کي د مهاجرينو "واموالهم" نو چي دوى مالونه درلوده، په دمخه ايت کي يې ولي دوى فقراء وبلل؟

ځواب: فقهاء" وايي چي کفار مکه مالکان د اموالو د مهاجرينو وګرځېدل چي مهاجرينو په مکه کي پرېښول که سرايونه وه او که تجارتي مالونه، دا ايت يې دليل دى، ولي فقير هغه چا ته ويل کېږي چي لا شيئ له ملګا، او هغه څوک چي مالک د مال وي مګر دده لاس خپل مالته رسېږي هغه ته فقير نه وايي بلکې هغه ته ابن السبيل وايي، له هم دې سببه امام بو حنيفة" او مالک" وايي چي کفار چي پر اموالو د مسلمانانو غلبه وکړي هغه کافران يې مالکان ګرځي چي په خپل دار يعني د کفارو په دار کي وي لکه دلته اموال د مهاجرين په مکه کي پاته سول چي دار د کافرانو د مکې ؤ هغه مالونه د مکې والو مشرکانو مال او ملک سوه، او

البغوي″ په شرح السنة كي د امية بن خالد څخه روايت كړى دى عن النبيﷺ چي رسول اللهﷺ به طلب د فتح كاوه په بعض غزواتو كي بصعاليك المهاجرين(په فقراؤ سره د مهاجرينو يعني په بركت د فقراؤ) چي هغه سي فقراء به اوس په نړۍ كي زما په گمان وجود نه لري، ډبري به يې په نس پوري تړلي وې چي ملا مي سمه سي د لوږي له سببه، او چي ژمى به سو يخ به ؤ په ځمكه كي به يې يوه كنده جوړه كړه داغه يې تلتك او نالي وه، ومع ذالک يحبون القتل في سبيل الله.

اخرج ابن المنذر عن يزيد بن الاصم ان الانصار (يعني اهل المدينة المنورة الاوس والخزرج) قالوا يا رسول الله اقسم اموالنا (يعني النخيل واراضي الزرع بيننا وبين اخواننا نصفين) قال لا يعني تقسيم يې نه كوم تاسي مؤنت او كارونه د خپلو باغو او ځمكو پر خپل غاړه واخلئ يعني مهاجرين خو د باغو او ځمكو په كاروبار عادت نه دي، وتقاسمونهم في الثمرة (او مهاجرين درسره شريک كړئ په ميوه كي، والارض ارضكم قالوا رضينا يا رسول الله، فانزل هذه الآية فيهم.

وَالَّذِيْنَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيْمَانَ

او هغه كسان چي مبائة يعني ځاى د قرار دار الهجرة او په ايمان كي محكم وي (وهم الانصار)

پوښته: چي خداى عزوجل مشابه كړى ايمان بالمقر (يعني په ځاى پوري د قرار) لدوام ثباتهم عليه (اى ثبات الانصار على الايمان) او ايمان ته تبوء يعني ځاى د قرار ثابت كي على طريق الاستعارة التخيلية، او بعض مفسرين وايي چي تبوء و دار الهجرة ودار الايمان بحذف المضاف من الثاني اى الايمان واللام في الايمان عوض عن المضاف اليه.

پوښتنه: مدينه منوره ولي دار الايمان بولي؟

ځواب: مدنيه ځاى د اظهار د ايمان وگرځيدل په ټوله نړۍ كي بالغزوات مع الكفار في عصر النبيﷺ وفي عصر الخلفاء الراشدين من بعدهم، نو ځكه په حديث كي د جابر بن سمرة راغلي دي چي رسول اللهﷺ وويل چي خداى″ مسمى كړه المدينة طابة راغلى دى يعني پاک ځاى من حيث الدين والدنيا.

مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّوْنَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُوْنَ فِيْ صُدُوْرِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ اُوْتُوْا

دمخه تر هجرت د مهاجرينو دوی محبت لري يعني الانصار د هغو کسانو سره چي هجرت دوی ته راوکړي.

درويش وايي: چي حاجة دلته په معنی د محتاج اليه دی قال العلامة البغدادي" وهو استعمال شائع کما يقال خذ منه (ای من فلان) حاجته ای ماتحتاج اليه واعطاه (ای الی فلان) من ماله حاجته ای مايحتاج اليه "فما اتوا" يعني چي مهاجرينو ته به ورکړه سو من الفيئ وغيره، والحاصل چي نفوس د انصارو به مائل نه وه هغه شي ته چي مهاجرينو ته به ورکړه سو، او طمع به يې هم نه کول و هغه شي ته که به څه هم دوی ورته محتاج وه هغه شي ته، او کلمه د من په مما کي تبعيضي ده، او يا کلمه د من بياني ده والکلام علی حذف المضاف ای طلب ما اتوا، وفيه فائدة جليلة کانهم (ای الانصار) لم يتصوروا ان ذالک الشيئ محتاج اليه دی، او بعض مفسرين وايي چي مراد له حاجة څخه هغه شی دی چي حاجت سړی پر باعثه کوي من الطلب والحسد او غصه چي غيظ يې په عربي بولي په حديث شريف کي راغلي دي چي رسول اللهﷺ چي اموال د بني النضير په قبضه کړه او دوی يې فراره کړه نو د دوی مالونه يې صرف پر مهاجرينو ووېشل انصارو ته يې شی ورنه کړی، مگر دوو کسانو ته چي ډېر مسکينان وه فطابت انفس الانصار ﷺ بذالک يعني ښه سوه چي دا اموال يې مهاجرينو ته ورکړه.

درويش وايي: چي محمد بن يوسف الصالحي" په سبيل الرشاد کي وايي چي عليه الصلوة والسلام چي عمرو بن عوف د مسجد قباء په سيمه کي يې کورؤ مديني منورې ته يې تشريف راوړی، نو مهاجرين د مکي مکرمې هم ټوله مديني منورې ته راستانه سوه، نو انصارو ﷺ د زړه له اخلاصه څخه دوی ته يعني مهاجرينو ته رغبت وکړی حتی چي انصارو قرعه اندازي سره وکړه فما نزل احد من المهاجرينؓ علی احد من الانصار الا بالقرعة بينهم، نو انصاروؓ دوی ته سرايونه ورکړه او خپل مالونه من النخيل وغيرها د دوی سره شريک کړه جزاهم الله خيرًا، نو څه وخت چي رسول اللهﷺ غنيمت د بني النضير تر لاسه کړی نو ثابت بن قيس بن شماسؓ چي يو مشر سړی ؤ د

انصارو را وه يې غوښتې فقال اُدع لي قومک هغه ورته وويل الخزرج؟ (چي د ثابت رضی الله عنه شخصي قوم ؤ) يا رسول الله ﷺ، قال الانصار كلهم، نو ثابت رضی الله عنه د اوس او د خزرج قبيلې دواړي جمع کړې، نو رسول الله ﷺ خبري شروع کړې اول يې حمد او ثناء د خداى عزوجل ووېل بما هو اهله، بيا يې ذكر د انصارو رضی الله عنهم او د دوى د ښې همكارى او مرستي د مهاجرينو سره بيان کړې چي مهاجرينو ته يې په خپلو كورو كي ځاى ورکړى او خپل اموال يې تر دوى قربان کړل او تر خپلو ځانو يې مقدم کړه، بيا رسول الله ﷺ ووېل كه ستاسي خوښه وي زه به د بنو النضير غنيمت ستاسي او د مهاجرينو تر منځ تقسيم کړى لكن مهاجرينو به كما كان سكنٰى به يې ستاسي په سرايو كي وي وامو الكم، او كه ستاسي خوښه وي زه به غنيمت و مهاجرينو ته ورکړم مهاجرينو به ستاسي له كورو څخه ووزي او ستاسي د مالو څخه به دست بردار ه سي، فتكلم سعد بن عبادة رضی الله عنه وسعد بن معاذ رضی الله عنه اعطاهما الله خيرًا و ثوابًا، نو دې دوو نامورو كسانو ووېل: يا رسول الله ﷺ چي تاسي مالونه د بني النضير پر مهاجرينو فقط تقسيم کړه ويكونوا في دورنا كما كانوا، او ټولو انصارو رضی الله عنهم جزاهم الله خيرًا ناري کړې رضينا وسلمنا يا رسول الله ﷺ (يعني بما قال سعد بن عبادة رضی الله عنه وسعد بن معاذ رضی الله عنه) فقال رسول الله ﷺ اللهم ارحم الانصار، فقسم رسول الله ﷺ ما افاء الله واعطى المهاجرين ولم يعط احدًا من الانصار رضی الله عنهم شيئًا الا ثلثة او اثنين (شک من الراوي) چي هغه له انصارو څخه وه لكن ډېر مسكينان او محتاجه وه چي يو سهل بن حنيف رضی الله عنه ؤ او بل ابو دجانة رضی الله عنه او سعد بن معاذ رضی الله عنه ته يې توره د سيف بن ابى المحقيق (چي يو يهودي ؤ) چي يوه ډېره نامداره توره وه ورکړه، انتهى قول الصالحي رحمه الله والله اعلم بالصواب في كل باب.

وَيُؤْثِرُوْنَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۟ؕ وقف

او دوى يعني الانصار رضی الله عنهم د مخه كول مهاجرين رضی الله عنهم په خپلو اموالو او كورو سره (حتى تر دې اندازې پوري چي يو انصاري رضی الله عنه به دوې مايني درلودې يوې ته به يې طلاق ورکړى چي عده به يې تېره سوه مهاجر ته به يې په نكاح ورکړه) ”على انفسهم“ يعني تر خپلو ځانو يې پر مهاجرينو پېرزوينه درلوده، او كه څه هم د انصارو رضی الله عنهم و هغه شي ته چي مهاجر ته به يې ورکړى حاجت به يې درلودى، بخاري له ابو هريرة رضی الله عنه څخه روايت کړى دى چي يو سړى و رسول الله ﷺ ته راغلى او داسي

يې ورته وويل اصابني الجهد يعني وږى يم، نو عليه الصلوة والسلام و خپلو ټولو ازواجو مطهرات ته څوک واستاوه چي په کوم کور کي ډوډۍ يا د خورک شى سته؟ د ټولو څخه منفي جواب ورته راغلى، بيا عليه الصلوة والسلام وويل الا رجل يضيفه يرحمه الله (نسته داسي څوک چي دا وږى مېلمه کړي خداى ؒ دي رحم پر وکړي) يو سړى له انصارو څخه ولاړ سو چي زما مېلمه دى، نو انصاري هغه سړى کور ته بوتلى ماينې ته يې وويل چي دا سړى مېلمه د عليه الصلوة والسلام دى هيڅ شى مه ځني ذخيره کوه، ماينې يې ورته وويل چي په کور کي دومره خواړه سته چي د کوچنيانو بس سي، تعني زما او ستا لا نه ورسره بسېږي، مېړه يې ورته وويل چي د ډوډۍ وخت چي نژدې سي کوچنيان بيده کړه ته راسه څراغ مړ کړه (يعني په بهانه ددې چي تېل يې خلاص سوه) او ما او تا به د مېلمه سره پر کاسه کښېنو له کاسې څخه به لاس وهو (چي د مېلمه دا خيال سي چي دوى هم ډوډۍ راسره خوري) مګر ما او تا به ننه شپه ځان وږى پرېږدو او د عليه الصلوة والسلام مېلمه به ښه موړ کړو، ماينې يې هم دغسي وکړه، نو هغه انصاري يعني چي د عليه الصلوة والسلام مېلمه يې کورته بېولى ؤ او ښه يې موړ کړى ؤ او ده او دده آل و عيال ټوله په وږي نس يې شپه تېره کړې وه عليه الصلوة والسلام ورته وويل قد ضحک الله من فلان و فلانة.

درويش وايي: چي حقيقت د ضحک خو پر خداى عزوجل محال دى كما هو ظاهر لكن چونكه ضحک د سرور او رضٰى څخه پيدا کېږي، نو دلته ذکر د مسبب دى چي ضحک دى مراد ځني سبب دى اى الرضى، فالمعنى لقدر رضى تعالى من فلا و فلانة فيما فعلا بضيف رسول اللهﷺ، فنزل و يؤثرون على انفسهم ولو كان بهم خصاصة.

پوښتنه: خبره خو په انصارو او مهاجرينو کي وه دا سړى خو د عليه الصلوة والسلام مېلمه ؤ؟

ځواب: يمكن انيكون هذا الضيف ايضًا من المهاجرين.

فائده: په يوه روايت کي د دغه حديث راغلي دي چي مهمان د عليه الصلوة والسلام چي يې کور ته بوتلى ثابت بن قيس بن شماس ؓ ؤ، او واحدي ؒ سند د

حديث ابن عمرؓ ته رسولی دی چي يو سري د پسه سر را استولی ؤ (غالبًا پوخ به ؤ) هغه سړي وويل چي اخي (يعني في الدين) فلان وعياله الی هذا (ای رأس الشاة) احوج منا اليه فبعثه اليهم ثم وثم حتی تداولها سبعة ابيات حتی رجع الی البيت الاول، فنزلت هذه الآية ويؤثرون آه.

سوال: شان نزول د آيت خو به يو وای؟

ځواب: لابعد انيكون نزول هذه الآية بعد كل من الواقعات المذكورة، وروی البخاري عن انس بن مالکؓ چي رسول اللهﷺ انصارﷺ را وغوښتل چي دوی ته د بحرين مځكي ور ووېشي (يعني هغه وخت چي بحرين فتح سو) انصاروﷺ وويل لا الا ان تقطع لاخواننا المهاجرين مثلنا، يعني موږ دا مځكي نه غواړو چي مهاجرينو ته هم مثلنا مځكي ور نه کړل سي، عليه الصلوة والسلام ورته وويل فاصبروا حتی تلقوني علی الحوض يعني في القيامة فانه سيصيبكم اثرة بعدي، انصاروﷺ ته عليه الصلوة والسلام وويل چي نور صبر مه کوئ تر هغه وخته چي زما سره ملاقي کېږي يعني په ورځ د قيامت فانه سيصيبكم اثره بعدي (ای بعد وفاتي)

پوښتنه: عليه الصلوة والسلام ولي انصارﷺ په صبر کولو سره امر کړه؟

ځواب: عليه الصلوة والسلام ته په وحي غير متلو سره دا معلومه وه چي يو وخت وروسته تر وفات زما به پر انصاروﷺ داسي حال راسي چي مهاجرينؓ په خپل مابين مرستي او كومكونه سره کوي او د انصاروؓ په حالاتو کي به فکر نه وهي.

فدايی دوست نكرديم عمر ومال دريغ .... كه كار عشق زما اين قدر نمی آيد

ابو يزيد البسطامي قدس سره وايي چي زه ملامت کړم او پر ما غالب سو يعني په خبرو کي يو ځوان د اهل بلخ هغه ځوان ماته وويل ما الزهد عندكم (يعني بې پرواهي له دنيا څخه او محبت د خدای عزوجل سره) بسطامیؒ وايي ما ورته وويل: اذا وجدنا اكلنا واذا فقدنا صبرنا (كه د خورک شی راورسېدی خورو يې او كه نه را ورسېدی صبر کوو) ځوان راته وويل هذا فعل كلاب بلخ (دا خو د بلخ د سپو کار دی يعني كه څوک ډوډۍ ورواچوي خوري يې كه يې نه ورواچوي صبر يې کړی وي يعني پر ډوډۍ خوړونکو حمله نه کوي.

درويش وايي: چي د ايثار په باره کي د حذيفة العدوي خبر واوري، دی وايي

چي زه د يرموک په غذاء کي چي ډېر مړي او ټپيان پکښې وسوه ګرځېدم د خپل اکا په زوی پسې يوه مشکوله اوبه راسره وې په دې نيت که نفس پکښې ؤ اوبه بې په خوله کي ورتوی کړم، نو نابېره پر ېيښ سوم ټپي ؤ سخت او د خبرو نه ؤ، ما ورته وويل اوبه درکړم ده په سر اشاره راته وکړه چي هو، ما ده ته اوبه ورکولې نژدې بل سخت ټپي پروت ؤ د آه آه ناري يې وهلې، نو زما د اکا زوی ما ته اشاره وکړه چي اوبه د هغه ټپي په خوله کي ور واچوه ما چي هغه ته اوبه ورورې د هغه اړخ ته بل سخت ټپي پروت ؤ د آه آه ناري يې وهلې، نو دې بل ټپي اشاره راته وکړه چي هغه ټپي ته يې وروره زه چي هغه ته ورتلم هغه وفات سو، دويم ټپي ته چي نوم يې هشام بن العاص ؤ راتلم هغه وفات سوی ؤ چي ابن العم ته را رسېدم هغه هم وفات سوی ؤ، اوبه ماته پاته سوې درې سره ټپيان د ايثار له کبله تږي مړه سوه.

درويش وايي: چي تاريخ قديم خبري کوي په ګډه بې سره واورو چي په قديم زمانه د بادشاه او دده د وزير تر مابين په دې موضوع کي اختلاف پيدا سو، فقال الملک چي علماء احسن حالاً دي او اصلح قلبًا دي من الفقراء والزهاد، وقال الوزير بخلاف ذالک وزير ورته وويل چي موږ بې امتحان وکړو د دواړو ډلو في امرين، نو يو سړی يې واستاوه په څو زرو دراهمو سره د مدرسې و علماؤ ته هغه سړي ته يې وويل چي ته ورسه ملايانو ته د مدرسې ووايه چي زه بادشاه را استولی يم او ډېر دراهم يې هم راکړي دي، او سلطان امر کړی چي په دوی کي چي افضل په علم کي ؤ هغه ته يې ورکړه نو په تاسي کي کوم يو افضل او اکمل په علم کي دی فقال واحد انا وقال الآخر کذب انا افضل من الکل واکمل في العلم وهکذا دعوی د افضليت وکړه په علم کي، نو مرسل بالنقود ورته وويل چي افضل ماته نه سو معلوم او يوه ته يې نقود ور نه کړه، نو هغه سړی ملک او وزير ته راغلی او ماجرٰی يې ورته بيان کړه، ثم ارسل الملک والوزير تلک النقود الی الفقراء والزهاد، هغو ته چي رسول وويل چي په تاسي کي احوج او ډېر فقير کوم يو دی، يوه به وويل فلانی دی زه نه يم احوج هغه بل به وويل چي ته ډېر محتاج او فقير يې هغه به ورته وويل فلانی دی وهکذا الی اخير، رسول روپۍ بيرته را واخستلې چي په تاسي کي فقير نه سو رامعلوم، بيا يې د رسول په لاس توره

ورکړه چي وره ملايانو ته د مدرسې ووايه چي ملا چي په علم اکمل وي ملک ماته ويلي دي چي د هغه سر په دغه توره سره پرې کړه رايې وړه، نو ستاسي رئيس في العلم کوم يو دی، يوه ملا ورته وويل چي زه خو چندان عالم نه يم فلانی دی وهکذا الی الآخير، بيا يې رسول واستاوه فقراؤ ته هغو ته يې وويل چي ملک زه امر کړی يم چي هر يو چي په تاسي کي ډېر محتاج او فقيرؤ د هغه سر په توره پرې کړم، يوه ورته وويل چي زه يم بل ورته وويل چي زه يم يا زه يم وهکذا الی الاخير فجاء الرسول وذکر للملک والوزير احوال الفقراء والزهاد، نو وزير پر بادشاه غالب سو په اختلاف کي د دوی دوو تر منځ.

درويش وايي: چي فقراء او زهاد زموږ د زمانې على عكس الفقراء المذكورين في جميع الممالک والبلاد فافهم.

وَمَنْ يُّوْقَ شُحَّ نَفْسِهٖ

او څوک چي وساتل سي د بخل او حرص څخه د نفس يعني مخالفت د نفس کوي په هغه شي کي چي پر نفس غالبه وي من حب المال وبغض الانفاق، صاحب قاموس ترجمه د شح په بخل او حرص سره کړې ده، او صحاح والا وايي چي شح مجموع حرص او بخل ته وايي، او البغويؒ وايي چي علماؤ فرق کړی دی د شح او بخل، دا روايت يې دليل ګرځولی دی چي يو سړی و عبد الله بن مسعودؓ ته وويل اني اخاف ان اکون هلکت قال وما ذاک (څه سبب دی چي ته پر ځان ببريږې چي هلاک سوم) قالؓ سمع الله يقول ومن يوق شح نفسه، وانا رجل شحيح لايکاد يخرج شيئ من يدي (يعني د خدای پاک څخه زه اورم ومن شح نفسه، او زه بخيل يم قريب نه ده چي و دي وزي زما د لاسه څخه يو شی چي چاته يې ورکړم) قال عبد اللهؓ چي دا خو شح نه دی چي په دې ايت کي ذکر سوی دی، بلکې شح دا دی ان تأکل مال اخيک (يعني بالاخوة الاسلامي) ظلمًا، ده ورته زياته کړه چي تا چي وويل هغه ته بخل وايي وبئس الشيئ البخل (يعني بخل خو هم بد شی دی وان لم يکن شحًا) وقال عمرؓ ليس الشح ان يمنع الرجل ماله (يعني چا ته يې نه ورکوي) انما الشح ان تطمع الرجل الى ماليس له، وقال سعيد بن جبيرؒ الشح هو اخذ الحرام ومنع الزکوة، وقيل الشح الحرص الشديد الذي چي سړی باعث کوي پر ارتکاب د حرام (لکه غلا، زنی

وغيرهما) وعن جابرؓ بن عبد الله ان رسول اللهﷺ اتق الظلم فان الظلم ظلمات يوم القيامة واتقوا الشح فان الشح اهلک من کان قبلکم حملهم (ای الشح) ان يسفکوا دمائهم واستحلوا محارمهم، رواه مسلم واحمد وروی البغويؒ والنسائي عن ابي هريرةؓ انه سمع رسول اللهﷺ يقول لايجتمع غبار في سبيل الله و دخان جهنم في جوف عبد ولايجتمع الشح والايمان في قلب عبد ابدًا.

فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٩﴾

نو دغه کسان دي چي دوی فلاح او خلاصون پيدا کونکي دي له اور څخه د جهنم.

وَالَّذِيْنَ جَآءُوْ مِنْۢ بَعْدِهِمْ

او هغه چي راغلي دي وروسته تر مهاجرينو او انصارو ﷺ جميعًا، مراد ځني هغه کسان دي د اصحابو کرامو ؓ څخه چي وروسته تر فتح د مکې يې ايمان راوړی وي او دغه رنګه نور مؤمنان چي په ايمان مشرفه سوي وي الی يوم القيامة.

يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْإِيْمَانِ

دوی وايي ("يقولون" حال دی له فاعل څخه د جاؤا) ای زموږ ربه موږ ته بخښنه وکړه، او زموږ ورونو ته ("اخواننا" ای في الدين) چي تر موږ د مخه يې سبقت کړی و ايمان ته، ولي چي سابقين الی الايمان حق لري پر وروسته مؤمنانو چي دعاء ورته وکړي، ولي چي وروستني مؤمنان د سابقينو په لار ښوونه و ايمان ته يې لار پيدا کړه لکه سابقينو چي ايمان ته لار پيدا کړه بتوسط النبيﷺ.

وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٠﴾

او ته مه ګرځوې زموږ په زړو کي حسد او بغض د هغو خلګو لپاره چا چي ايمان راوړی دی (چي عبارت د مهاجرينو او له انصارو ؓ څخه دي) يا ربنا ته رؤف يې يعني غايت مهربانه (صيغه د مبالغې ده ففيه تنزل من الاعلی الی ما دونه ای رحيم) او بعض مفسرين وايي چي رحيم تاکيد دی د رؤف، والله اعلم.

تنبيه: د هر چا په زړه کي غل او حسد وي د يوه سره د صحابه کرامو من المهاجرين والانصارؓ ولم يترحم علی جميعهم فهو ليس بداخل في هذه الآية وقد روی عن النبيﷺ بطرق صحيحة الله الله (يعني وبيرېږئ له خدای څخه) في

اصحابي لاتجعلهم غرضًا (نښنان يې مه ګرځوئ د غيبت او بد ګويي يعني لکه فرق ضاله چې پر ابوبکرؓ او عمرؓ باندې چې بد وايي) او غاصبان د حق د خلافت د عليؓ يې بولي وايضًا قد صح عن النبي ﷺ اَصْحَابِیْ کَالنُّجُوْمِ بِاَیِّهِمُ اقْتَدَیْتُمْ اِهْتَدَیْتُمْ ابن ابی ليلٰی وايي الناس علی ثلثة يعني درې قسمه دي (۱) الفقراء المهاجرينؓ (۲) والذين تبؤا الدار والايمان (۳) والذين جاؤا من بعدهم يقولون اغفرلنا ولاخواننا الذين سبقونا بالايمان الخ، نو ته غاية کوشش کوه چې خارج له دغو منازلو څخه نه سې، لکه فرق ضالة من الشيعة والروافض والخوارج.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ نَافَقُوْا

ته نه ګورې يا محمد (ﷺ) يا هر مخاطب چې په وروستنيو حالاتو علم ولرې (جمله مستأنفه لپاره د بيان ده د حال د منافقانو او د کفارو، والاستفهام للتعجب ای تعجب السامعين لاحوالهم والرؤية علمية، وانما عبر بالرؤية لظهوره مثل المرئي بالعين) و هغو کسانو ته چې نفاق يې وکړی، چې عبدالله بن ابی بن سلول واصحابه دي.

پوه سه: چې دا ايت حکايت د هغو خبرو دی چې په مابين کې د منافقانو او د کفارو سره جاري وې من الاقوال الکاذبة والاحوال الفاسدة بعد بيان احوال المؤمنين علی اختلاف طبقاتهم، ابن اسحاق او ابن المنذر وابو نعيم عن ابن عباسؓ وايي چې دا ايت نازل دی په يو جماعت کې د بني عوف چې عبد الله بن ابی بن سلول هم د هغې قبيلې ؤ او وديعة بن مالک بن سويد و داعس چې دوی ټولو سړی واستاوه وبني النضير ته بما سيئاتي في الايات يعني يقولون آه.

يَقُوْلُوْنَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ

چې وايي خپلو ورڼو ته (يعني په کفر کې او په صداقت کې او په موالات کې) هغو خلکو ته چې کفر يې کړی وي يعني علانية، د اهل کتاب څخه يعني بني النضير او بني قريضة ته يعني رئيس المنافقين و بني النضير ته دوه کسه ور واستول چې د خپلو کورو ونه وزئ زما سره دوه زره کسه راسره دي يد خلون معکم في حصنکم (چې هغه به ستاسي په قلا کې د جنګ لپاره د مسلمانانو به ماده باش وي)

لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيْعُ فِيْكُمْ اَحَدًا اَبَدًا

يعني من ديارکم بالمدينة که تاسي له کورو څخه مسلمانانو ايستلاست، نو موږ هم درسره فراره کېږو، موږ د چا په خوله نه کوو ستاسي سره د کومک په جنګ کي د مسلمانانو د هيڅ چا او هيڅ کله د محمد ﷺ والمؤمنون متابعت نه کوو.

وَاِنْ قُوْتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ⑪

که تاسي وژل کېدا ست په لاسو د محمد ﷺ والمؤمنون نو موږ به کومک درسره کوو په جنګ کي د دوی سره، او خدای عزوجل شاهدي اداء کوي ("والله يشهد" حال دی له فاعل څخه د يقولون) په تحقيق دوی ای المنافقين درواغ وايي.

سوال: په نحو کي وايي چي ان څلور ځايه مکسور ويل کېږي چي وايي:

ان را درچهار جا مکسور خوان ..... بعد علم وبعد ظن درميان
چون درآيد درخبر او لام نيز ..... دائما مکسور خوانی ای عزيز

نو دلته کوم سبب موجود دی؟

ځواب: په خبر کي چي لکاذبون لام راغلی دی.

پوه سه: چي جمله د انهم لکاذبون منصوب محلاً ده په تقدير د قول والتقدير والله يشهد ويقول انهم لکاذبون، بلکې تقدير د قول ضرورت هم نسته ولي يشهد متضمن معنی لره د قول دی.

فائده: دا د وروستني ايت بيان د کذب د دوی دی.

لَئِنْ اُخْرِجُوْا لَا يَخْرُجُوْنَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوْتِلُوْا لَا يَنْصُرُوْنَهُمْ

که دوی وه ايستل سي ای اليهود يعني بني النضير، منافقين د دوی سره نه وزي، او که دوی يعني بني النضير وژل کېږي دوی يعني منافقين کومک نه ورسره کوي.

پوه سه: چي جمله د "لايخرجون معهم" جواب د قسم ده چي کلمه د لام لپاره د قسم محذوف ده يعني لفظاً او جواب د شرط ده معنًی، وعلی هذا فقس قوله "ولئن قوتلوا آه".

درويش وايي: چي اهل تفسير وايي چي په دې کي معجزه د رسول کريم ﷺ ده

ولي چي په مستقبل كي دغسي پېښه سوه چي بني نضير فراره كړه سوه منافقان د مدينې نه سوه ورسره فرار، او دغه رنګه منافقانو د مدينې د بني قريضه سره ورته وعده كړې وه مګر بني قريضه ووژل سول د مسلمانانو په لاس منافقانو يعني عبدالله بن ابى بن سلول واصحابه كومک نه ورسره وكړى كما سيئاتي.

وَلَئِنْ نَّصَرُوْهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿۱۲﴾

بالفرض والتقدير كه منافقانو كومک ورسره كړى واى، هر آئينه شا به يې ګرځولې واى يعني شكست به يې خوړلى واى، بيا وروسته تر شكست د چا د خوا كومک نه ورسره وكړه سي، يعني د كفار اليهود سره.

لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنَ اللّٰهِ ط

اى اشد مرهوبية يعني رهبة مصدر مبنى للمفعول دى، ولي چي مخاطبين خو مؤمنان دي هغه خو مرهوب منهم دي لا راهبين.

ترجمه: تاسي اى مؤمنانو سخت ياست په بېرېدو كي د منافقانو ستاسي څخه په زړو كي د دوى تر بېري له خداى ﷻ څخه، ولي ستاسي د بېري له سببه يې اظهار د ايمان وكړى او په زړو كي يې د خداى ﷻ له بېري ايمان نسته بلكې پر هغه يهوديت پاته دي.

پوښتنه: ستاسي څخه د بېري معنى څه ده چي اشد چي اسم تفضيل دى پكښي استعمال يې كړى، ولي قانون نحوي دادى چي په مفضل عليه كي به معنى د نفس پيدا وي نحو زيد اعلم من عمرو يعني نفس علم په عمرو كي هم سته لكن زيد په علم كي تر بالا دى او سره ددې په زړو كي د دوى خو هيڅ بېره د خداى ﷻ نه وه لكونهم كافرين في قلوبهم؟

ځواب: دوى به اظهار ددې كاوه چي موږ له خداى ﷻ څخه په زړو كي بېرېږو.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُوْنَ ﴿۱۳﴾

دغه چي بېره د دوى ستاسي څخه اشد ده تر بېري د خداى ﷻ څخه په سبب ددې ده چي دوى يو قوم دى په هيڅ شي نه پوهېږي (فالمفعول به محذوف) يعني كه دوى عقل درلوداى نو عظمت د خداى عزوجل به يې پېژندلى واى او دا به هم ورته معلوم واى چي ضار او نافع خداى ﷻ دى، نو به دوى يعني منافقانو داسي نه كولاى چي تر خداى ﷻ به له تاسي مؤمنانو څخه ډېر بېرېدلاى.

لَا يُقَاتِلُوْنَكُمْ جَمِيْعًا اِلَّا فِيْ قُرًى مُّحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَّرَآءِ جُدُرٍ

دوی يعني منافقان او كافران لكه بني النضير ستاسي سره جنګ نسي كولای په اتفاق سره، ولي خدای يې په زړو كي رعب وراچولی دی كمامر، مګر نه په داسي قريو كي چي محفوظ وي (يعني شاوخوا خندق لري يعني مخامخ جنګ نسي درسره كولای) يا دېوالونه د دننه له خوا څخه لكه چي بني النضير اول وهلت كي د محاصرې د مؤمنانو داغسي كوله چي د داخله څخه د قلاؤ بې تيراندازي كوله ''جدر'' جمع د جدار ده.

بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيْدٌ

صبر او شجاعت د دوی پر جنګ په خپل منځ كي (يعني مقابلة الكفار بعضهم لبعض) سخت دی، يعني دا بېره د دوی ستاسي مؤمنانو څخه په سبب د جبن (بزدلي) د دوی نه ده يا ضعف د دوی په جنګ كي نه ده بلكې ستاسي په مقابل كي خدای عزوجل رعب په زړو كي د دوی پيدا كړی چي دا معجزه ده د رسول كريم ﷺ، او اظهار د خپلي خدايي كوي.... مقوله:

الشجاع يجبن والعزيز يزل اذا حارب الله ورسوله.

تَحْسَبُهُمْ جَمِيْعًا وَّقُلُوْبُهُمْ شَتّٰى ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ

ته ګمان كوې پر دوی باندي يا محمد (ﷺ) چي دوی ټول متفق دي پر جنګ ستاسي د مسلمانانو سره، او زړونه د دوی پراګنده دي (''شتی'' جمع د شتيت ده يعني پراګنده او مختلف، په سبب د القاء الرعب في قلوبهم، ولي چي په حالت كي د شدة الخوف زړه پر يوه قرار نه پاتېږي، يعني ګاهي د جنګ اراده وكړي نظر و منافع دنيويه ؤ ته او ګاهي د فرار اراده وكړي په سبب د غلبه د خوف او رعب منكم) ''ذالک'' دا تشتت د زړو د دوی په سبب ددې دی چي دوی داسي قوم دی چي عقل او فهم نه لري، او حق او باطل نه سره پېژني، او په دې كي فكر نه وهي چي دا رعب چي پر موږ غالبه سوی دی په سبب د نفاق او كفر زموږ دی، نو به يې ايمان راوړی وای او په صف كي د مسلمانانو به درېدلي وای، او رعب او خوف به يې له زړو څخه وتلی وای.

كَمَثَلِ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيْبًا

خبر د مبتداء محذوف دی ای مثل وحال هؤلاء بني النضير كمثل و حال د هغو كسانو چي تر دوی د مخه وه نژدې ودوی ته يعني بني النضير، مجاهدؒ وايي چي مراد د من قبلهم څخه كفار د مكې دي په ورځ د بدر چي اوويا كسه ځای پر ځای ووژل سول چي په دې وژل سوو كسانو كي فرعون هذه الامة ابو جهل هم داخل ؤ او اوويا كسان يې په حصارت ونيول سول، او سره ددې چي د عليه الصلوة والسلام ملګري (٣١٣) وه او مشركين د مكې (٩٥٠) كسه وه، او نور په تېښته ولاړه، او ابن عباسؓ وايي چي مراد ځني بني قينقاع دي من اليهود چي له قوم څخه د عبد الله بن سلامؓ وه او حلفاء د عبد الله بن ابی بن سلول وه لعنة الله عليه واصحابه او د بن الصامت وغيرهما وه وكانوا شجع اليهود او كسب يې زرګري وه.

ذَاقُوْا وَبَالَ اَمْرِهِمْ

چي دوی وڅكی يعني دوی ته ورسېدی عذاب د حال د دوی يعني عاقبتهم من عداوة رسول اللهﷺ ودين الله، تاريخ اسلامي وايي چي عليه الصلوة والسلام چي مهاجر و مدينې ته راغلی قرار داد يعني صلح يې د يهودانو ټولو سره وكړه او خط يې نوشته كړی او هر قوم يې د خپلو حلفاؤ سره پرېښول او د عليه الصلوة والسلام او د يهودانو تر مابين امان اعلان سو او عليه الصلوة والسلام پر دوی بعض شرطونه كښېښول، يو شرط يې دا ؤ چي كه زموږ د نورو كافرانو سره جنګ وتاسي به د هغو سره كومك نه كوئ، نو چي ورځ د بدر راغله، نو اول چي نقض عهد يې وكړی يهودانو د بني قينقاع وكړی او په ښكاره بغض او حسد د للنبيﷺ، نو په دې دوران كي چي دوی پر نقض العهد ډاډه وه يوه ښځه له عربو څخه چي دې شيدې د خپلو مېږو او بزو راوړې او د بني قينقاع په بازار كي يې خرڅولې نو شيدې چي يې خرڅي كړې يو زرګر ته لپاره د زېور رانيولو د بني قينقاع ورغله هغه زرګر دې ته وويل چي ته مخ لڅ كړه دې مخ نه لڅاوه، نو زرګر ددې پر پوړني د شا د خوا چي دا يې په ځان نه كړه پوه په ځوزانو پوري بند كړی دا چي ولاړه سوه پوړنی ځني شوه سو او مخ يې ښكاره سو او عورت يې ښكاره سو

نو دوی پر خندل نو ښځي لویه بغاره وکړه یو سړی د مسلمانانو ور وغورځېدی زرګریې قتل کړی وکان یهودیًا، نو یهودان ورولاړ سوه هغه مسلمان یې قتل کړی ونبذوا العهد، نو ناره وکړه قریبانو د مسلم مقتول پر مسلمانانو چي یهودان وژنئ، نو د مسلمانانو او د بني قنقاع تر منځ د قتل و قتال لمبې بلي سوې، وانزل الله هذه الآیة واما تخافن من قوم خیانة فانبذ الیهم علی سواء، فسار الیهم رسول اللهﷺ ددې مذکوره آیت په هدایت بیرغ د اسلام یې حمزة بن عبد المطلب ته ورکړی او پر مدینه منوره یې نائب ابو لبابهؓ پرېښو، بني قنقناع په خپلو قلاؤ ننوتل نو علیه الصلوة والسلام تر ډېري سختي محاصرې لاندي دوی راوستل پنځلس (۱۵) ورځي او شپې، نو د دوی په زړو کي خدای عزوجل ډېر سخت رعب پیدا کړی، نو دوی وویل چي زموږ ټول اموال د مسلمانانو دي یوازي دي موږ ته زموږ ښځي او عیال په لاس راکړل سي، نو علیه الصلوة والسلام دا خبره ومنل او قتل یې نه کړه او امر یې کړه چي له مدینې څخه دي ووزي، درې ورځي وروسته دوی ووتل او ازرعات ته ولاړه، تاریخ دا واقعه د شنبې په ورځ د شوال په میاشت کي سنه (۲ هـ) چي د علیه الصلوة والسلام شل (۲۰) میاشتي د هجرت تېري سوي وې، او د دوی په کورو کي ډېره سلاح او آلات د زرګری پیدا سوه او علیه الصلوة والسلام خمس ځني واخستی او څلور خمس یې پر اصحابو وویشل، او په سورة المائدة کي هم دا قصه ذکر کړل سوې ده.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝١٥

دوی لره دی عذاب درد ورکونکی، یعني دوږخ.

كَمَثَلِ الشَّيْطٰنِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ ۚ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّیْ بَرِیْٓءٌ مِّنْكَ

دوی د شیطان په مثال دي (یعني منافقین عبد الله بن ابی بن سلول واشباهه في اغترار الیهود چي دوی به باعثه کول یهودان پر جنګ د علیه الصلوة والسلام او د مؤمنانو "کمثل الشیطان" خبر د مبتداء محذوفي دی) کله چي شیطان وویل انسان ته چي کافر سه، چي هغه به کافر سو شیطان به ورته وویل زه بېزاره یم له تا څخه.

درویش وایي: چي پر تقدیر مذکور له شیطان څخه مراد عبد الله بن ابی بن سلول

دی او له انسان څخه مراد جنس دی چي يهودان د بني النضير وه، او د کفر څخه مراد جنګ د عليه الصلوة والسلام سره دی چي بني النضير يې په جنګ اخته کړه عبدالله بن ابی واصحابه ځني بېزاره سوه يعني بني النضير يې خالي لاس پرېښوول، لکن داسي شان نزول د وروسته ايت سره سمون نه خوري يعني اني اخاف رب العالمين ولي ابن ابی خو دا خبره نه وه کړې و بني النضير ته، والجمهور على ما قال العلامة البغدادي چي مراد له انسان څخه جنس انسان دی او جنس شيطان دی، نو د شيطان بېزاري په ورځ د قيامت ده وهو الاوفق بظاهر قوله تعالى اني اخاف رب العالمين، ولي دا وينا شيطان کوي په ورځ د قيامت او بعض مفسرين وايي چي مراد له شيطان څخه ابليس دی چي په صورت د انسان يې و ابوجهل عليهما اللعنة ته وويل او لاس يې په لاس کي د ابوجهل ورکړی يعني په غزاء کي د بدر او ابليس داسي ورته وويل لا غالب لكم اليوم من الناس واني جار لكم (زه ستاسي سره ملګری يم) چي جنګ جوړ سو او ملائکي نازلي سوې او شيطان وليدلې، نو لاس يې د ابوجهل د لاسه څخه کش کړی او داسي يې ورته وويل زه بېزاره يم له تاسي څخه اني ارٰى ما لا ترون (زه وينم هغه څه چي تاسي يې نه وينئ يعني الملائكة) اني اخاف رب العالمين، يعني چي ملکي په امر د خدای پر ما حمله ونه کړي.

سوال: مظهري وايي چي بېره د خدای په شيطان کي خو نسته، نو څرنګه شيطان ورته وويل اني اخاف رب العالمين؟

ځواب: شيطان چي ملکي وليدلې لکه دمخه چي تېره سوه اني ارٰى ما لا ترون طبعًا وبېرېدی له قتل څخه په دنيا کي فافهم.

حکاية: درويش وايي: چي البغوي وايي روٰى عطاء وغيره عن ابن عباس چي يو راهب ؤ (راهب د نصارٰى غټ صوفي ته وايي) چي نوم يې برصيصا ؤ په زمانه کي د فترة (هغه زمانه چي د عيسٰى عليه السلام او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مېنځ کي وه) چي دا صوفي عبادت کاوه په صومعه کي (يعني خلوت خانه) اوويا کاله لم يعص الله طرف عين (يو چشم زدن) پر ابليس دا اغواء سخته سوه هيڅ حيله يې نه سوای ورته کولای، نو يوه ورځ يې مردة الشياطين يعني سخت دريزه د خپل اولاد سره راجمع کړه نو يې ورته وويل چي په تاسي کي داسي څوک نسته چي د برصيصا کار وروکړي، د شيطان په

اولاد كي يو په نامه د الابيض ؤ چي هغه به د اولياء الله الكاملين او د انبياء د اغوا لپاره ؤ، دا هغه شيطان ؤ چي عليه الصلوة والسلام ته په صورت كي د جبرئيل ؑ راغلى ؤ چي وسوسه ورواچوي په دې وخت كي جبرئيل ؑ راغلى په وزريې وواهه د هند په پاى كي يې وغورځاوه، نو دې الابيض د برصيصا د اغوا ضمانت پر غاړه واخستى نو ځان يې په صورت د رهبانو مابين د سروخرا يه وصومعه ته د برصيصا راغلى ورناره يې كړه يا برصيصا، هغه ږغ نه ورته كاوه، د برصيصا دا عادت ؤ چي لس ورځي به يې متصل لمونځ كاوه او په لس ورځي يې روژه ماتول، نو الابيض چي دا وليده چي برصيصا خو جواب نه دركوي نو د برصيصا تر صومعې لاندي يې عبادت شروع كړى برصيصا چي به هر وخت وكتل تر صومعې لاندي به يې الابيض پر لمانځه وليدى په بنه هيئت كي من هيئة الرهبان، نو برصيصا چي دده حال وليدى نو پښېمانه سو چي تا ولي دده ته اجازه نه كړه وراخير برصيصا ورناره كړه چي تا ماته دمخه ناره وكړه زه په عبادت مشغول وم چي جواب مي درنه كړى، نو اوس زه درته وايم چي ستا څه كار ؤ، الابيض ورته وويل چي زما دا كار ؤ چي ستا سره په صومعه كي عبادت وكړم او ستا د عبادت اداب به زده كړم او ستا له علم څخه به استفاده وكړم، او دواړه به پر عبادت د خداى سره جمع يو ته به ماته دعاء كوې زه به تاته، برصيصا ورته وويل: اني لفي شغل عنك فان كنت مؤمنًا فان الله سيجعل لك فيما ادعوا للمؤمنين نصيبًا ان استجاب لي (ترجمه برصيصا ورته وويل چي زه مشغول په عبادت سره يم د تا څخه يعني ستا سره ملاقات نه كوم كه ته مؤمن يې نو په هغه دعاء كي چي زه يې مؤمنانو ته كوم تاته به هم خداى ج برخه پكښي دركړي كه زما دعاء قبوله سوه) بيا برصيصا څلوېښت ورځي پر خپل لمانځه ودرېدى وترك الابيض، نو الابيض دده تر صومعه لاندي پر لمانځه ودرېدى نو برصيصا څلوېښت ورځي نه ورته كتل څلوېښت ورځي وروسته چي يې ورته وكتل الابيض پر لمانځه ولاړ ؤ برصيصا چي دده دا ډېر اجتهاد په عبادت كي وليدى بيا يې ورته وويل چي ستا څه كار دى الابيض ورپورته سو يو كال يې عبادت ورسره وكړى، لكن الابيض په څلوېښت ورځي كي يو وار روژه ماتول او پر لمانځه به تر څلوېښت ورځي بالاړ ؤ او ګاهي به يې اتيا ورځو ته ورساوه، برصيصا چي د الابيض عبادت وليدى خپل عبادت ډېر كم ورته معلوم سو، كال چي تېر سو

الابیض ودہ ته وویل چي ماته رخصت راکړه زه در ځخه ځم زما بل ملګری چي هغه اشد اجتهاداً تر هغه چي تا زما ځخه ولیدی الابیض ورته وویل چي موږ ته ستا لوی اجتهاد خلګو را رسولی ؤ لکن ته هغو نه نه یې، نو برصیصا ته د الابیض جلا والی ډېر سخت پرېوتی په سبب د هغه چي برصیصا دده شدة اجتهاد په عبادت کي ولیدی لکن د الابیض ومفارقت ته سرګرم ؤ مګر داېي برصیصا ته وویل چي زما ځو دعاګاني زده دي چي هغه تاله خیر دي تر دې عبادت ستا چي په هغو دعاؤ کي خدای شفا ورکوي مریضانو ته او چي د جنیاتو مرض یې وي یعني پېرانان یې نسي هغه هم په جوړېږي، برصیصا ورته وویل چي دا منصب خو زما خوښ نه دی ولي زه په خپل ځان اختهیم یعني په عبادت د خدای که خلګ په دې خبر سي ما له خپل عبادت ځخه باسي، خو الابیض په ده بخت ؤ چي زده خو یې کړه بیا یې پر چا مه کوه، خو خیر هغه دعاء هرځه چي وه الابیض و برصیصا ته وروښوول، نو الابیض و ابلیس ته ورغلی فقال والله اهلکت الرجل، وروسته الابیض یو سړي ته ورغلی خپه یې کړی و قریبانو ته د هغه سړي ورغلی په صورت د یو طبیب نو قریبانو ته د هغه یې وویل چي دا ستاسي د قریب علاج به زه درو ښیم هغو ورته وویل نعم، ده ورته وویل چي پر دې سړي یو قوي جن مسلط دی ابیض ورته وویل چي زما خو په طاقت نه ده پوره مقابله د جن سره د قریب ستاسي لکن سړی به درو ښیم چي برصیصا دی چي د هغه اسم اعظم زده دی چي په هغه سره ځوک خواست وکړي و خدای ته خواست یې قبلېږي، نو هغو په دا سړی برصیصا ته وروستی هغه چي په هغو کلماتو چي الابیض ورښوولي وې دم پر وکړی هغه سړی به جوړ سو، خو د الابیض دا کار ؤ دا سړی خپه کړه هغه سړی خپه کړه او بیر ته به یې حواله پر برصیصا ورکوله او برصیصا چي به دم پر وکړی هغه سړی به جوړ سو واشتهر ذالک في الناس ثم وثم، اخیر الامر الابیض ورغلی یوې ښائستې پیغلې ته من بنات الملوک بني اسرائیل چي هغې پیغلې درې وروڼه درلوده چي پلار یې بادشاه ؤ د بني اسرائیلو چي هغه مړ سوی ؤ او پر ځای یې خپل ورور خلیفه کړی ؤ چي د پیغلې او د وروڼه یې اکا ؤ، نو الابیض ورغلی دا جاریه یې ډېره سخته خپه کړه او بیا په صورت د یو طبیب ورغلی او وروڼه د نجلۍ یې وویل چي نجلۍ خو پېریان لري زما خو ځه له طاقته نه ده پوره ولي چي ددې جن پر ما غښتلی دی ورېولئ برصیصا ته حتی

چي هغه دم پر وکړي جوړه به يې کور ته راولئ چي هوري يې پيرانان ونسي، د نجلۍ ورونو ورته وويل چي كيف ينجينا الى هذا وهو اعظم شانًا من هذا (يعني چي برصيصا به زموږ خبره قبوله کړي هغه د لوی شان زاهد سړی دی) الابيض ورته وويل چي دده تر صومعه لاندي نژدې يوه صومعه خپل د ځان لپاره جوړه کړئ چي برصيصا يې ويني نو که برصيصا قبوله کړه او دم يې وکړی خو فبها ونعمت، او که يې نه کړه قبوله ما ښام يا د ورځي تاسي ځني رازئ و برصيصا ته و وايا ست هي امانة عندك فاحتسب بها د جنلۍ ورونو چي څو زمانه وروسته برصيصا ته مراجعه وکړه هغه انکار وکړی، نو دوی هم صومعې ته د برصيصا نژدې صومعه د خپل خور لپاره جوړه كړه چي برصيصا ليدله، نو دی چي له عبادت څخه فارغ سو پيغله او ددې جمال يې وليدل، نو دده په زړه کي لويه خبره وروګرځېدل يعني که دا وار پيرانانو ونيول دا خو په ځان نه پوهېږي ورځې به زنۍ به ورسره کوې، نو ابيض ورغلی پيغله يې خپه كړه برصيصا نژدې ورغلی دم يې پر وکړی نجلۍ ښه سوه، اوس نو برصيصا د نژدې څخه د نجلۍ ښائست وليدی او پر عاشق سو، خير دی بيرته خپل صومعې ته راغلی او پر لمانځه ودرېدی، بيا شيطان ورته راغلی نجلۍ يې ښه خپه کړه حتی چي پرتوګ يې ځني وکښي نو شيطان د برصيصا په زړه کي دا ورواچول چي ورسه زنۍ ورسره وکړه بيا به توبه وکاږې "والله تعالى غفار الذنوب والخطايا" خير شيطان وار په وار وسوسه ورزياتوله حتی چي وطي يې په ماړه نس ورسره وکړې، نو د برصيصا دا عادت وګرځېدی چي دا ښځه به پيرانانو ونيول ده به وطي ورسره کولې حتی چي حمل يې واخستی او حمل يې برصيصا ته ښکاره سو، بيا شيطان وسوسه ورواچول ويحک يا برصيصا ځان دي رسوا کړی، که د نجلۍ ورونه خبر سي تا به په قتل ورسوي، نو ښه داده چي مړه يې کړه بيا به توبه وکاږې او که يې ورڼه راغله ورته و به وايم ذهب بها شيطانها زما په قدت نه وه ورسره پوره، حتی بل وار چي پيرانانو ونيول قتل يې کړه او په يو جانب کي د غره يې دفن کړه ده چي د شپې ښخول شيطان راغلی ددې د پرتاګه يوه پايڅه يې د قبر د باندي را ويستل يعني پايڅه تر خاورو د باندي وه، برصيصا بيرته خپل صومعه ته ولاړی پر لمانځه ودرېدی، نو هغهٔ چي د نجلۍ ورونه راغله د خور د پوښتنې لپاره، فقالوا يا برصيصا ما فعلت باختنا؟ ده ورته وويل چي

نجلۍ ته پېرۍ راغلی راځخه بويې تله زما د طاقته نه وه ورسره پوره، نو د هغو زړو ته ولوېدل ولاړه ټوله په غم اخته وه ما ښام چي بيده سوه هغه مشريې خوب وليدی يعني شيطان په خوب کي ورته راغلی چي ستا په خور خو برصيصا داسي او داسي کړي دي قصه د زنی او حمل او قتل او د دفن يې ټوله ورته وکړه ورور چي يې راويښ سو د ځان سره يې وويل چي دا شيطاني خوب دی برصيصا و ګوره دا کارونه وګوره چي دی به يې کوي نو درې شپې پرله پسې يې دا خوب وليدی هر وار به هغه پر حلم حمل کاوه چي شيطاني خوب دی، او بيا يې هغه ميانه ورور ته په خوب کي شيطان ورغلی او د خور او د برصيصا ټوله احوال يې ورته بيان کړی درې شپې هغه باک په ونه کړی يعني پر حلم يعني شيطاني خوب يې حمل کړی بيا شيطان و هغه کشر ورور ته ورغلی درې شپې او د خوب حال يې ټول ورته بيان کړی، دې کشر ورور ورته وويل چي ما خو هم ورته خوب ليدلی دی، سهار بيا ور روان سوه برصيصا ته يې وويل چي ما فعلت باختنا؟ تا زموږ په خور څه وکړه، برصيصا په غضب ورته وويل چي ما هغه بله ورځ چي تاسي راغلي واست نه مي درته وويل چي هغه خپل شيطان بو تله ګويا تاسي پر ما تهمت لګوئ، فقالوا والله ما نتهمک، قسم په خدای موږ پر تا تهمت نه وايو او ځني وشرمېدل ولاړه، نو شيطان په رنګ د سړي ورته راغلی ورته ويې ويل ويحکم چي ستاسي خور برصيصا وروسته تر زنی او حمل قتل کړې ده او بيا يې ښخه کړې ده في موضوع کذا او يوه پايڅه دې تر خاورو دباندي ده، ورونه يې ور راهي سول، فرؤا اختهم کما رؤا في النوم يا ابيض پر رنګ د سړي ورته ويلي وه، نو ټوله ځوانان او درې ورونه او نور ډېر خلک ورسره وه او کولنګان او تبران ورسره وه د برصيصا صومعه يې ونړول دی يې راکښته کړی لاسونه يې تر شا وروتړل او ملک ته يې ور وستوی، وروسته تر ضرب و کوب برصيصا پر خپل ټولو افعالو اقرار وکړی نو ملک امر وکړی چي دی دي په دار سي او قتل دي سي، نو چي دار ته يې پورته کاوه ابيض ځان ورښکاره کړی وقال يا برصيصا ما پېژني؟ ده ورته وويل يا نه دي پېژنم، ابيض ورته وويل چي هغه اندېوال يم چي تا ته مي دعاوي درو ښوولې، ابيض ورته وويل چي ستا خو دا ګمان ؤ چي زه اعبد د بني اسرائيلو يم ته د خدای څخه نه شرمېدلې چي تا دا کارونه وکړه، نو شيطان ډېر پېغور رونه ورکړه برصيصا ورته وويل چي اوس په يوه

خوى زما اطاعت وكړه زه به دي له قتل څخه خلاص كړم زه به داسي وكړم چي په خپلو دعاؤ سره به د حاضرينو خلكو پر ستركو پرده واچوم تا به ځني پورته كړم، برصيصا ورته وويل چي هغه خصلت څه شى دى چي ته ما په خلاصوې؟ ابيض ورته وويل چي ما ته سجده وكړه، برصيصا ورته وويل چي كوم يې، نو فسجد له، فقال الابيض هذا الذي اردت منك صار عاقبة امرك الى ان كفرت بربك انا بريئ منك.

درويش وايي: چي روح المعاني دا قيصه د برصيصا مختصره راوړې ده په داسي عبارت سره اخرج احمد في الزهد، والبخاري في تاريخه، والبيهقي في شعب الايمان والحاكم وصححه وغيرهم عن علي رضي الله عنه ان رجلاً كان يتعبد في صومعته وان امرئة كان لها ثلثة اخوة فعرض لها شيئ (اى اخذتها الجبن كمامر) فاتوا بها (ورونو و برصيصا ته راوستله د دم دعاء لپاره) نو د برصيصا په زړه، كي شيطان وروا چول زنى يې ورسره وكړه او ښځي حمل واخستى بيا شيطان په زړه كي ورواچول چي رسوا كيږې قتل يې كړه، ولي كه يې ورونه په دې خبر سوه ته رسوا كيږې نو يې مړه كړه او دفن يې كړه كمامر، نو ورونه يې راغله د خور په طلب پسي فبيناهم يمشون به (يعني ورونو د ښځي دى راهي كړى ؤ چي حكومت ته يې په لاس وركړى) نو شيطان ورته راغلى چي ووايه چي ما دا كار يعني زنى وكړه بيا يې قتل وتا ته ښائسته كړى ؤ بيا شيطان ورته وويل چي ما ته سجده وكړه زه دي خلاصوم برصيصا هم سجده ورته وكړه، وقال انا بريئ منك، روح المعاني وايي چي د دې قصې بيان تر دې بيان يعني چي ما وكړى اكثر تفصيلاً علماؤ كړى دى.

درويش وايي: چي اكثر تفصيلاً هغه ؤ چي د مخه تاسي واورېدى وهي من القصص المشهورة، فقير وايي چي قصه د برصيصا او د الابيض ټوله روح البيان په فارسي ژباړه مفصله راوړې ده په اخير كي يې داسي بيتونه ويلي دي:

خيالات نادان خلوت نشين ..... بهم بركند عاقبت كفر و دين
پى نيک مردان بيايد شتافت ..... كه هر كه اين سعادت طلب كرد ويافت
وليكن تو دنبال ديوى خسى ..... ندانم كه در صالحان كى رسى
اگر دست بايد كز وبر خورى ..... نبايد كه فرمان دشمن برى

او دا قصه حسين كاشفي رحمه الله په تفسير حسيني كي چي فارسي معتبر كتاب دى راوړې ده.

درويش وايي: چي ابن عطية وايي چي دا قصه ضعيفه ده بلكې درواغ ده، زه عبيد الله حيران يم چي ابن عطيه تر بغوي او روح المعاني او روح البيان او مظهري او تفسير حسيني لوړ ځان بولي او كه څرنګه، والله اعلم بالصواب في كل باب.

إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾

زه بېرېږم له رب څخه د ټولو جهانو

فَكَانَ عَٰقِبَتَهُمَآ أَنَّهُمَا فِى ٱلنَّارِ خَٰلِدَيْنِ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٧﴾

نو سو عاقبت د دواړو (اى الانسان والشيطان) چي دواړه به په اور كي وي يعني جهنم، او همېشه په اور كي او دغه جزاء د ظالمانو اى الكافرين.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ

اى هغه كسانو چي ايمان مو راوړى دى اى ايمانًا خالصًا من النفاق لكه ايمان د عبد الله ابن ابى بن سلول واصحابه "اتقوا الله" د خداى څخه وبېرېږئ يعني په هر كار كي چي تاسي يې كوئ يا يې پرېږدئ، او ځان وساتئ له عصيان څخه په طاعت سره او ځان و ساتئ له كفران څخه د نعمت د خداى په شكر سره او له نسيان څخه د خداى په ذكر سره.

وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۖ

او هر نفس ته كتل په كار دي چي څه عمل يې كړى دى د سبا ورځي لپاره، مراد له سبا څخه ورځ د قيامت ده.

پوښتنه: چي ورځ د قيامت يې سبا ورځ وبلل او سره دد چي سبا ورځ په عرف كي هغه ورځي ته وايي چي شپه يې تر مابين تېره سي؟

ځواب: مبالغةً في غاية قربه ولهذا قيل ما اقرب ما هو آت وما ابعد ما هو فات ومعنى چي هر سړى دي په عملو كي فكر وكړي كه عمل صالح ؤ چي ده ته نجات وركړي له اور څخه پر هغه عمل دى دوام وكړي او كه يې عمل بد ؤ چي سبب د هلاک په ورځ كي د قيامت له هغه عمل څخه دي توبه وكاږي او د خداى څخه دي طلب د بخښني يعني استغفر الله واتوب اليه، په حديث شريف كي راغلي دي الدنيا يوم ولنا فيه صوم اى عن المحارم والمعاصي.

پوه سه: چي بعض مفسرين وايي چي جمله "واتقوا الله" تاكيد ده د اول اتقوا الله لپاره، او يا اول اتقوا الله لپاره د اداء د واجباتو دی، او دوهم اتقوا الله لپاره د ترک د محرماتو دی.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

په تحقيق خدای خبر دی په عمل ستاسي، كه كلمة د ما مصدريه وي، او كه كلمه د ما موصوله وي نو عائد و ما ته محذوف دی ای بما تعملونه، په هر صورت دا ايت لكه وعيد پر معاصيو.

درويش وايي: چي ولنعم ما قال الشاعر في باب التقوى:

بقدر الكد تكتسب المعالي ..... ومن طلب العلى سهر الليالى
تروم العز ثم تنام ليلاً ..... يغوص البحر من طلب اللآلى

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَأَنسٰهُمْ أَنفُسَهُمْ ۚ

تاسي مه كرځئ ايها المؤمنون لكه هغه كسان چي هېر كړی يې ؤ خدای (بحذف المضاف ای حقوقه، كما ورد وما قدروا الله حق قدره، بعض مفسرين وايي چي د موصول څخه منافقان او يهودان مراد دي بقرينة المقام، نو موصول لپاره د عهد دی، او بعض وايي چي له موصول څخه مراد جنس كافران دي، ولي چي دوی ټوله به نسوا الله كي سره شريكان دي) "فأنساهم انفسهم" الفاء للسببية يعني په سبب د نسيان د دوی حقوق الله خدای له دوی څخه هېره كړه حظوظ انفسهم (بحذف المضاف) حتى لم يقدموا لها (خپلو ځانو) خيرًا.

أُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ ﴿١٩﴾

هم دغه كسان دي كامل فاسقان.

لَا يَسْتَوِىٓ أَصْحٰبُ النَّارِ وَأَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ۚ

مراد له اصحاب النار څخه هغه كسان دي چي خدای عزوجل يې هېر كړی ؤ او خپل ځانونه يې سپک استعمال كړي وه فاستحقوا للنار المؤبدة (واصحاب الجنة) چي له خدايه بېرېدل او ځانونه يې په ايمان او اعمال صالحه سره ښائسته كړي وه فاستحقوا الجنة المؤبدة.

سوال: اصحاب النار يې ولي مقدم راوړه پر اصحاب الجنة؟

ځواب: لکثرة اصحاب النار في کل امة، او يا له دې سببه چي تنبيه پر دې وکړي چي سبب د عدم استواء اصحاب النار دي لا مقابليهم اى اصحاب الجنة.

أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿٢٠﴾

اصحاب د جنت دوی دي کامياب په نعيم مقيم سره چي په جنتو کي ابد الآباد موجود دي.

لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُۥ خَٰشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ ٱللَّهِ ۚ

که موږ نازل کړی وای دغه قرآن (اى العظيم الشان) عليکم ايها الناس پر غره باندي سره د کمال د صورت د غره په قوت کي.

پوه سه: چي دا يو تمثيل د عظمت د قرآن عزيز دی يعني که په غره کي دا تميز موجود وای د بېري د خدای مع صلابته چي زه به حق د خدای نه کړم پر ځای په تعظيم کي د قرآن ټوټه ټوټه به سوي وای، او کافران پوهېږي د قرآن په معنی و مع ذالک يعرض عنه کانهم لم يسمعوا، نو د کفارو زړونه سخت دي تر غره.

درويش وايي: چي بعض مفسرين دا ايت پر ظاهر حمل کوي، دوی وايي چي غرونه که څه هم جمادات دي عديم الشعور دي ظاهرًا لکن نسبت و خالق ته د دوی ذات شعور دی او ذات خشية دی، کريمه: وان منها (اى الاحجار) لما يهبط من خشية الله، او رسول اللهﷺ ويلي دي چي صحيح حديث دی چي يو غر و بل غره ته ور ناري کړي هل مر بک احد يذکر الله فان قال نعم استبشر الى اخير الحديث.

وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

او دا مثالونه دي (اى الآيات القرآنية) نضربها اى نبينها خلګو ته مع فهمهم بمعانيها د دې لپاره چي دوی فکر پکښې وکړي او ايمان پر راوړي او عمل په آياتو د قرآن وکړي، په دې آيت کي تنبيه پر دې ده چي زړونه د کافرانو اشد قسوة دي من الاحجار، وفي الحديث الصحيح قال رسول اللهﷺ اعطوا اعينکم حظها من العبادة (ورکړئ و سترګو ته برخه د دوی په عبادت کي) قالوا ما حظها من العبادة يا رسول الله؟ قال انظر في القرآن مع التفکر في معانيه والاعتبار بقصصه وامثاله يعنى العبرة منها.

مسئله: فقهاء وايي چي د يو سړي چي مثلاً يو سورت د قرآن ياد وي، نو چي به ياد يې ووايي افضله ده او كه په قرآن مجيد كي يې وظيفه وكړي؟ نو دوى وايي چي به مصحف شريف كي افضله ده، ولي مصحف شريف چي په لاس كي يې وي د لاس عبادت دى حتى كه سړى داسي وي چي د قرآن مبارك توري نسي ويلاى او را اخلي يې ورته ګوري او ګوتي پر تورو تېروي خداى عزوجل ثواب د تلاوت ور كوي.

هُوَ اللّٰهُ الَّذِیْ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ عٰلِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهَادَةِ ۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِیْمُ ۲۲

خداى عزوجل هغه ذات دى چي نسته معبود بالحق بېله ده چي عالم دى پر غيب يعني د خلګو څخه او حاضرو خلګو ته، ما معبود بالحق ووايه له دې سببه چي معبود بالباطل خو نهايت ډېر دي كاصنام المشركين.

فائده: لفظ د الله موضوع دى لپاره د ذات د خداى عزوجل چي موصوف دى په صفاتو د جمال او جلال وهو الاسم الاعظم عند المحققين او په قرآن كريم كي يا په اسم ظاهر يا په ضمير سره (۲۳۶۰) واره ذكر سوى دى فمن دوام على ذكره بالعدد المذكور رئ من عجائب التاثيرات فافهم فانه سر خفي لكن يجب الدوام عليه في كل يوم او ليلة فتدبر.

"هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ" خداى رحمت كونكى دى په دنيا كي پر مؤمن او كافر باعطاء الرزق والمال والاولاد وغير ذالك، او رحيم دى په آخرت كي يوازي پر مؤمنانو بالجنة و نعيمها وهذا معنى قولهم يا رحمن الدنيا و رحيم الآخرة ولهذا قال السعدي الشيرازي قدس سره:

اديم زمين سفره عام اوست .... بدين خوان يغما چه دشمن چه دوست
اى كريمى كه از خزانه غيب .... دشمنان را وظيفه خور دارى
دوستان را كجا كنى محروم .... تو كه با دشمنان نظر دارى

پوه سه: چي روح المعاني داسي ترجمه د مجموع رحمٰن رحيم كړي ده برحمة تليق بذاته سبحانه و تعالى، وروسته يې ويلي دي چي تاويلات كه څه هم علماء اجلاء من الماتريدية والاشاعرة كړي دي لاتحتاج اليها كما حقق في التميز وغيره.

هُوَ اللّٰهُ الَّذِیْ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

پوښتنه: دا عبارت خو د مخه عنقریب تېر سو، نو د تکرار سبب یې څه دی؟

ځواب: روح المعاني وایي کرره لابراز کمال الاعتناء بامر التوحید انتهی.

درویش وایي: چي بېله توحید ظاهري او باطني هیڅ عمل د خیر په کار نه دی، یعني که توحید ظاهري نه وي لکه اعمال د مشرک چي کارونه د خیر کوي مثلاً و فقیر او مسکین ته ډوډی یا نوره مرسته ورسره کوي په آخرت په ښه نه ورځي، لکه یو سړی چي په کامل خشوع او خضوع او تعدیل الارکان سره لمونځ وکړي لکن اودس یې نه وي په کار نه دی.

درویش وایي: چي قید د باطني ما وواېه عمل د خیر د مرائي یعني ریا کاره مي په خارج کړی.

حکایت: یو ریا کاره شیخ یا منافق ؤ چي مریدان یې هم درلوده، یو ډېر مالدار سړی په سبب دده د ظاهري کار لیدلو څخه د هغه شیخ مرید سوی ؤ، نو رفته رفته رفت او آمد شروع سو، یوه ورځ مالدار مرید ورته وویل چي ننه شپه زما مېلمه یې سره د صاحب زاده یعني زوی، شیخ دعوت قبول کړی او سرمایه داره مرید ډېر فوق العادة خواړه په کور کي پر خپل کور والا باندي زېرمه کړي وه چي ننه شپه پیر صاحب زموږ مېلمه دی باید ښه خواړه تیار کړئ، خیر ماښام چي پیر صاحب او زوی راغله او سترخوان هوار سو رقم رقم خواړه پر کښېښول سوه، پیر صاحب یو څو ګولې د یو قسم خوړو څخه وخوړلې او داغه رنګه د بل قسم خوړو څخه یعني په محدود ډول یې وخوړلې، نو پیر صاحب تر شا سو ډوډی یې بس کړه، سرمایه دار مرید ورته وویل چي صاحب ډوډی دي ولي بس کړه؟ پیر صاحب ورته وویل چي ډېره ډوډی خوړل سړي ته ډېر خوب وروليي او د شپې زموږ د وظائفو مانع ګرځي، هرڅه ټینګار چي سرمایه داره مرید وکړی پیر صاحب انکار کاوه، او د پیر صاحب زوی په ماړه نس ډوډی وخوړل، سترخوان چي ټول سو مرید ورته وویل چي تبرګا به د ماخستن لمونځ موږ ته په دې مهمان خانه کي په جماعت راکوې، پیر صاحب د مخه سو جماعت پسي محدود نفر ودرېدل، سرمایه دار او د هغه مزدوران او د پیر صاحب زوی پسي ودرېدل، پیر صاحب په ډېره خشوع او په

نهايت تعديل الاركان لمونځ وکړی او يوازي دوه رکعته سنت يې وکړه وتريې و تهجد ته پرېښول، خير پير صاحب د خپل سرمايه دار مريد څخه رخصت واخستی دی او زوی يې کور ته راهي سوه، پير صاحب چي کور ته ورغلی ماينې ته يې وويل چي سترخوان راواخله ډېر وږی يم، ماينې يې ورته وويل چي د مهمانۍ څخه ځرنګه وږی راغلې هورې به دي ځان ښه موړ کړی وای، پير صاحب پر ماينې منت وکړی چي ځرنګه ناپوه يې، که ما هورې ځان موړ کړی وای د سرمايه داره مريد زما څخه عقيده اوښته چي دا ځرنګه خېټور پير دی، خير ماينې يې وچه ډوډۍ راواخستل، پير صاحب د اوبو په کومک ځان تر پزي په موړ کړی، زوی ورته ګوري، پير صاحب چي له ډوډۍ څخه فارغه سو، زوي يې ورته وويل چي بابا لمونځ دي هم راوګرځوه، ولي تا خو کور داسي لمونځ نه کاوه لکه د سرمايه داره په کور کي چي دي وکړی، دا ؤ د رياء کار بيان.

اَلْمَلِكُ الْقُدُّوْسُ السَّلٰمُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيْزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ

"الملک" چي مالک د ټوله مخلوق دی خلقًا و ملکًا و عبيدًا "القدوس" چي پاک دی د هر عيب څخه البليغ في النزاهة (په پاکۍ کي) عما لايليق به تعالى "السلام" خاوند دی له هره عيبه په سلامتيا سره من کل نقص وآفة "المؤمن" قال ابن عباس رض الذي امن الناس من ظلمه (چي بېغمه کړي يې دي خلګ له ظلم څخه) او امن من آمن به من العذاب فهو مشتق من الآمان ضد التخويف، وقيل المصدق لرسله بالمعجزات "المهيمن" چي شاهد دی بالعلم على عباده في اعمالهم چي دې ته په عربي کي رقيب هم وايي، کذا قال ابن عباس رض ومجاهد وقتادة والسدي ومقاتل رح، وکذا قال في القاموس حيث قال چي مهيمن مشتق دی د همن څخه على کذا اذا صار رقيبًا عليه حافظًا وکذا قال الخليل النحوي وقال سعيد بن المسيب والضحاک وابن کيسان هو اسم من اسماء الله تعالى في الکتب السماوية والله تعالى اعلم بتأويله.

درويش وايي: چي وهذا بعيد جدًا لان لهذا الاسم الجليل مادة في العربية کمامر فلا اعتبار لرده الى الجهالة، وقال ابن زيد معناه المصدق (يعني لرسله) بالمعجزات فهو راجع الى ماقيل قبل ذالک.

"العزيز الجبار" غالب دى پر ما اراد ليس مانع لارادته او د الجبار ترجمه ابن عباس رضي الله عنه په العظيم سره کړې ده، وقال جبروت الله عظمته، نو پر دې تقدير اسم ذات دى، وقيل مشتق له جبر څخه په معنٰى د اصلاح لکه په دې محاوره کې جبرت العظم اذا اصلحت بعد الكسر چې په پښتو يې شکته بند بولي، وفي الحديث معناه جابر العظيم الكسير، او السدي او مقاتل رحمه الله وايي چې د الجبار معنا دا ده چې مجبور کوي خلک پر ما اراد منهم، او بعض وايي چې معنا د الجبار القهار ده والله اعلم.

پوه سه: چې "المتکبر" له باب څخه د تفعل دى لپاره د مبالغة کما في خواص الابواب للشافية، و الکبر الکبرياء معناه الامتناع فمعناه الممتنع من کل مايوجب نقصًا او حاجة، وقيل ذو الکبرياء وهو الملک.

سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۲۳﴾

مبراء او پاک دى خداى جل جلاله له هغه شيانو څخه چې څوک يې دده سره شريک بولي په ذات کې يا په صفاتو کې يا په عبادت کې.

هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ؕ

خداى جل جلاله پيدا کونکى د مخلوقاتو دى على ما يقتضيه حکمه، کريمه: يخلقکم في بطون أمهاتکم وخلقا من بعد خلق "البارئ" پيدا کونکى د اشياؤ دى بېله تفاوته څخه د اعضاء کې د هيڅ شي يعني له صورة څخه د انسانانو يا حيوانانو هر يوه ته يې داسي اعضاء ورکړي دي چې دده بنيه سره مناب وي "المصور" قال البغوي رحمه الله المماثل للمخلوق بالعلامات التي يتميز بها بعضها عن بعض او صاحب الصحاح هم ورته معنى کړې ده، روح المعاني او مظهري وايي چې ما به الامتياز دوه قسمه دى يو محسوس دى چې خواص او عوام دواړه په پوهېږي ويدرکه الانسان و کثير من الحيوانات کصورة الانسان والفرس والحمار بالمعاينة ومن هذا القسم الامتياز بين زيد وعمرو وغيرهما من افراد الانسان.

درويش وايي: چې په ټوله نړۍ کې څوک وګرځي دوه انسانان که څه هم من اب واحد وام واحدة وي بلا امتياز بوجه من الوجوه به نه کړي پيدا، وکذا افراد الفرس والحمار وغيرهما من الحيوانات، او بعض ما به الامتياز معقول چې خاص خلک په

پوهېږي كالصورة التي اختص به الانسان من العقل والادراک ومن العلم والجهل وغيرها، والى هذين الصورتين اشار الله تعالى بقوله خلقناكم ثم صورناكم، وقال خلقكم فاحسن صوركم وقال في اى صورة ما شاء ركبك الى غير ذالک.

''لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى'' خداىٔ لره دي خاص ښه نومان (چي دا نومان نهه نيوي (۹۹) دي چي هر يو پر ښه معنٰى دلالت كوي كما لايخفٰى على من تفكر في معاني اسمائه عزوجل)

يُسَبِّحُ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

تسبيح او تنزيه د خداى وايي له نقائصو څخه كالحدوث والشريک في الذات والصفات والعبادات.

درويش وايي: چي له تسبيح څخه د ټوله ما في السمٰوات والارض من ذوى العقول والجمادات چي تسبيح په قول ده او كه په حال ده او د علماء د ظاهر او اهل الله په منځ كي اختلاف په تفسير ايوبي كي مكرر تېر سوى دى فلا حاجة الى الاعادة.

وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲۴﴾

ددې اسمين مباركين معنٰى څو ځايه ذكر سوې ده، د معقل بن يسار رضي الله عنه څخه روايت چي رسول الله ﷺ وويل چي كه څوک چي صباح سي درې واره داسي ووايي: اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم، او وروسته درې ايته د اخير د سورة الحشر قرائت كړي وكل الله به سبعين الف ملک يصلون عليه (يعني دعاء ورته كوي) حتى يمسى چي ماښام كېږي فان مات في ذالک اليوم مات شهيدًا، او كه يې څوک د شپې ووايي هغه پر دغه قرار دى، رواه الترمذي.

درويش وايي: چي د تفسير څخه د سورة الحشر پر څلور بجې د عصر په ورځ د چهار شنبې پر اته ويشت (۲۸) تخمينًا د ربيع الاول سنه (۱۴۳۳) هـ په خير او عافيت په توفيق د رب العزة فارغ سوم، ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وآله وصحبه البررة اجمعين.

سُوْرَةُ الْمُمْتَحِنَةِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ثَلٰثَ عَشَرَةَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

پوهه: چي مظهري" وايي: سورة الممتحنة مكية دى، وهي ثلث عشرة آية وفيها ركوعان، او روح البيان وايي چي دا سورة مدنية دى، روح المعاني وايي واطلق ابن عباس وابن الزبير ﷺ القول بمدنيها، و ذكر بعضهم ان اولها نزل يوم فتح مكة فكونها مدنية اما من باب التغليب او مبني على ان المدني ما نزل بعد الهجرة ولو كان بمكة.

درويش وايي: چي دا قول د روح المعاني ښه محاكمه ده بين الفريقين، يعني بعض مفسرين يې مكي بولي لكه مظهري، او څوک چي يې مدني بولي لكه روح البيان والله اعلم، ابن حجر" وايي چي مشهوره په دې نامه كي فتح د حاء ده او بعض يې مكسور وايي، فعلى الاول صفة المرئة التي انزلت هذه السورة بسببها وعلى الثاني صفة د سورت دى لكه چي سورة البرائة ته چي سورة الفاتحة وايي وفي جمال القرآن نسمى ايضًا سورة الامتحان يې هم بولي.

درويش وايي: چي روايت كړى دى بغوي" وغيره چي سارة مولاة ابى عمر بن صفي بن هاشم بن عبد المناف راغله د مكې ښځه و مدينې ته چي رسول الله ﷺ كارسازي يې كول لپاره د فتح د مكې، فقال رسول الله ﷺ ا مسلمة جئت (ايمان دى راوړى دى چي راغلې؟) قالت لا، قال" مهاجرتا جئت (يا دې هجرت راكړى دى چي راغلې؟) قالت لا، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي نو د څه لپاره راغلې يې؟ دې ورته وويل چي تاسو زموږ اهل او قبيله او دوستان ياست، واحتجت حاجة شديدة فقدمت عليكم (نو تاسي ته راغلم چي تاسى پر ما مهرباني وكړئ او كالي او راحله راكړئ چي زه بيرته مكې ته ورسېږم) فقال اين انت من شبان مكة وكانت مغنية نائحة چېري ته له ځوانانو ښځه د مكې يعني چي هغو خو ستا سره ډېري ځوانې كولې دا عليه الصلوة والسلام له دې جهته ورته وويل چي دې ښه غزلې ويلې او ښه اوازيې ؤ، او بل پر مړي بې ژړل چي نائحه يې بولي، دې ورته وويل چي زما ښځه نه چا غزل غوښتې او نه نوحه، وروسته تر غزاء د بدر چي اوويا (٧٠) كسه مخور د اهل مكې پكښې ووژل سول او اوويا (٧٠) كسه يې به بند كي ژوندي مدينې ته بوتله، نو عليه الصلوة والسلام بني المطلب او بني عبد المطلب ته په

تېنګه وويل چي دې ښځي ته نفقه يعني نقود او کالي ورکړئ او مکې ته د رسېدو لپاره اوبښ ورکړئ، هغو هم په دې که پيمانه کومک ورسره وکړی، وروسته چي دا ښځه راهي کېدل مکې مکرمې ته حاطب بن ابی بلتعة و هغې ښځي ته يې وويل چي زما يو خط د مکې مشرانو ته رسوې، او حاطب و هغې ښځي ته لس ديناره ورکړه وکتب يعني د خط مضمون دا ؤ من ابن ابی بلتعة الی اهل مکة چي رسول الله ﷺ ستاسي سره د جنګ تياري کوي يعني فتح د مکې خپل ځانونه تيار کړئ و جنګ ته، خير ساره له مدينې څخه ووتل او د حاطب د جاسوسی خط ورسره ؤ، جبرئيل ؑ راغلی رسول الله ﷺ ته يې د حاطب ټوله کارنامه يعني دده د خط و کفارو ته د مکې بيان کړه، نو عليه الصلوة والسلام، علي، عمار، زبير، طلحة بن عبيد الله، مقداد بن الاسود او مرثد الغنوي ﷺ راوغوښتل او داسي يې ورته وويل چي پر آسانو سپاره سئ روضة خاخ (چي د يو ځای نوم دی بين مدينة والمکة) چي هورې يوه ښځه پر اوبښ سپاره ده له هغې څخه کاغذ او مکتوب دی د حاطب بن ابی بلتعة و مشرکينو ته د مکې هغه خط ځني واخلئ نور په دې کار مه لرئ، او که يې خط نه درکاوه فاضربوا عنقها، نو دا کسان ﷺ راهي سوه هر يو پر آس سپور ؤ حتی چي په هغه ځای کې چي عليه الصلوة والسلام ورښوولی ؤ ښځه يې لاندي کړه.

درويش وايي: وفيه معجزة لرسول الله ﷺ، نو دوی چي پسي ورسېده دوی هغې ښځي وويل چي راوباسه هغه کاغذ چي تا ته ابی بلتعة درکړی دی، دې ښځي قسم بالله ورته واخستی چي زما سره مکتوب د چا نسته، نو دوی ددې په کالو او غوټه کې وکتل هيڅ شی يې نه کړی پيدا، نو دوی اراده وکړه چي بيرته مدينې ته وګرځي، نو علي ﷺ وويل چي والله ما کذب رسول الله ﷺ، نو علي ﷺ توره راوکښل او ښځي ته يې وويل چي کاغذ راوکاږه يا به له تا څخه کالي کاږو او يا به دي سر په توره درپرې کوو، ښځي چي دا واورېده خوف يې په زړه کې پيدا سو، نو کاغذ يې د سر له کوڅيو څخه راوکښی چي د سر په وېښتانو کې يې پټ کړی ؤ (او په رواياتو کې راغلي دي چي د سروزني څخه يې راوکښ يعني د پرتوګانښ سره يې يو ځای کړی ؤ، نو دوی ښځه خوشي کړه هيڅ يې نه ورته وويل ځکه چي رسول الله ﷺ داغسي ورته ويلي وه کمامر، نو خط چي يې ورته راوړی نو عليه الصلوة والسلام

حاطب بن ابی بلتعة را وغوښتی او ورته وه یې ویل چي دا مکتوب پيژني؟ هغه ورته وويل نعم، فقال رسول اللهﷺ چي تاته څه باعث ؤ چي دا مکتوب دي کفارو ته د مکې ور واستاوه؟ قال حاطب ماکفرت منذ اسلمت وما غشتتک (ما ستا سره خيانت نه دی کړی) منذ نصحتک (د هغه وخت څخه چي ما ستا سره بيعت کړی دی) ولا احبيتهم منذ فارقتهم (او نه ما محبت کړی دی د کفارو سره د هغه وخته څخه چي له دوی څخه جلا سوم يعني في الدين) و لکن باعث د خط استولو دا دی چي هيڅ څوک د مهاجرينو څخه د مکې داسي نسته چي هغه دي په مکه قومي عزيزان نه لري چي هغه د کفارو د مکې د تجاوز څخه پر اقرباؤ د مهاجرينو نه منع کوي، وکنت غريبًا فيهم (زه يو بې قومه سړی وم په مکه کي او زما اهل و عيال په مکه کي ؤ) نو زما په دې خط استولو کي مقصد دا ؤ چي اهل مکه به ما خپل همکار و بولي او زما پر اهل و عيال به تجاوز نه کوي، او زما دا ايمان ؤ چي خدای عزوجل پر اهل مکه باندي خپل عذاب نازلوي (يعني الفتح) وان کتابی لايغني عنهم من الله شيئًا (چي زما خط و دوی ته فائده نه رسوي له عذاب څخه د خدای عزوجل (چي مراد ځني مغلوبيت دی) فصدقه رسول اللهﷺ (نو د ده د عذر تصديق عليه الصلوة والسلام وکړی) فقام عمر بن الخطابؓ دعني يا رسول الله اضرب عنق هذا المنافق (چي په توره سر ورکاټ کړم ددې منافق) فقال رسول اللهﷺ وما يدريک يا عمر لعل الله اطلع على اهل بدر فقال لهم اعملوا ما شئتم فقد غفرنا لكم (يعني حاطبؓ د غازيانو څخه د بدر دی، نو ته څه شي خبر کړې عمره چي شايد چي خدای دي په نظر د رحمت کتلي وي واهل بدر ته او دوی ته بې ويلي وي چي تاسي عمل کوئ ماشئتم ما تاسي ته بخښنه کړې ده ما فعلتم يعني بعد ذالک)

درويش وايي: چي په يوه رَوايت کي داسي راغلي دي: ففاضت عينا عمر، يعني د عمرؓ تر سترګو اوښکي را ايله سوې يعني و يې ژړل، فقال الله ورسوله اعلم، وفيه انزلت هذه السورة.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا عَدُوِّيْ وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ

ای هغه کسانو چي ايمان مو راوړی دی تاسي مه ګرځوئ دښمنان زما او ستاسي دښمنان دوستان خپل.

درويش وايي: چي لفظ د ''عدو'' که څه هم مفرد دی، لکن مراد ځني جنس دی نو ځکه يې ما ترجمه په جمع سره وکړه.

تُلْقُوْنَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوْا بِمَا جَآءَكُمْ مِّنَ الْحَقِّ ۚ يُخْرِجُوْنَ الرَّسُوْلَ وَاِيَّاكُمْ

تاسي اظهار د دوستۍ کوئ د دوی سره (مثلاً لکه چي حاطب دوی ته خط ور استاوه کمامر) اول حال دا دی چي دوی کفر او انکار کوي په هغه شي چي تاسي ته راغلی دی (من الحق ای القرآن العزيز) دوی باسي رسول او تاسي له مکې څخه.

پوه سه: چي جمله د تلقون حال ده له فاعل څخه د لاتتخذوا يا صفت د اولياء ده.

پوه سه: چي دا جمله ''يخرجون الرسول واياکم'' حال ده له فاعل څخه د کفروا، يا استيناف دی لپاره د بيان د حال د دوی.

سوال: يخرجون خو مضارع ده يا لپاره د حال يا استقبال ده او سره ددې چي اخراج د رسول او مؤمنانو خو په ماضي کي ؤ؟

ځواب: مضارع لپاره د استحضار د قباحت ده د فعل د دوی يا لپاره د استحضار د حالت عجيبه د دوی.

پوښتنه: کفار د مکې خو رسول او مؤمنانو ته دا نه ويل چي تاسي ووزئ له مکې څخه بلکې منع کول يې، فکيف يصح نسبت الاخراج الی الکفار؟

ځواب: مراد له اخراج څخه باعث د اخراج او سبب د اخراج دی وهو الاذی للرسول والمؤمنين بالقول والفعل لا حقيقة الاخراج.

اَنْ تُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ ؕ

''ان تؤمنوا'' ای بان تؤمنوا بتقدير باء السببية چي تاسي ايمان راوړی دی پر خدای چي رب ستاسي دی.

فائده: په دې عبارت قرآني کي تغليب دی د مخاطب پر غائب ای الرسول والمؤمنين چي اسم ظاهر سره ذکر سوه، او التفات دی له تکلم څخه و غيبت ته حيث لم يقل بي لپاره د تنبيه پر دې چي موجب د ايمان ربوبيت او الوهيت دی.

إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي

كه تاسي راوتلي ياست لپاره د جهاد (في سبيلي) زما په لار كي يعني دين الاسلام (وابتغاء مرضاتي) او لپاره د طلب د رضاء زما (نو مرضات مصدر ميمي دى)

پوه سه: چي جواب د شرط محذوف دى دل عليه لا تتخذوا والتقدير ان كنتم الخ فلا تتخذوا هم آه.

تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ

قال مقاتل" چي دا جمله بدل ده من تلقون اليهم ځخه او مراد له مودة ځخه نصيحت دى او يا دا جمله استيناف ده والمعنى چي هيڅ فائده نسته تاسي لره په پټولو كي د مؤدة د دوى سره او اخبار د عليه الصلوة والسلام او مؤمنانو دوي ته په پټه استولو كي.

وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنتُمْ

او خداى پاك وايي چي زه خبر يم په كامله وجه په هغو خبرو چي تاسي پټمي رسوئ يا يې په ښكاره رسوئ دوى ته.

وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ①

او څوک چي اظهار د مودة كوي د دوى سره.

پوه سه: چي سواء مصدر دى په معنى د مستوي او اضافت يې و سبيل ته اضافت دى و موصوف ته اى السبيل المستوى اى طريق الهدى.

إِن يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً

يعني كه دوى تاسي ونيسي او پر تاسي غلبه پيدا كړي (في القاموس ثقفه كمنعه (يعني في الوزن والباب) صادفه (ورسره يو ځاى سو) او اخذه او ظفر به او ادركه (وهذا كلها يليق ههنا) دوى ګرځي تاسي لره دښمنان (يعني لاينفعو كم القاء المؤدة اليكم چي تاسي كوله د دوى سره فائده يې وتاسي ته ونه كړه.

وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ②

دوى چي تاسي دوستي ورسره كوله و به غځوي لاسونه وتاسي ته په داسي

شي سره چي تاسي به اچوي به غم كي په لاسو سره (كالقتل والضرب، او ژبي په ښكنځلو سره او په پيغورو دركولو سره) دوى به خوښه لري او تمنى به لري چي تاسي كافران واى (دا جمله بيان ده او دا د ماضي د دوى، يعني دوى به تر هر شي دمخه ستاسي كفر خوښوي)

لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَاۤ اَوْلَادُكُمْ ۛۚ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۛۚ

تاسي ته هرګز فائده نه رسوي قرابات ستاسي (دا تعميم دى) نه ستاسي اولاد (لفظ د اولاد نر او ښځي دواړو ته شامل دى او تر ارحامكم خاص دى) يعني هغه ارحام او اولاد چي دوى مشركان وي مثلاً و كنعان ته د خپل پلار نوح عليه السلام فائده نه رسيږي، او نه و آذر ته د خپل زوى ابراهيم عليه السلام فائده رسيږي، مفسرين وايي چي مراد هغه ارحام او اولاد دي چي تاسي د هغو لپاره موادة د مشركانو مختاره كړى ؤ لكه حاطب بن بلتعة چي مختاره كړى ؤ.

درويش وايي: وهذا افق بالسياق لكن الاول اولى بعمومه

درويش وايي: چي د (يوم القيامة) په قيد سره رد دى د عذر د حاطب بن ابى بلتعة ونحو ذالک.

يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝

خداى جل جلاله به جلاوالى وكړي ستاسي تر منځ (يعني مؤمنان به جنت ته داخل كړي او مشركان به دوږخ ته، نو ولي تاسي دوستي او موالات كوى د مشركانو سره په دنيا كي چي په موجوده وخت كي حاطب بن بلتعه د مشركانو سره د مكې وصل كاوه كمامر، او يا معنى دا ده چي خداى جل جلاله به جلا كړي لشدة الهول والخوف، كريمه: يومئذ يفر المرء من اخيه وامه وابيه الى اخيره، كريمه: الاخلاء يومئذ اعداء الا المتقين (والله بما تعملون بصير) او خداى په ټولو عملو ستاسي خبر دى.

پوه سه: چي كلمه د ما يا مصدريه ده اى بعملكم، يا موصوله ده والعائد محذوف والتقدير بما تعملونه، وقد مر مرارًا فتذكر نو معنى د ايت او حاصل يې دا دى چي هر چا ته جزاء د ما عمل في الدنيا به وركړي.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗ

په تحقيق تاسي لره سته ايها المؤمنون (اسوة) اى اقتداء (حسنة) ښه، په ابراهيم سره او هغه کسان چي دده سره دي، مراد د الذين څخه هغه کسان دي چي پر ابراهيم عليه السلام يې ايمان راوړى ؤ.

پوه سه: چي په نقل کي د قصه د ابراهيم عليه السلام تائيد دى پر مؤمنانو چي دوى بايد د کفارو سره موالات او دوستي ونه کړي لان الحب في الله والبغض في الله د لويو ارکانو څخه د ايمان دي.

فائده: حسنة اول صفت د اسوة دى او في ابراهيم يې صفت ثاني دى به تقدير د کائنة اى کائنة.

اِذْ قَالُوْا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ

کلمه د اذ ظرف دى او خبر د کان دى (هغه وخت چي وويل ابراهيم عليه السلام او مؤمنانو) خپل و قوم ته چي کافران وه، موږ بېزاره يو.

پوه سه: چي برءٰؤا جمع د بريئ ده لکه ظرفاء چي جمع د ظريف ده (منکم) له تاسي کافرانو څخه او د هغو شيانو څخه چي تاسي يې عبادت کوئ (يعني بتان) ماسوى د معبود بالحق.

پوه سه: چي کفر په حقيقت کي خو ضد د ايمان دى لکن دلته په معنى د تبرى دى يعني بېزاري دى.

وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَآءُ اَبَدًا

او ظاهره ده زموږ او ستاسي تر منځ عداوة او بغض تر ابده پوري.

حَتّٰى تُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗٓ

تر هغه وخت پورى چي تاسي ايمان راوړى پر خداى يوازي يعني شرکة الاصنام وغيرها به نه وي.

اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيْمَ لِاَبِيْهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ

مګر نه دا خبره د ابراهيم و خپل پلار ته (چي نوم يې آذر ؤ) چي زه به طلب د بخښني کوم د خداى څخه ستا لپاره.

پوهسه: چي قتادةؒ وغيره وايي چي دا استثناء من قوله (اسوة حسنة) يعني په خبره كي ابراهيمؑ پلار كافر ته وكړه يعني لاستغفرن لک، اقتداء مه پسي كوى يعني كافر پلار وغيره ته دعاء د استغفار مه كوئ، او بيضاوي خبره د قتادة وغيره كړې ده يعني چي استثناء ده من قوله اسوة حسنة لكن مظهري دا خبره رد كړې ده، دى وايي چي اسوة خو نكرة دى دا نه ده معلومه چي مستثنى په اسوة حسنة كي داخله ده حتى چي استثناء متصل وګرځي او دا هم نه ده يقيني چي نه ده داخله حتى چي استثناء منقطع وګرځي، صاحب د تفسير بحر مواج وايي چي استثناء دلته د محذوف څخه ده تقديره واتبعوا اقوال ابراهيم (دا اقوال لفظ محذوف دى) الا قوله لابيه لاستغفرن لک آه.

درويش وايي: چي پر دې تقدير استثناء د قول ده يعني لاستغفرن لک من اقوال ابراهيم (چي محذوف ؤ) فالاستثناء متصل بلا ريبة.

فائده: په دې استثناء كي روح المعاني ډېري اوږدې خبري كړي دي لايناسب نقلها بالتفسير الايوبي لان مبناه على الاختصار مهما امكن دا دي هغه مرائي عالم كوي چي د بل كتاب يعني تفسير په ځان پوري تړي.

وَمَآ اَمۡلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنۡ شَىۡءٍ ؕ

يعني ابراهيم (ؑ) چي پلار ته وويل چي لاستغفرن لک، وروسته يې دا خبره وكړه چي زما په طاقت كي نسته دفع د عذاب د خداىﷻ له تاسي څخه هيڅ شى، يعني نور مي څه له وسه پوره نه دي يعني دفع عذاب الله عنک يعني كه ته پر كفر مړ سې.

مسئلة: و كافر ته په ژوند كي د هغه دعاء د استغفار روا ده، په دې معنى نه چي سره د كفره دي تا خداى و بخښي، بلكې په دې معنى چي په تا كي دي خداى موجبات د استغفار پيدا كړي يعني الايمان ويدل عليه قوله وماكان استغفار ابراهيم لابيه الا موعدة وعدها اياه فلما تبين له، انه من اصحاب الجحيم (يعني مات على الكفر) تبرء منه (ځني بېزاره سو) يعني دعاء الاستغفار يې ده ته ترک كړه.

رَبَّنَا عَلَيۡكَ تَوَكَّلۡنَا وَاِلَيۡكَ اَنَبۡنَا وَاِلَيۡكَ الۡمَصِيۡرُ ﴿٤﴾

پوهسه: چي دا جمله په محل كي د نصب ده په تقدير د قول يعني ابراهيم ؤ من معه

ای رب زموږ پر تا توکل دی زموږ، دا قول متصل دی بما قبل الاستثناء ولي چي دا امر د خدای ؒ دی و مؤمنانو ته، تقدیره قولوا ربنا علیک توکلنا وترکنا موالات الکفار او د دوی څخه کومک غوښتل کمامر من حال حاطب بن بلتعه تفصیلاً.

"والیک المصیر" تقدیم د جار او مجرور پر عامل لپاره د اختصاص ده یعني خاص و تاته مو رجوع ده په ورځ د قیامت.

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا

("ربنا" نداء یعنې اصل یې یاربنا ؤ مکرره کړه پر ربنا لپاره د تاکید او مناجات او استعطاف د خدای لاتجعلنا فتنة) یعني ځای د فتنة چي دوی رابانديِ مسلط کړې نو موږ ته عذاب راکوې، نو دا به فتنه سي د دوی لپاره، ولي دوی به یقین وکړي که دغه مؤمنان پر حق دین وای نو ولي زموږ په لاس گرفتار کېده.

وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا ۚ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝

او موږ ته و بخښې هغه گنهونه چي سبب د تسلیط د کافرانو وگرځېدی پر موږ، ته غالب یې مانع د مشیت دي نسته او په هر کار کي حکمت لري، وروی عن علي رضي الله عنه شرف المرء بالعلم والادب لا بالاصل والنسب... بیت:

هنر بنمایی اگر داری نه گوهر .... گل از خار است ابراهیم ز آذر

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

کلمة اللام موطئة للقسم ای جواب القسم المحذوف او مخاطب په لکم سره مؤمنان د امت د علیه الصلوة والسلام دی، کریمه: بل نتبع ملة ابراهیم حنیفًا (فیهم) ای ابراهیم ومن آمن معه، یعني اقتداء بنه.

سوال: دا عبارت خو نژدې تېر سو، نو په تکرار کي یې څه فائده ده؟

ځواب: د تکریر فائده یې باعثه کول دي د مؤمنانو پر تاسي یعني اقتداء بابراهیم ولهذا صدر بالقسم کمامر.

فائده: ابراهیم علیه السلام یو مقبول شخصیت ؤ حتی چي مشرکانو د مکې به هم ویل چي موږ پر ملة د ابراهیم یو او یهودانو به هم ویل او نصاری ؤ به هم دعوی د ابراهیمیت حتی چي خدای په بل ځای کي د قرآن دا بې ځایه دعوې د دوی رد کړي

دي، ماكان ابراهيم يهوديًا ولا نصرانيًا بل كان حنيفًا مسلمًا ولم يكن من المشركين.
پوه سه: چي دا عمومي دعاوي د ابراهيميت اثر د هغه دعاء د ابراهيم ده واجعل لي لسان صدق في العالمين (اى ذكرًا حسنًا)

لِّمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ ط

(يرجوا الله) اى لقايه وثوابه، او رجاء چي دلته به معنى د يقين ده او يقين لري پر راتگ د قيامت والثواب بالجنة والعقاب بالنار.
فائده: لمن كان بدل دى د من لكم څخه په دې ابدال سره اشاره ودې ته ده چي ايمان د مؤمنانو يقتضى الاقتداء بابراهيم عليه السلام وتركه (اى الاقتداء به) يقتضي سوء العقيدة، ځكه وروسته خداى پاک داسي وويل.

وَمَنْ يَّتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ع ۶

كه څوک رو گرداني وكړي د ملة ابراهيم څخه چي ملة بر حق دى د ټولو انبياء عليهم السلام وروسته تر ده، په تحقيق خداى غني دى يعني محتاج نه دى د چا عبادت ته، بل عن كل شيئ بلكې منفعت د تاسي يعني اقتداء بالانبياء عليهم السلام فائدة راجع و اقتداء كونكي ته (الحميد) او محمود دى لاهل طاعته، قال البغوي خداى عزوجل چي مؤمنان امر كړه په عداوت سره د كافرانو وعادى المؤمنون اقربائهم يعني الكافرين و اظهروا اى المؤمنون العداوة منهم والبرائة علم الله شدة وجد اى الهم بذالک اى بالعداوة و البرائة من اقاربهم الكافرين فانزل تسلية لهم اى للمؤمنين هذه الآية.

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ عَادَيْتُمْ مِّنْهُمْ مَّوَدَّةً ط

شايد چي خداى عزوجل پيدا كړي په مابين كي ستاسي ايها المؤمنون او په مابين د هغو كسانو چي تاسي عداوت ورسره كاوه له كفارو څخه محبت او دوستي دا وعده خداى پوره كړه فان هذه الآية نزلت قبل فتح مكة وبعد الفتح اسلم من كان بمكة من المشركين وصاروا اولياء المؤمنين او عداوت او برائت د دوى تر منځ قطع سو كان لم يكن من الامر الا من قتل يوم الفتح كالحويرث بن نفيل قتل كافرًا وغيره.
پوښتنه: كلمة الذين عاديتم خو عام وه تقتضى مودة جميع الذين عاديتم او سره د دې چي د من عاديتم څخه ډېر كسان ووژل سوه؟

ځواب: دا قانون دی چي ګاهي عام ذکر سي مراد ځني خاص وي چنانچه ويل کېږي ما من عام الا وقد خص منه البعض (نسته داسي عام چي نه دي وي بعض الخاص له هغه څخه) او بل جواب دا دی چي ګاهي يو فعل مسند و تهوله قوم ته وي او سره ددې چي فاعل يې بعض وي لکه چي وايي: بنوا فلان قتلوا او قاتل يو وي، يا په دې قول کي د رب جليل په شان کي د قتل د اوښي د صالح عليه السلام فکذبوه (ای صالح) فعقروها (اوښه يې قتل کړه) سره ددې چي قاتل د اوښي قذار بن سالف و من معه لا جميع قوم صالح.

سوال: قوله في الجواب الاول ما من عام الا وقد خص منه بعض، په دې عام کي نه جاري کېږي کل انسان ناطق (ای مدرک) نو به ګونګي سوال نه واردېږي، وکل حمار ناهق کي هم نه جاري کېږي؟

ځواب: دا قانون بناء پر عرف اکثر دی.

وَاللّٰهُ قَدِيْرٌ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ⑦

او الله قادر دی (علی ذالک ای القاء المودة او علی کل شيئ) او خدای غفور او د لوی حلم څښتن دی لما فرط من موالاتهم قبل النهي ولما بقی في قلوبهم ميل الرحم، بخاري په خپل سند د اسماء بنت ابي بکر رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي زما مور مدينې ته راغله چي دا راغبه وه د اسلام څخه يعني مسلمانه نه وه، نو ما پوښتنه د نبي ﷺ څخه وکړه چي زه ددې سره وسيله رحمي وکړم؟ قال نعم، فانزل الله تعالی.

لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ

تاسي خدای نه منع کوي (يعني د وسيله رحمي او د قرابت پالني څخه) د هغو کسانو د قرابت پالني څخه چي ستاسي سره يې جنګ نه وي کړی په دين کي، او احمد او البزار والحاکم د عبدالله بن الزبير رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي راغله قتيلة بنت عبد العزی خپلي لور اسماء بنت ابی بکر په مدينه منوره کي او دا ښځه ابو بکر رضي الله عنه به جاهليت کي طلاقه کړې وه، نو دې قتيله ډيري هدايا د لور لپاره يعني اسماء بنت ابی بکر ته راوړي وې، نو لور يې منع وکړه له قبول څخه د

هدایاؤ ددې او دغه رنګه يې منع وکړه له ورتګ څخه د مور ددې و کور ته حتی چې اسماءؓ خپلي خور عائشېؓ څوک ور واستول چې ته د علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه زما د مور په باره کي، نو علیه الصلوة والسلام دې ته وویل یعني په وساطت د عائشېؓ چې هدایا قبولي کړه او مور دي کور ته پرېږده، فانزل الله تعالی لاینهاکم الله الی قوله تعالی.

وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ

او تاسي نه یاست ایستلي د خپلو کورو څخه چې مراد ځني مشرکین د مکې دي یعني باعث د سبب ستاسي د وتلو نه ورګرځېدلي، د عنایت وجه داده چې کفارو د مکې خو دوی نه وه ویلي چې له مکې څخه ووزی لکن چونکه په دوکه پیمانه ازارونه يې مسلمانانو ته رسول چې مسلمانان يې و هجرت او جلا وطنی ته مجبوره کړل، نو ځکه نسبت د اخراج يې و کفارو ته وکړی.

اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَتُقْسِطُوْٓا اِلَيْهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۞

چې تاسي احسان ورسره وکړئ قولاً په ښه راغلې سره وفعلاً به مهمان نوازی سره، قسط و عدل ته وایي یعني په نظر د عدالت ورته وګورئ یعني قریب يې و بولئ، د خدای پاک خوښ دي عدل کونکي خلک یعني که نر وي او که ښځي کما فیما نحن فیه.

پوه سه: چې ان تبرؤهم بدل اشتمال دی من الذین.

اِنَّمَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ قَاتَلُوْكُمْ فِى الدِّيْنِ

تاسي نه نهي کوي مګر هغه کسان چې ستاسي سره يې جنګ کاوه (وهم مشرکی مکة کما في بدر واحد) په دین کي د اسلام یعني په سبب د دین.

وَاَخْرَجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوْا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ۚ

تاسي يې ایستلاست له کورو څخه یعني په مکه مکرمه کي وهم اهل مکة، او یو د بل سره به يې کومک کاوه ستاسي پر اخراج باندي، بعضو کوشش کاوه ستاسي پر اخراج باندي او بعضو به کومک کاوه د مجرمینو سره، چې تاسي موالات او دوستي ورسره کوئ.

پوه سه: چي ان تولوهم بدل اشتمال دی له موصول څخه يعني انما ينهاكم سبحانه عن تتولوهم (چي محبت او دوستي ورسره كوی)

وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝

نو دغه كسان چي موالات او دوستي كوي د ذكر سوو كسانو سره دوی دي ظالمان، كلمه د هم ضمير فصل دی لباره د حصر يا د ظالمون معنا داده چي پر خپلو ځانو ظلم كوي چي ځانونه و عذاب ته د خدای امادہ كوي، يا معنی چي ظلم په اصل كي ايښول د شي دي بې ځايه، دوی هم موالات بې ځايه كښېښو، ولي چي ځای د موالات مؤمنان وه دوی موالات د مشركانو مختاره كړی.

فائده: دا ايت مفهوم مخالف نه لري چي له غير څخه د الذين قاتلوكم الخ د نورو كفارو سره موالات روا دی، ولي چي د اهل كفارو سره چي په وطن كي د مسلمانانو اوسېږي او جزيه وركوي هم موالات نه دي روا لعموم قوله لا تتخذوا عدوي وعدوكم اولياء نو اهل ذمه خو هم د خدای او د مؤمنانو دښمنان دي وان لم يقاتلوهم، وقال الله تعالی لا تتخذوا اليهود و لا النصاری اولياء، دا هم عام دی يعني مثل د الذين قاتلوكم آه نه دی، ويقول رسول اللهﷺ المرء مع من احب (ای في القيامة) په حديث كي چي روايت يې بخاري او مسلم دواړو كړی دی راغلي دي چي په حديبيه كي چي په مابين كي د رسول اللهﷺ او د قريشو د مكې په نمائندګۍ د سهيل بن عمرو صلح په مابين كي راغله، سهيل دا شرط ولګاوه چي كه د مكې يو سړی زموږ له خوا كه څه هم ستا پر دين وي درغلی او موږ سړی درواستوی هغه مؤمن به ته په لاس وركوې وخل بيننا وبينه، فكره المسلمون ذالک الشرط، او سهيل بېله دې شرطه د صلحې څخه اباء وكړه او عليه الصلوة والسلام دا شرط ورسره ومنی او د صلح په كاغذ كي يې دا شرط نوشته كړی او په دې ترځ كي ابو جندل چي د سهيل زوی ؤ او مسلمان ؤ سهيل ته يې رد كړی ولم ياتيه من الرجال المؤمنين الی المدينة الا ردهﷺ اليهم ای مشركی مكة ته اذا طلبوه لكن د ښځو په باره كي يې هيڅ شی نه وويل سوه، وروسته مؤمنات مهاجرات راغلې په دې ترځ كي ام كلثوم بنت عقبة بن ابی معيط را مهاجره سوه او عليه الصلوة والسلام ته راغله او دا په دغه وخت كي پېغله وه، نو اقرباء پسي راغله او عليه الصلوة والسلام ته يې

وويل چي دا موږ ته په قرار د صلح رد کړه، نو عليه الصلوة والسلام په لاس ور نه کړه لما انزل الله فيهن يعني د ښځو په باره کي هذه الآيات.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ ۖ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ ۖ

اى هغه کسانو چي ايمان يې راوړى دى چي تاسي ته راسي مؤمنات يعني ښځي هجرت کونکي له مکې څخه، نو تاسي امتحان ځني واخلئ چي دوى په رشتيا سره لکه په خوله چي وايي چي موږ ايمان لرونکي يو په زړه کي يې هم ايمان سته چي ستاسي پر غالب الظن دا درځي چي مؤمنات دي او په خوله چي وايي په زړو کي يې هم هغه سته يعني الايمان والتصديق.

فائده: دروېش غالب الظن ووايه لان الايمان الحقيقي صفة القلب ولا يعلم بما في الصدور الا الله العليم الخبير بالبواطن کالظواهر.

فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ ۖ

که ستاسي علم پر راغلى يعني حتى الامکان چي مراد ځني ظن غالب دى پر خلکو بطهور امارات الايمان القلبي کالصلوات الخمس وغيرها.

سوال: د علم تفسير خو علماء داسي کړى دى اعتقاد جازم مطابق للواقع، نو ما يحصل بالامارات خو داسي نه دى، نو تعبير په علم يې ولي ځني وکړى؟

ځواب: لپاره د تنبيه پر دې چي ظن غالب لکه علم دى في وجوب العمل به و وقع عليه الاجماع.

فائدة في امتحان المهاجرات: اخرج ابن المنذر والطبراني في الکبير وابن مردوية بسند حسن وجماعة عن ابن عباس رضي الله عنهما چي ده وويل په کيفيت کي د مهاجراتو ښځو چي يوه ښځه به چي عليه الصلوة والسلام ته مهاجره راغله، نو عمر رضي الله عنه د عليه الصلوة والسلام له خوا پر داسي قسم ورکولو مسلط ؤ بالله ماخرجت رغبة لارض عن ارض (ستا دي قسم په خداى وي چي ته خو لپاره د رغبت و مديني ته چي ښه معتدله هوا يې ده له مکې څخه چي هوا يې ډېره ګرمه ده نه يې راغلې) و بالله ما خرجت لبغض زوجک (ستا دي قسم په خداى وي چي تا

خو به په سبب د بغض د میړه هجرت نه وي کړی) و بالله ما خرجت لالتماس الدنیا (ستا دي قسم په خدای وي چي تا خو به هجرت لپاره د طلب د دنیا نه وي کړی، یعني چي انصار د مدینې د مهاجرینو سره ډېري مرستي کوي) و بالله ما خرجت الا حبًا لله ورسوله (ستا دي قسم په خدای وي چي ته بیله محبت د خدای او د رسول د خدای بل غرض په زړه کي نه لرې)

"فلا ترجعو هن الی الکفار" مه ور استوئ دوی و کفارو ته (یعني د دوی مېرونه په مکه کي کافران دي دلیل یې وروسته ایت دی)

لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّوْنَ لَهُنَّ

نه دوی مسلمات ښځي روا دي دوی کافرانو مړو ته (ولي چي د کافر او مسلماني ښځي نکاح سره قطع کېږي بمجرد الخروج من دار الحرب عند الامام الاعظم رحمه الله) او نه دوی یعني مېرونه روا کېږي پخوانیو ماینو ته د دوی بتجدید النکاح لعدم جواز نکاح الکافر بالمسلمة.

مسئله: مذکور امتحان چي به دوی ورکړی په حدیث کي د عائشه رضي الله عنها راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام دې ښځي هري یوې ته داسي قد بایعتک کلاما زما ستا سره بیعت دی صرف په خوله، عائشه رض وایي چي نه دی مسه کړی لاس د علیه الصلوة والسلام لاس د ښځي په بیعت لک د نرو سره چي به علیه الصلوة والسلام بیعت کاوه.

وَاٰتُوْهُمْ مَّآ اَنْفَقُوْا

تاسي ورکوئ (الضمیر راجع الی الکفار او مراد ځني مېرونه د دغو مهاجراتو مسلماتو ښځو دي) هغه مال چي دوی مصرف کړی دی پر دغو یعني المهرو.

درویش وایي: چي په دې کي اختلاف دی چي په صلح کي د حدیبیې یوازي رجال یاد سوي دي که عامه صلح وه رجال او نساء دواړه پکښې شامل وه، مظهری رح وایي چي صلح پر دواړو وه لکن چونکه رد د ښځو منع سو بقوله تعالی فلا ترجعوهن الی الکفار، نو هغه عام حکم منسوخ سو یعني د صلح نامه په دې ایت سره لعدم جواز نکاح المسلمة للکافر ابتداء وبقاء، نو حکم د رد هنوز خدای رح نازل کړی واتوهم

اجورهم، قال البغويؒ قال الزهريؒ ولو لا الهدنة (اى الصلح) والعهد بين رسول الله ﷺ وبين قريش يوم الحديبية لامسک (اى رسول الله ﷺ) ولم يروا الصداق (اى المهر ايضًا) او بعض مفسرين وايي چي صلح د حديبيې يوازي پر رجالو وه.

درويش وايي: چي د كتاب الصلح څخه داسي معلومېږي چي رد نر او ښځه دواړو ته شامل ؤ وهذا عبارت كتاب الصلح چي په حديث كي راغلي دي چي وروسته تر صلح عليه الصلوة والسلام امر كړى علي رضي الله عنه چي كتاب الصلح نوشته كړه، حضرت علي رضي الله عنه داسي نوشته كړه باسمک اللهم هذا ما صالح عليه محمد بن عبدالله و سهيل بن عمرو واصطلحها علي وضع الحرب عشر سنين تامن فيه الناس ويكف بعضهم عن بعض على ان من اتى محمد آمن قريش بغير اذن وليه رده عليه الى اخير كتاب، والمراد من نقل عبارت كتاب الصلح هو قوله على ان من اتى محمدًا الخ لان كلمة من عامة شاملة للرجال والنساء، والله اعلم.

درويش وايي: چي روح المعاني په دې ايت كي ډېر طويل بيان كړى دى او روح البيان وايي چي عقد د صلح د حديبيه يوازي پر رجال ؤ دون النساء لان النساء المسلمات لوردون الى ازواجهن الكافرون لا تستطيع دفع الزوج الكافر عن انفسهن لضعفهن، هغه بعض مفسرين چي ما دمخه ذكر كړه مراد ځني صاحب د روح البيان ؤ.

پوښتنه: حضرت علي رضي الله عنه ولي بسم الله الرحمن الرحيم نه نوشته كاوه؟

ځواب: حضرت علي رضي الله عنه خو نوشته كړى لكن سهيل بن عمرو يې مانع سو او و يې ويل چي رحمن او رحيم موږ نه پېژنو، نو هغه سي نوشته كړه چي موږ به پخوا نوشته كاوه يعني باسمک اللهم لكن دې لفظ د شريعت سره منافات نه درلودى نو ځكه علي رضي الله عنه بدل كړى يعني بسم الله يې پرېښول.

سوال: حضرت علي رضي الله عنه ولي فقط نوشته كړه هذا ما صالح عليه محمد بن عبدالله، ولي يې داسي نه نوشته كول هذا ما صالح عليه رسول الله ﷺ؟

ځواب: د دغه عبارت مانع هم سهيل بن عمرو وګرځېدى او و يې ويل كه ته ما رسول الله پېژندلاى نو ولي مي له مكې څخه منع كولې بلكې محمد بن عبدالله نوشته كړه، عليه الصلوة والسلام و سهيل ته وويل والله اني رسول الله واني محمد بن عبدالله، علي رضي الله عنه ته يې وويل چي محمد بن عبدالله نوشته كړه.

تنبيه: ددې صلح څه فائده وه چي سره د درنو شرطو ذکر سوه او عليه الصلوة والسلام پر ځان برداشتول؟

ځواب: په دې لسو کلو کي چي آمد و رفت د مسلمانانو مکې ته او آمد و رفت د کافرانو و مدينې ته تاريخ وايي چي دومره کافران د قريشو مسلمانان سوه چي تر هجرت دمخه دومره کسان د قريشو په ايمان نه وه مشرف سوي، ولي چي مشافهة بې د عليه الصلوة والسلام سره خبري کولې د عليه الصلوة والسلام د مبارکي خولې خبرو به تاثير پر وکړی او ايمان به يې راوړی، وهذا هو سر في نزول سورة الفتح يعني انا فتحنا لک فتحًا مبينًا الى اخير السورة په وخت کي د رجوع د عليه الصلوة والسلام مدينې ته بعد الصلح په لاره کي نازل سو، فافهم هداک الله تعالى.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ

او ګناه نسته پر تاسي ايها المؤمنون چي تاسي دغه مهاجرات په نکاح کړی، لکه سبيعه چي مؤمنه مهاجره وه حضرت عمر رضي الله عنه په نکاح کړه او هغه دمخه ددې مېړه چي مسافر الاسلمي نومېدی ولور يې ورکړی، او دغه رنګه اميمه بنت بشر چي د حسان مانه وه چي مهاجره سوه مدينې ته راغله سهيل بن ضيف په نکاح کړه او مېړه کافر ته يې ددې ولور ورکړی چي د هغې څخه يې عبدالله بن سهيل زوی راوړی.

پوښتنه: دې ښځو چي هجرت به يې وکړی دستي بل مېړه ورته روا ؤ د سابق مېړه څخه عده تېرېدو ته ضرورت نه ؤ او که څرنګه؟

ځواب: په راوتلو سره د ښځي مؤمنه له دار الحرب څخه ددې او د مېړه تر مابين فرقت راغلی او عده تېرول په نېز د امام اعظم رحمه الله نسته خلافًا لصاحبيه ابو يوسف و محمد رحمهما الله.

اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ ۭ وَلَا تُمْسِكُوْا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ

چي تاسي ورکړئ مهرونه د دوی (د مهر شرط چي يې ولګاوه ددې لپاره چي هغه پيسې چي ددې کافر مېړه ته ورکړل سوي وې هغه په ځای کي د مهر د مېړه نه دريږي.

پوه سه: چي مراد له ايتاء څخه د مهرو د دې ښځو چي مسلمانان يې په نکاح کوي ايتاء بالفعل ته ده بل التزامها والتعهد بها (اى بالمهور) او (عصم) جمع د

عصمت ده وهی ما اعتصم به من عقد الموالات والنكاح وغيره.

روايت كړی دی ابن ابی منيع من طريق الكبيؒ عن ابي صالح عن ابن عباس رضي الله عنهما اسلم عمر بن الخطاب رضي الله عنه وهاجر الى المدينة وتاخرت زوجه في المشركين فانزل الله هذه الآية، او (كوافر) جمع د كافرة ده، والمراد نهی الله سبحانه وتعالی عن المقام (ای الثبات علی نكاح المشركات) البغويؒ وايي په روايت د ابو هريرة رضي الله عنه قال لما نزلت هذه الآية طلق عمر رضي الله عنه امرئتين بمكة مشركتين قرينة بنت ابی امية بن المغيرة فتزوجها بعده معاوية بن ابی سفيان، وهما (يعني ميرمن او ماينه) علی شركهما في مكة، او اروی بنت ربيعه بن الحارث بن عبد المطلب ماينه د طلحة بن عبيد الله فهاجر طلحة رضي الله عنه او ماينه يې پر دين د قوم مشركه وه ففرق الاسلام بينهما، فتزوجها في الاسلام خالد بن سعد بن العاص، او الشعبيؒ وايي چي زينب بنت رسول الله ماينه وه د ابی العاص بن امية اسلمت ولحقت بالنبي ﷺ او ابو العاص چي ددې ميړه ؤ په مكه كي مشرک پاته سو وروسته يې ميړه ابو العاص پسي راغلی مدينې ته او اسلام يې راوړی فردها عليه الصلوة والسلام، يعني ابو العاص ته يې وسپارل.

وَسْـَٔلُوا مَآ اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَآ اَنْفَقُوْا ؕ

تاسي غوښتای سئ ايها المسلمون (ما انفقتم) يعني مهر د هغې ښځي ستاسي چي مرتده سي او مشركانو ته ولاړه سي اذا منعوها ممن تزوجها منهم، او غوښتای سي كافران من مهور ازواجهم المهاجرات (ما انفقوا) يعني ممن تزوجها منكم.

پوښتنه: واسئلوا امر دی وليسئلوا هم امر بالام دی، تا يې ترجمه د اول په تاسي غوښتای سئ وكړه او ترجمه د دوهم دي داسي وكړه او غوښتای سي كافران، دوې ترجمې خو اخبار دي يعني جمله خبريه دي سبب يې څه دی؟

ځواب: فقير يې ترجمه په لازم سره وكړه لپاره د يوې باريكی. فتدبر.

ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ ؕ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝۱۰

دغه (ای جميع ما ذكر في الآية) حكم د خدای؟ دی چي حكم كوي په مابين

کي ستاسي يعني د مسلمانانو او د مشرکانو، او خدای ښه خبر دی په مصالحو د بندګانو، هغه شی تاسي ته بيانوي چي ستاسي خير پکښې وي، او خدای باک په هر کار او حکم کي حکمت لري.

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ

که ستاسي څخه وتښتېدلې، مراد له شي څخه ماينه ده کما سيصرح به، ستاسي له ماينو څخه و کفارو ته يعني مرتده سوه، تعبير د ښځي يې په شي سره وکړی لپاره د تحقير او يا د مبالغې په تعميم کي يعني هر څوک چي وي او يا يې معنا داده چي فوت سي ستاسي څخه يو شی له مهرو څخه د ماينو ستاسي چي کفار چي ستاسي مرتده ماينه يې کړې ده نه يې وي در کړې تاسي ته ايها المؤمنون، ابن ابی حاتم د الحسن″ څخه روايت کړی دی چي دا آيت نازل سوی دی په ام الحکم بنت ابی سفيان کي چي مرتده سوه يو سړي د بني ثقيف په نکاح کړه، راوي وايي ولم ترتد امرئة غيرها من قريش.

پوه سه: چي البغوي″ وايي: قال المفسرون معنی (فعاقبتم) غنمتم واصلبتم من الکفار، والعقبی هي الغنيمة، وقيل معناه ظفرتم وکان العاقبة لکم يعني الفتح وقيل معناه اجتمعتموهم في القتال بعقوبة حتی غنمتم.

درويش وايي: چي د دې ټولو تفسيرو مآل يو دی، فرق يې داسي دی: دو جای کنيد، بل وايي: دوه ځايه کړه، بل وايي: دو حصه کرو، والصحيح مانقله البغوي″ عن المفسرين.

فَعَاقَبْتُمْ فَآتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُم مِّثْلَ مَا أَنفَقُوا ۚ

يعنی مرتدات الی الکفار منکم من الغنائم التي صارت في ايديکم، يعني مثل د ما انفق المؤمنون چي د دوی ماينې مرتدات تللي دي يعني مهور د هغو ماينو دغه مؤمنانو ته ورکړئ د غنيمت له اموالو څخه تا چي د دوی مهور لغوه نه سي.

درويش وايي: چي البغوي″ له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي شپږ ښځي د مؤمناتو مهاجراتو د مشرکانو سره ملحق سوې، البغوي″ نوم په نوم راوړي او مظهري هم را نقل کړي دي او احکام د دوی يې بيان کړي دي ولا فائدة في نقلها الا لاطناب ان شئت فارجع الی تفسير المظهري.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ﴿١١﴾

او ويريږئ له خداى څخه هغه خداى چي تاسي پر هغه ايمان راوړى دى، ولي چي ايمان پر خداى باعث دى پر ويره په ترک كي د اوامرو د خداى او په اتيان كي د محرماتو د خداى ﷻ.

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَآءَكَ الْمُؤْمِنٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى اَنْ لَّا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا

اى نبي چي راسي تاته مؤمنات ښځي په داسي حال كي چي ستا سره بيعت كوي يعني على الايمان والاسلام، دا چي دوى به شريک نه ګرځوي د خداى سره هيڅ شى يعني بتان او نه ملكي الى غير ذالک.

پوه سه: چي (يا ايها النبى آه) حال دى د مؤمنات څخه، كلمه د على متعلق ده په يبايعنک پوري.

وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِيْنَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَاْتِيْنَ بِبُهْتَانٍ

او غلا به نه كوي (يعني نه د ميړه څخه او نه د بل چا څخه) او نه به زنى كوي او نه به وژني اولاد خپل (يعني پر عادت د جاهليت چي د دوى چي به لوڼي پيدا سوې ژوندى به يې په خاورو كي ښخولې) او راتګ به نه كوي په بهتان سره.

پوه سه: چي غيبت چي كبيره ګناه ده دې ته وايي چي هغه عيب چي په مسلمان كي وي په غياب كي د هغه يې خلګو ته بيانوى لنفرة الخلق منه كما هو المعتاد في الزمان الحاضر فى العلماء والطلباء اغلب من العوام، او بهتان ناحقه عيب په مسلمان پوري تړل او بيا خلګو ته بيانول وهذا اشد من الغيبة كما فسره الله تعالى.

يَّفْتَرِيْنَهٗ بَيْنَ اَيْدِيْهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ

چي دوى دا بهتان جوړوي (بين ايديهن وارجلهن) يعني هيڅ مصداق نه لري په واقع كي لكه غيبت چي درلوډ بلكې دوى له ځانو څخه جوړ كړى وي.

درويش وايي: چي د (بين ايديهن وارجلهن) په معنى كي اختلاف دى، بعض محققان د علماء وايي معناه لا ياتين ببهتان من قبل انفسهن واليد والرجل كناية عن الذات، او په كشاف كي وايي كني بالبهتان المفترى بين يديها ورجليها عن الولد يعني چي دا ښځه خو ولد الزنى راوړي مګر كذبًا وايي چي دا زما د ميړه

زوی دی، وذالک لان الولد الذي في بطنها بین الیدین دی وفرجها بین الرجلین دی الذي تلد منه الولد.

درویش وایي: چي پر هر تقدیر حمل د آیت پر ما ذکر هو الذي ذکره الاکثرون وروی ذالک عن ابن عباس رضي الله عنهما وقیل غیر ذالک.

وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ

اوستا ښځه به عاصیان نافرماني نه کوي په معروف کي یعني د شریعت اسلام په لار کي چي اتیان د هغه کار دی چي ته یې امر کړې او پرهیز دی له بد کار ښځه چي ته یې ځني نهي کړې دوی، مجاهد وایي چي مراد له معروف ښځه دا دی چي ښځه دي خلوت نه کوي د نا محرمه سړي سره، او سعید بن المسیب او کلبي او عبدالرحمن بن زید رحمة الله علیهم وایي چي مراد له معروف ښځه په زوره ژړل دي پر مړګ د قریب چي نوح یې بولي په عربي، یا د واویلا نارې وهي یا کالي پر ځان څیري عند المصیبة یا وېښتان شکوي یا مخ منګاچي کوي، او د نامحرم سره دي سفر نه کوي.

درویش وایي: چي مراد له محرم ښځه محرم ابدي دی، نو د ښځي د خور مېړه محرم نه دی، ولي دا ښځه چي مړه سي یا یې مېړه طلاقه کړي ددې د خور سره ددې د مېړه نکاح روا ده، لکن خلک یعني نران خوښینه داسي بولي لکه محرمه په لڅ مخ د خوښیني سره ناست وي بلکې په سفر یې بیایي او ښځه هم د خور مېړه چي اخښی یې بولي لکه محرم داسي بولي یوازي په خونه کي بې حجابه ورسره ناسته وي، وروی مسلم عن ابی مالک الاشعري رضي الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اربع من امتي (څلور خویه دي زما په امت کي) من امر الجاهلیة لایترکونهن (چي دوی یې نه پرېږدي یعني بالاعتبار الاغلب) (۱) الفخر بالاحساب چي فخر په امور دنیویه کوي من کثرة المال والجاه والجلال او بنګلې وغیرها (۲) والطعن عیب وایي د بعضو خلګو پر نسب یعني فلانی جټ دی فلانی استاکار دی فلانی مسلي دی، الی غیر ذالک (۳) طلب د باران کوي په ستورو مثلاً نن فلانی ستوری دی باران کېږي (۴) النیاحة: وقال علیه السلام که نائحه توبه ونه کاږي د نوح ښځه نو به په دې یعني په ورځ د قیامت واغوستل سي پرتوګ د قطران او قمیص د ګرګ د بدن.

فَبَايِعۡهُنَّ وَاسۡتَغۡفِرۡ لَهُنَّ اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۲﴾

نو بیعت ورسره وکړه او ضمان د ثواب ورکړه که چېرې دوی وفا په مذکوره شرطو وکړه (فبايعهن) جزاء ده د اذا جائک آه يعني بعد اخذ الشروط المذكورة) او طلب د بخښنې کوه له خدای ؒ څخه و دوی ته، په تحقيق خدای ؒ بخښونکی د ګنهو دی او مهربان دی سره د بخښنې يعني نور ثواب هم ورکوي، روى البخاري عن عائشة رضي الله عنها كان النبي ﷺ يبايع النساء بالكلام بهذه الآية لايشركن بالله الآية، قالت رضي الله عنها وما مست يد رسول الله ﷺ يد امرئة مګر لاس د خپلې كور والا يا د مينځې، البغوي ؒ روايت کړی دی.

درويش وايي: چې صحيح حديث چې روايت يې البغوي ؒ کړی دی چې يوه ښځه چې نوم يې اميمة بنت رقيقة ؤ دا وايي چې ما بيعت وکړی د رسول الله ﷺ سره نورې ښځې هم موجودې وې، نو ما ورته وويل يا رسول الله زموږ سره لاس په لاس بيعت وکړه (ددې قصد دا ؤ لکه د نورو سره چې بيعت کوي) عليه الصلوة والسلام راته وويل: اني لا اصافح النساء وانما قولي لامرئة كقولي لمائة امرئة.

درويش وايي: چې روح المعاني وايي چې مبايعة وقعت غير مرة په مکه کې مبايعت وروسته تر فتح د مکې او په مدينه کې هم واقع سوی دی و ممن بايعته رسول الله ﷺ هند بنت عتبة زوج ابي سفيان، چنانچه په حديث کې د اسماء بنت يزيد بن السكن راغلي دي كنت في النسوة المبايعات وكانت فى النساء هند بنت عتبة متنكرة چې مخ يې پټ کړی ؤ، نو عليه الصلوة والسلام دوی ته وويل: فلما قال على ان لايشركن بالله شيئًا هند ورته وويل كيف نطمع ان يقبل منا ما لم يقبله من الرجال؟ فلما قال ؑ ولايسرقن هند وويل ان ابا سفيان رجل شحيح يعني بخيل ؤ خامخا دده د مال بعض شيان ما غلا کړي دي، دې وويل چې زه نه پوهېږم چې هغه به ما ته روا وي او که څرنګه؟ ابو سفيان چې دلته حاضر ؤ: ما اصبت من شيئ فيما مضى يا تر دې وروسته هغه ټوله تاته حلال دي زما له خوا، عليه الصلوة والسلام وخندل او هند يې وپېژندل چې د ابو سفيان مابينه ده، وقال ؑ وانک لهند بنت عتبة؟ قالت نعم موږ ته عفوه وکړه د هغو کارو چې ستا پر خلاف موژ د مخه کړي دي، قال ؑ عفا الله عنک، فقال ؑ ولا يزنين فقالت او تزنى الحرة، دې دا خبره پر

غالب كول په وخت كي د جاهليت چي زنا به مينځيانو كول يعني ان الحرة لا تزنى غالبًا وانما يزني في الغالب الاماء.

فائده: قيد د غالب ددې لپاره وويل سو چي هغه زانيات چي پر كورو بې بيرغونه ولاړ وه د زنا لپاره هغه ټولي حرات وې، فقال^ ولا يقتلن اولادهن، هند ورته وويل: ربيناهم صغارًا و قتلهم كبارًا (موږ تربيه كړه كوچنيان تا مړه كړه لويان) دې اشاره ودې ته وكړه چي ددې زوى حنظلة بن ابي سفيان چي په بدر كي قتل سوى ؤ، نو عمر رضي الله عنه دومره ډېر وخندل چي ستني ستخ غځار سو وتبسم رسول الله صلى الله عليه وسلم، او په بل روايت كي راغلي دي چي هند وويل: قتلت الآباء وتوصينا في الاولاد (زموږ پلرونه دي را مړه كړه ته اوس وصيت د اولادو راته كوې) فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال^ ولا يأتين ببهتان فقالت ان البهتان لامر قبيح لا يأمر الله الا بالرشد (په رشتيا سره) ومكارم الاخلاق، فقال^ لايعصينك في معروف فقالت والله ما جلسنا مجلسنا هذا وفي انفسنا ان نعصيك (موږ په دې مجلس كي نه يو كښېنستلي چي زموږ دي عصيان ستا غرض وي.

پوښتنه: رسول الله صلى الله عليه وسلم د هند بنت عتبه زوج ابو سفيان سره څومره ډېري خبري وكړې چي د بلي ښځي سره يې په لسمه د دغو خبرو نه وكړې؟

ځواب: دا په اعتبار ددې چي ام حبيبه رضي الله عنها چي د هند لور وه د عليه الصلوة والسلام په نكاح كي وه، والله اعلم.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ

اى هغه كسانو چي ايمان يې راوړى دى تاسي دوستي او محبت مه كوئ د هغه قوم سره چي پر هغو د خداى^ غضب سوى دى، يعني اليهود كما يدل عليه ما اخرج ابن المنذر من طريق ابن اسحاق عن محمد عن عكرمة عن ابن عباس رضي الله عنهما قال كان عبد الله بن عمرو و زيد بن الحارث يوادون رجالاً من يهود فانزل الله هذه الآية، وكذا قال البغوي^ چي بعض خلك له فقراؤ څخه د مسلمانانو يخبرون اليهود اخبار المسلمين چي په دې ذريعه دوى يعني الفقراء په دوى پوري يعني اليهود ځانونه پيوندول چي د دوى د باغو مېوې وخوري فنهاهم الله عن ذالك، وقيل المراد به عامة الكفار.

قَدْ يَئِسُوْا مِنَ الْاٰخِرَةِ

چي نا اميده دي د آخرت څخه (اى من ثواب الله في الآخرة)

يوه سه: چي كه مراد يهودان وي، نو دوى پر دې علم درلودى چي محمد ﷺ نبي بر حق دى او مؤيد په معجزات كبيره ؤ سره دى او مكتوب دى په كتاب كي د دوى چي تورات دى او دوى سره د هغه انكار كاوه له رسالت څخه دده عنادًا او حسدًا چي شيطان د دوى په زړو كي اماني باطله ورواچولې مثلاً ستاسي ابا او اجداد خو نبيان دي تاسي چي هر څه وكړى هغه ستاسي شفاعت كوي په ورځ د قيامت، نو په دې سبب دوى نا اميده دي له نعمتو څخه د آخرت مع اعتقادهم بالآخرة ونعمائها فما اصبرهم على النار نعوذ بالله من ذالك، او كه مراد عام كفار سي فهم يئسوا من الآخرة لعدم ايمانهم بالغيب والثواب والعقاب.

كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحٰبِ الْقُبُوْرِ ﴿١٣﴾

لكه مشركان چي نا اميده دي د من في القبور څخه چي دا اهل القبور به بيرته ژوندي كېږي.

يوه سه: چي كه مراد له قوم غضب الله عليهم په دمخه آيت كي عامة الكفار سي نو دلته د الكفار لفظ وضع د ظاهر په ځاى كي د مضمر ده للدلالة على ان الكفر يئسهم.

درويش وايي: چي په توفيق د خداى عزوجل له تفسير څخه د سورة الممتحنة پر يوه نيمه بجه د ورځي د يكشنبې يعني وقت آذان الظهر پر اتلس تخمينًا د ربيع الثاني د سنه (١۴٣٣) هجري قمري فارغ سوم، فللّٰه الحمد والمنة وعلى رسوله الف الف السلام والتحية وعلى آله وصحبه الكملة البررة وعلى ازواجه امهات المؤمنين بالمحبة التامة.

سُوْرَةُ الصَّفِّ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ اَرْبَعَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ عَشَرَةَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

رب سهل على عبدک الذليل الفقير تفسير هذه السورة الجليل بالخير والعافية.

پوه سه: چي روح المعاني وايي چي دا سورة سورة عيسى عليه السلام هم بولي، او سورة الحواريين يې هم بولي، وهو مدنية في قول جمهور المفسرين ولا اعتبار لغير ذالک مما قيل فيه، او د اول قول قائلين عبدالله بن الزبير او عبد الله بن عباس او عكرمة رضي الله عنهم والحسن وقتادة ومجاهد رحمهم الله دي، ترمذي او الحاكم سره د تصحيح روايت کړی دی له عبدالله بن سلام رضي الله عنه څخه چي يو څو نفره موږ له اصحابو څخه د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره کښېنستلو په خبرو کي مو وويل چي که موږ پوهېدلای چي کوم يو له اعمال صالحه ؤ څخه احب الى الله دی نو به موږ هغه عمل کولای فانزل الله تعالى.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ①

تنزيه له هر عيب څخه وايي خدای عزوجل لره هغه شيان چي په آسمانو کي دي من الملائكة او هغه چي په ځمکه کي دي من الثقلين يعني الانس والجن، او خدای پاک غالب دی د مشيت مانع يې څوک نسي کېدلای او په هر کار کي حکمت لري عبث کار خدای عزوجل نه کوي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَ تَقُوْلُوْنَ مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ②

ای هغه کسانو ولي هغه خبري کوی چي فعل يې نه کوی يعني عمل نه په کوی، دا آيات عليه الصلوة والسلام موږ ته قرائت کړی حتی ختمها، او بغوي قول د مفسرينو داسي ذکر کړی دی چي قال المؤمنون لو علمنا احب الاعمال الى الله عزوجل لعملنا موږ به عمل په کولای وبذلنا فيه اموالنا وانفسنا فانزل الله تعالى ان الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفًا يعني احب د اعمالو و خدای ته جهاد في سبيل الله دی، نو خدای عزوجل په دوی ابتلاء وکړه د هغې خبري د دوی وبذلنا فيه انفسنا و اموالنا په ورځ کي د احد چي ولوا مدبرين يعني شکست يې وکړی و الرسول يدعوهم في اخراهم، فانزل الله تعالى لم تقولون ما لاتفعلون، او ابن جرير د ابی صالح څخه روايت کړی دی چي صحابه کرامو رضي الله عنهم وويل لو كنا نعلم اى

الاعمال افضل مونږ به عمل په کړی وای، فنزلت یا ایها الذین آمنوا هل ادلکم علی تجارة تر پا یه پوري چي په هغه ایت کي د نورو عملو سره جهاد في سبیل الله هم ذکر سوی دی فکرهوا الجهاد فنزلت یا ایها الذین آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون.

درویش وایي: چي مظهری ؒ وروسته تر بسم الله الرحمن الرحیم متصل هغه د ترمذي او الحاکم قول راوړی دی چي عبد الله بن سلام رضی الله عنه الخ کما مر، وروسته یې دا ویلي دي فانزل الله هذه الآیة سبح لله الآیة، نو پوښتنه داده چي د سبح لله آه د شان نزول سره چي مظهري ذکر کړی دی څه علاقه سته؟

ځواب: اصل مراد په روایت کي د ترمذي والحاکم خو اخیره حصه د ایت ده یا ایها الذین آمنوا لم تقولون آه، او سبح لله تمهید د وروسته ایت ده یعني لم تقولون آه لکه مصنفین چي په خپلو کتابو کي اول حمد او ثناء د خدای ؒ وایي وروسته په مطلب شروع کوي، لکن بیا هم صنیع د روح البیان او روح المعاني تر صنیع د مظهري اولی ده، ولي هغو صرف د سبح لله آه ترجمه کړې ده او د هغه آیت سره یې هغه شان نزول چي مظهري اولا راوړی ؤ یعني یا ایها الذین آمنوا لم تقولون الآیة ذکر کړی دی فتدبر و خذ ما صفی و دع ما کدر، او محمد بن کعب ؒ داسي روایت کړی دی چي خدای ؒ د شهداء د بدر په باره کي ثوابونه د دوی بیان کړه نو هغو کسانو چي په بدر کي نه وه حاضر سوي داسي وویل لئن لقینا بعده قتالاً لنفرغن فیه وسعنا (که په بل قتال سره مونږ مخامخ سوو مونږ به خپل طاقت پکښي وښندو، دوهم کال چي د احد غزاء راغله دوی شکست وکړی، نو خدای عزوجل دوی ته پېغور ورکړی یا ایها الذین لم تقولون ما لا تفعلون، والله اعلم.

كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۝۳

المقت اشد الغضب او مقتا منصوب دی علی التمییز من نسبة کبر الی فاعله وهو ان تقولوا، په دې کي دلیل پر دې دی چي د دوی دغه قول مقت دی خالص کبیر عند الله الذي یحقر دونه کل عظیم او په دې کي مبالغه په منع کي ان یقولوا کذبًا ما لا یفعلوه.

درویش وایي: چي حسین الکاشفي ؒ په تفسیر حسیني کي چي یو قدیم تفسیر دی په فارسي ژباړه داسی ویلي دي: ونزد بعض علماء این ایت عامست هر که سخن گوید ونکند درین عتاب الهی داخل است ویا ان علماء را نیز شامل است

که خلق بعمل خیر فرمایند و خود ترک ان خیر را می کنند، چنانچه شاعر میگوید:

واعظان که این جلوه درمنبر و محراب میکنند
چـون بخلوت میروند آن کار دیگران میکنند

او سعدي شيرازي قدس سره وايي:

از من بگوی عالم تفسیر گوی را .... گر در عمل نکوشی نادان مفسری
بار درخت عـلـم ندانم بجز عمل .... با علم اگر عمل نکنی شاخ بی بری

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ ۝٤

صفًا مصدر دی په معنی د مصطفین حال دی له فاعل څخه د يقاتلون يا حمل يې مبالغة دی مثل زيد عدل.

پوه سه: چي رص اتصال دی د بعض د بنا په بعض پوري او ښه يې سره محکمه کوي لکه بنايان چي يو دېوال وهي خښتي يو په بلي دننه کوي نه دېوال کږېږي نه نړېږي هر څومره چي يې پورته کوي بخلاف چي خښته پر خښته دی لکه بناء محکمه يعني يو د بل سره چي فرار نه کوي چي به منځ کي يې چاک پيدا سي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي

او (ياد کړه) کله چي موسی؏ خپل قوم ته وويل (چي بني اسرائيل وه) ای قومه ولي تاسي ماته ازار رسوئ په نافرمانۍ سره زما له امر څخه او ناحقه بهتان راباندي وایاست چي موسی چوره دی، دوی دا بهتان هغه وخت پر موسی؏ ووايه چي دی به د قوم سره يو ځای لمبېدی، او دوی به په بېحيايي لڅ پڅ سره لمبېدل، نو دوی ووېل چي موسی چي زموږ سره لڅ نه لمبېږي يا ادرة لري يعني چوره دی يعني خايه يې پړسېدلي دي يا پيس دی.

وَقَد تَّعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ ۖ

او تاسي علم لری چي زه رسول د خدای يم وتاسي ته چي ما راتګ کړی دی بالمعزات کاليد البيضاء والعصاء، او تاسي ته ما نجات درکړی له فرعون طاغي څخه چي يسومونکم سوء العذاب يذبحون ابنائکم ويستحيون نسائکم وجاوزت بکم البحر، والعلم بالنبوة يدعوکم الى التعظيم ومنع الايذاء.

فَلَمَّا زَاغُوْٓا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ۝۵

نو کله چي دوی عدول وکړی له حق څخه او د موسیٰؑ له ایذاء څخه منع نه سوه، نو خدایؑ کاږه کړه د دوی زړونه له حق څخه الی المیل الی العصیان جزاء لهم بما کانوا یکسبون، او خدای هدایت نه کوي (ای هدایة موصلة الی المطلوب) و فاسق قوم ته چي خارجین وي له حق څخه و باطل ته او له طاعت څخه و عصیان ته.

درویش وایي: چي په نقل کي د قصې د موسیٰؑ او دده د قوم تسلي ده و علیه الصلوة والسلام ته چي ستا قوم اهل مکه هم ستا سره ورته کارونه کوي، والعاقبة للمتقین.

وَاِذْ قَالَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ يٰبَنِىْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِنِّىْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ

او (یاد کړه) کله چي وویل عیسی ابن مریم ای بني اسرائیلو زه د خدایؑ له خوا رسول سوی یم تاسي ته.

فائده: عیسیٰ علیه السلام بني اسرائیلو ته داسي نه وویل یا قوم لکه موسیٰ علیه السلام چي ورته وویل لانه لا نسب لهم فیهم یعني عیسیٰؑ خو له قوم څخه د بني اسرئیلو نه ؤ.

مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ

تصدیق کوم د هغه کتاب چي تر ما د مخه نازل سوی دی چي هغه تورات کتاب د موسیٰ علیه السلام دی.

يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَمُبَشِّرًاۢ بِرَسُوْلٍ يَّاْتِىْ مِنْۢ بَعْدِى اسْمُهٗٓ اَحْمَدُ ؕ

او زه تاسي ته زېری کوم د رسول چي تر ما وروسته به تاسي ته راځي چي نوم به یې احمد ﷺ وي.

فائده: احمد نوم د علیه الصلوة والسلام دی په کتب متقدمه ؤ کي چي مشتق له حمد څخه دی پر صیغه د اسم تفضیل والمعنی ډېر ویونکی د حمد تر نورو انبیاءؑ که څه هم ټول له حمد ویونکي د خدایؑ دي لکن احمد اکثر حمدًا تر نورو لکه محمد پر صیغه د اسم مفعول چي نوم د علیه الصلوة والسلام دی ای محمود، انبیاءؑ څه هم ټول له محمود دي لکن رسول الله ﷺ اکثر محمودیة دی تر نورو کما یدل علیه باب التفعیل چي لفظ د محمد ځني مشتق دی لان من خواص باب التفعیل الدلالة علی التکثیر في المصدر المبني للمفعول ای المحمودیة.

فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ قَالُوْا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ⑥

کله چي راتک وکړی هغه (بعض مفسرین وايي چي ضمير راجع دی و عيسیٰؑ ته بعض وايي راجع دی و احمد (ﷺ) ته) البينات ای المعجزات الظاهرة، که ضمير عيسیٰؑ ته راجع سي نو مراد له بيناتو څخه ابرأ الاکمه (مور زاده ړوند) واحياء الموتی والابرص، او که ضمير احمد ته راجع سي نو قرآن کريم دده لويه معجزه ده چي کر الازمان ومر الدهور به باقي وي، کريمه: ان کنتم في ريب مما نزلنا علی عبدنا (ای محمد ﷺ) فأتوا بمثله الی اخير الآية ثم اکد عدم الاتيان بقوله تعالی ولا يأتون بمثله وان کان بعضکم لبعض ظهيرًا، وقد کان کذالک الی يومنا هذا وشق القمر وغير ذالک مما لايخفی "قالوا هذات سحر مبين" وويل هغو (يعني کفار بني اسرائيل ان کان الضمير راجعًا الی عيسیٰؑ او کفار قريش وغيرهم ان کان الضمير راجعًا الی احمد ﷺ) دا ښکاره جادو او سحر دی، حمزهؒ يې داسی وايي (ساحر مبين) نو پر دې تقدير اشاره په هذا سره و عيسیٰؑ او احمدؐ ته ده عليهما الصلوة والسلام.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰی عَلَی اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰۤی اِلَی الْاِسْلَامِ ط

څوک دی لوی ظالم (والاستفهام للانکار ای لا احد اظلم) يعني بنسبة الشريک اليه تعالی في العبادة ککفار قريش او نسبة الولد اليه تعالی يعني عيسی ابن الله او قالوا ما انزل الله من شيئ لکه کفار د يهودانو چي په وخت کي د غضب وويل او يهودانو به ويل شريعة موسیٰؑ مؤبدة الی يوم القيامة الی غير ذالک من خرافات بني اسرائيل (وهو يدعی الی الاسلام) الضمير راجع ممن افتری آه، ته او دغه من اظلم را بلل کېږي و اسلام ته، دا جمله حال ده له فاعل څخه د افتری، يعني بلنه و اسلام ته چي خير د دنيا او آخرت پکښي سته دوی يې بايد اجابت کړی وای لکن دوی يعني کفارو د يهودانو او د نصاری ؤ په ځای کي د اجابت افتری علی الله مختاره کړه او تکذيب د رسولانو لکه عيسی او احمد عليهما السلام مختاره کړی او يا د ټولو رسولانو لان الانبياء عليهم السلام متفقين في الدعوة الی توحيد الله عزوجل وعدم الولد له تعالی وغير ذالک من العقائد الحقة، البته په فروع کي فرق سره لري.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٧﴾

او خدای پاک هدایت نه کوي هغه قوم ته چي په علم ازلي کي ظالمان یعني کافران وي، نو خدایٰ دوی ته د رشد او هدایت یعني امر تکویني نه ور ښیي لان المقبول عند الله هو الایمان الاختیاري.

يُرِيْدُوْنَ لِيُطْفِئُوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُوْرِهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨﴾

دوی اراده لري (دا جمله حال ده له قوم ظالمين څخه) چي مړ کړي نور او روښنايي د الله ای دينه الاسلام په خپلو خولو سره يعني په اقول کاذبهٔ سره چي د دوی خيال دا دی چي موږ به په خپلو افتراؤ نور د اسلام له منځه محوه کړو لکن هيهات، ددې مثال داسي دی لکه يو سړی چي پر لمر يا سپوږمۍ پوه کړي چي نور يې زائل کړي.

پوه سه: چي کلمه د لام لپاره د بيان د علت ده او مفعول به د يريدون محذوف دی، والتقدير يريدون الافتراء (هذا هو المفعول المحذوف د يريدون)

هُوَ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّيْنِ كُلِّهٖ

هغه داسي ذات دی چي استولی يې دی خپل رسول يعني محمدًا ﷺ په هدايت سره (ای بما يهتدي به الحق چي قرآن دی يا معجزات باهره دي) او په حق دين سره (يعني بالملة الحنيفية المائلة من الباطل الى الحق چي (السهلة) چي اسانه دی نسبت و نورو اديانو ته (البيضاء) چي روښانه دی خفيها کجلي غيرها، (ليظهره) چي ښاهره يې وګرځوي بالحجة او السيف.

پوه سه: چي دين اسم جنس دی ځکه يې تاکيد په ګله سره وکړی ای على الاديان کلها.

درويش وايي: چي دا وعده خدایٰ پوره کړې ده حيث قال: اذا جاء دين الاسلام لم يبق دين من الاديان الا وهو مقهور بدين الاسلام.

وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ ﴿٩﴾

که څه هم دا د مشرکانو نه دی خوښ لانه نفس التوحيد وابطال الشرک چي د دوی مسلک ابًا عن جد.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيْكُمْ مِّنْ عَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝۱۰

اى هغه كسانو چي ايمان يې راوړى دى آيا دلالت او ښوونه زه ونه كړم تاسي ته پر يو تجارت (اطلاق د تجارت پر ما سيجئ مجاز دى) چي تاسي ته نجات دركړي (په ورځ د قيامت) له عذاب درد وركونكي څخه اى النار، ابن ابى حاتم له سعيد بن جبير رحمه الله څخه نقل كړى دى چي دا ايت چي نازل سو قال المسلمون لو علمنا هذه التجارة موږ په هغه تجارت كي خپل انفس قربان كړي واى فنزل قوله تعالى.

تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ

چي ايمان به راوړئ پر خداى او پر رسول د خداي چي اولى او ترټولو عظيمه سرمايه د تجارت ده چي په دمخه تجارت كي ذكر سوه.

وَتُجَاهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ؕ

او جهاد به كوئ د كافرانو سره په لار كي د خداى (لا لغرض الغنيمة وغيرها من الاغراض) په خپلو مالو او ځانو سره يعني په سر ښندنه سره او د وينې په تويولو سره.

پوښتنه: دې ته يې ولي تجارت وو ايه؟

ځواب: ما دمخه اشاره ورته وكړه چي دا اطلاق مجاز دى چي تفصيل د هغه دا دى چي لكه په تجارت كي چي مبادلة المال بالمال ده دلته هم لويه مبادلة فى العوضين ده چي مبادلة الاموال والانفس ده وهذا هو الثمن بنعيم الاخرة ورضوان الله چي دا گويا اعلى وانفس مبيع ده وقد ربح المؤمنون في هذه التجارة ربحًا عظيمًا، او دغه رنگه مبادله د عقائد باطله ؤ چي ثمن قليل او ذليل دى بالعلوم الحقة وفيه ايضًا مرابحة عظيمة صريحة، ولهذا قال الصحابة رضوان الله تعالى عليهم اجمعين ربح البيع لانقيل ولا نستقيل وفيه اشعار بمدح الصحابة الكرام رضي الله عنهم بانهم معتادون بذالک.

فائده: عبارت د آيت اخبار دى لكن په معنى كي مراد امر دى بذالک فافهم، حافظ شيرازي رحمه الله وايي:

فدائى دوست نكردم عمر ومال دريغ .... كه كار عشق زما اين قدر نمى آيد

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾

دغه (اى الجمع بين الايمان والمجاهدة بالاموال والانفس) خير دى ستاسي لپاره (من الاهواء والانفس والاموال) كه تاسي پوهېږئ په خبل نفع او ضرر.

پوښتنه: كلمه د ان شرطيه ده، جزاء يې څه ده؟

ځواب: جزاء يې له ما قبل څخه فهمېږي اى فأتوا به ولا تتركوه.

يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ

خداى به وبخښي تاسي ته ګناهونه ستاسي او داخل به كړي تاسي و جنتو ته چي بهېږي لاندي تر هغو ويالې.

پوه سه: چي يغفر مجزوم دى جواب د امر مفهوم دى من قوله تؤمنون بالله الآية كمامر انه خبر بمعنى الامر (ويدخلكم آه) عطف على قوله يغفرلكم، او دا ويالې چي د جنت تر درختو لاندي به بهېږي څلور به وې يعني اوبه، شيدې، عسل او شراب، لا كخمر الدنيا لان خمر الجنة لا غول فيها ولا هم عنها ينزفون كما جاء في موضع اخر من القرآن العزيز.

وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنّٰتِ عَدْنٍ

او ځايونه د اوسېدو به پاک او صاف وي من الادناس (هذا من عطف الجزء على الكل)

پوه سه: چي عدن استقرار او ثبات ته وايي، قال العرب عدن بمكان كذا اى استقر فيه ومنه المعدن المستقر للجوهر.

درويش وايي: چي په دې معنى ټوله جنتونه جنات عدن دي، لكن جنت عدن معنى علمي هم لري يعني چي د يو خاص جنت نوم دى كما قال القرطبي في تفسيره قيل: الجنات سبع (۱) دار الجلال (۲) دار السلام (۳) دار الخلد (۴) جنت عدن (۵) جنت المأوى (۶) جنت نعيم (۷) جنت الفردوس، كذا روى عن ابن عباس رضي الله عنهما وروى عنه ايضًا چي جنتونه اته دي بزيادة دار القرار على السبع المذكورة.

درويش وايي: چي اته والى د جنتو هو الاشهر على السنة العوام والخواص، والله اعلم او فقيه ابو الليث السمرقندي وايي چي جنتونه څلور دي فقط.

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۲﴾

دغه (اى المغفرة وادخال الجنة) كاميابي ده لويه چي نسبت ودې كاميابئ ته همه و همه د دنيا كاميابي حقيره او ذليله ده، ګويا اطلاق د كاميابئ پر هغو مجاز دى فافهم.

وَاُخْرٰى تُحِبُّوْنَهَا ۖ نَصْرٌ مِّنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ ۖ

او بل نعمت چي ستاسي خوښ دى كومک دى د خداى له خوا پر كافرانو او فتح ده نژدې، الاشهر انه فتح مكة يا فتح د خيبر، وقال عطاء فتح د فارس او روم ده كه څه هم دا دوې فتحي په زمانه كي د حيوة د رسول الله ﷺ نه دي واقع سوي لكن بشارت يې من الاخبار بالغيب دى، وقد وقع ذالک فيما يستقبل ففيه معجزة ظاهرة لصدق رسول الله ﷺ في دعوى الرسالة.

پوه سه: چي مفسرين وايي چي اخرى مبتداء ده، مظهري وايي چي خبر يې محذوف دى اى ذالكم نعمة عاجلة، او يا اخرى منصوب محلاً دى عامل يې محذوف دى اى يعطيكم نعمة اخرى (تحبونها) صفت دى د اخرى.

فائده: په (تحبونها) سره اشاره ودې ته ده چي د خلګو طبعًا عاجل پر آجل خوښ وي، دا بيان دى د نعمت اخرى.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۳﴾

او زيرى وكړه يا ايها الرسول و مؤمنانو ته په ما وعدهم الله سره في الدنيا والاخرة (وبشر) عطف دى پر قل چي مقدر دى دمخه تر يا ايها الذين آمنوا او التقدير قل يا ايها الذين آمنوا الخ.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْٓا اَنْصَارَ اللّٰهِ كَمَا قَالَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيّٖنَ

اى هغه كسانو چي ايمان يې راوړى دى وګرځئ كومک كونكي د دين د خداى (بحذف المضاف لانه تعالى لايحتاج الى النصرة) لكه چي وويل عيسى بن مريم و حوراييينو ته.

فائده: دا تشبيه په اعتبار د معنى ده، والمعنى قل يا محمد (ﷺ) يا ايها الذين كونوا انصار الله كما قال عيسى بن مريم، او يا معنى داده كونوا انصار الله

كما قال الحواريون في جواب عيسى ؑ، حيث قال.

مَنْ اَنْصَارِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ؕ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ

څوک دي انصار (اى متوجهًا الى نصر دينه) وويل حوارييانو (هم اول من آمن به چي دوولس نفره وه) موږ انصار د دين د خدای ج يو.

پوښتنه: په قول كي د عيسى ؑ انصاري راغلى يا اضافت يې و ځان ته وکړی او په جواب كي حواريون انصار الله وويل فكيف التوفيق؟

ځواب: روح المعاني يې داسي تطبيق کړی دی چي په قول كي د انصاري ترجمه يې داسي کړې ده من جندي متوجهًا الى نصرة الله (څوک دی زما لښكر چي متوجه و نصرت ته د خدای ج وي مطابق قولهم نحن انصار الله) او بعض مفسرين وايي چي نسبت و عيسى ؑ ته په من انصاري كي اضافت دی د احد المتشاركين يعني په دين كي و هغه بل متشارک ته، او اضافت و خدای ج ته په انصار الله كي اضافت د احد المتشاركين يعني په دين كي و هغه بل متشارک ته، او اضافت و خدای ج ته په انصار الله كي اضافة الفاعل الى المفعول لان المراد به انصار دينه فتدبر هداک الله.

فائده: علماء د تاريخ قديم وايي حواريين چي بولي مشتق دی له حور څخه وهو البياض الخالص وهم اول من امن بعيسى ؑ، مقاتل رح وايي چي عيسى ؑ ته خدای وويل اذا دخلت القرينة فائت النهر الذي عليه القصارون (دوبيان چي د خلگو كالي ور مينځي او سپينوي يې يعني په مزدوری) نو ته سوال د نصرت ځني وکړه نو عيسى ؑ هم دغسي وکړه، وقال من انصاري الى الله فقالوا نحن ننصرک فصدقوه ونصروه، حسين كاشفي رح وايي و في الواقع نصرت كردند دين عيسى را بعد از رفع او به آسمان وخلق را بخدا دعوت نمودند آه، نو بعض علماء وايي چي حواريين يې په سبب د صفا د عقائدو د دوی بلل عن التردد، وقيل يظهرون نفوس بافادتهم الدين والعلم عن الشرک الجلي والخفي (اى الرياء)

درويش وايي: چي وړاندي په سورة آل عمران كي تحقيق د بيان د دوی تېر سوی دی.

فَاٰمَنَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْۢ بَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ وَكَفَرَتْ طَّآئِفَةٌ

نو ایمان راوړی یوې ډلې د بني اسرائیلو په تعلیم د حواریونو، او کافران سوه د عیسیٰ په دین سره یوه ډله د بني اسرائیلو.

فَاَیَّدْنَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا عَلٰى عَدُوِّهِمْ فَاَصْبَحُوْا ظٰهِرِیْنَ ﴿۱۴﴾

نو موږ تائید وکړی د الذین آمنوا یعني بالحجة او بالحرب (علی عدوهم) پر دښمن د دوی چي کافران (یعني وروسته تر رفع د عیسیٰ الی السماء) نو دوی وګرځېدل (په تائید او نصرت د خدای غالبه پر کافرانو) البغوي وایي چي ابن عباس رضی الله عنهما وایي چي عیسیٰ علیه السلام چي اسمانو ته پورته کړه سو، قوم یې درې ډلي وګرځېدل، یوې ویل چي عیسیٰ خدای ؤ اسمانو ته ولاړی، بلي ویل چي عیسیٰ د خدای زوی ؤ بیرته خدای ځان ته وبلی، او بلي ډلي ویل چي کان عبدالله ورسوله فرفعه الی السماء لحکمة، ددې ډلو د هري یوې تابعان سوه په عقیده کي، نو قتل و قتال د دوی تر منځ جاري ؤ او هغه دوې ډلي چي کافران وه پر مؤمنانو غالب سوه په جنګو کي حتی بعث الله محمداً ﷺ فظهرت الفرقة المؤمنة علی الطائفتین الکافرتین وذالک معنی قوله تعالی فایدنا الذین آمنوا الآیة والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

درویش وایي: چي د سورة الصف له تفسیر څخه په توفیق د خدای عزوجل پر یوه نیمه بجه د ماپښین په خپل حجره کي د ربیع الثاني پر شپاړس تاریخ تخمیناً فارغ سوم، اوس په دغه تاریخ شروع کوم ان شاء الله تعالی په تفسیر د سورة الجمعة خدای ﷻ دي توفیق راکړي او راته آسانه دې کړي مع الصحة والسلامة واخلاص النیة والقبول في جنابک لهذه الخدمة.

سُوْرَةُ الْجُمُعَةِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اِحْدٰى عَشْرَةَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

درويش وايي: چي مدني والی ددې سورة الجمعة مروي دی له ابن عباس و ابن الزبير و عكرمة رضي الله عنهم و الحسن و مجاهد و قتادة رحمهم الله و اليه ذهب جمهور المفسرين والقراء رح او ابن يسار وايي دا سورة مكي دی وحكی ذالک عن ابن عباس رض ومجاهد رح والاول هو الصحيح لما في صحيح البخاري وغيره عن ابي هريرة رضي الله عنه چي موږ ناست وُ د رسول الله ﷺ سره حين انزلت سورة الجمعة، او د ابو هريرة رضي الله عنه اسلام په مدينه کي دی بمدة بالاتفاق، او دغه رنګه دا ايت چي ورسوته به راسي قل يا ايها الذين هادوا ان زعمتم آه حتمًا په مدينه کي ؤ، ولي چي په مكه مكرمه کي مخاطب يهودان کله وه بالاتفاق.

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ①

تسبيح يعني پاکي وايي خدای لره (د ټوله ما لا يليق بجانبه تعالى) هغه شيان چي په اسمانو کي دي من ذوي العقول كالملائكة او يا غير ذوي العقول وي كالشمس والقمر والكواكب او هغه شيان چي په مځکه کي دي من ذوی العقول كالانس والجن يا غير ذوی العقول كالحيوانات والاشجار والنباتات والاحجار والجبال وغيرها لكن علماء د ظاهر وايي چي تسبيح د غير ذوی العقول که په مځکه کي وي او که په اسمانو کي وي تسبيح حالي ده يعني د دوی حال چي امکان او حدوث دی پر دې دلالت کوي چي دوی لره خالق سته، قادر مطلق سته چي پر ما شائه باندي قادر دی او د امکان او حدوث او عجز او له شريک څخه مبرأ دی الی غير ذالک من صفات الجمال ومن الصفات الجلال وهذا هو السبيح الحال لكن صحيح داده چي مراد تسبيح قولي ده، ولي چي د رب جل وعلا سره هر ممکن سر د حيات لري ويدل عليه قوله تعالى و ان من شيئ الا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون تسبيح هم، وجه الدلالة ان الستبيح الحالي يعلمه كل عالم و عاقل، او له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي يوه ورځ موږ د رسول الله ﷺ سره پر کاسه ناست ؤ موږ اوريدل تسبيح د کاسې او په صحيح حديث کي راغلي دي چي رسول الله ﷺ وويل چي زه

هغه درخته اوس هم پېژنم چي زه به غار حرا ته تلم دې به راته ويل السلام عليكم يا نبي الله، او دغه رنګه ابو جهل يو څو شيګي د عليه الصلوة والسلام د امتحان لپاره په موټه کي نيولي وې او عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي دا زما په لاس کي څه شی دي؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ښوونه خو اسانه ده که ستا د لاس شيانو کلمه وويل تې وايې؟ ابو جهل وويل چي دا خو به اعجب وي، نو هغهٔ چي شيګو د ابو جهل په لاس کي لآ اله الا الله محمد رسول الله وويل، ابو جهل شيګي وغورځولې او ويې ويل چي پر دې دي هم سحر وکړی.

درويش وايي: و امثال ذالک کثيرة يطول بذکرها على الاستيعاب الکتاب و فيما ذکرناه کفاية لاولى الالباب فثبت ان المراد بالتسبيح في الآية التسبيح القولى.

هُوَ الَّذِىْ بَعَثَ فِى الْاُمِّيّٖنَ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ

چي مراد څني عرب دي، ولي چي اکثره د عربو لا يکتبون ولا يقرئون، منسوب الى الام يعني لکه مور چي زېږولی دی پر هغه حال دی يعني کتابت او قرائت يې نه دی زده (رسولاً منهم) اى من جملتهم اميًا مثلهم.

درويش وايي: چي اميت د عليه الصلوة والسلام معجزه ده چي پر ده خدای ﷻ سره له اميته داسي کتاب راواستاوه چي فصحاء د عدنان او بلغاء د قحطان يې په اتيان د مثل عاجزه پاته سوه، کريمه: وان کنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بمثله الى اخير الآية، نو دا معجزه د قرآن کريم به باقي وي کر الازمان و مر الدهور.

يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ق

تلاوت کوي پر دوی باندي آياتونه (مع کونه اميًا چي چا دده قرائت او تعلم نه وٴ ليدلی) او پاکوي (من دنس الشرک والخبائث) يعني له خيرو څخه د شرک او له نورو افعال خبيثهٔ، او ورښيي دوی ته کتاب اى القرآن المعجز چي که ټوله انس او جن جمع سي پر دې چي اتيان په مثل د قرآن وکړي لا يأتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهيرًا (يعني يو د بله کومک هم سره وکړي په اتيان د مثل د قرآن) والحکمة يعني الشريعة المحکمة الموافقة لشرائع الانبياء في اصول الدين چي

هغه په ټولو کتابو کي د انبیاء علیهم السلام منل سوی شریعت ؤ نو انکار له شریعت څخه د ده ﷺ انکار دی له شرائع مقدمه ؤ څخه چي په هغو کي یو شریعت د ابراهیم علیه السلام دی او سره ددې چي مشرکان وایي چي موږ پر شریعت د ابراهیمؑ یو بلکې یهودان او نصاری هم ورته دعوې کوي چي خدای ﷻ په دغه ایت سره چي لکن پکښې مذکور دی رد د ټولو دغو دعواوو رد کړی دی ما کان ابراهیم یهودیًا ولا نصرانیًا ولکن کان حنیفًا مسلمًا وما کان من المشرکین الآیة.

وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۙ

په تحقیق دوی وه د مخه تر بعثت د علیه الصلوة والسلام په ښکاره ګمراهۍ کي وه، ان مخفف د مثل څخه دی اسم یې محذوف دی یعني انهم، د کانوا څخه مراد عرب دي (لفي ضلال مبین) خبر دی د ان یعني دوی په ښکاره ګمراهۍ کي وه وهو عبادة الاصنام التي جمادات لا تضر لمن لا یعبدوهم ولا تنفع لمن یعبدونهم ویأکلون الجیف (مردار شیان) ولي چي یو حیوان به حتف انفه مردار سو دوی به ویل چي دا خدای وژلی دی، د هغو حیواناتو تر غوښو چي دوی به ذبح کړه هغي مرداري غوښي ته یې ډېر اعتبار ورکاوه.

وَّاٰخَرِيْنَ مِنْهُمْ

عطف دی پر ضمیر منصوب په یعلمهم کي ای ویعلم اٰخرین (منهم) ای من جنس الاولین چي د اولینو پر مسلک به وه ویدینون بدینهم او رفتار به یې د اولینو پر لار ؤ، قال عکرمه و مقاتلؒ التابعون، وقال ابن زید هم جمیع من دخل في الاسلام الی یوم القیامة، وقال عمرو بن سعید ولیث عن مجاهد هم العجم الحدیث ابی هریرة رضی الله عنه کنا جلوسًا عند النبي ﷺ اذ نزلت سورة الجمعة فلما قرء وآخرین لم یلحقوا بهم قال رجل من هؤلاء (ای الذین لم یلحقوا بهم؟) رسول الله ﷺ جواب ور نه کړی حتی دوه یا درې واره هغه سړي پوښتنه ځني وکړه او په موږ کي سلمان فارسي هم ناست ؤ، قال ابو هریرة رضی الله عنه فوضع النبي ﷺ یده علی سلمان ثم قال لو کان الایمان عند الثریا (یعني پیروني) اتا له رجال من هؤلاء وفي روایة رجل من هؤلاء ای اهل فارس حتی یتناوله.

درويش وايي: چې اهل العلم مع قطع النظر عن التعصب په يوه خوله وايي چې د رجل څخه مراد ابو حنيفة النعمان رحمه الله دی، ولې په اهل فارس کې په علم، اجتهاد او تقوی کې مثل د ابو حنيفه رحمه الله بل څوک نه دی پيدا سوی او دی مبارک له تابعينو څخه دی پر صحيح روايت کما في رد المحتار او له رجال څخه دي صاحبين دده ابو يوسف رح او محمد رح او په خير القرون کي داخل دي، غير مقلدين يا سلفيان يا اهل حديث چې د ابو حنيفه رحمه الله په باره کي څه د بې شرمی خبري کوي هغه له کمزوری څخه د علم د هغو دي، ولي چي په پوره تاريخ د امام الائمة ابو حنيفة رحمه الله نه دي خبر، ابن المبارک رح چي لوړ محدث دی په يوه قصيده کي د امام اعظم رحمه الله په باره کي په يو دوو خوږو بيتو کي داسي وايي:

لقد زان البلاد ومن عليها ..... امام المسلمين او حنيفة

فما بالمشرقين له نظير .... ولا بالمغربين ولا بكوفة

که څوک پوره مستند تاريخ د امام ابو حنيفه رحمه الله غواړي نو شرح د فقه الاکبر چي تصنيف د عاصي دی په سالم دماغ دې مطالعه کړي، ومن الله التوفيق.

درويش وايي: چي اجماع کړې ده فقهاؤ چي تقليد د يوه مذهب من المذاهب اربعه څخه واجب دی او مخالفت د ټولو مذاهبو باطل بالاجماع دی.

حکايت: د کوټي د سلفيانو يو جماعت د ملايانو د دوی څو کاله دمخه ماته راغلی ؤ لپاره ددې چي د تقليد په باره کي زما سره مناظره بحث او مناظره وکړي وخت د ماپښين د لمانځه ؤ زه چي د لمانځه لپاره له کور څخه مسجد ته ورتلم نو د جامع مسجد و مخ ته يو موټر ولاړ ؤ پر نوشته وه جامعه سلفيه، خير وروسته تر لمانځه چي مو روغبړ سره وکړی نو دوی راته وويل چي مولوي صاحب چايي موږ ته راکوې؟ فقير ورته وويل هو! نو بېټک ته سره راغلو وروسته تر چايو ما وار پر دمخه کړی يو څو کسه طالبان هم راغله، نو فقير دوی ته وويل چي تاسي خو به سلفيان ياست؟ دوی وويل هو! ما ورته وويل چي سلفيان څه صيغه ده دوی راته وويل چي ته د صرف او نحو خبري پرېږده علمي خبري به وکړو ما ورته وويل چي له دغه ځايه څخه علمي خبرو ته ځان رسوو، خو دوی دومره بې علمه خلک وه چي دا يې نه سوه ويلای چي جمع ده، ما ورته وويل چي دا به زه دروښيم چي جمع د سلفي ده دوی وويل هو، ما ورته وويل چي د سلفي څه معنا ده؟ دوی بيا وويل چي دا خبري پرېږده علمي خبري به وکړو، ما

ورته وويل چي علمي خبرو ته به ژر ورسېږو ان شاء الله، نو له دې جوابه هم دوی عاجزه پاته سوه، ما ورته وويل چي دا به هم زه درو ښيم چي په سلفي کي يا د نسبت ده يعني منسوب و سلف ته ده، بيا ما ورته وويل چي د سلف څه معنا ده خو دوی بيا وويل چي علمي خبري به وکړو، خير بيا ما ورته وويل چي سلف جمع د سالف ده، د سالف څه معنا ده؟ خير خو دوی بيا هغه د مخه خبره تکرار کړه، ما ورته وويل د سالف معنا ده متقدم شخص، ما ورته وويل چي له سلفو څخه ستاسي صحابه کرام ﷺ مراد دي؟ دوی وويل يا، ما ورته وويل تابعين مو مراد دي؟ دوی وويل يا، ما ورته وويل تبع تابعين مو مراد دي؟ دوی وويل يا، ما ورته وويل چي خير القرون کما جاء في الحديث الصحيح دغه دي، تاسي ګويا تبع د ما سوی د خير القرون ياست يعني محمد بن عبد الوهاب النجدي او ابن تيميه الحراني، دوی وويل هو، ما ورته وويل چي موږ د خير القرون تابعان يو او تاسي د شر القرون تابعان ياست، نو زموږ او ستاسي تر منځ علمي فيصله وسوه چي موږ تر تاسي پر حق يو، نو دوی حيران سوه چي دا يې څرنګه فيصله زموږ زد وکړه، نو يې بحث قطع کړی، وروسته يې وويل چي موږ تا مېلمه کوو په جامعه سلفيه کي نوري خبري به هوري سره وکړو، ما ورته وويل چي زه به يې وقوف نه يم چي ستاسي مهماني به قبلوم، ولي که زه درسم ډوډۍ به راکړئ او بحث هم نسئ کولای بله ورځ به نشريات عامه لکه اخبارات، جرائد يا راډيوګانو کي به دا شائع کړئ چي مولوي عبيد الله زموږ جامعه سلفيه ته راغلی ؤ زموږ د مدرسې ډېر تحسين يې وکړی او زموږ تعليمات يې ډېر خوښ کړه، نو دا ؤ بيان د حال د سلفيانو د کوټي.

لَمَّا يَلْحَقُوْا بِهِمْ ۗ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝۳

چي د دوی زمانه يې نه ده نيولې بلکې په زمانه کي وروسته دي (او بعض مفسرين وايي چي لم يلحقوا بهم في الفضل والثواب لان التابعين ومن بعدهم لايدركون فضل الصحابة ﷺ) او خدای ج غالب دی مانع د ماشاء يې څوک نسي مانع کېدلای او حکيم دی چي ده مختار کړی رسول کريم ﷺ من کافة البشر لتعليم الناس الدين المبين.

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝۴

دغه (ای بعثته وتعليمه ﷺ وزکی الناس عن الضلالات) فضل دی د خدای ج ورکوي يې و هغه چا ته چي ده ده خوښ وي يعني ليس اعطاء النبوة مربوط بکثرة

المال والجاه والجلال كما يزعمونه المشركين، او الله تعالى د لوى فضل خاوند دى چي د خداى ﷻ لوى فضل په مقابل كي هر نعمت حقير دى.

مَثَلُ الَّذِيْنَ حُمِّلُوا التَّوْرٰىةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوْهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا ؕ

اى علموها وكلفوا العمل بما فيها (مثال د هغو كسانو چي دوى ته ښوول سوى دى تورات او دوى مكلف كړه سوي دي په عمل سره د ما في التورات، روح المعاني وايي چي تحميل په دې معني كي چي ذكر سول شائع دى يلحق بالحقيقة يعني كه څه هم معنى لغوي د تحميل بار كردن ده لا العلم والتكليف فافهم، او مراد له دې څخه يهودان دي (لم يحملوها) يعني عمل يې نه دى په كړى چي په تورات كي د مكلف والي عملونه دي چي د هغو په جمله كي هغه آيات د تورات دي چي په باره كي د حقيت د رسالت د رسول كريم ﷺ دي چي دوى يا پټ كړي له عوام الناس څخه د يهودانو يا يې تغيير وركړى دى خوفًا على قطع الارزاق چي له عوامو څخه دوى تر لاسه كاوه او پر عوام اليهود باندي يې خپل رياست ساته.

(كمثل الحمار يحمل اسفارًا) لكه حال د خره چي پر ده بار وي كتابونه د علم نو خر خو تكليف د بار د كتابو د علم برداشتوي لكن نفع نه ځني اخلي او په دې هم نه پوهېږي چي پر ما بار لرګي دي او كه كتابوه د علم دي.

فائده: يحمل اسفارًا صفت د حمار دى.

سوال: حمار خو معرفه دى په الف ولام سره او جمله يحمل په حكم كي د نكره دى كما صرح به النحات؟

ځواب: الف لام د عهد ذهني دى چي حكم يې د نكره دى عند النحاة، ولي حمار معين خو مراد نه دى فيكون من قبيل قول الشاعر: ولقد امر على اللئيم يسبني.

درويش وايي: چي د هر عالم چي په علم خپل عمل نه كوي د غه يې حال دى، قال رسول الله ﷺ اللهم اني اعوذ بک من علم لا ينفع ... بيت:

تعلم يا فتى فالجهل عار .... ولا يرضى به الا حمار

بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ؕ

بد دى حال او مثال د هغه كسانو چي تكذيب يې كوي دى چي قرآن عزيز دى مراد

له قوم څخه يهودان دي چي دوى تكذيب د قرآن كړى دى بلكې تكذيب د آياتو د
تورات هم كړى دى چي په هغو آياتو كي بيان د حقيت د رسالت د رسول اللهﷺ دى.
فائده: مخصوص بالذم يې محذوف دى والتقدير بئس مثل القوم المكذبين مثلهم.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ۝

او خداى هدايت نه كوي هغه قوم ته چي ظالمان وي وقت اختيار هم الظلم والدوام
عليه وهم اليهود ايضًا، شيخ سعديؒ درباب علم بې عمل چه خوش گفته است:

علم چندانكه بيشتر خوانى ..... چون عمل درتو نيست نادانى
نه محقق بودند دانشمند ..... چارپايى برو كتاب چند
آن تهى مغز را چى علم وخبر ..... كه برو هيز مست يا دفتر

كاشفيؒ ابيات علم بى عمل گفته:

گفت ايزد يحمل اسفاره ..... باز باشد علم كان نه بود زهو
علمهاى اهل دل حمال شان ..... علمهاى اهل تن احمال شان
علم چون بر دل زند يارى بود ..... علم چون بر سر زند مارى بود

قُلْ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ هَادُوْۤا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَآءُ لِلّٰهِ مِنْ دُوْنِ النَّاسِ

او ووايه يا محمد (ﷺ) هغو كسانو ته چي په دين كي د يهوديت داخل دي،
كه ستاسي زعم وي (تعبير په زعم سره وكړى چي معنا يې گمان دى سره دديې چي
د دوى خو داغه يقين ؤ تنبهًا على فساده) لكه دوى چي به ويل نحن اولياء الله
واحبائه "من دون الناس" يعني من دون محمد ﷺ واصحابه﷡.

فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ۝

نو خداىؒ ته خواست وكړئ د خپلو ځانو د مرگ (حتى تنتقلوا من دار البلية
(اى الدنيا چي سراى د بلاؤ ده) الى دار الكرامة چي جنت دى لان الموت جسر
(پل دى) يوصل الحبيب الى الحبيب) كه چيري تاسي ياست صادقين في زعمكم
ذالك فتمنوه شرط مستغني عن جوابه بما قبل يعني فتمنوا الموت.
فائده: خداى پاك امر كړى رسول خپل چي دوى ته دي دغه خبره وكړي ليظهر
كذبهم، ولي چي دوى به ويل نحن ابناء الله واحبائه، او دا بې هم ويل چي لن يدخل

الجنة الا من كان هودًا، په صحيح حديث كي راغلي دي چي لما ظهر رسول اللهﷺ (اى هاجر الى المدينة) كتب اليهود المدينة الى يهود الخيبر (چي هورې د دوی احبار موجود وه) ان اتبعتم محمدًا اتبعناه وان خالفتمونه خالفناه، كه يې تاسي متابعت وكړی موږ يې هم متابعت كوو او كه يې تاسي مخالفت وكړی موږ يې هم مخالفت كوو، يهودانو د خيبر دوی ته داسي جواب نوشته كړی نحن ابناء خليل الرحمن ومنا عزيز ابن الله والانبياء فينا ولما كانت النبوة في العرب ونحن احق بها من محمد فلا سبيل الى اتباعه فنزلت قل يا ايها الذين هادوا آه.

وَلَا يَتَمَنَّوْنَهٗٓ اَبَدًاۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ؕ

او دوی يعني يهودان تمنی د مرګ نه كوي ابدًا په سبب د دې چي د مخه كړی لاسو د دوی (چونكه غالب كارونه په لاسو كېږي نو په دې سبب يې لاسونه ذكر كړه ورنه كفر خو د زړه كار دی) يعني دوی په دې پوهېږي چي موږ مستحق د نار كبرٰی يو په سبب د كفر او معاصيو او تحريف د آياتو د قرآن الناطقة بنبوة محمد ﷺ فكيف يتمنون الموت چي دوی دي اورته ورسوي بلكې دوی احرص دي تر تاسو پر ژوند بلكې تر مشركينو هم احرص دي ولي مشركين جنت او دوږخ نه مني او يهودان خو يې مني حتی چي دوی به يو بل ته ويل عش انف سنة.

فائده: بعض علماء وايي چي دا مختص يعني عدم تمنی د مرګ خاص دی په هغو يهودانو كي چي په دې ايت كي مخاطب وه، لكن په صحيح حديث كي راغلي دي چي رسول اللهﷺ دوی ته وويل والله الذي نفسي بيده لايقولها احد منكم الا مات بريقه (چي په ستونو كي نارې ودرېږي او موت به يې په خپلو نارو سره وي) فلا يتمنه احد منهم، ولي د دوی خو يقين دی چي محمد ﷺ رسول د خدای دی هر څه چي وايي هغه رشتيا وايي نو كه موږ تمنی د موت وكړو دستي پر موږ عذاب نازلېږي او په خپلو نارو به مرو او عذاب ته د جهنم به داخلېږو.

درويش وايي: چي دا د عليه الصلوة والسلام معجزه وه چي دوی تمنی د موت نسوای كولای لخوفهم من لحوق العذاب بهم كما قال عليه الصلوة والسلام.

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿۷﴾

خدای (ﷻ) خبر دی په ظالمانو سره.

سوال: ځای خو د ضمیرؤ یعني بهم، نو د الظالمین په راوړلو کي څه حکمت الهي ؤ؟

ځواب: لاظهار کونهم ظالمین فیما قالوا وفعلوا، او بل حکمت دا دی چي نورو ظالمانو ته هم شامل سي.... بیت:

چه خوش گفت یکروز دارو فروش .... شفا بایدت دوایی تلخ نوش

قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِيْ تَفِرُّوْنَ مِنْهُ فَاِنَّهٗ مُلٰقِيْكُمْ

ته ورته ووایه یهودانو ته چي هغه مرګ چي ځني تښتئ ای تخافون اشد الخوف له دي سببه چي په خپلو اعمالو سیئهؤ به مو خدای پاک ونسي او تاسي پر تمنی د هغه مرګ دلاوري هم نسئ کولای،، نو هغه مرګ پر اجل موعود ستاسي خامخا ملاقي کېږي فائده نه کوي فرار ستاسي له مرګ څخه، الجملة الثانية خبر لان.

فائده: مکرر راوړی خدای عزوجل کلمه د انّ لکمال التاکید نظر علی اصرارهم (ای دوامهم) علی الکفر والمعاصي الذي کانه هو الدلیل علی شدة کراهتهم الموت.

ثُمَّ تُرَدُّوْنَ اِلٰى عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۸﴾

وروسته به تاسي رد کړه سئ و هغه خدای ته چي خبر دی په غیب سره یعني د خلکو څخه والا فلا غیب عن الله، او په شهادت سره یعني چي د خلکو په حضور کي تاسي ګنهونه کړي دي یعني پر پټو ګناهو ستاسي او پر ښکاره ګناهو ستاسي به جزاء اوفی درکړي، قال المولوي المعنوي جلال الدین الرومي″ في المثنوي:

بس رجال از نقل عالم شادمان ..... وزبقایش شادمان این کودکان

چونکه آب خوش ندید آن مرغ کور ..... پیش کوثر نماید آب ستور

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا نُوْدِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَّوْمِ الْجُمُعَةِ

ای هغه کسانو چا چي ایمان راوړی دی کله چي اواز (یعني اذان وسي) د لمانځه لپاره د جمعې په ورځ.

پوه سه: چي مراد له نداء څخه آذان اول دی، او کلمه د من په نيز د بعض مفسرينو په معنی د في ده يعني في يوم الجمعة کما في قوله تعالی اروني ما ذا خلقوا من الارض (ای في الارض)

فائده: د علماؤ اختلاف دی چي دا ولي ورځ د جمعې بولي، مع الاتفاق چي دا ورځ يې په جاهليت کي العروبة بلل چي معنی يې اليوم البين المعظم ده، بعض مفسرين وايي چي اول سړی چي ورځ د جمعې يې مسمی کړه کعب بن لوی ؤ وهو اول من قال اما بعد، چي کعب بن لوی ته به جمع کېدل په دغه ورځ قريش نو ده به وعظ او تبليغ ورته کاوه او زېری به يې ورته کاوه په مبعث د رسول اللهﷺ چي دی زموږ له اولاد څخه دی، ويأمرهم باتباعه والايمان به او کعب بن لوی به بعض اشعار هم ويله چي يو بيت يې دادی:

يا ليتني شاهداً نجواء دعوته...... اذا قريش تبتغی الحق خذلانا

فائده: اولاد د اسماعيل عليه السلام تاريخ يې له بناء څخه د الکعبة الشريفة کاوه چي کعب بن لوی وفات سو تاريخ يې بدل کړی، او ورځ د وفات د کعب بن لوی حتی کان عام الفيل (چي تفصيل به يې په سورة الفيل کي راسي ان شاء الله العزيز) چي دغه عام الفيل ورځ د ولادت باسعادت د رسول اللهﷺ هم وه، بيا خلکو تاريخ و عام الفيل ته واړاوه الی آن هاجر رسول اللهﷺ الی المدينة چي تر اوسه پوري په قمري حساب سنه هجري بولي.

تاريخ وايي: چي په مابين کي د وفات د کعب بن لوی او د مبعث د رسول اللهﷺ پنځه سوه شپېته (۵۶۰) کاله وه، وقال فيه ای في يوم الجمعة خلق د آدم عليه السلام سوی دی کما روی احمد والنسائي وابن خزيمة وابن حبان عن سلمان الفارسي رضی الله عنه ان رسول اللهﷺ قال اتدرون ما يوم الجمعة (ای وجه تسمية هذا اليوم بالجمعة) قلت الله و رسوله اعلم حتی چي درې واره رسول اللهﷺ دا خبره وکړه، قال في الثالثة جمع فيه ابوکم (يعني آدم الی اخير الحديث) قال الحافظ ابن حجر رحمه الله وهذا اصح.

درويش وايي: چي په مناسبت د يوم الجمعة بيان او قصه د هجرت د نبي عليه السلام او د ابو بکر رضی الله عنه په به ګډه سره واورو، تاريخ صحيح وايي چي رسول کريمﷺ د

دوشنبې په ورځ یا شپه زیږېدلی دی او د دوشنبې په ورځ وحي ورت راغلي دي او هم د دوشنبې په شپه له مکې څخه د هجرت کولو په نیت وتلی دی او هم د دوشنبې په ورځ مدينې ته رسېدلی دی او هم د دوشنبې په ورځ د ربيع الاول پر دوولسمه نېټه د دار الفناء په قصد د رفيق اعلىٰ وفات سوی دی، انا لله وانا اليه راجعون، شاه ولي الله الدهلوي المحدث الكبيرؒ وايي چي دا ټولي واقعات چي په ورځ يا په شپه د دوشنبې سوي دي اشاره ودې ته ده مصرع:

بعد از خدا بزرگ توئی قصه مختصر

مقدم رسول الله ﷺ المدينة و اول صلوة الجمعة هكذا روى البخاري عن انس عن عائشة وابن سعد عن جماعة من الصحابة ﷺ چي مسلمانانو د مدينې چي واورېدل چي رسول كريم ﷺ په نيت د هجرة الى المدينة المنورة ته را روان دی، نو هره ورځ چي به دوی د سهار لمونځ وکړی په انتظار به وه د مقدم دده په الحرة (يعني ثنية الوداع) ته به راتله مسلح به راوتل او ورځي د دوبي وې چي سخته ګرمي به وه نو سايې به ټولي سوې ګرمی به په عذاب کړه کورو ته به ولاړل حتی چي يوه ورځ د ګرمی له سببه دوی کورو ته تللي وه يو يهودي چي د قلا پر برج ولاړ ؤ د يوه کار لپاره مرکب د عليه الصلوة والسلام يې وليدی، نو په لوړ اوازيې ناره وکړه يا قبيلة الانصار هذا صاحبكم الذي تنتظرونه قد جاء، مسلمانان وغورځېدل سلاح يې واخسته او د عليه الصلوة والسلام مخ ته ووتل او دغه ورځ د دوشنبې وه د مياشتي د ربيع الاول دوولسمه نېټه وه، نو چي سره يو ځای سوه دا بيت د ټولو په خولو کي ؤ:

طلع البدر علينا من ثنيات الوداع .... وجب الشكر علينا ما دعاء الله داع

نو عليه الصلوة والسلام په قباء پر بني عمر بن عوف على كلثوم بن الهدمؓ باندي د نزول نيت ؤ نو كلثوم ناره وكړه يو غلام ته يا نجيح نو عليه الصلوة والسلام وابوبكر ﷺ ته وويل د نېک فالی په توګه نجحت يا ابابكر (يعني کامياب سوې) او دغه كلثوم بن هدم په قباء كي يوه ځمکه خالي درلوده چي دوی به د باغو خورماوي دالته راوړې د وچېدو لپاره چي نوم د دغه ځای مربد ؤ، نو رسول الله ﷺ د كلثوم بن هدم څخه د دغه ځای وغوښتی د مسجد د جوړېدو لپاره، كلثوم ورته وويل چي صحيح ده، نو عليه الصلوة والسلام امر وكړی چي كه په دا باغ كي وچ

تيران يعني لرگي د خورما وي را دي وړي، او كه څوك خره لري د ېري دي پر راوچلوي، خير كار شروع سو او په ساده ډول د مسجد قباء بنيان عليه الصلوة والسلام كښېښو، په صحيح بخاري كي وايي چي عليه الصلوة والسلام بضعة عشر يوم هوري تېري كړې چي مسجد قباء تكميل سو، له انس ﷺ څخه روايت دى چي په څوارلس (١۴) ورځي كي تكميل سوى وهو اول مسجد في الارض چي بناء يې د مسلمانانو په لاس وسوه، وفيه نزل: ان اول مسجد أسس على التقوى الآية، او بعض راويان وايي چي دوه ويشت ورځي يې په كور كي د عمر بن عوف كي تېري كړې، بيا عليه الصلوة والسلام بني النجار ته وويل چي دده ماماګانو په توګوه وه ولي چي مور د عبد المطلب د دوى له قوم څخه وه، او بعض راويان وايي چي په خپله د عليه الصلوة والسلام مور د دغه قوم څخه وه والله اعلم، سرې يې ور واستاوه چي راسئ زه مدينې ته ځم نو بني النجار راغله توري يې په غاړو كي وې نو دوى عليه الصلوة والسلام او اصحابو ته وويل: اركبوا آمنين مطاعين دا ورځ د جمعې وه فركب رسول الله ﷺ پر خپله اوښه چي قصوى يې بلل، او بني النجار وغيرهم روان وه پر راسته جانب او پر چپه جانب او وروسته تر ده بعض سپاره بعض پياده وه فخرج رسول الله ﷺ من قباء يريد المدينة المنورة نو خلګ چي مخ ته دده له مدينې څخه وتلي وه نارې يې وهلې الله اكبر جاء رسول الله ﷺ.

البيهقي له عائشې ﷺ څخه روايت كړى دى چي ښځي او كوچنيان د بني النجار به داسي بيت وايه:

نحن بنات من بني النجار ...... يا حبذا محمداً من جار

البغوي وايي چي د جمعې د لمانځه په وخت كي په بني سالم بن عمرو بن عوف كي داخل سو، نو عليه الصلوة والسلام په هغه شېله كي د جمعې لمونځ وكړى، دا اول د جمعې لمونځ ؤ چي عليه الصلوة والسلام و مدينې ته نژدې وګزاره، او اوله خطبه وه چي عليه الصلوة والسلام وويل چي وروسته خلګو يعني مسلمانانو هورې يو مسجد جوړ كړى دى چي مسجد جمعه يې بولي.

ثم اخذ عن يمين الطريق فمر على بني ساعدة فقام اليه سعد بن عبادة والمنذر بن عمرو وابو دجانة ﷺ هلم (راسه) يا رسول الله الى العز والثروة (اى الغنا)

والقوة (يعني چي مور يې لرو) و الجلد (عطف تفسير دی) فيقول رسول اللهﷺ يا ابا ثابت (چي کنيت د سعد ؤ) د اوښې لار ايله کړه (يعني اوښه سعد ترمهار نيولې وه) فانها مأمورة (زما اوښه مأموره ده) يعني د خدایؒ له خوا هر ځای چي خدایؒ ته منظور ؤ هورې به خپله چوکېږي، راوي وايي چي رسول اللهﷺ چي تر دوی تېر سو په لاره کي سعد بن الربيع وعبدالله بن رواحة ولاړ وه فقالا يا رسول الله (يعني د اوښې مهار يې ټينګ کړی) لا تجاوز عنا (تر موږ مه تېرېږه) يعني زموږ سره اقامت مختاره کړه، هغو ته هم رسول اللهﷺ وويل خلوا سبيلها فانها مأمورة، وروسته بيا زياد بن لبيد او فروة بن عمر په لاره کي ولاړ وه خو هغو هم دعوت ورکړی او عليه الصلوة والسلام ورته جواب ورکړی، يعني فانها مأمورة وروسته عليه الصلوة والسلام تېر يدی پر بني عدي النجار چي د عليه الصلوة والسلام ماماګان وه فقال ابو سليط وصرفة بن ابي انيس يا رسول الله لا تجاوز عنا نحن اخوالوک د قرابت په سبب او ثروة مو هم ډېر دی منعة او قوة مو هم ډېري دي لا تجاوز عنا الی غيرنا، دوی ته هم رسول اللهﷺ هغه پخوانی جواب ورکړی خلوها فانها مأمورة، خير اوښه ورسېدله و دروازې ته د مسجد نبوي (يعني چي وروسته به مسجد نبوي جوړ سي دغه ځای به يې دروازه وي) اوښه په خپله چوکه سوه، جبار بن صخر چي هر څو اوښه و چيخول چي ولاړه سي اوښه نه ولاړېدله، نو عليه الصلوة والسلام ځني راکښته سو وقال ای بيوت اهلنا (ای اصحابنا) اقرب فقال ابو ايو الانصاريؓ خپل کور يې وریاد کړی وقال هذا المنزل، فقال رسول اللهﷺ اللهم انزلنا منزلاً مباركاً وانت خير المنزلين څلور واره يې دغه دعاء وکړه، الطبراني له ابن الزبيرؓ څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام په کور د ابو ايوب الانصاريؓ سره د زيد بن حارثهؓ، او سديؒ او ابن اسحاقؒ او ابن هشامؒ په خپل تاريخي کتابو کي وايي چي دا کور تبع اول جوړ کړی ؤ.

فائده: تبع په اصطلاح د اهل اليمن هغه سلطان ته وايي چي ډېر تابعان لري د يو معين سړي نوم نه دی نو ځکه تبع په اول سره مقيد سو، چي د تبع اول سره څلور سوه (۴۰۰) احبار او علماء ورسره وه، هغو احبارو دا اتفاق سره وکړی چي موږ به له يثرب (چي د مدينې منورې پخوانی نوم ؤ) څخه نه وزو، نو تبع ته يې دا پېش نهاد وکړی

چي، نو تبع سِر (يعني خفيه راز ددې قصد د دوی) وپوښتی نو هغو احبارو ورته وويل چي موږ په خپلو کتابو کي ليدلي دي چي نبي چي نوم به يې محمد (ﷺ) وي دا ښار به د هغه دار الهجرة وي، نو موږ دلې اوسېږو شايد موږ يې و وينو، يا به موږ مړه سو زموږ اولادو نه به يې و ويني وهلم جرا، تبع اول هم دا اراده وکړه چي زه هم دلې پاته سوی وای د احبارو سره، وروسته يې فکر وکړی چي زما په مخ کي فتح ده د نورو ملکو او هغه موعود تاريخ نه دی معلوم، نو دغو څلور سوه احبارو ته يې هر يوه ته د اوسېدو سرای جوړ کړی او څلور سوه مينځياني يې رانيولې او هر حبر ته يې يوه يوه په نکاح ورکړه او هر يوه ته يې ډېر نقود ورکړه او يو خط يې نوشته کړی د خپل اسلام پر محمد ﷺ، مضمون د خط دا ؤ: اشهد علی احمد انه رسول اللهﷺ که خدای عزوجل زما عمر دومره کړی چي ما دی وليدی زه به دده وزير يم يا ابن عمه او کتاب يې مهر کړی په سرو زرو او مشر ته د احبارو يې ورکړي چي نبي ﷺ ته دې ورکړي که ده وليدی والا فمن ادرکه من ولده و ولده وهلم جرا الی النبي ﷺ او تبع د رسول کريم ﷺ لپاره هم سرای جوړ کړی چي دی به پکښي واړوي که مدينې ته راغلی په مرور د زمانو هغه سرای د ابو ايوب الانصاري رضي الله عنه په لاس کي ؤ وهو من ولد ذالک العالم حتی دفعه الی رسول اللهﷺ.

درويش وايي: چي دا سِر د هغي خبرې د عليه الصلوة والسلام دی چي زما اوښه مأمور ده، نو ابو ايوب رضي الله عنه هغه مکتوب د تبع و عليه الصلوة والسلام ته ورکړی عليه الصلوة والسلام وويل نعم العبد تبع يعني ده اسلام بالغيب قبول کړی.

درويش وايي: چي که دا قصه د تاريخ پوهانو صحيح وي، نو دا ډېره لويه معجزه ده د عليه الصلوة والسلام چي دې ته په عربي ژباړه ارهاس وايي لکه ولادت با سعادت د عليه الصلوة والسلام په عام الفيل کي، والعلم عند الله العزيز العلام.

آفاقها گرديده ام بسيار خوبان ديده ام، اما تو چيزی ديگری

صبا مدینے میں مصطفیٰ سے ہم غریبوں کا سلام کہنا
نہیں ہے کوئی بجز تمہاری بس میرا اتنا پیام کہنا

يعني په دنيا او آخرت کي بې له تا ثوک نه لرو.

فائده: مراد له نداء څخه علی ما حکی في الکشاف الاذان عند قعود الامام علی

المنبر (ولي چي مسلمانان د هغه به هم على الوقت حاضر وه فلم يكن احتياج الى اعلام الغائبين) وكان لرسول الله مؤذن واحد نو عليه الصلوة والسلام چي پر منبر تشريف فرما سو هغه به اذان وکړی فاذا نزل عن المنبر اقامت بې وکړی، او ابوبكر او عمر رضي الله عنهما هم پر ده مسلک روان وه حتى چي عثمان رضي الله عنه خليفه سو او خلک ډېر سوه او کورونه يې لېري سوه دوهم اذان يې زيات کړی چي اوس يې اول اذان بولي على داره الذي تسمى الزورا، بيا چي عثمان رض پر منبر کښېنستی مؤذن ثاني به اذان وکړی، فاذا نزل اقام نو هيڅ چا د عثمان رض پر دغه کار عيب نه دی ويلی.

درويش وايي: چي پر هم دغه د عثمان رضي الله عنه پر عمل په بلادو کي د مسلمانانو عمل جاري دی، وفي الحرمين الشريفين الى يومنا هذا.

مسئله: سعي الى الصلوة الجمعة وترک البيع په نېز د بعض علماؤ په نداء ثاني پوري مربوط ده، والصحيح ان السعي وترک البيع ونحوه مربوط په اذان اول پوري لعموم قوله تعالى اذا نودي للصلوة من يوم الجمعة وصدقه على الاذان الاول ايضًا كذا قال المظهري، وفيه ان الاذان الاول لم يكن في عصر النبي ﷺ فكيف يراد في القرآن العزيز النازل في عصر النبي ﷺ فتدبر.

فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ

پوه سه: چي مراد له سعي څخه معنی متعارفه نه ده چي ځغاسته يې په پښتو بولي، ولي له سعي څخه په مذكوره معنی نهي راغلي بالامر بالسكينة والوقار، و قرء عمر بن الخطاب رضي الله عنه فامضوا وكذا هو في قرائة ابن مسعود رض وقال الحسن رح ماهو بالسعي بالاقدام ولكن السعي بالقلوب والسعي بالخشوع والنية والخضوع، وفي الحديث آتوا الصلوة بالسكينة والوقار، وعن قتادة رح في تفسير هذه الآية انه السعي بالقلوب وعملكم المشي بالاقدام كما قال الله تعالى في حق اسماعيل ع فلما بلغ السعي معه اى المشي مع ابراهيم ع، وعن ابى هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ اذا اقيمت الصلوة فلا تسعون (راځغلئ مه) ولكن ايتوها تمشون وعليكم السكينة والوقار فما ادركتم فصلوا وما فاتكم فاتموا، رواه الصحاح الستة في كتبهم.

"الى ذكر الله" قال سعيد بن المسيب رح هو موعظة الامام والخطبة.

پوه سه: چي امر بالسعي لپاره د وجوب دی كما في روح المعاني او په دې سره دليل

ويل كېږي پر فرضيت د جمعې د لمانځه دى حتى چي هغه څوک چي پر هغه جماعت فرض نه وي لكه ښځي او نا بالغ هلكان سعي الى ذكر الله هم فرض نه ده وكذا ثبت فرضية الجمعة بالسنة والاجماع حتى چي بعض حنيفيان وايي چي منكر د فرضيت څخه د جمعې د لمانځه كافر دى او جمعه فرض عين ده، كذا في روح المعاني والبغوي.

پوه سه: چي فرضيت يې پر رجال بالغين باندي دى.

فائده: تخصيص د بيع چي يې وكړى له دې سببه يې وكړى چي اكثره خلک بعد الزوال په بازاروكي په بيع سره مشغوله وي والا هر كار چي سړى مشغوله كوي د لمانځه او سماع الخطبة هغه فعل حرام دى لكه نوم وغيره كه دوه كسه د جمعې د لمانځه لپاره را روان وه په دغه لار بيع يې وكړه حرامه نه ده لعدم الاشتغال به عن صلوة الجمعة والخطبة.

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝

دغه (تګ د لمانځه او خطبې اورېدلو ته او ترک د ما يشتغل به منهما) بهتر دى تر بيع او شراء وغيرهما من الموانع (ان كنتم تعلمون) اى ان كنتم من اهل العلم په خپلو مصالحو سره (نو تعلمون نازل منزلة اللازم دى) او يا معفول محذوف دى يعني تعلمون مصالحكم شرط مستغني عن الجزاء بما قبله، وعن ابى عمرو وابى هريرةؓ دوى وويل چي موږ واورېدل د رسول اللهﷺ څخه پر لرګيو د منبر لتنهين اقوام عن ودهم الجمعات او لتضمن على قلوبهم ثم ليكونن من الغافلين (خامخا به نهي كېږي قومونه د پرېښولو څخه د جمعې د لمونځو او يا به خداىؒ مهر پر زړو د دوى ولګوي يا به ګرځي د غافلانو له ډلي څخه، رواه مسلم، وعن طارق بن شهابؓ قال قال رسول اللهﷺ الجمعة حق واجب على كل مسلم الا على اربعة مملوک (چي مريى وي) او امرئة او صبي او مريض رواه ابو داؤد، وعن عبدالله بن عمرؓ عن النبيﷺ من ترک الجمعة من غير عذر كتب منافقا وفي بعض الروايات ثلثا دا حديث ذكر كړى دى الشافعيؒ.

مسئله: لايجب الجمعة على مسافر اجماعًا وحكى عن الزهري والنخعي وجوبها على المسافر اذا سمع النداء (اى الاذان)

درویش وايي: چي مظهري كما هو عادته د تفسير څخه فقه جوړه كړې ده چي اختلاف المذاهب الاربعة سره د دلائلو ذكر كوي او نقض او ابرام هم ذكر كوي، وما نه انكار ميكنم ونه اين كار ميكنم.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوْا فِي الْأَرْضِ

چي لمونځ د جمعې اداء كړه سو، نو سره متفرق سئ په مځكه كي يعني يا كورو ته ولاړ سئ يا بازارو ته.

پوه سه: چي دا امر اباحت دى وروسته تر منع لاجل الصلوة كما هو القانون في اصول الفقه چي امر وروسته تر منع لپاره د اباحت دى، قال ابن عباس رض ان شئت فاخرج وان شئت فاقعد وان شئت فصل الى العصر، او بعض مفسران وايي چي مراد انتشار في الارض نه دى لطلب الدنيا لكن لعبادة مريض وحضور جنازة وزيارة اخ في دينه.

تنبيه: قال البغوي قال الحسن رح وابتغوا من فضل الله هو طلب العلم، نو پر اقوالو دا امر د استحباب دى.

وَابْتَغُوْا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۰﴾

او تاسي طلب كوئ د فضل د خداى ج او ذكر كوئ د خداى ج ډېر يعني په ډېرو حالاتو كي من القيام والقعود والاضطجاع ولا تقصروا ذكره بصلوة الجمعة د عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه روايت دى ان رسول الله ﷺ قال من دخل السوق چي بازار ته سړى داخل سي فقال لا اله الا الله وحده لاشريک له وله الملک والحمد يحيى ويميت وهو حي لايموت بيده الخير وهو على كل شيئ قدير، كتب الله له الف الف حسنة ومحي عنه الف الف سيئة ورفع له الف الف درجة، رواه الترمذي.

پوه سه: چي لعل په معنى د لام كى دى اى لكى تفلحوا بخيرات الدارين.

پوه سه: چي بخاري او مسلم روايت كړى دى له جابر بن عبد الله رضي الله عنه څخه چي عليه الصلوة والسلام خطبه ويل په ورځ د جمعې يوه قافله راغله چي غذائي مواد لكه غنم، اوربشي وغيره پكښې وې، ټوله خلک ور ولاړ سوه او د عليه الصلوة والسلام سره دوه كسه پاته سوه، فانزل الله تعالى.

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا ۚ

او چي كله وويني دوی تجارت او يو لهو شی (چي د عربو عادت دا ؤ چي قافله د مايحتاجون اليه به راغله دوی به ډول وډباوه) دوی متفرق سي ستا څخه يعني ولاړ سي.

پوښته: چي په جمله شرطيه کي دوه شيان راوړه ای التجارة واللهو او په جزاء کي يې مفرد ضمير راوړی يعني اليها اشارة الى ان تفرق الناس كان للتجارة لا للهو يعني چي غذايي مواد رانسي لا اللهو، او الحسن و ابو مالک رح وايي چي اهل مدينه د غذايي موادو کمبود په سبب د ډېري لوږي سره مخامخ وه او نرخونه د غذايي موادو ډېر جګ وه، دحية بن خليفة الكلبي له شام څخه تجارتي مواد (په بعض روايتو کي زيت راغلي دي) او په بعض رواياتو کي غذايي مواد يعني اوړه او غنم وغيره او نبي عليه السلام خطبه ويل نو خلګ ټوله ولاړ سوه نو عليه الصلوة والسلام وويل چي که تاسي ټوله تللي وای حتى لايبقى منكم احد، نو دا شېله به بهېدله د اوره څخه تاسي به پکښې وای.

فائده: دا ډول وهل لپاره د اعلان وه د يوې قافلې په راتګ سره، او په بل روايت کي راغلي دي چي که تاسي ټوله ولاړ سوي وای د آسمان له خوا به پر تاسي ډېر باران سوی وای.

"وتركوك قائمًا" او دوی ته پرېښولې (يعني الاكثر) ولاړه د خطبې ويلو په حالت کي.

پوښتنه: چي اصحاب د رسول الله ﷺ چي خير الناس وه څرنګه يې عليه الصلوة والسلام پر خطبه ولاړ پرېښود ی؟

ځواب: مقاتل بن حبان رح وايي چي په دغه وخت کي د لمانځه د جمعې خطبة بعد الصلوة وه كما في العيدين نو د اصحاب الكرام رض دا خيال سو چي لمونځ چي فرض ؤ يعني صلوة الجمعة خو مو اداء کړی د دوی په ګمان خطبه يو وعظ نبوي دی چي موږ يې بل وخت هم اورېدلای سو، نو د غذايي موادو رانيول يې اهم وبلل كما مر آنفًا چي د غذايي موادو په مدينه کي کمبود ؤ، نو دوی چي ولاړه چي هغه غذايي مواد چي ډول يې دمخه ټکول سو خلاص نه سي، مقاتل رح وايي چي د هغې ورځي

څخه خطبتين د جمعې تر لمانځه د مخه سوې چې بيا نو هيڅ څوک د خطبې په وخت کي نسواى ولاړيدلاى لبقاء الصلوة في زمتهم، فقير وايي چي دا قول د مقاتل بن حبان رح له حال سره د اصحابو رض ډير مناسب دى او په ولاړيدو كي د دوى لاجل التجارة لوى او بهتر عذر د دوى دى اګرچه په واقع كي اوريدل هم واجب وه فافهم.

فائده: عليه الصلوة والسلام په مابين كي د دوو خطبو جلسه خفيفه كول كما هو المعتاد الى يومنا هذا.

فائده: بعض اهل الله رح وايي چي ساعت خفيفه د اجابت د دعاء دى في يوم الجمعة كما ورد في الحديث الصحيح څه وخت چي امام بين الخطبتين جلسه خفيفه كوي په دغه وخت كي يوه مهمه كوچنى دعاء دي سړى كوي، والله اعلم.

قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ ؕ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿۱۱﴾

ته ورته ووايې چي ما عند الله من الثواب على الثبات مع النبي ﷺ بهتر دى تر لهو او تجارت (ولي ما عند الله من الثواب محقق، قوي دى بخلاف ما يزعمونها من التجارة) او الله عزوجل ښه رزق وركونكى دى، لانه تعالى يوجب الارزاق على نفسه بمقتضى و وعده وكرمه، نو د هغه خداى څخه رزق غواړئ.

پوښتنه: الرازقين يې جمع راوړى مع انه لا رازق الا هو؟

ځواب: دا جمع مبني پر عموم مجاز ده يعني مراد د رازق څخه عام دى من الرازق الحقيقي وهو الله تعالى، والمجازي كالوالد لاولاده فافهم، نو بايد د حقيقي رازق څخه رزق طلب كړل سي، كريمه: ادعوني استجبلكم.

فائده: مسلمانانو لره په كار دى اقتصاد يعني ماينه روئي ويكره الحرص وحب المال، د ابى الحميد الساعدي رض څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل اجملوا في طلب الدنيا فان كلكم ميسر لما خلق له، رواه الحاكم وابو الشيخ وابن ماجه، وعن ابى هريرة رض قال قال رسول الله ﷺ يا ايها الناس ان الغنى ليس عن كثرة العرض (اى المال سماه عرضا لسرعة زواله) لكن الغنى غني النفس چي نفس د سړي غني وي، وان الله يؤتي عبده ما كتب له من الرزق فاجملوا خذوا ما حل (اى ما حل الله له) و دعوا ما حرم، رواه ابو يعلى في مسنده، وعن كعب بن مالك رض قال قال رسول الله ﷺ ما ذئبان جائعان (نه دوه لېوان چي وږي هم وي) ارسلا في

غنم (چي ایله یې کړې په پسو کي) با فسد لها (پسو لره) من حرص المرء علی المال والسرف ای الاسراف، ولي چي دوه وږي لیوان خوبه پسونه فاسد کړي او حرص المال والاسراف د سړي دین ور فاسدوي، یعني حریص سړی نه حلال ګوري او نه حرام، درواغ وایي ناحقه قسمونه اخلي، غلاوي کوي او اسراف په حلال او حرام کار کي کوي، کالزنی وغیره.

درویش وایي: چي په ورځ د چهار شنبې پر دوولس بجې له تفسیر څخه د سورة الجمعة په توفیق د الله عزوجل د ربیع الثاني پر (۲۸) نېټه سنه (۱۴۳۳) هـ فارغ سوم، پر هم دغه تاریخ د سورة المنافقون شروع کېږي ان شاء الله تعالی.

الله نور السموات والارض

سُوْرَةُ الْمُنٰفِقُوْنَ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اِحْدٰى عَشْرَةَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

اللہ سهل ويسر وتممه بالخير والعافية

روى البخاري وغيره من زيد بن الارقم رضي الله عنه دى وايي ما واوريده د عبدالله بن ابي (رئيس د منافقانو چي ۳۰۰ وه) چي خپلو ملګرو هم مذهبو ته وويل لاتنفقوا على من عند رسول الله ﷺ پر هغه کسانو چي په نيز د رسول الله ﷺ دي (يعني من فقراء المهاجرين رض)

فائده: ابن ابى چي دى رسول الله و بولى پر زعم د مسلمانانو، ورنه دى عبدالله بن ابى خو د عليه الصلوة والسلام رسالت نه مانه يعني په زړه کي، حتى ينفضوا چي دده څخه منتشر سي يعني د لوږي له سببه چي موږ انفاق ځني بند کړو، او بله خبره ابن ابى دا خبره وکړه لئن رجعنا (يعني ددې سفره څخه چي په يوه غزاء کي منافقان د عليه الصلوة والسلام سره ملګري وه) الى المدينة ليخرجن الاعز (چي مراد يې خپله ځله وه) منها (له مديني څخه) الاذل هغه ذليله ځله چي مراد دده خبيث عليه الصلوة والسلام او مؤمنان وه، زيد بن ارقم رضي الله عنه دا خبري د عبدالله بن ابي و خپل اکا ته وکړې اکا دده دا خبري و عليه الصلوة والسلام ته وکړې، نو زيد بن الارقم رض وايي چي عليه الصلوة والسلام زه وروغوښتم، نو ما د عبدالله بن ابى خبري و عليه الصلوة والسلام ته وکړې، نو عليه الصلوة والسلام ابن ابى او اصحاب دده را وغوښته او هغه خبري يې ورته وکړې چي زيد بن الارقم رض د دوى له خوا څخه عليه الصلوة والسلام ته کړي وې، نو دوى اشد قسمونه و عليه الصلوة والسلام ته واخسته چي موږ دا خبره نه دي کړي، زيد دروغ وايي، نو عليه الصلوة والسلام زما تکذيب وکړى يعني پر خلګو ناحقه دروغ ولي وايې او د دوى د قسمو تصديق يې وکړى، زيد رض وايي چي ما ته دومره لوى غم لاحق سو چي هيڅ وخت دومره نه وم غمجن سوى، نو زما اکا راته وويل چي ستا په دې خبر رساني کي دا ؤ چي عليه الصلوة والسلام دي تکذيب وکړي، زيد بن الارقم رض وايي چي زه له شرم څخه کور کښېنستم يعني هر چا چي به وليدم ويل به يې چي تا ولي دومره دروغ عليه الصلوة والسلام ته وويل چي هغه دي تکذيب وکړى حتى دا سورت نازل سو، نو عليه الصلوة والسلام ما ته سړى را واستاوه او دا سورت يې راته

قرائت کړی او داسي يې راته وويل: ان الله قد صدقک يا زيد يعني خدایؒ دي وکړي په هغو خبرو کي چي تا ماته کړي وې، زيد بن الارقمؓ وايي چي ما د خدایؒ سره عهد وکړی چي زه به تهوله عمر درواغ نه وايم.

فائده: رشتيا ويل لکه يوه ترخه دوا چي صحت بخشوي اګر في الوقت ترخه وي، او درواغ لکه خوږه دوا چي في الوقت ډېره خوږه وي او د سړي د نافع خيال پر کېږي لکن په حقيقت کي ضررمنده وي و مريض ته حتى بعض وقت مفضي و هلاک ته مريض يا شدت ته مرض د مريض مثلاً د شوګر مريضي چي يوه خطرناکه ناجوړي ده و هغه ته شهد يا شکر يعني د دغه قسم نور خواږه شيان ورکړي يا بې هلاک کړي يا به يې شوګر د پای درجې ته ورسوي، يو شاعر وايي:

نګوی که شهد و شکر فائق است..... کسی را که سقمونيا لائق است

اِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ قَالُوْا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُوْلُ اللّٰهِ ۘ

چي تا ته راسي منافقان (يعني عبدالله بن ابی او ملګري)

فائده: منافقانو خپل قول په تاکيدات سره مؤکد کړی اول يې نشهد و وايه چي معنی يې اخبار دی د علم څخه د مشهود به علمًا يقينًا، بيا يې مؤکد کړی په ان سره بيا يې لام د ابتداء راوړی، دا ددې لپاره چي زموږ ايمان د عليه الصلوة والسلام وزړو ته ولوېږي ځکه خدایؒ د مشهود به تصديق وکړی او د شهادت د دوی يې انکار وکړی، ولي چي شهادت خو اخبار من صميم القلب والاخبار عن علم يقيني چي په دوی کي نه ؤ.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُوْلُهٗ ؕ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ ۚ ①

او خدایؒ علم پر دې لري چي ته رسول دده يې ''والله يشهد آه'' لا في المشهود به چي انک لرسول الله بلکي په اخبار د دوی چي دا قول زموږ صادر دی عن علمهم واذعانهم حتى بصدق على قولهم هذا لفظ د شهاده لان لفظ الشهادة معناه انه صادر عن اعتقاد جازم وصميم القلب وليس فيهم ذالک، هذا على تقدير كون كلمة نشهد اخبارا وان انه ای لفظ د نشهد انشاء ده د شهادة فمعنى قوله والله يشهد ان المنافقين لكاذبون في زعمهم ان قولهم شهادة اذ يشرط في الشهادة ای انشائه مواطات القلب وليس فيهم ذالک وتفصيل ذالک في المطول.

اِتَّخَذُوْٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٢﴾

دوی گرځولی دی دا حلف کاذب (یا دا شهادت د دوی لان المشهادة من الفاظ الایمان، معنٰی جنت یعني سپر او وقایة د ځان ساتني د قتل او د سبي څخه) "فصدوا" ای اعرضوا و امتنعوا (نو پر دې تقدير صدوا لازمي دی او منعوا الناس عن الاسلام، نو متعدي دی) "عن سبيل الله" د لاري څخه د خدای ای الدخول في دين الاسلام "انهم سآء ما كانوا يعملون" په تحقيق بد دی دغه عمل چي دوی يې کوي من النفاق و الصد.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ ﴿٣﴾

دغه (نفاق او کاذب قسمونه د دوی) "بانهم" ای بسبب انهم "آمنوا" ای اطهر و الايمان په مخکي د مسلمانانو، يعني لپاره د حفظ من القتل و النهب "ثم كفروا" اذا خلوا الی شياطينهم يعني رؤساء الكفر.

("فطبع" عطف دی علی کفروا) د خدای له خوا مهر ولګول سو پر زړو د دوی حتی سلب عنهم ادراك الحق، كلمة الفاء للسببية، نو دوی په حقيت د اسلام نه پوهيږي، .... الشياطين علی قلوبهم آه.

فائده: ثم لپاره اختيار د کفر علی الايمان او يا للتفاوت بين الحالين.

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ ؕ وَاِنْ يَّقُوْلُوْا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ؕ

چي ته دوی و وينې يا محمد (ﷺ) يا مخاطب غير معينه (عطف دی پر اتخذوا) تا په تعجب کي اچوي بدنونه د دوی (يعني پنډ پنډ بدنونه لوی لوی خيټي او سپين مخان يې دي له ډيره استراحت څخه) او که دوی خبري کوي ته د دوی و خبرو ته غوږ نسي، قال ابن عباس رضي الله عنه كان ابن ابی جسيمًا فصيحًا چي ده به په خبرو شروع وکړه سمع النبي ﷺ قوله.

پوښتنه: په حديث د ابن عباس رضي الله عنهما چي يوه ورځ ابن ابی راغلی، او په قرآن کي رئيتهم اجسامهم وان يقولوا ټوله صيغې او ضمائر د جمع راغلي دي چي راجع و منافقينو ته دی لا الی ابن ابی فقط؟

ځواب: علماء وايي چي فعل د يوه و ډيرو ته يې نسبت روا دی په عربيت کي كما يقولون بنوا فلان قتلوا، د فلاني سړي زامنو سړی مړ کړی مع ان القاتل منهم

واحد، نو دلته هم چي ابن ابی د ټولو مخکښي ؤ نو د ابن ابی احوال يې و ټولو منافقينو ته منسوب کړی فافهم.

كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ۭ يَحْسَبُوْنَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ۭ

ګويا دوی پنډ تيران و دېوال ته تکيه کړي وه، پنډ والی يې د تيرانو خو د دوی جسامت مشبه به دی او د تکيه والي و دېوال معنی دا ده چي لکه تيران چي علم او ادارک او فهم صحيح نه لري منافقين يې هم نه لري، ولي که يې فهم صحيح درلودای نو په ظاهر او باطن سره بې ايمان راوړی وای "يحسبون کل صيحة عليهم" دوی ګمان کوي پر هره نعره چي په لښکر کي د عليه الصلوة والسلام چي به وسوه مثلاً يو چا به نعره وکړه چي د فلاني دابه ورکه ده چا به نه وي ليدلې چي دا نعره پر ضرر زموږ وي، بعض مفسران وايي چي د سبب د رعب في قلوبهم، او بعض مفسران وايي چي له بېري دده چي زموږ نفاق لکه چي ظاهر سو يا دده سببه چي د دوی ګمان به دا ؤ چي زموږ د قتل اعلان به ؤ كذا قيل.

هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ ۭ قٰتَلَهُمُ اللّٰهُ ۡ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ④

"هم العدو" جمله مستأنفه ده والضمير راجع الی المنافقين ای هم الکاملون في العداوة والراسخون فيها "فأحذرهم" د دوی څخه ته وبېرېږئ يا محمد ﷺ ولي هغه تر ټولو دښمنانو ستا بالا دغه منافقين دي او د دوی په ظاهره غوره مالي ته مه خطاوزه "قاتلهم الله" پر دوی دي لعنت وي د خدای ﷻ او دوی طرد وي د لويه رحمت څخه.

فائده: تعبير د لعنت څخه يې په قتل سره وکړی دده سببه چي نهايت له شدائدو څخه د دنيا قتل دی وکذالک الطرد عن رحمة الله عزوجل.

پوه سه: چي دا طلب دی د خدای ج د خپل ذات څخه بلعنهم او تعليم دی مؤمنانو ته چي تاسي هم دغه دوی ته وايا ست "انی يؤفکون" يعني څرنګه دوی له حق دين څخه مصروف دي يعني قلبًا، په صحيح روايت کي د ابن جرير او قتادة او ابن المنذر د عکرمه رض څخه راغلي دي چي يو چا ابن ابی ته وويل چي ته نبي عليه السلام ته ووايه چي تا ته دعاء د بخښي د خدای ج وکړي، ابن ابی اعراض ځني وکړی، فنزلت هذه الآية.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ

چي وويل سي منافقانو ته تاسي راسئ چي طلب د بخښني ستاسي لپاره رسول د خداى ﷺ څخه وكړي، نو دوى سرونه د ډېره تكبره څخه جګ ونسي.

وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ۝٥

او ته وينې (خطاب عام دى يعني ايها الحاضر عند ذالك القول) "يصدون" اى يعرضون عن الاستغفار "وهم مستكبرون" عن الاعتذار الى رسول الله ﷺ وطلب المغفرة منه، دا جمله حال ده له فاعل څخه د يصدون.

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

برابره ده و دوى ته (داسي يې نه وويل سواء عليک ولي رسول الله ﷺ پر تبليغ دوى ته ثواب وركوي وان لم يؤمنوا)

فائده: سواء مصدر دى په معنى د مشتق دى مرفوع على الخبرية دى او استغفرت آه مبتداء ده.

سوال: فعل څرنګه مبتداء واقع كېداى سي؟

ځواب: ابتدائيه يې په تأويل د مصدر دى، و التقدير استغفارک لهم وعدم استغفارک لهم مستويان، وقد مر مزيد تحقيق السوال والجواب في سورة البقرة في تفسير قوله تعالى: سواء عليهم اانذرتهم ام لم تنذرهم لا يؤمنون.

"لن يغفر الله لهم" بيان للاستواء ابن المنذر له عروة رضي الله عنه څخه داسي روايت كړى دى چي هغه ايت چي نازل سو چي په بل ځاى كي د قرآن راغلي دي استغفر لهم او لا تستغفر لهم ان تستغفر لهم سبعين مرة، فان الله لا يغفر لهم، قال رسول الله ﷺ لازيدن على سبعين مرة فانزل هذه الآية سواء عليهم الآية.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝٦

په تحقيق خداى پاک هدايت نه كوي و هغه قوم ته چي فاسقان وي يعني خارج وي د اصلاح كولو څخه (كما هو معنى الفسق وهو الخروج) يعني ډوب وي په كفر او نفاق كي.

پوښته: چي مراد له هدايت څخه دلالت موصله دى و مطلوب ته، فالمعنى ماداموا على الكفر والنفاق لا يهديهم الله بالامر التكويني لان مدار الثواب والعقاب على الايمان والكفر الاختياري كما لا يخفى.

هُمُ الَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ لَا تُنْفِقُوْا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوْا ؕ

منافقان هغه كسان دي چي دوی به ويل و قوم انصارو ته دا علت د عدم المغفرة دی للمنافقين، تاسي نفقه مه ورکوئ و هغه کسانو ته، مراد ځني مهاجرين دي په نېز د رسول اللهﷺ.

سوال: منافقانو خو عليه الصلوة والسلام رسول الله نه باله، نو دلته يې ولي لفظ د رسول الله وو ايه؟

ځواب: اطلاق بناء دی پر دې چي دی ځان رسول الله بولي، لکه جهجاه وغيره من فقراء المهاجرينؓ "حتى ينفضوا" د دې لپاره چي متفرق او جلا سي د عليه الصلوة والسلام څخه يعني د لوږي له سببه.

وَلِلّٰهِ خَزَآئِنُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَا يَفْقَهُوْنَ ۝٧

او الله لره دي خزائن د اسمانو (يعني نعمتونه د جنت او باران او تقدير د ارزاقو) او د مځکي (من الارزاق يعني خوارکي مواد، والمراد لا يعطى احدًا شيئًا الا باذنه لان بيده ملكوت كل شيئ، دا رد دی د هغه قول د منافقانو چي تاسي چي انفاق پر دوی ونه کړئ دوی به متفرق سي، حاصل د رد يې دا دی چي خزانې د ارزاق په قدرت کي د خدایؐ دي يعطي منها ما يشاء ويمنع مايشاء) لكن منافقان په دې نه پوهېږي، که پوهېدلای دا خبري به يې نه کولای.

يَقُوْلُوْنَ لَئِنْ رَّجَعْنَآ اِلَى الْمَدِيْنَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ ؕ

دوی وايي (يقولون بدل دی د يقولون سابق څخه) که موږ رجوع وکړو له دې سفر څخه و مدينې ته.

پوه سه: چي اسناد د دې قول او د اول قول خدای عزوجل ټولو منافقينو ته وکړی مع القائل واحد وهو عبد الله بن ابی بن سلول لرضاء الباقين بهذا القول الخبيث وقد مر مثاله فتذكر.

"ليخرجن الاعز منها الازل" اللام للقسم، او نون ثقيله هم د تاکيد دی، هغه ډېر عزت مند چي مراد د خبيث خپل ځان ؤ د مدينې له مدينې څخه هغه ډېر ذليل سړی چي مراد د خبيث رسول اللهﷺ او مؤمنان وه.

وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُوْلِهٖ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝٨

او خاص خدای لره ده غلبه او قدرت (دا جمله حال ده له فاعل څخه د يقولون الثاني) او رسول او مؤمنانو ته چي خدای عزوجل به غلبه او نصرت ورکړي و رسول ته خپل او مؤمنانو ته په اظهار د دين د اسلام ونصرهم على الاعداء.

درويش وايي: چي اخبار بالغيب دی او معجزه ده د قرآن عزيز او معجزه ده د نبي کريم ﷺ لانه قد کان كذالک "ولکن المنافقين لايعلمون" لکن منافقان علم نه لري پر عظيم قدرت د خدای عزوجل لغاية جهلهم وتكبرهم.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ۚ

ای هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی، تاسي دي مشغوله نه کړي ستاسي اموال او اولاد يعني تدبير د اولادو او اموالو د ذکر څخه د خدای، عمومي مفسران وايي چي مراد له "ذكر الله" څخه پنځه لمونځونه دي، لکن ښايسته خبره داده چي لفظ د ذکر الله عام دی ټولو عباداتو ته شامل دی حتى الجهاد في سبيل الله ته هم شامل دی كما لايخفٰى.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝٩

او که څوک دغه فعل وکړي نو دوی ډېر تاوان وکړی، ولي چي جليل نعمت باقيه چي جنت او نعمت هنالک په حقير فاني چي نعيم د دنيا دی بدل کړه.

فائده: په ما سبق کي خدای بيان کړه بد کردار د منافقانو صراحةً او په دې ايت او په وروسته ايتو خدای عزوجل منع کړه مسلمانان د تشبه څخه د منافقانو ولي چي دا کارونه د منافقانو وه.

وَاَنْفِقُوْا مِنْ مَّا رَزَقْنٰكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ

او تاسي نفقه کوئ بعض د هغو اموالو چي موږ تاسي ته په رزق درکړي (سواء کان الانفاق فرضًا كالزكوة او واجبًا كصلة الرحم وغير ذالک) تر مخه ددې چي راځي يو ته ستاسي مرګ يعني علاماتي د مرګ من الامراض و كبر السن وغير ذالک نو په دې وخت کي وصيت کوي لفلان كذا ولفلان وقد كان لفلان "من قبل" ظرف دی د انفقوا، له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي يو سړي د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه

چي: اى الصدقة اعظم اجرًا؟ چي د كومي صدقې اجر ډېر دى، عليه الصلوة والسلام ورته وويل ان تصدق وانت صحيح شحيح (چي په صورت جوړيې او حريص د دنيا يې) تخشي الفقر وتأمل الغنى (له مسكنت څخه بېرېږې او ستا سره فكر د كثرت المال درسره وي) ولا تمهل حتى اذا بلغت الحلقوم (ته نه ځنډوې انفاق تر هغه وخته چي نفس كرنكي ته را ورسېږي) قلت لفلان كذا وقد كان لفلان، متفق عليه.

فائده: انفقوا عطف دى پر لا تلهكم باندي.

فَيَقُوْلَ رَبِّ لَوْلَآ اَخَّرْتَنِيْٓ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۙ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۰﴾

نو وايي اى زما ربه، يعني وروسته تر مرګ چي تصدق يې په ژوند كي نه وي كړى له ډېر افسوس څخه داسي وايي "لو لا اخرتني" ولي دي زه نه ځنډولم بتأخير الموت "الى اجل قريب" يعني تر لږ زمانې پوري "فاصدق" اصل يې اتّصدقؤ تا يې په صاد بدله كړه او ادغام يې وكړى، دا جمله جواب د هغه تحضيض دى چي د لولاء څخه وفهمېدى، والتقدير لولا كان منك يا الله تاخيري في الدنيا فتصدق مني يعني انفاق او تصدق كړى واى كه تا ماته تاخير د اجل راكړى واى "واكن من الصالحين" او كه به واى ستا د صالح بندګانو څخه.

وَلَنْ يُّؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا جَآءَ اَجَلُهَا ۭ وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۱﴾

او هرګز هيڅ مهلت نه وركوي خداى ﷻ و هيڅ نفس ته كه يې څه هم نفس تمنى وكړي، دا جمله حال ده له فاعل څخه د فيقول آه.

فائده: مقاتل رح د صالحين ترجمه په مؤمنين سره كړې ده، دى او نوريو جماعت يې هم داغه ترجمه كوي، نو دوى دا آيت په شان كي د منافقينو نازل بولي، او بعض مفسرين وايي چي په شان كي د مؤمنينو دى نو مراد له صلاح څخه كول د ټولو فرائضو او واجباتو دى او ترک د منهايتو دى "اذا جاء اجلها" كله چي يې اجل ورسېږي يعني عمر يې پاى ته ورسېږي ضمير راجع دى و نفس ته چي مؤنث سماعي دى "والله خبير بما تعملون" او خداى ﷻ خبر دى په عملو ستاسي سره، كلمه د ما يا مصدريه ده يعني بعملكم په معنى مصدري، يا موصوله دى والعائد محذوف اى بما تعملونه.

درويش وايي: چي د پنجشنبې د ورځي په اول وخت كي د عصر د ربيع الثاني پر (٢٨) تاريخ تفسير د سورة المنافقون پاى ته ورسېدى، و لله الحمد والمنة.

سُوْرَةُ التَّغَابُنِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ثَمَانِيْ عَشَرَةَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

پوه سه: چي روح البيان او مظهري وايي چي آيتونه ددې سورة اتلس (١٨) دي، او روح المعاني وايي تسع عشر (١٩) بلا خلاف، والله اعلم بالصواب.

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

تسبيح وايي د الله (عزوجل) هغه چي په اسمانو کي دي (كالملائكة) او هغه چي په مځکه کي دي (كالانس والجن)

درويش وايي: چي تفصيل ددې ايت دمخه تېر سوى دى، او اختلاف د علماؤ دى چي مراد تسبيح حالي ده په غير ذوى العلم كي، او د علماؤ د باطن يعني الصوفية الكرام چي مراد تسبيح قولي دي په ټولو مخلوقاتو کي که ذوى العلم وي يا غير ذوى العلم وي، او که حيوانات وي او که جمادات وي، او دغه رنګه دلائل ددې چي مذهب حق دى هم تېر سوى دى فتذكر.

لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ①

او د هغه لپاره ريښتونې بادشاهي ده او حمد دى (تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دى) او خداى ﷻ پر هر شي قادر دى، قدرة تامة حتى د مېږي او د اسمان د خداى په قدرت کي فرق نسته، لانه جلت قدرته اذا اراد شيئًا ان يقول له كن فيكون.

هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَّمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ②

هم هغه ذات دى چي تاسي يې پيدا کړي ياست، بيا څوک په تاسي کي كافر دى په خداى سره څوک مؤمن به تعالى.

پوه سه: چي دا تفصيل دى لما في خلقكم من الاجمال.

فائده: قدم الكافر على المؤمن لانه الاغلب "والله بما تعملون" من الايمان والكفر والطاعة والمعصية "بصير" خبر دى، نو تاسي ته به جزاء درکړي پر عملو ستاسي بالجنة او النار.

درويش وايي: چي مسئله د قدر من الله د مغلقو مسئلو څخه ده، وقد ضل فيها المعتزلة حيث يقولون چي بندګان خالق دي د عملو من الكفر والايمان

والطاعة والعصيان وهذا باطل، مخالف لقوله تعالى انا خلقنا كل شيئ ومخالف لاجماع الصحابة ﷺ ومخالف للاحاديث الصحيحة لكه حديث د بخاري او مسلم والترمذي و ابو داؤد عن ابن مسعود رضي الله عنه قال حدثنا الصادق المصدوق (اراد به النبي ﷺ لانه صادق فيما يقول ومصدوق فيما يقول يعني خداى عزوجل هم دده تصديق كړى دى، وما اتاكم الرسول فخذوه الآية) ان خلق احدكم يجمع في بطن امه اربعين يومًا نطفة ثم يكون (يعني يصير) ثم يكون علقة مثل ذالك (اى اربعين يومًا) ثم يكون مضغة مثل ذالک، وروسته خداى عزوجل ملكي ورته را واستوي باربع كلمات (چي څلور خبري نوشته كوي) رزقه (رزق دده نوشته كړي چي غني به وي كه فقير) و اجله (څومره به يې اجل وي يعني عمر) و عمله (چي څه عمل به كوي من العصيان والطاعة) وسعيد و شقي (يعني مؤمن به وي كه كافر) ثم ينفخ فيه الروح (بيا وروسته په ده كي روح پوه كړل سي، يعني داخل سي يعني انسان وګرځي) الى اخير الحديث.

درويش وايي: چي په دې باب كي احاديث كثيره سته كما روى مسلم عن عبدالله بن عمرو رضي الله عنه مرفوعًا يعني الى النبي ﷺ كتب الله مقادير الخلائق قبل ان يخلق السموات والارض بخمسين الف سنة.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ ۚ وَاِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ۝٣

پيدا كړي يې دي اسمانونه او مځكه په حق سره (اى متلبسًا بالحق والحكمة البالغة دالة على صانع حكيم ... بيت:

برگ درختان سبز درنظر هوشيار ..... هر ورقى دفتريست معرفت كردگار

درويش وايي: چي د شنو درختو بلګونه د خداى عزوجل د پېژند ګلوى او د حكمت دفتر دي، فكيف لايكون خلق السموات والارض دالة على حكمت خالقها وصانعها "وصوركم" تاسي ته يې صورتونه دركړي دي ايها الناس او ډېر زيبا او قشنګ صورتونه يې دركړي دي تر ټولو حيواناتو، هم ظاهرًا ولي چي هر څو بدرنګه سړى وي خپل صورت په صورت د خره يا د بيزو نه بدلوي الى غير ذالک، او هم باطنًا باعطاء العقل والمعرفة والادراک والافعال الحسنة والنطق والفصاحة والبلاغة الى غير ذالک "واليه المصير" او خداى ته ستاسي رجوع

ده يعني يوم القيامة فيجازي كم على طاعاتكم و اعمالكم السيئة، والمراد چي تاسي چي ما پر احسن الصدر باندي پيدا كړي ياست نو تاسي خپل استعدادونه مه ضائع كوئ په اختيار كي د رزائلو حتى چي حشر مو پر اقبح الصور وګرځي.

به روزى كه دهشت خورد انبياء ...... تو عذر گناه را چه دارى بيا

يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ

خداى علم لري په هغه شيانو سره چي په اسمانو كي دي من الملائكة وغيرها او په هغه شيانو سره چي په مځكه كي دي من الحيوانات وغيرها، او علم لري پر هغو كارو چي تاسي يې په پټه كوئ يا يې په ښكاره كوئ.

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿٤﴾

او خداى په هغو شيانو چي تاسي يې په زړو كي كوئ، والمراد بما في الصدور هغه اسرار دي چي ستاسي په سينو كي يعني په زړو كي دي ... بيت:

برو علم يک زره پوشيده نيست .... كه پوشيده و رسوا بنزدش يكى است

فائده: پوه سه چي تكرار د علم پر منزله د تكرار د وعيد دى على اتيان ما يخالف امره ورضاه.

پوه سه: چي قوله يعلم مع ما عطف عليه دريم خبر دى لقوله هو في قوله هو الذي خلقكم.

اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَبْلُ

آيا تاسي ته نه دى رسېدلى (ايها الكفار) خبر يعني قصه د هغو كسانو چي تر تاسي دمخه يې كفر كاوه مثل قوم نوح وعاد و ثمود و قوم لوط وغيرهم.

فَذَاقُوْا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٥﴾

دوى وڅكى يعني دوى ته ورسېدى ضرر د كفر د دوى په دنيا كي (من اهلاكهم بالمرة) او د دوى لپاره دى عذاب تل تر تله يعني في الآخرة وهو عذاب النار الدائم.

فائده: وبال په اصل كي ثقل ته وايي، ومنه الوبيل للطعام الثقيل على المعدة والوابل يعني تيز باران ته هم وايي چي غټ غټ څاڅكي يې وي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهٗ كَانَتْ تَّاْتِيْهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالُوْٓا اَبَشَرٌ يَّهْدُوْنَنَا ز

دغه (اى العذاب في الدنيا والآخرة هلاگا في الدنيا وادخالاً في النار في الآخرة) "بانه" اى بسبب چي دوى ته به راتلګ کاوه رسولانو د دوى په معجزاتو ظاهراتو والدلائل الواضحة "فقالوا ابشر آه" عطف على كانت و "ابشر" اسم جنس دى يطلق على الواحد والكثير چونکه مراد په ايت کي جمع ده يعني الرسل، نو ځکه يې ضمير د يهدوا جمع راوړى يعني داسي يې نه وويل يهدينا بصيغة المفرد، والاستفهام للانكار والتعجب من كون الرسل بشرًا، والتعجب من عقولهم انكروا كون الرسل بشرا ولم ينكروا كون المعبود حجرًا يعني الصنم.

فَكَفَرُوْا وَتَوَلَّوْا وَّاسْتَغْنَى اللّٰهُ ۭ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ ⑥

نو دوى کفر مختاره کړى او مخ يې واړاوه له فکر وهلو څخه په آياتو بيناتو کي، او بې پرواه دى خداى عزوجل (يعني د هر شي څخه فضلاً عن ايمانهم وطاعتهم) او خداى عزوجل غني دى له هر شي څخه "حميد" مستحق دى للحمد على صفاته الجميلة والجليلة وافعاله الحكيمة يعني که يې څوک حمد وايي که يې نه وايي.

پوښتنه: چي خداى عزوجل مستغني ؤ نو څه حکمت ؤ په ارسال د رسولانو؟

ځواب: ارسال الرسل تفضل او منية دى د خداى ؓ پر دوى لکن مقوله الراضي بالضرر لايستحق النظر اى اللطف من الله عزوجل.

زَعَمَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنْ لَّنْ يُّبْعَثُوْا ۭ

او ګمان فاسد دى د هغه چا چي کفر يې وکړى (يعني د کافرانو د مکې) دا چي موږ به بعث يعني ژوندي نه سو بعد الموت.

قُلْ بَلٰى وَرَبِّيْ لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۭ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ⑦

ته ورته ووايه "بلى" جواب دى د انکار د دوى د بعث بعد الموت او "ربي" تاكيد دى د جواب په قسم سره يعني وربي چي معنى يې داده چي زما دي په خداى ؓ قسم وي "لتبعثن" چي تاسي به بعث کېږئ، په لام د ابتداء په نون ثقيله سره تاكيد د بعث بعد الموت يې وکړى "ثم لتنبؤن" وروسته تر بعث به تاسي ته

خبر درکړه سي په هغه شي سره چي تاسي يې عمل کړی دی من الکفر والمعاصي والاشراک بالله الواحد القهار، او دا بعث او حساب والجزاء پر خدای آسانه ده لکمال قدرته تعالی.

فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنزَلْنَا ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾

(تفريع على وجوب البعث) نو ايمان راوړئ يا کفار مکه پر خدای بالوحدانية، او پر رسول د خدای (يعني محمد ﷺ بالرسالة) او پر هغه نور چي موږ نازل کړی دی يعني القرآن العظيم، او خدای ستاسي په عملو ښه خبر دی، يعني نو به جزاء درکړي بعد البعث.

فائده: قرآن کريم ته يې نور ووايه لانه ظاهر بنفسه په سبب د اعجاز، کريمه: قل ان کنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا آه، او مظهر دی لغيره من الشرائع والاحکام کما هو معنى النور.

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ۗ

پوه سه: چي يوم يا منصوب دی په اذکر مقدر پوري يعني مفعول به دی وهذا الوجه هو المشهور في کل ظرف وقع في الابتداء او يا ظرف دی د مضمون د "بما تعملون خبير" (چي مضمون يې دا ؤ مجازئکم فالتقدير مجازيکم في ذالک اليوم او يا ظرف دی د لتبعثن "ليوم الجمع" چي جمع کيږي په هغه ورځ کي ملکي او انس او جن اولهم و آخرهم، او کلمه د لام لپاره د تعليل ده، والمعنى يجمعکم لاجل ما يکون في يوم الجمع من الحساب والجزاء.

پوه سه: چي تغابن باب د تفاعل دی مجرد يې غبن دی چي معنی د مجرد يې خطايسل د يو چا دي په يو عقد کي بالاخفٰی، او د تفاعل معنی يې دا ده چي خطايستل يو د بل سره چي په دې ورځ کي به مظلوم ته حسنات د ظالم ورکړل سي په قدر د ظلم د هغه، او مؤمنان به ځايونه د کافرانو او اشقياؤ اشغال کړي چي دا کافران سعداء او مؤمنان وايي، دا لفظ دلته مستعار دی من تغابن التجار بعضهم لبعض او الف او لام په التغابن کي لپاره د عهد دی ای التغابن الحقيقي دون التغابن الدنيوي، په صحيح حديث کي چي روايت يې عبد الرزاق او عبد بن

حميد او ابن جرير او الحاكم رحمهم الله کړی دی له ابو هريرة رضي الله عنه څخه قال قال رسول الله ﷺ يرثون (ای المؤمنون) مساكنهم.

درويش وايي: چي اطلاق د يرثون پر خپلو ځايو مشاكلة دی لما بعده ومساكن اخوانهم (مراد له اخوة څخه اخوة دی په انسانيت کي فقط لا الاخوة الديني) يعني الاشقياء التي اعدت لهم لو اطاعوا الله.

واخرج سعيد بن منصور وابن ماجه وابن جرير وغيرهم بسند صحيح عن ابی هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ما منكم من الاوله منزلان منزل في الجنة (يعني كه دی مؤمن وای) و منزل في النار (كه دی كافر وای) فاذا مات فدخل النار ورث اهل الجنة منزله، نو دا معنی ددې قول د خدای عزوجل اؤلئک هم الوارثون.

فائده: مراد له مؤمن او كافر څخه يوازي امت د رسول الله ﷺ نه دی، ولي مؤمن او كافر حصر په امت کي د رسول الله ﷺ نه دي بلكې مراد مؤمنان او كافران د ټولو امتو دي.

سوال: په حديث شريف کي خو منكم راغلی دی چي خطاب و امت ته د عليه الصلوة والسلام دی؟

ځواب: دا تعبير مبني دی پر تغليب د حاضر پر غائب باندي فافهم.

وروی مسلم والترمذي عن ابی هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ تاسي خبر یاست چي مفلس په تاسي کي څوک دی؟ دوی ورته وويل چي مفلس په موږ کي هغه څوک دی چي لا درهم له (ولا دينار) ولا متاع، قال رسول الله ﷺ چي مفلس زما د امت هغه څوک دی يأتي يوم القيامة بصلوة وصيام و زكوة لكن ښكنځل يې کړي وي يوه سړي ته وقذف هذا وسفک دم هذا (نسبت د زنې يې کړی وي چا ته چي ته زنې كاره يې، يا يې ويني بيولي وي د چا په قتل سره) او يو بل سړی يې وهلی وي فيعطی هذا من حسناته وهذا من حسناته او تمامي سي نېكۍ دده قبل ان يقضی ما عليه اخذ من خطاياهم (ای المظلومين) وطرحت عليه ثم طرح في النار، وفي الحديث الصحيح لا يلقی الله احد (يعني يوم القيامة) الا نادمًا (مگر د دنيا پر ژوند به پښېمانه وي) ان كان مسيئًا (نو پر دې به پښېمانه وي چي تا ولي د محسن كارونه كول) او كه محسن وي پر دې به پښېمانه وي چي ډېر ښه كارونه دي ولي نه كول.

بعض علماء وايي چي سخت د خلګو په غبن کي دي (۱) عالم علم الناس: نو خلګو دده په علم عمل کاوه او ده په خپله عمل نه په کاوه نو فدخل غيره بعلمه الجنة وهو اذ لم بعمل بعلم دخل النار .... بيت:

واعظان که اين جلوه در منبر ومحراب ميکنند
چـــون بخلوت ميروند کاری ديگران ميکنند

(۲) هغه مريی دی چي د خدای عبادت يې کاوه په نفقه د مال دده د بادار وعصی الله سيده فدخل العبد الجنة بقوة مال سيده و دخل مالکه النار بمعصية الله.

(۳) ولد ورث مالاً من ابيه نو ده کارونه په هغه مال کول من اطعام لابن السبيل وصلة الرحم والزکوة وغيره فدخله الله الجنة وابوه کان شحيحًا (حريصًا ای بخيلاً) وعصی الله في ماله يعني زکوة يې نه ورکاوه او صلة الرحم يې نه کوله الی غيره من افعال الخير فدخل النار ببخله.

وَمَنْ يُّؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُّكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ وَيُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ

او څوک چي ايمان لري پر خدای (چي خالق العالم خدای سته) او متوحد دی في ذاته وصفاته، او عمل صالح کوي من الفرائض والواجبات وغيرها هم کوي خدای به و بخښي وده ته بعض ګنهونه چي له ده څخه صادر سوي وه، او داخل به يې کړي و جنتو ته (المراد به الجنس) چي بهيږي به لاندي تر درختو د هغو جنتو ويالي (يعني څلور) عسل مصفی وماء غير آسن ولبن خالص و خمر لا لغو ولا تأثيم لذة للشاربين، چي تل ترتله به وي دوی په دغه جنتو کي ابدًا بلا موت ولا هرم.

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝

دغه (ای مجموع الامور المذکورة) کاميابي ده لويه، اللهم اجعلنا منهم.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝

او هغه چي کفر يعني انکار کوي او تکذيب کوي زموږ په اياتو سره يعني دروغ يې بولي زموږ آيتونه (يعني آيتونه د قرآن عزيز) دوی اصحاب د اور دي

همېشه به وي په اور کي (د فيها ضمير راجع دى نار ته چي مؤنث سماعي دى) او بد ځاى دى د ورتلو، مخصوص بالذم محذوف دى اى النار.

درويش وايي: چي کافرانو به ويل چي که مسلمانان پر دين حق واى نو ولي به دوى ته مصائب رسېدله يعني ناجوړي د بدن يا مرګ د اولادو يا فقر او مسکنت، فنزلت هذه الآية.

مَآ اَصَابَ مِنْ مُّصِيْبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ

لفظ د من زائد دى لپاره د استغراق د نفي دى نو لفظ د مصيبة که څه هم لفظًا مجرور دى په من جاره سره لکن مصيبة محلاً مرفوع دى فاعل د اصاب دى يعني نه رسېږي مصيبت هيڅ چا ته که مؤمن وي او که کافر وي مګر نه په تقدير او ارادې د خداى عزوجل.

وَمَنْ يُّؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهٗ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۱۱﴾

او څوک چي ايمان لري پر خداى او تصديق لري چي ما اصاب من مصيبة الا باذن الله او پر دې يې ايمان وي ان ما اصابک لم يکن ليخطئک وما اخطئک لم يکن ليصبک ... بيت:

ټوله اندازه د خير او شر بوله له خدايه څخه
کله پېښېږي نېک او بد د خپلي رايي څخه

"يهد قلبه" خداى به هدايت وکړي دده زړه ته (يعني توفيق به ورکړي د صبر او د رضا په قضاء الهي سره او تسليم به سي د خداى و قضاء ته) او الله په هر شي سره عليم او باخبر دى حتى د زړه په حالاتو سره، د ابن الديلمي څخه روايت دى قال اتيت الى ابى بن کعب فقلت قد وقع في قلبي (يعني الوسوسة) في قدر الله فحدثني لعل الله يذهب عن قلبي، فقال ان الله لو عذب اهل سمواته (يعني الملائکة) واهل ارضه (يعني الانس والجن) عذبه وهو غير ظالم، ولو رحمتهم لکان رحمته خيرًا لهم من اعمالهم، ولو انفقت مثل احد ذهبًا في سبيل الله ما قبله الله منک حتى تؤمن بالقدر (يعني من الله بالقدر) وتعلم ان ما اصابک لم يکن يستخنک وما اخطاک لم يصيبک ولو مت على غير هذه الحالة دخلت النار، ثم ايت ابن مسعود قال مثل ذالک قال ثم اتيت حذيفة بن اليمان فقال مثل ذالک ثم اتيت زيد بن ثابت

فحدثني ذالک عن النبي ﷺ، رواه احمد وابو داؤد وابن ماجه.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۚ

او تاسي اطاعت کوئ د خدای او د رسول، يعني چي په هر شي مو امر کړي او يا مو له هر شي څخه نهي کړي.

فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾

او که تاسي اعراض وکړئ له اطاعت څخه د خدای او د رسول، نو په تحقيق زما پر رسول باندي دی (يعني پر محمد ﷺ) رسول د امر الله په ښکاره ډول، يعني ستاسي روی ګرداني ضرر نه رسوي و محمد ﷺ ته هيڅ شی اذ ليس الواجب عليه الا التبليغ و وفد فعل.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾

لفظ الله مبتداء ده وروسته جمله يې خبر دی، والمعنی نسته معبود مګر الله عزوجل لا استقلالاً و لا اشتراکا.

پوه سه: چي جمله په ځای کي علت ده د امر بالايمان والطاعة، او تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دی، يعني خاص پر خدای توکل کوي مؤمنان، ولي چي په دمخه ايتو کي تقدير د خير او شر پر خدای حصر ؤ وجب حصر التوکل عليه دون غيره، اخرج الترمذي والحاکم عن ابن عباس رضي الله عنهما ان رجالاً من اهل مکة اسلموا، نو دوی اراده د هجرت وکړه يعني مدينې ته لان الهجرة کان فرضًا علی مؤمني اهل مکة نو د هجرت د هغو ماينې او عيال يې مانع سوله، البغوي وايي چي ازواجو او اولادو دوی ته يې وويل چي موږ صبر وکړی ستاسي پر اسلام ولا نصبر علی فراقکم فترکوا الهجرة، فنزلت.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ ۚ

ای هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی ای ايمانًا خالصًا من النفاق په تحقيق بعض ستاسي د ازواجو او اولادو څخه ستاسي دښمنان هم دي چي له طاعت څخه د خدای عزوجل تاسي منع کوي لکه په دې ځای کي هجرت و مدينې منورې ته، که څه هم ظاهري عداوت خو نه لري لکن لا عدو اقبح من الشخص الذي يمنع المرء من طاعة الله.

پوهسه: چي كلمه د من لپاره د تبعيض ده، ازواج جمع ده نر او ښځي دواړو ته شامل دی، بعض عوام الطبع ملايان وايي چي نر ته زوج وايي او ښځي ته زوجه وايي ويرده هذه الآية وقوله تعالى يا آدم اسكن انت و زوجك الجنة چي مراد ځني حوا ده، اولاد جمع ده زوی او لور دواړو ته وايي بخلاف الابن والبنت.

فائده: ازواج يې مقدم راوړ تر اولاد يا له دې سببه چي ازواج اصول دي د اولاد يا له دې سببه چي ازواج محل د قضاء شهوت طبعي دي نو دوی جفت بقلوب الناس واشغل دي د زوج له عبادت څخه، له هم دې سببه يې دوی دمخه كړه كريمه: زين للناس حب الشهوات من النساء الآية، وجاء في الحديث ليس عدوك الذي لقيته فقتلته واجرك الله (يعني الكافر) لكن عدوك (يعني اصل دښمن) نفسك التي بين جنبيك (يعني چي ستا سره هر ځای ملګري دي) وامرئتك التي تجاورك على فراشك "فاحذروهم" نو د دوی څخه بېرېږئ چي منع د طاعت څخه مو نه سي.

سوال: ضمير د جمع چا ته راجع دی؟

ځواب: عدو ته راجع دی فانه يطلق على الجمع ايضًا.

حكايت: تاريخ وايي چي د خسرو پرويز بادشاه د ماهي غوښي ډېري خوښي وې، نو راوي وايي چي يوه ورځ خسرو د خپلي مايني سره چي نوم يې شيرين ؤ په ايوان بالا كي ناست ؤ چي يو ماهي ګير دومره غټ ماهی راوړی چي تر دغه وخت دمخه پرويز نه ؤ ليدلی، نو پرويز ته يې ډېر خوند وركړی، نو پرويز ماهي ګير ته څلور زره درهمه انعام نوشته كړی چي ورسه د بانک محلي څخه يې واخله، ماهي ګير چي د بانک و خوا ته راهي سو، شيرين ورته وويل: بئس ما صنعت، ولي تر دې وروسته كه ستا وزير يو لوی خدمت وكړي په څلور زره درهمه نه خوشحال كېږي، ولي وزير به وايي چي دا خو دي د ماهي ګير انعام راكړی، خسرو ورته وويل صدقت (رشتيا دي وويل) لكن د بادشاهانو سره دا مناسبه نه ده چي خپله پېرزوينه او انعام د چا څخه بيرته واخلي، شيريني ورته وويل چي تر اوسه يې د بانكه روپۍ نه دي اخستي بيرته يې را وغواړه او ورته ووايه چي ستا دغه ماهی نر دی او كه ښځه ده، كه يې ښځه ياده كړه ورته ووايه چي زما خو د نر ماهي غوښي خوښي وې بار كړه خپل ماهی دي رقعه د بانګ ځني واخله، او كه

بالعکس يعني که يې درته وويل چي نر ماهی دی هم ورته خبره ورته وکړه، نو خسرو دستي عسکر پسي راهی کړی ماهي ګير يې راوګرځاوه او هغه خبره د شيريني يې ورته وکړه، ماهي ګير ورته وويل چي دا ماهی نرښځی دی خسرو وخندل پر مکتوب يې څلور زره درهمه نور ور نوشته کړه، نو ماهي ګير اته زره درهمه په يوې ګونی يا په هغه تبره کي چي ماهی يې پکښي راوړی ؤ واچول په شا يې کړه د وتلو اراده يې وکړه خپله پلنده يې په شا کړه، نو يو درهم له بوجی څخه ولوېدی، نو ماهي ګير پلنده کښېښول او درهم يې راواخستی او بادشاه او شيرنه ورته ګوري، نو شيريني ملک ته وويل چي ته نه ګورې دې خبيث سړي ته چي د يوه درهمه لپاره يې د اتو زرو درهمو غوټه کښېښول او ور کوږ سو هغه يو درهم يې را واخستی، ولي يې نه پرېښاوه چي يو بل فقير اخستی وای، نو ملک ته درد ورغلی او وه يې ويل لقد صدقت يا شيرين، بالفور يې عسکر پسي راهي کړی چي ورسه صياد حاضر کړه، صياد چي يې راوستی پروېز الملک ورته وويل يادنی الهمة لست بانسان ما هذا الحرص، څومره حرص د دنيا اخستی يې پر يوه درهمه دي غوټه کښېښول، صياد ورته وويل چي زه د يوه درهم وږی نه وم، بلکې ددې لپاره مي را پورته کړی چي پر يوه مخ د درهم د ملک عکس ؤ او پر بله خوا د ملک نوم ؤ، نو زه پر دې وېرېدم چي يو سړی په ناخبرتيا پښه پر کښېږدي د ملک اهانت به وکړل سي، فتعجب خسروا الی کمال عقل الصياد فامر باربعة الاف اخرٰی وکتب وصية لرعيته، لا تطيعوا النساء اصلا ولا تعملوا برأيهن.

روی الترمذي والحاکم عن ابن عباس رضي الله عنهما چي هغه کسان چي ماينو او اولادو دوی له هجرت څخه منع کړي وه، وروسته چي مديني ته راغله نور مهاجرين چي تر دوی دمخه يې هجرت کړی ؤ ښه احکام د دين او فقاهت يې حاصل کړی ؤ، نو هغه وروسته مهاجرينو اراده وکړه چي ازواجو او اولادو ته چي دوی يې د هجرت څخه منع کړي وه عقاب ورکړي، فانزل الله تعالٰی.

وَاِنۡ تَعۡفُوۡا وَتَصۡفَحُوۡا وَتَغۡفِرُوۡا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۴﴾

که تاسي عفوه وکړي خپلو ماينو او اولادو ته چي تاسي يې له خير کثير څخه د هجرت منع کړي واست، او سرزنش او منت نه پر وکړئ او ور و بخښئ ګناه د

Scanned by CamScanner

دوی، نو په تحقیق خدای ﷻ گناه بخښونکی او مهربان دی پر تاسي به خدای رحم وکړي او بخښنه به درته وکړي.

درویش وايي: چي ابن جریر له عطاء بن یسار رحمه الله څخه روایت کړی دی چي سورة التغابن ټوله مکي دی مګر نه دا وزوسته آیتونه تر اخیره پوري د سورت دا په مدینه منوره کي نازل سوي دي په باره کي د عوف بن مالک الاشجعي رضي الله عنه وكان ذا اهل (یعني زوجة) و اولاد چي عوف رضي الله عنه به اراده د غزاء وکړه ماینې او عیال به یې ورته ژړل او داسي به یې ورته ویل الی من تدعونا موږ چا ته پرېږدې دده به زړه پر وسو او له غزاء څخه به پاته سو، فنزلت هذه الآيات.

فائده: الحطيئة چي يو معروف شاعر دی د سفر اراده یې وکړه، نو ماینې ته یې دا بیت نوشته کړی: عدى السنين لغيبتي وتصبري... شمېره ای ښځي ډېره کلونه د غائب والي زما او صبر کوه. ماینې یې داسي جواب ورکړی:

و اذكر صبائتنا اليک وشوقنا ..... و ارحم بناتک انهن صغار

ته درپیاد کړه محبت زموږ له تا سره او زموږ شوق، او رحم وکړه پر لوڼو خپل چي کوچنياني دي.

إِنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ ۚ وَٱللَّهُ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

په تحقیق سره اموال ستاسي او اولاد ستاسي فتنه دي (یعني امتحان دی د خدای ﷻ له خوا څخه او ابتلاء ده، نو څکه حقوق د خدای ﷻ او حقوق د خلکو پر ځای کړئ مع كثرة العلائق والموانع بعثه الله تعالى على منازل الابرابر وكان افضل ممن ادى حقوق الله تعالى بلا موانع و عوائق) او الله عزوجل لوی اجر لرونکی دی، نو تاسي طلب د اجر عظیم کوئ وآثروا محبته على محبة الاموال و الاولاد و السعي لهم.

درویش وايي: چي چونکه طاعت د خدای عزوجل مع العوائق والموانع افضل دی تر طاعت د خدای بدون العلائق والموانع والعوائق اجمع اهل السنة والجماعة على ان خواص البشر ای الانبياء عليهم السلام افضل دي من خواص الملائكة وعوام البشر اعني العلماء والصلحاء افضل من عوام الملائكة سبب یې دادی چي ملکو لره عائق او مانع نسته من طاعة الله تعالى يعني لکه شغل د ملکو بالاموال و الاولاد و اداء الحقوق، او دغه رنګه ملکي باعثه کونکي پر

معاصيو يعني النفس والشيطان نه لري او پر تناول د حرام نه لري.

فائده: ذكر الله سبحانه وتعالى الازواج والاولاد او هوري يې كلمة د من تبعيضي راوړه لان بعض الازواج والاولاد ليسوا عدوًا للمؤمنين او في كونهم فتنة او دلته په دې ايت كي انما اموالكم آه كلمه د تبعيض نه ده راوړې لان الاموال والاولاد لا يخلوا عن اشتغال القلب بهم، اخرج ابن ابى حاطم عن سعيد بن جبير ؒ لما نزل قوله تعالى اتقوا الله حق تقاته اشتد على الصحابة الكرام ؓ نو دوى دومره پر نوافلو لمونځو د شپې او ورځي مقيم سوه چي پښې يې و پړسېدلې د طول القيام له سببه او تنديان يې زخمي سوه د كثرة السجود له كبله، فانزل الله تعالى تخفيفًا للمسلمين هذه الآية.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوْا وَاَطِيْعُوْا وَاَنْفِقُوْا خَيْرًا لِّاَنْفُسِكُمْ ؕ

عطف على آمنوا و اطيعوا، كلمه د فاء لپاره د سببيت ده لان الايمان سبب للتقوى ومعنى الآية چي په عبادت كي او په تقوى كي خپل طاقت پر كار واچوي، كريمه: لايكلف الله نفسًا الا وسعها "و اسمعوا" مواعظ القرآن والرسول عليه الصلوة والسلام "و اطيعوا" او امره سبحانه "وانفقوا" يعني اموالكم في سبيل الله خالصة لمرضات الله عزوجل "خيرًا لانفسكم" منصوب دى په فعل مقدر سره اى افعلوا ما هو خير لانفسكم من اموال و اولاد، نو دا ايت تاكيد دى پر باعثه كولو پر امتثال د ما سبق من الاوامر فافهم وتذكر.

وَمَنْ يُّوْقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۱۶﴾

او هغه څوک چي وساتل کړه سي (يوق صيغه د مجهول ده) يعني خداى ؑ يې وساتي و يعصمه د بخل څخه د نفس خپل چي يو رزيل خوى او ملكه ده چي په خټه كي د هر انسان سته الا من عصمه الله، نو دغه كسان فائزون دي بكل مرام، وفي الحديث الصحيح كفى بالمرء من الشح ان يقول آخذ حقي لا اترك منه شيئًا، ترجمه: كافي ده سړي لره د بخل څخه دى وايي چي زه خپل حق غواړم نه پرېږدم خپل د حق هيڅ شى.... شعر:

فرومانده گانرا درون شاد كن .... ز روز فرومانده گى ياد كن
نخواهندهٔ بر در ديگران .... بشكرانه خواهنده از در مران

إِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضٰعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

درویش وايي: چي چونکه خداوند متعال بقرض محتاج نيست، نو ترجمه د آيت دا ده بحذف المضاف اى تقرضوا عباد الله، او المراد به صرف المال في طاعة الله رجاء الثواب والجزاء "قرضًا حسنًا" يعني مقرونًا بالاخلاص وطيب نفس چي د رياء او سمعه څخه خلاص وي او د من او اذٰى څخه هم خلاص وي (او د احسان اچولو څخه پر فقير او زيرولو څخه د فقير هم خلاص وي)

پوه سه: چي قرضًا حسنًا منصوب مفعول دى د تقرضوا.

"يضاعفه لكم" خداى به مضاعف کړي دغه قرض ستاسي من عشر الى سبع مائة الى ما شاء الله تعالى قال الله عزوجل في كتابه الكريم: مثل الذين ينفقون اموالهم في سبيل الله يعني يا په جهاد کي د كافرانو سره يا يې فقير ذا متربة ته ورکړي يا يې يتيم ذا مقربة ته ورکړي الى غير ذالک من وجوه الخير "كمثل حبة" (دا حبه د ايږدن تخم دى يا د باجري دانه ده) "اتت سبع سنابل في كل سنبلة مأة حبة (اووه اوږي په هر وږي کي سل داني چي مجموع يې اووه سوه کيږي) والله يضاعف لمن يشاء (يعني الى ماشاء الله تعالى)

"ويغفر لكم" او تاسي ته به بخښه د ګنهو وکړي په بركت د انفاق.

وَاللّٰهُ شَكُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿١٧﴾ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿١٨﴾

يعطى الجزيل بالقليل "حليم" حلم لري چي تلوار په عقوبت کي د عاصي نه كوي، عالم الغيب دى يعني علم كامل لري پر هغو شيانو چي د بندګانو څخه پټ وي يا دوى ته ښكاره وي، او يا معنى دا ده چي هغه شيان موجود في الحال و ما وجد من قبل يا ما سيوجد من بعد "العزيز" الغالب التام القدرة لا مانع لما اراه تعالى "الحكيم" په هر مخلوق کي حكمت لري يعني عبث بلا فائده كار خداى نه كوي كه يې څه هم په حكمت څوک نه پوهيږي.

قد تم سورة التغابن بفضله تعالى وقت الظهر (٥) بجه يوم الاثنين و لله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وآله وصحبه البررة وستمى سورة النساء القصرى كما في روح البيان و روح المعاني.

سُوْرَةُ الطَّلَاقِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ اِثْنَتَا عَشَرَةَ اٰيَةً وَفِيْهَا رُكُوْعَانِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَطَلِّقُوْهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ

في هذه الآية مباحث (١) ندا يې خاصه كړه په عليه الصلوة والسلام پورې او خطاب د حكم يې عام كړى يعني "طلقتم" سِر (راز) يې څه دى؟

جواب: لانه ﷺ امام امته، داسې مثال يې دى لكه يو سړى يعني يو حاكم چې نارې كړې رئيس ته د قوم يا فلان افعلوا كذا وكذا چې په دې كې اظهار د رياست او د التقدم دده دى، او اشاره ودې ته ده چې دى يوازې په حكم كې د ټولو دى ولهذا اختير لفظ النبي، ولې لفظ د نبي دلالت پر علو كوي ففيه علو مرتبته ﷺ، او بعض مفسرين وايي چې نداء او خطاب دواړه وعليه الصلوة والسلام ته دى الا انه اختير لفظ الجمع للتعظيم، او بعض مفسرين وايي چې په ايت كې تقدير د قوم دى، فالمعنى والتقدير يا ايها النبي قل لامتك اذا طلقتم وقيل غير ذالک.

(٢) او مراد له ښځو څخه هغه ښځې ذوات الاقراء يعني چې عده يې په حيضو سره وي چې حامل ځني ووزې ولې چې عده د هغې په وضع الحمل سره ده، او آيسه چې سپين سرې وي حيض يې قطع سوى وي يا صغيره چې حيض نه وي ورغلى ولې د دوى دواړو عده په درې مياشتو سره ده.

(٣) د آيت تقدير داسې دى اذا اردتم تطليق النساء تا چې فطلقوهن جواب صحيح سي فهذه الآية من قبيل قوله تعالى اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهكم الآية اى اردتم الصلوة فاغسلوا الآية.

درويش وايي: چې مذكور بيان له دغو تفاسيرو څخه مأخوذ دى، تفسير روح المعاني للعلامة محمود البغدادي ؒ والكشاف للعلامة زمخشري ؒ و روح البيان للعلامة اسماعيل البروسوي ؒ والعلامة ثناء الله الپاني پتي ؒ وبحر العلوم للعلامة السمرقندي ؒ فتذكرها.

"فطلقوهن لعدتهن" په نېز د حنفيه ؤ د آيت معنى داده مستقبلات لعدتهن متوجهات للعدة چې په نېز د حنفيه ؒ درې حيضه دي فاللام متعلق بمحذوف دل عليه الكلام، روح البيان لاستقبال عدتهن.

درویش وايي: چي د استقبال د عدة صورت دا دی چي سړي ماينه په طهر کي نه وي وطي کړې طلاقه يې کړي، وروسته به اول حيض ورسي بيا دوهم بيا دريم نو د مېړه څخه خلاصه سي، دا احسن طلاق دی او د سنت سره برابر دی، ولي که مېړه وروسته تر يوه يا دوو حيضو پښېمانه سو پر طلاق رجوع به ورته وکړي او که پښېمانه نه سو دريم حيض ته يې پرېږدي ښځه پر خپله لاره ځي، ولي که درې طلاقه دفعةً ورکړي بيا پښېماني فائده نه کوي بلکې تزويج د زوج آخر غواړي او وطي د هغه او بيا طلاق د زوج ثاني بيا د هغه عده تېرول.

پوه سه: چي طلاق بدعي پر څلور قسمه دی (١) ان يطلقها في طهر جامعها فيه ددې سببه چي ده جماع ورسره وکړې دې ته دا نه معلومېږي چي زما عده په وضع الحمل سره وي که ما حمل اخستی وي او که به په حيضو سره وي که مي حمل نه وي اخستی (٢) طلاق يا په حيض يا نفاس کي ورکړي لما فيه من تطويل العدة پر مذهب د حنيفيانو، ولي چي دغه حيض چي مېړه طلاق پکښي ورکړی په عده کي نه دی حساب (٣) دا چي درې طلاقه په طهر واحد کي دفعةً ورکړي يا يې متفرقًا ورکړي يعني په يوه طهر کي.

فائده: منشاء د اختلاف د حنيفيانو او شافعيانو دا ده چي لفظ د قرء مشترک دی په مابين کي د طهر او د حيض، نو حنيفيه وايي چي معنی يې حيض دی د دوی پر مذهب چي سني طلاق يعني چي په طهر کامل کي يې ورکړي تطويل يا تنقيض د عدې نه راځي ولي چي درې حيضه پر له پسې به تېر کړي د مېړه څخه به خلاصه سي او د شافعيه پر مذهب تطويل يا تنقيص خامخا لازمېږي ولي طلاق سني چي د دوی په نېز هم دا دی چي په طهر کي يې ورکړي، نو د دغه طهر چي څو ورځي وتلي وي دا حساب دی په عده کي نو عده د ښځي درې طهره پوره نه سوه بلکې طهرين و بعض طهر وهو الذي اوقع الزوج فيه الطلاق او که دا طهر حساب نه سي نو د ښځي عده اوږده سوه يعني ثلاثة اطهار و بعض طهر کما لايخفی فافهم.

وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ ۚ

ښه حساب ورته کوئ او په حفظ کي يې نسئ چي درې حيضه پوره سي کامل (دا ددې لپاره چي رجوع ورته ونه کړي دده په ګمان عده پاته ده او سره ددې چي عده

به تېره سوې وي يا ښځه قبل انقضاء العدة بل مېړه ونه کړي چي دا دواړه کاره ناروا دي او ناجائز دي شرعًا) او وبېرېږئ د خدای ؒ څخه، دا خطاب دی و مړو ته چي پر مطلقه عده مه اوږدوئ او ماينې ته ضرر مه رسوئ، لکه په جاهليت کي چي دا عادت ؤ چي ماينه بې طلاقه کړه يو طلاق چي عده بې تېرېدو ته نژدې سوه قولاً به يې رجوع ورته وکړه، بيا به يې يو طلاق ورکړی چي عده به يې نژدې سوه په قول به يې رجوع ورته وکړه بيا به يې طلاقه کړه چي د ښځي به درې قروء نهه قروء وګرځېدله.

لَا تُخْرِجُوْهُنَّ مِنْۢ بُيُوْتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ

تاسي مه باسئ دغه مطلقات ماينې که په رجعي طلاق طلاقي وي او که په بائن طلاق طلاقي وي "من بيوتهن" له خپلو خونو څخه چي په وخت کي د طلاق دوی پکښې وي (وهي بيوت الازواج حتى چي عدة يې پای ته ورسېږي) "ولايخرجن" او دوی دي په خپل اختيار هم نه وزي.

فائده: له دې آيت څخه دا ثابته سوه چي مطلقات که رجعيه وي او که بائنه وي د مېړه له کوره به نه وزي ليلاً ولا نهارًا الا بضرورة مثلاً ناجوړې وه طبيب ته وو تل لان الضرورات مثنات في العبادات شرعًا لان الضرورات تبيح المحذورات، والضرورات على اقسام (۱) مثلاً هغه خونه چي مطلقه پکښې اوسېدله ونړېدله (۲) خوف السرقة (۳) وجدان كراء البيت (۴) او يا خونه تنګه وه چي دا او مېړه په خونه کي اوسېدله (۵) يا يې مېړه فاسق ؤ او طلاق بائن ؤ ښځه پر دې بېرېدله چي د شپې به ناجائزه وطي راسره وکړي، ولم يكن في الدار قادرًا على الحيلولة بينهما او نحو ذالک.

مسئله: چي د ښځي مېړه مړ سي او دا په عده کي وي يجوز لها الخروج من بيت نهارًا (د ورځي) ولا يجوز ليلاً، البغوي ؒ وايي چي په احد کي چي ډېر شيهدان وسوه نو د هغو زوجات و عليه الصلوة والسلام ته راغلې چي موږ يو ازې په خونو کي بېرېږو نو عليه الصلوة والسلام دوی ته اجازه ورکړه چي تر وخته پوري د خوب ټولي په يوه خونه کي مجلس سره کوئ چي د خوب وخت راسي هره يوه دي خپلي خوني ته ولاړه سي.

إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ

مګر راتګ وکړي په بد کار سره چي ښکاره وي چي مراد ځني زنا ده، قال ابن مسعود رض الفاحشة الزنى نو معتدة دي له کورو باسي لاقامة الحد بيا دې بيرته

كورته راولي، وقال ابن عباس الفاحشة المبينة دا ده چي معتدة و اقرباؤ ته د زوج پوچ و رد او شرارت پر كار واچوي فيحل اخراجها.

پوه سه: چي دا ستثناء مفرغ ده په محل كي د ظرف اى لاتخرجوهن في وقت الاوقات الا وقت ان يأتين بفاحشة مبينة قال ابن عمر والسدي و ابراهيم النخفي يجوز للفاحشة اخراجها من بيتهها قبل انقضاء العدة وبه اخذ ابو حنيفة بقول ابن مسعود اخذ ابو يوسف.

وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ۚ

او دغه احكام مذكوره احكام د خداى دي او څوک چي تجاوز وكړي تر حدودو د خداى نو په تحقيق ده ظلم وكړى پر خپل ځان چي خپل ځان يې و عقاب ته د خداى عزوجل پيش كړى.

لَا تَدْرِيْ لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا ۝

ته نه پوهېږې ايها المخاطب شايد خداى به پيدا كړي وروسته تر دې يو شى، دا جمله تعليل د احصوا العدة ولا تخرجوهن، والمعنى لعل الله بعد بغضها واراده فراقها والنفرة عنها في قلب زوجها محبتها والرغبة فيها نو به دوى پښېمانه سي پر طلاق باندي و تريدون الرجعة اليها.

فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ فَارِقُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ

چي د مطلقاتو عده پوره سي.

پوه سه: چي ضمير د هن راجع دى و خاصو مطلقاتو ته يعني المطلقات الرجعية ذكر الله سبحانه و تعالى حكم الفرد الخاص من المطلقات اى الرجعية وان كان الصدر عامًا للرجعيات والمطلقات البائنة ولا يبطل عموم الصدر، ومعنى بلوغ الاجل قرب انقضاء الاجل بدليل قوله سبحانه و تعالى "فامسكوهن" اى راجعوهن "بمعروف" يعني بدون قصد الاضرار بهن بتطويل العدة كما مر "او فارقوهن" يعني عده به يې تېره سي او ستا سره به يې علاقه د زوجيت قطع سي.

وَّاَشْهِدُوْا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَاَقِيْمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ۚ

او تاسي شاهدان ودروئ يا پر رجعت يا پر وقت دوه كسه عادلان ستاسي

ځځه تا چي قطع د تنازع د مېړه او د ماينې راسي په آئينده کي مثلاً مېړه به وايي چي ما تاته رجوع په عده کي وکړه ماينه به وايي چي تا ماته رجوع بعد المضي العدة کړې ده "و اقيموا الشهادة لله" تاسي اداء کوئ ای شاهدانو شاهدي چي تاسي ور وبلل سئ و اداء ته يې لپاره د خدای يعني د چا مراعات مه کوئ په عدم اداء کي د شاهدی بلکې د خدای د حکم مراعات وکړئ.

پوهسه: چي امر اشهاد يې لپاره د استحباب دی لايشترط الشهود للرجعة عند ابی حنيفة ومالک واحمد وعند الشافعي في اصح قوليه وفي قول الشافعي يشرط الشهود وأيضًا الامر للايجاب دی.

فائدة جديدة في ايجاب العدة على الرجال في بعض المواضع:

(۱) يوه دا ده چي يو سړي څلور ماينې درلودې يوه يې طلاقه کړه، نو ده ته نه ده روا بله ماينه ترهغو چي د مطلقې عده نه وي تېره سوې، ولي قبل مضي عدة المطلقة خو ماينې پنځه کېږي لان المطلقة زوجته في العدة.

(۲) دوهم دا صورت دی چي يو سړي ماينې ته طلاق ورکړی تر څو چي د هغې عده نه وي تېره سوې د هغې خور ورته نا روا ده لانه يلزم الجمع بين الاختين وهو حرام بالاجماع.

(۳) يوه مينځه يې رانيول ده ته يې وطي نا روا دي تر څو هغې ته حيض ور نه سي يعني چي دا معلومه سي چي مينځه حمل نه لري، ولي چي د بل پر کبنت او به لګول نا روا دی شرعًا.

(۴) ان تزوج حربية يعني من اهل الکتاب لا يجوز له وطيها قبل الاستبراء بحيضة ودليله مامر في صورة: ۳.

(۵) يوې ښځي ته چي د يو چا ماينه وه خبر ورسېدی چي مېړه دي په فلاني تاريخ وفات سو مثلاً په سفر کي يا په غزاء کي او د هغه تاريخ ددې د وفات الزوج عده پوره سوې وه نو دې بل مېړه وکړی او له هغه ځخه يې ولد هم پيدا سو، وروسته يې اول مېړه ژوندی راغلی، نو دا ښځه د اول مېړه ماينه ده لانها منکوحته او د دوی تر منځ کوم شی د فرقت نه دی راغلی يعني طلاق نو دا پر نکاح سابق پاته ده، لکن اول مېړه به يې وطي نه ورسره کوي چي د دوهم مېړه ځخه يې عده تېره سوې نه وي.

سوال: په مذکوره سورت کي خو د دوهم مېړه نکاح فاسده ده نو عده څه کوي؟

ځواب: وجوب د عدې پر صحت د نکاح نه دی موقوفه اذا وطيها الزوج الثاني، فاحفظ هذه المسائل لوجوب العدة على الرجل.

ذٰلِكُمْ يُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

دغه مذکوره احکام چي بيان يې تېر سو (نو تذکير د ذا سره ددې چي احکام خو ډېر ذکر سوه په تأويل د مذکور دی) پند اخلي په هغو سره هغه کسان چي ايمان پر خدای﷯ په معبوديت او توحيد سره لري او پر ورځ د آخرت يې هم ايمان وي.

درويش وايي: چي احکام د قرآن که څه هم عام دي لکن نفع اخستونکي مؤمنان دي والمقصود تذکير المؤمنين، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه په صحيح سند روايت دی چي عوف بن مالک الاشجعي رضي الله عنه عليه الصلوة والسلام ته راغلی او وې ويل يا رسول الله زما زوی دښمنانو نيولی دی او موريې ډېره بې صبري کوي وفي رواية اشتکی الی رسول الله ﷺ الفاقة (ای المسکنت ايضًا) فما تأمرني فقال ؑ زه تا او ماينه امر کوم چي ډېر وايا ست لا حول ولا قوة الا بالله، عوف رضي الله عنه چي ماينې ته راغلی و ماينې ته يې د عليه الصلوة والسلام خبره وکړه هغې ورته وويل چي په ښه شي يې امر کړی يې فجعلا يکثران ما علمهما رسول الله ﷺ څو ورځو وروسته چي دښمن دده غافل سو د هغو دښمنانو پسونه يې را په مخ کړه پلار ته يې راوستل، البغوي﷫ وايي چي څلور زره پسونه وه، فنزلت من يتق الله الآية، نو پلار يې ورغلی بيان د خپل زوی او د غنيمت راوړلو يې عليه الصلوة والسلام ته بيان کړی او داپوښتنه يې ځني وکړه چي دا مال مور ته حلال دی، فقال النبي ﷺ نعم.

وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مَخْرَجًا ۝ وَّيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ؕ

که څوک له خدايه وېرېږي په مصيبت کي (او په فقر او مسکنت او صبر کي او جزع او شکايت نه کوي او ارتکاب د حرام نه کوي لکه سرقه) و به ګرځوي خدای﷯ ده لره ځای د وتو له هغه مصيبت او بلا څخه، او په رزق به ورکړي يعني بعد فقره رزقًا حلالاً، له داسي جهته څخه چي دده به ګمان نه کېږي لکه عوف بن مالک الاشجعي رضي الله عنه ته چي يې ورکړی، عن ابن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ

من انزل به فاقة (كه چا ته ورسېږي مسكنت او فقر) فانزل على الناس (يعني يوه سړي ته وايي زه مسكين فقير يم او بل سړي ته وايي) لم يسد فاقته (دا مسكنت به يې پاى نه كړي پيدا) ومن نزلت به فاقة فانزلها يا الله (يعني خداى ته زارى كوي) فيوشك الله ان يرزق عاجلاً او اجلاً، رواه ابو داؤد والترمذي وقال حديث صحيح، وعن ابى هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من جاع او احتاج فكتمه الناس واقضى به الى الله كان حقًا على الله ان يفتح له قوت سنة من حلال.

الطبراني له حديث څخه د عقبة بن عامر رضي الله عنه داسي روايت كړى دى من انعم الله عليه من نعمة (نو دى يې اراده د بقاء د دغه لري) فليكثر من قوله لاحول ولا قوة، او بخاري او مسلم له ابو موسىٰ الاشعري رضي الله عنه څخه داسي روايت كړى دى انها (اى كلمة لا حول ولا قوة) كنز من كنوز الجنة، وفي رواية النسائي من قال لا حول ولا قوة الا بالله كان دواءً من تسعة و تسعين داءً (اى مرضًا) ايسرها الهم.

وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهٖ ؕ

كه څوک توكل وكړي پر خداى بالدي خداى بس او كافي دى يعني په مهماتو كي كه دنياوي وي او كه اخروي وي، وعن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال سمعت رسول الله ﷺ لو توكلتم على الله حق توكله (يعني په زړه كي دده بېله خدايه بل څه نه ورګرځي) لرزقكم كما يرزق الطير (چي له خپلي ځالګى څخه سهار ووزي وږى وي ماښام چي راسي موړ وي، رواه الترمذي.

درويش وايي: چي د توكل على الله معنى دا نه ده چي سړى كسب، تجارت او مزدوري نه كوي او كښت دي هم نه كوي، بلكې معنى يې دا ده لكه علامه جلال الدين الرومي چي په مثنوي كي وايي ولنعم ما قال:

گر توكل ميكنى در كار كن ..... كشت پس تكيه بر جبار كن
رمز الكاسب حبيب الله شنو ..... از توكل در سبب كاهل مشو

په حديث صحيح كي راغلي دي چي يو سړى مسافر و عليه الصلوة والسلام ته راغلى، عليه الصلوة والسلام پوښتنه ځني وكړه چي پر څه شي سپور راغلې، هغه ورته وويل چي پر اوښ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي اوښ دي څه په وكړه، هغه ورته وويل چي ايله مي كړى پر توكل د خداى عليه الصلوة والسلام

ورته وويل چي ورسه زنګون یې وروتړه بیا یې پر توکل د خدای پرېږده، او کما قال رسول الله ﷺ، حاصل د کلام دادی چي دانې د غنمو وغیره په مځکه کي وپاشه او حسب المعمول یوې یې کړه ماله پر تېره کړه، بیا به دي په زړه کي داوي چي منبت خدای عزوجل دی لیس الا الله.

"ان الله بالغ امره" په تحقیق خدای جلت قدرته رسوي خپل امر موافق د مایرید سره، یعني لا یفوته مراده ولا یرد قضائه، مسروق وایي چي معنی دایت دا ده ان الله بالغ امره توکل علیه او لایتوکل غیر ان المتوکل علیه تعالی رژوي خدای یعني وربخښي به ګناهونه دده ویعظم له اجرًا.

قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿۳﴾

په تحقیق خدای ګرځولی دی هر شي لره تقدیر او مقدار، روایت کړی دی ابن جریر و اسحق بن راهویة والحاکم وغیرهم بسند صحیح عن ابی بن کعب قال لما نزلت الآیة في سورة البقرة في عدة النساء (ای المطلقة وغیرهن) خلګو وویل یعني مؤمنانو چي څو قسم له ښځو څخه چي عده یې نه سوه ذکر الصغار چي بلوغ ته نه وي رسېدلي او یا ډېري سالخورده سپین سري یعني چي حیض یې قطع سوی وي یا حاملات وي، فنزلت هذه الآیة.

وَالّٰٓـِٔيْ يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيْضِ مِنْ نِّسَآئِكُمْ

او ستاسي هغه (مطلقه) ښځي چي له حیضه نا امېده سوي وي.

اعراب: پوه سه: چي "و الآئی" د موصولاتو څخه جمع د التي ده "المحیض" مصدر میمي دی په معنی د حیض.

پوه سه: چي کبر سن ته بعض علماؤ (۵۵) کاله عمر ایښی دی، او بعض علماؤ (۶۰) کاله وضع کړی دی یعني دغه سن ته چي ورسېږي فبعد ذالک لورئت دمًا لایکون حیضًا یقال امرئة آسن اذا یأسها من الحیض ولا یقال آیسة بتاء التانیث لان تاء التانیث للفرق عن المذکر والایس صفة خاصة للمؤنث فهذا اللفظ کالحائض والحامل.

اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ

که تاسي په شک کي واست د دوی په عده کي، نو د دوی عده درې میاشتي ده، قوله والائی مبتداء ده فعدتهن یې خبر دی، ان ارتبتم جمله معترضه ده.

درويش وايي: چي ارتياب يې په ان د شک راوړی اشاره ودې ته ده چي عدة آيس ددې استنباط کولای سوای چي په هغه ايت کي يې فکر او غور کړی وای "والمطلقات يتربصن بانفسهن ثلثة قروء" ولي چي درې حيضه غالبًا په درو مياشتو کي پيدا کېږي، فاذا لم توجد القروء کما في الآيس يجب اعتبار ازمنة ثلثة قروء وهي ثلثة اشهر.

وَّالّٰٓـِٔيْ لَمْ يَحِضْنَ ۭ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَّضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۭ

او هغه ښځي چي حيض نه وي ورغلی که صغيره وي که مراهقه وي يعني نژدې و بلوغ ته يا د سن له کبله بالغه وي لکن حيض نه وي ورغلی، مبتداء ده خبر يې محذوف دی چي دلالت ما سبق پر کوي يعني کذالک عدتهن ثلثة اشهر.

پوښتنه: يوه ځوانه ښځه چي حيض يې ځو واره ليدلی هم ؤ، نابېره يې حيض بند سو بعذر من الاعذار، ددې ښځي عده په څه شي تېرېږي؟

ځواب: قالا ابو حنيفةؒ والشافعيؒ لاتنقضی عدتها حتی يعودها الدم فتعتدی بثلثة قروء يا به يې ردوي عمر ته د آيساتو نو به عده درې مياشتي تېروي کذا في روح البيان وکتب الفقه والمظهري.

"و اولات الاحمال" او هغه ښځي چي حمل لري او مېړه يې طلاقي کړي نو عده د دوی دا ده چي ايږدي حمل خپل يعني لنګېږي.

پوه سه: چي دا حکم عام دی مطلقاتو لره او هغو ښځو لره چي مېړه يې مړ وي حتی که د مېړه تر طلاق وروسته يا د مېړه تر وفات وروسته په ادنی وخت کي دا ښځه دواړه قسمه عده يې تېرېده چي وضع الحمل يې وسو دستي د مېړه سره نکاح ورته روا ده.

وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مِنْ اَمْرِهٖ يُسْرًا ۝

څوک چي بېرېږي له خدایؒ څخه په اجراء کي د احکامو د خدایؒ، نو آسانه به کړي و ده ته امر د دنيا او آخرت و يوفقه للخير.

ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهٗٓ اِلَيْكُمْ ۭ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ وَيُعْظِمْ لَهٗٓ اَجْرًا ۝

دغه (ای الاحکام المذکورة، مبتداء ده) امر دی د خدای (امر الله خبر دی) چي نازل کړی يې دی و تاسي ته (انزله اليکم، جمله حال ده له امر الله څخه او

عامل معنی د اشير دی چي د ذالک ښخه و فهمېدی كذا في كتب النحو) او څوک چي له خدايه بېرېږي في اجراء احكامه تعالى من الاوامر والنواهي، نو خدای به دده ګنهونه ور وبخښي او لوی به ور کړي ثواب.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم

"اسكنوهن" متصل بقوله لاتخرجوهن جمله مستانفه ده په جواب کي من قال اين يسكنوهن، والضمير راجع الى المطلقات المذكور في اول السورة.

فائده: دا آيت شامل دی رجعيانو مطلقاتو ته او بائناتو ته صغيرات کن او حائضات او آيسات ته او حرائر او مينځيانو ته چي د چا ماينې وي او طلاقي يې کړي "من حيث سكنتم" كلمه د من زائده ده، والمعنى چېري چي تاسي او سېږئ او يا لپاره د تبعيض ده يعني په بعض حصه کي د هغه مكان چي تاسي پکښي او سېږئ.

مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ ۚ

چي د طاقت سره مو پوره وي كه كوټې وي او كه ساده سرای وي، او ضرر مه ور رسوئ په سکنٰی کي، چي تاسي تنګي جوړوئ پر دوی ببعض الاسباب چي داسي څوک ددې سره ملګری کړئ چي د دوی نه وي خوښ، يا ددې خونه و بل چا ته ور کړئ چي و تلو ته مجبوره سي.

وَإِن كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ

كه وي دا مطلقات خاونداني د حمل نو نفقه د دوی به ور کوئ تر هغه وخته چي وضع الحمل کوي يعني لنګېږي.

فائده: مطلقه که په طلاق رجعي طلاقه وه نو پر مېړه يې نفقه او سکنٰی سته باجماع الفقهاء ما دامت في العدة، نو كه سرای د زوج ملكي سرای ؤ پر مېړه دا واجب ده چي له سرايه ووزي او سرای دي ماينې ته پرېږدي په ورځو کي د عدې ددې كه يې اراده د رجوع نه درلوده، او كه سرای د كرايې ؤ فالاجرة على الزوج، واما المعتدة البائنة بالخلع او الطلقات الثلث او بكنايات الطلاق كما هو مذكورة في كتب الفقه الشريف على مذهب ابى حنيفة رحمه الله نو دا مطلقې حق د سکنٰی پر مېړه نه لري كه حامل وي او حمل نه لري چي په عربي يې حائل بولي عند اكثر اهل العلم لعموم لقوله

تعالی اسکنوا هن من حیث سکنتهم من غیر فرق بین المطلقات المذکورات.

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ

يعني كه مطلقاتو وروسته تر وضع الحمل و تمام العدة و اولادو ته ستاسي شيدې وركولې، نو تاسي وركوئ دوی ته مزدوري د رضاع د ولد ستاسي.

ښوه سه: چي په سورة البقرة کي ددې آيت په تفسير کي والوالداة يرضعن اولادهن تېر سوه چي ارضاع د ولد واجب ده پر مور باندي نو که يو سړی مزدوري ورکوي پر ارضاع الولد لايجوز ذالک الاجر للام لانه اخذ الاجرة علی فعل واجب عليها، د هغه څخه به دا ګمان کېدی چي اخذ د اجرة پر رضاع د ولد يعني ښځي لره چي مطلقه بعد انقضاء العدة هم نه دی روا لکن په دې ايت فان ارضعن لکم الآية موږ اخذ د اجرة پر ارضاع روا بو بو، فظهر بهذه الآية ان وجوب الارضاع علی اللام مقيد بوجوب رزقها علی الاب لقوله تعالی وعلی المولود له رزقهن وکسوتهن ففي حالة الزوجية او العدة عند الطلاق ابوه قائم برزقها او بعد تمام العدة ليس علی الاب الرزق والکسوة فيقوم الاجرة مقام الرزق.

"وأتمروا بينكم بالمعروف" خطاب للزوجين يعني هر يو د دوی دوو د هغه بل اوري اذا امره الآخر بمعروف ای ما هو الاحسن في الشرع الانور يعني مېړه دي دا بخل نه کوي چي په لږ مبلغ ته زما زوی ته تی ورکوه يا مور دي له مېړه څخه بالا تر اجر مثل نه غواړي، والحاصل چي يو و بل ته د اضرار قصد نه کوي.

وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾

که پر تاسي ايها الابوين سختي وه، يعني ارضاع پر مور باندي سخته وه نو دې منع وکړه له ارضاع څخه مع وفور شفقتها علی الولد فليس علی الاب اجبارها عليه او دا دي معذورو بولي لظن عجزها عن الارضاع مع الشفقة الوافرة لها علی الولد، او که مور صرف بهانه کول ارضاع ورته ګرانه نه وه په واقع کي نو دا ګناه ګاره ده عند الله وان کان عسر علی الاب اعطاء الأم اجرها چي دې غوښتی او پلار بله ښځه پيدا کړې ده چي بې اجرته دده ولد ته شيدې ورکولې او يا يې د مور تر اجرت په کمه شيدې ورکولې لايجب علی اعطاء اجر المثل للام، ويسترضع الاب من غير الام.

"فسترضع له اخرٰی" ژر دی چي رضاع او تی به ورکړي د خدای لپاره، او په دې کي چي بله ښځه یا مفت یا په کم د اجر مثل د مور شیدې ورکړي په دې کي عتاب دی و مورته د ولد چي دې ولي سخته لاړ خپله کړه.

فائده: علماء وايي چي په ارضاع کي د غير الام دا شرط دی چي ارضاع بې عند الام وي ما لم تنكح الام زوجًا آخر غير محرم من الولد، ولي غير محرم د ولد ددې له زوی څخه بد راځي.

پوه سه: چي په موطاء کي د امام مالک رح راغلي دي په روايت د قاسم بن محمد رح چي عمر رضی الله عنه يوه ښځه غوښتې وه د المضار له قبيلې څخه فولدت له عاصم بن عمر رض بيا يې هغه ښځه طلاقه کړه او خپل زوی عاصم چي کوچنی ؤ مور ته يې په لاس ورکړی چي کور يې په قباء کي ؤ، يوه ورځ عمر رضی الله عنه قباء ته ولاړی هورې يې وليدی چي دده زوی عاصم د نورو کوچنيانو سره د قباء بازي کولې، نو يې خپل زوی تر لاس ونيوی پر دابه يې سپور کړی يعني چي مدينې ته يې بوزي (له دې سببه چي دلته په قباء کي بې علمه او بې ادبه کېږي) نو د عاصم انا يعني د مور مور پسي را ميدان کړه او د عمر رضی الله عنه سره يې دعوه سوه يعني چي حق د حضانت د عاصم زما د لور دی، خير خو عمر رضی الله عنه ددې خبره ونه منل حتی ابوبکر خليفة الاول رضی الله عنه ته د اسلام راغله فقال ابوبکر رضی الله عنه خل بينه و بينها (ايله کړه عاصم او انا يې) عمر رضی الله عنه هيڅ نه ورته وويل او خپل زوی عاصم يې د انا په لاس ورکړی، کذا رواه عبد الرزاق، و روی ابن ابی شيبة رح قال ابوبکر رضی الله عنه يعني و عمر رضی الله عنه ته چي مسح کول د مور او غېږ د مور او بوی د مور خير دی ده لره يعني عاصم لره تر تا حتی چي بالغ کېږي کوچنی، بيا به هغه د مور او پلار څخه يوه خوا مختاره کړي د ځان لپاره.

مسئله: که د کوچني مور مطلقه وه او عده يې هم تېره سوې وه د پلار څخه د زوی اجر مثل نورو مرضاعاتو غوښتی ليس للاب ان يسترضع لابنه غير الام بالاجماع.

لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ط

هر آئينه انفاق دي کوي چي غني وي علی قدر غناه (يعني مرضعه ته دي ښه ډوډی مثلاً غوښي يا ورجي وغيرها ورکوي)

وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهٗ فَلْيُنْفِقْ مِمَّآ اٰتٰىهُ اللّٰهُ ؕ

او که پر چا تنګ ؤ رزق (مثلاً د غوښو طاقت يې نه درلودی) نو هغه دي نفقه کوي چي خدای ج ده ته ورکړي وي يعني على قدر طاقته.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَآ اٰتٰىهَا ؕ سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُّسْرًا ۝۷

نه مکلفوي خدای عزوجل هيڅ نفس مګر په هغه شي سره چي خدای ج ده ته ورکړی من اليسر والغنى والفقر وقلة المال، دا دليل دی پر عدم وجوب د زيادة پر معسر باندي، وهذا هو ظاهر الرواية من مذهب ابى حنيفة رحمه الله ابن الهمام په فتح القدير کي وايي چي بناء پر دې روايت که مېړه د ښځي معسر ؤ يعني مسکين ؤ او ماينه يې له غني خاندان څخه وه، نو پر مېړه نفقه د اعسار واجب ده، ولي ماينه کې څه هم غني ده لکن لما تزوجت معسرًا فقد رضيت بنفقة المعسرين دليل يې لايكلف الله الآية دی.

"سيجعل الله بعد عسر يسرًا" قريب ده چي خدای د تنګۍ وروسته فراخي د رزق پيدا کړي يا عاجلاً يا آجلاً لان الدنيا غاد وراح.

وَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهٖ

او ډېر ("کائن" په معنی د کم خبري مبتداء دی) له قريو څخه (اى اهل قرية) نافرماني شروع کړي له امر څخه د خدای عزوجل او له امر څخه د رسولانو د خدای ج اى بالکفر والمعاصي.

فَحَاسَبْنٰهَا حِسَابًا شَدِيْدًا ۙ وَّعَذَّبْنٰهَا عَذَابًا نُّكْرًا ۝۸

نو حساب کړی دی موږ هغو لره حساب سخت يعني حساب د مناقشة والاستقضاء وعدم العفو لشيئ، او موږ به دوی معذب کړو په عذاب نابلده سره (فالنکر بمعنى المنکر) وقيل عذابًا فضيحًا من الجوع والقحط والسيف والاسر والهلاک)

فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا خُسْرًا ۝۹

نو وڅکی يعني ورسېدی دوی ته عقوبت د کفر او ګنهو د دوی، نو دی آخير کار د امر د دوی تاوان في القبر والآخرة (تاوان دی په معامله کي چي دوږخ يې په بدل کي د جنت رانيوی)

Scanned by CamScanner

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ۚ

اى في الآخرة "عذابًا شديدًا" وهو النار المؤبدة عليهم مع لدغ الحيات والعقاب والطعام من شجرة الزقوم وشرب الماء الحارة جدًا من غلبة العطش الى غير ذالک "فاتقوا الله" نو وېرېږئ له عذاب څخه د خدایٔ (یعني لا تطغوا عن امر ربکم ولا تخرجوا عن اوامره تعالى او له رسول څخه د خداى كيلا يصيبكم مثل ما اصابهم) اى خاوندانو د عقلو سليمهؤ "لب" په اصل كي مغز ته د بادام يا جوز وايي، نو عقل سليم د انسانانو مغز دى بدن يې قشر دى او ملبوسات يې قشر القشر دي.

الَّذِينَ آمَنُوا ۚ قَدْ أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾

هغه كسان چي ايمان يې راوړى وي ايمانًا حقيقيًا (صفت كاشفه د اولى الاباب دى ولي چي مقتضى د لب ايمان دى) په تحقيق خدایٔ نازل كړى دى (دا جمله حال دى له فاعل څخه د فاتقوا) تاسي ته ذكر يعني القرآن الكريم.

رَّسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ

رسول ("رسولاً" منصوب دى په فعل مقدر سره يعني و ارسل رسولاً يعني محمدًا ﷺ) تلاوت كوي و تاسي ته آيتونه د خدایٔ يعني د قرآن څخه چي واضح الدلالات دي.

پوه سه: چي نسبت د تلاوت و رسول ته حقيقةً دى او و قرآن ته مجازًا دى.

لِّيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ

چي وباسي دا رسول يا قرآن هغه كسان چي ايمان يې پر رسول او قرآن راوړى دى او عملونه صالح هم كوي له تاريكيو څخه (اى الكفر والجهل) و نور روښنايي ته چي ايمان او فقه او اعمال صالحه دي چي موجب د نور دي په اخرت كي.

پوښتنه: په موصول كي چي الذين امنوا آه دى ايمان او عمل صالح راغلي دي، نو دوى خو د ظلماتو څخه د كفر او جهل وتلي دي فما معنى قوله ليخرج من الظلمات الى النور؟

ځواب: مراد دوام د اخراج د ظلمات الى النور دى.

وَمَنْ يُّؤْمِنْۢ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُّدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ

څوک که ايمان راوړي پر خدای ؑ يعني په وحدانيت سره او عمل صالح من الفرائض والواجبات وغير ذالک هم وکړي خدای ؑ بې داخل کړي يعني په ورځ د قيامت و جنتو ته چي بهېږي به لاندي تر درختو د هغو ويالې يعني څلور، الماء والعسل والبن والخمر چي همېشه به وي دوی په هغو جنتو کي تر ابده پوري لايخرجون ولايموتون ولايهرمون، ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون.

قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهٗ رِزْقًا ﴿۱۱﴾

پوه سه: چي ضمير د له راجع دی ومن ته نو ټولو مؤمنانو ته شامل دی.

ترجمه: ښه به ورکړي خدای ؑ و ده ته رزق يعني الجنة التي لاتنقطع نعيمها وفيه تعظيم لما رزقوا.

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ ؕ

الله هغه ذات دی چي پيدا کړي يې دي اووه اسمانونه، او مځکه هم د اسمانو رنګه يعني مځکه هم اووه طبقې لکه اسمانونه چي يو تر بل لوړ دي.

نکته: لفظ الله مبتدا ده او موصول سره د صله يې خبر دی، او سبع سموات يې نکره راوړه للتعظيم الدال على كمال قدرة صانعها على وفق حكمته الشاملة، له ابو هريرة ﷺ څخه روايت دی چي په داسې وخت کي نبي الله ﷺ ناست ؤ او اصحاب ﷺ هم ناست وه چي وريځ پيدا سوه، فقال النبي ﷺ هل تدرون ما هذا؟ اشاره يې و وريځي ته وکړه، قالوا الله ورسوله اعلم.

سوال: وريځ خو هر چا پېژندل چي سحاب ده نو دوی ولي وويل والله ورسوله اعلم؟

ځواب: د تعظيم له کبله د عليه الصلوة والسلام او بل دا چي د دوی دا خيال ؤ چي عليه الصلوة والسلام په دې سوال کي يو حکمت لري، قال هذا العنان چي د وريځي بل نوم دی دا روايا ده د مځکي (يعني اوبوونکې د مځکي) يسوقها الله خدای ؑ روانه کړې ده و داسي قوم ته چي نه د خدای ؑ شکر وايي او نه يې عبادت

كوي يعني الكفرة ثم قال هل تدرون ما فوقكم؟ قالوا الله ورسوله اعلم، قال فانها الرقيع سقف محفوظ وموج مكفوف ثم قال هل تدرون ما بينها وبينكم، ثونه مسافه ده په مابين كي د رقيع او ستاسي؟ قالوا الله ورسوله اعلم، قال بينكم وبينها خمس مائة عام (۵۰۰) كاله مسافت دى، ثم قال هل تدرون ما فوق ذالك؟ قالوا الله ورسوله اعلم، سماآن بعد ما بينها خمسة مائة عام ثم قال كك تى عد سبع سموات بين السماء والارض ثم قال هل تدرون ما فوق ذالك (يعني تراوو اسمانو لوړ) قالوا الله ورسوله اعلم، قال فوق ذالك العرش الى اخير الحديث الطويل المشتمل على المتشابهات.

يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۙ

جارى دى حكم د خداى او قضاء د خداى په مابين كي د دغو اسمانو وينفذ حكمه تعالى وقضائه تعالى فيهن كلها چي تاسي په پوه شئ چي خداى پر هر شي قادر دى ولي دا علويات يې پر ترتيب مذكور پيدا كړه نو قدرت پر دې هم لري چي اموات و موقف ته د حساب او جزاء بعث كړي.

وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ۧ

او په دې هم پوه شئ چي خداى پر هر شي احاطه كړې ده، وقوله علمًا تميز محول له فاعل ثخه دى يعني احاط علمه تعالى بكل شيئ، ولي چي يوه خونه بيله داسي چا چي علم د بنايي يې نه وي زده نه سي جوړولاى، وكذلك يوه دروازه بې نجاره چي عالم په نجارى نه وي نه يې سي جوړولاى، فكيف لايدل هذا العالم الكبير على علم صانعه الخبير البصير.

درويش وايي: چي تفسير د سورة الطلاق په توفيق د خداى عزوجل پر يوه نيمه بجه د ماپښين ۱۵ د جمادى الاول سنه (۱۴۳۳) هجري قمري پاى ته ورسيدى، ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وعلى آله وصحبه البررة.

سُوْرَةُ التَّحْرِيْمِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اثْنَا عَشْرَةَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

درویش وایي: چي د راتلونکي آیت په شان نزول کي متعارضه روایات راغلي دي چي فقیر به یې درته بیان کړي ان شاء الله تعالی.

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَاۤ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ ۚ تَبْتَغِيْ مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَ ؕ

ای نبي ولي ته حراموې هغه شیان چي خدای حلال کړي دي و تاته، ته غواړې رضیٰ د خپلو مانینو، بخاري او مسلم له عطاء څخه روایت کړی دی، دی وایي چي ما واورېدل له عائشې ﷞ څخه چي نبي ﷺ به د زینب بن جحش ﷞ په حجره کي ډېر درنګ کاوه چي د هغې د خپلوانو له خوا څخه یو چا عسل راوړي وه نو هغه عسل به یې خوړل، نو عائشې او حفصې (یعني بنت عمر ﷞) اتفاق سره وکړی چي هري یوې ته چي علیه الصلوة والسلام ورنژدې سو هغه دي ورته ووایي اجد منک ریح مغافیر (چي د یوې درختي ژړا ده بدبویه) خیر فدخل رسول الله ﷺ علی احداهما، هغې هغه خبره د مغافیر ورته وکړه، علیه الصلوة والسلام ورته وویل لا بأس شربت عسلاً عند زینب بن جحش وقد حلفت (یعني لا اشرب العسل) ولا تجزي احداً یعني مرضات نسائه.

درویش وایي: چي په بعض روایاتو کي راغلي دي چي رسول الله ﷺ یشرب العسل عند سودة ﷞ فیدخل علی عائشة ﷞ فقالت اني اجد منک ریح مغافیر ثم دخل علی حفصة ﷞ فقالت مثل ذالک علیه الصلوة والسلام لعله شراب ای عسل شربته عند سودة ﷞ والله لا اشربه، قال الحافظ ابن حجر في شرح البخاري الراجح ان صاحبة العسل زینب بنت جحش ﷞ لا سودة ﷞ لان مسند عبید بن عمیر اثبت من طریق ابن ابی ملکیة، ډېر مفسرین پر دې رایه دي چي دا ایت په تحریم کي د ماریة ﷞ دی چي یوه مینځه وه چي علیه الصلوة والسلام ته المقوقس را استولې وه، البغوي وایي چي علیه الصلوة والسلام یقسم بین نسائه ای المنکوحة فلما کانت یوم حفصة بنت عمر ﷺ هغې د علیه الصلوة والسلام څخه اجازه واخسته چي زه به د پلار کره ولاړه سم علیه الصلوة والسلام هم اجازه ورکړه چي هغه ولاړه رسول الله ﷺ ماریه القبطیه راوغوښته هغه چي راغله د حفصې ﷞ په خونه یې دننه کړه نو وطي یې ورسره شروع کړې، حفصه ﷞ چي بیرته د پلار له کوره راغله د

خوني دروازه د دننه له خوا بنده وه، نو حفصهؓ د دروازې سره کښېنسته، نو عليه الصلوة والسلام له خوني را ووتی چي پر مخ مبارک يې خوله را ايله وه او حفصېؓ ژړله، فقال ؑ پر څه شي ژاړې؟ دې ورته وويل چي تا چي ما ته د پلار د کور اجازه راکړه ددې لپاره چي مينځه دي راوستل زما خوني ته فوقعت عليها في يومي وعلى فراشي اما رئيت لي حرمت ولاحقًا، چي ورته کار د ماينې سره چا نه دی کړی، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي دا خو زما مينځه ده ما ته خدایٰ روا کړې ده، خو حفصېؓ و خپلي ژړا ته دوام ورکړی، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي مه ژاړه ماريه پر ما حرام ده التمس بذالک رضاک، او دا خبره يې هم حفصېؓ ته وکړه چي په دې موضوع به څوک نه خبروې، عليه الصلوة والسلام چي له کوره ووتی حفصېؓ د عائشېؓ د خوني دېوال ور وټکاوه، عائشهؓ چي راغله حفصېؓ ورته وويل چي زېری مي درباندي عليه الصلوة والسلام ماريه پر ځان حرامه کړه له دې څخه خدایٰ خلاصي کړو.

درويش وايي: چي له دغي ماريهؓ څخه خدای عزوجل و عليه الصلوة والسلام ته زوی ورکړی ؤ چي نوم يې ابراهيم پر ايښی ؤ او د رضاع په حال کي يعني چي يو ې ښځې ته يې د رضاع لپاره سپارلی ؤ او په عمر کي تقريبًا د (۱۶) مياشتو ؤ وفات سو، انا لله وانا اليه راجعون، او د عليه الصلوة والسلام نور ټوله عيال نر او ښځي د ام المؤمنين خديجة الكبرىٰ ﷺ له نسل څخه وه، مګر حکمت د خدای عزوجل دی نر عيال د خديجة الكبرىٰؓ بلوغ ته نه دی رسېدلی يعني وفات به سو او ښځينه عيالونه يې پاته وه د نکاح تر وخته پوري لکه فاطمة ﷺ زوجة علي ؓ وغيرهن.

وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ①

خدای بخښونکی دی د دغه ذلت وتاته فانه لا ينبغي تحريم ما احل الله "رحيم" حيث رحمک فجعل لک من التحريم ولم يؤاخذک به.

قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ ۚ وَاللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ②

خدایٰ تاسي ته ستاسي د قسمو کفاره مقرره کړې ده "فرض" ای شرع "تحلة ايمانكم" يعني تحليل ما حرم باليمين، او په هدايه کي راغلي دي من حرم شيئًا على نفسه مما يملكه لم يكن محرمًا عليه نو ده ته روا دی تحليل د هغه شي او

لازمه ده پر ده كفارة اليمين لان التحليل الحرام يمين عند ابى حنيفةؒ، ولهذا قال في تفسير الحسيني: بدرستى كه بيان كرده خداى تعالى شمارا فرو كشادن سوگندهائ شما را بكفاره دادن آه.

درويش وايي: چي پر عليه الصلوة والسلام په دې حلة اليمين كي د تحريم د ماريهؓ كفاره واجبه وه او ده دا كفاره اداء كړه او كه څرنګه؟ نعم پر واجبه وه، مقاتلؒ وايي چي عليه الصلوة والسلام په تحليل كي د ماريهؓ مريى ازاد كړى، او الحسنؒ وايي چي كفاره نه وه پر واجب لانه مغفور له، ده ته خو خداى عزوجل بخښنه كړې ده، وهذا ليس بصحيح لان مغفوريتهﷺ لاينا في وجوب شيئ عليه لانهﷺ سهى في الصلوة فسجد سجود السهوة، وهذا الحديث متفق عليه، او غير له سجود السهو لكه سجده تلاوت وهو ايضًا حديث متفق عليه، وصلوة الوتر على المذهب الصحيح.

فائده جديده: كه چا وويل حرمت علي امتي هذه او طعامي هذا او يا مثلاً فلانى مېوه پر ما حرامه ده يكون يمينًا عند ابى حنيفةؒ او پر تقدير د تحليل د هغه پر ده كفاره لازمه ده وهو المروي عن احمدؒ والاوزاعيؒ وعن ابى بكر و عائشةؓ و يؤيد قول مقاتلؒ قول ابن عباسؓ لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة يعني والله تاسي لره سته په رسول اللهﷺ سره اقتداء بنه، يعني ده مبارك په تحليل كي د ماريهؓ كفاره د مري په ازادولو سره وركړه، نو تحريم الحلال كه يمين نه واى نو كفارة المين يې ولي وركوله والله اعلم.

وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا

"اذ" منصوب دى په اذكر مقدر سره، او كله چي پټه خبره وكړه النبيﷺ و بعض ازواجو ته (چي مراد حفصه بنت عمرؓ ده) "حديثًا" يوه خبره چي تحريم العسل وه كما في البخاري و مسلم يعني شربت عسلاً عند زينب بنت جحشؓ ولن اعود، او تحريم مارية وهو الراجح عند اهل التفسير چي عليه الصلوة والسلام چي د مارية القبطيةؓ سره وطي وكړې په خوله د حفصهؓ او هغې ته غصه ورغله او ژړل يې عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي دا خبره ته پټه ساته يعني عائشهؓ په خبره نه كړې ماريه پر ما حرامه ده او حفصهؓ في الحال عائشهؓ خبره كړه كما مر، فغضبت عائشةؓ بهذا الموضوع.

فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِۦ وَأَظْهَرَهُ ٱللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُۥ وَأَعْرَضَ عَنۢ بَعْضٍ

الضمير المؤنث راجع الى بعض ازواجه وهي حفصة رض، يعني إنبئت حفصة رض عائشة رض "واظهره الله عليه" يعني ظاهر کړی خدای ج دا سر يعني چي حفصه رض دا سر و عائشه رض ته ويلی دی، راوي وايي چي عائشه رض چي په غضب سوه په تعريس د رسول الله ﷺ په مارية القبطية رض سره دا يې نه وويل چي زه حفصې رض خبره کړم "عرف بعضه" بعض خبر يې و حفصه رض ته بيان کړی چي تا و عائشې رض ته دا سر رسولی دی، وقصد رسول الله ﷺ جزائها بالطلاق فجاء جبرئيل ؑ لا تطلقها فانها صوامة (نفلي روژې نسي) قوامة (د شپې د تهجد لمونځ کوي) وانها من نسائک في الجنة، فلم يطلقها، او په بعض طرق کي راغلي دي چي قصد چي يې وکړی او طلاق رجعي يې ورکړی جبرئيل ؑ راغلی چي رجوع ورته وکړه "و اعرض عن بعض" او د بعض خبرو څخه يې اعراض وکړی، راوي وايي چي عليه الصلوة والسلام چي کراهت وليدی په مخ کي د حفصې رض او ددې ژړا يې وليده او دا چي په خونه کي ددې پر فراش د ماريه قبطيه رض سره جماع وکړه سوې، نو ددې د خوشحالی لپاره يې يوه خبره دا ورته وکړه چي ماريه پر ما حرامه ده، او بل يې دا خبره ورته وکړه د زېري لپاره چي خلافت تر ما وروسته به ابی بکر رض و ابيها عمر رض ته رسېږي، نو حفصې رض دا ټوله حال و عائشې رض ته وو ايه، نو په ايت کي له عرف بعضه څخه مراد حفصه رض ده پر سِر چي عليه الصلوة والسلام دې ته ويلي وه چي دا خبره به پټه ساتې او دې دا خبره عائشې رض ته وکړه اظهار د ملامتيا يې حتی اراده د طلاق يې وکړه کما مر عنقريب، او اعراض وکړی عليه الصلوة والسلام د خلافت د ابوبکر الصديق او د عمر فاروق رضی الله عنهما چي دا خبره په خلګو کي قبل الوقت نشر نه سي.

فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِۦ قَالَتْ مَنْ أَنۢبَأَكَ هَٰذَا ۖ قَالَ نَبَّأَنِىَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿۳﴾

نو کله چي خبر ورکړی نبي ﷺ و حفصه رض ته بما اظهره الله عليه (چي افشاء د سر حفصه رض کړې ده) نو وويل حفصه، چا تا ته خبر درکړی ددې (يعني د سِر د افشاء کولو) عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي زه خبر کړم عليم خبير خدای ج.

إِن تَتُوبَآ إِلَى ٱللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ۖ

که تاسي توبه وکاږئ (يعني حفصه و حائشه رضی الله عنهما) و خدای ج ته (چي تاسي دوو کومک سره کاوه على رسول الله ﷺ وافشاء سره) کوږ والی او مېل کړی ؤ ستاسي زړو

له استقامت څخه پر لار حق حيث رضيتما يعني بافشاء سره بما كره رسول الله ﷺ افشائه من تحريم مارية، والواجب على كل واحد ان يحب رسول الله ﷺ ويكره ما كرهه.

پوه سه: چي په دي ايت كي التفات له غيبت څخه و خطاب ته دى مبالغةً في العتاب لهما، او جواب د شرط محذوف دى اى اتيتما بالواجب يعني تاسي واجب كار پر ځاى كړى واى، او دليل يې د محذوف په ځاى كي ودراوه يعني قوله تعالى "فقد صغت".

پوښتنه: د دوو ښځو خو دوه زړونه نو قلوب يې جمع راوړى؟

ځواب: له دې سببه چي دوى تثنيه في ما هو كالكلمة الواحدة ثقيل په عربيت كي يعني قلبا كما، كما هو في كتب العربية.

فائده: كلمه د فاء في فقد لپاره د سببيت ده لتعليل الجزاء فان زيغ القلوب سبب للمعصية والمعصية سبب لوجوب التوبة كذا في روح المعاني والمظهري.

روى البخاري وغيره عن ابن عباس رضي الله عنهما چي زه همېشه حريص وم پر دې چي د عمر رضي الله عنه څخه پوښتنه وكړم چي من المرئتين من ازواج النبي ﷺ التي قال الله تعالى في شانهما ان تتوبا الى الله فقد صغت قلوبكما لكن وقت د يوازي والي د عمر رضي الله عنه سره په لاس نه راغلى، حتى چي عمر رضي الله عنه حج ته تلى زه هم وسره ولاړم، نو عمر رضي الله عنه له لاري څخه ګوښه سو يعني د اودس مات لپاره زما سره مشكوله د اوبو وه، عمر رض چي فارغ سو ما اوبه وراچولې او ده اودس تازه كاوه ځاى فارغ مي پيدا كړى، فقلت يا امير المؤمنين من المرئتان اللتان قال الله تعالى ان تتوبا الى الله فقد صغت قلوبكما، قال عجبًا لک يا ابن عباس هما عائشة و حفصة (تعجب دى تا لره چي ته تر اوسه په دې نه يې خبر چي هغه عائشه او حفصه دي) ابن عباس وايي چي امير المؤمنين عمر رض قصه له سره راته شروع كړه، قال كنت انا و رجل من الانصار من بني امية بن زيد وهم من عوالي المدينة (د اطرافو د مدينې ؤ) او ما او هغه انصاري نوبت سره ايښى ؤ يوه ورځ به دى راتلى و نبي ﷺ ته او يوه ورځ به زه راتلم چي زه به مدينې منورې ته راغلم نو ماښام چي به ورغلم د ورځي ټول حالات من الوحي وغيره من الواقعات به مي انصاري ته بيان كړه او چي دى به مدينې ته راغلى ماښام چي به راغلى ماته به يې ټوله حالات بيان كړه.

درويش وايي: چي دا د عمر او انصاري رضي الله عنهما نوبت ددې لپاره ؤ چي يوه ورځ هر يو چي به کور پاته ؤ د کور خرڅ وغيره بې تر سره کاوه لکن مع هذا مابنام به راغلی مدينې ته ټوله علمي ديني حالات بې ورته وويل دا کار له ډېره محبت څخه د هر يوه د ديني زده کړې محبت ؤ، خير عمر ابن عباس رضي الله عنهما ته وويل چي موږ قريش پر خپلو مالنو باندي غالب ؤ چي موږ مدينې ته هجرت راوکړی او د انصارو همسايه سوو انصار داسي يو قوم ؤ چي ښځي پر دوی غښتلي وې، نو زموږ ښځو هم ادب د انصارو د ښځو زده کړی، نو ما يوه ورځ خپلي مالنې ته ناره وکړه ددې سخت جواب راکړی يعني په لوړ اواز يې راته وويل چي څه نارې وهې، ما ددې پر درست جواب دې ته انکار وکړی، دې راته وويل چي ته ولي پر ما انکار کوې فوالله ان ازواج النبي ﷺ و ده ته سخت جوابونه ورکوي او ګاهي يوه د دوی د عليه الصلوة والسلام څخه مروره وي او د ورځي تر مابنامه پوري د عليه الصلوة والسلام سره خبري نه کوي، عمر رضي الله عنه وايي چي زه ددې خبري ډېر غمجن کړم، وقلت قد خابت من فعل ذالک وخسرت، عمر رضي الله عنه وايي فجمعت علي ثيابي کالي مي واغوسته فنزلت المدينة فدخلت على حفصة فقلت لها ای حفصة اتغاضب احدى کن النبي ﷺ اليوم الى الليل؟ قالت نعم، قلت قد خبت وخسرت افتاء سنين ان يغضب الله لغضب رسوله ﷺ فتهلکي (يعني في الاخرة لا تستکثری على رسول الله (د عليه الصلوة والسلام څخه ډېر شيان مه غواړه ولا تراجعه في شيئ او جواب مه ورکوه په هيڅ شي چي دی و غواړي، ولا تهجره يعني مخ مه ځني ګرځوه څه وخت چي خبري نه ورسره کوې، او زما څخه غواړه هر شی چي غواړې، ولا يغرنک (تا دي خطا نه باسي) ان کانت جارلک او ضاء منک واحب الى رسول الله ﷺ (که څه هم ستا همسايه يعني عائشه چي تر تا ښائسته هم ده او پر عليه الصلوة والسلام ګرانه هم ده) يعني و ښائستې محبوبې مالنې ته د سړي ډېر درد نه راځي لکه بلې مالنې ته چي نه ډېره ښائسته وي او نه محبوبه د مېړه وي، عمر رضي الله عنه وايي چي موږ به سره ويل چي د غسان قبيله زموږ د جنګ لپاره ځانونه اماده کوي د آسانو پر پښو نعلونه ولي، نو هغه زما ملګری انصاري چي پر خپل نوبت مدينې منورې ته تللی ؤ مابنام چي راغلی دروازه يې ډېر وټکول وقال اثمه هو عمر (عمر کور دی) ففزعت زد

دروازې د عـادت د خلاف ټکولو شخه وبېرېدم، زه چي راووتم ده راتـه وويـل: قد حدث اليوم امر عظيم، نن لوی کار پېښ سوی دی، ما ورته وويل اجاء غسان؟ قال لا بل هو اعظم من ذالک و اطول، طلق رسول اللهﷺ ازواجه، عمر وايي قد خابت حفصة وخسرت، زما دمخه لا دا خيال ؤ چي دا خبره به پيښېږي فجمعت علي ثيابي وصليت صلوة الفجر مع رسول اللهﷺ فدخل النبيﷺ مشربة (بالا خانې ته) له خلګو شخه يې ځان ګوښه کړی، ودخلت على حفصة فـاذا هي تبكى فقلت مـا يبكيک الم اکن حذرتک هذا، اطلقكن رسول اللهﷺ؟ دې راته وويل خبره نه يم، دی مبارک په مشربه کي ناست ؤ عمرؓ وايي فجئت الى المنبر النبوي فـاذا حولـه رهط يبكى بعضهم فجلست معهم قليلاً بيا مي سودا غالبه سوه فجئت المشربة التي فيها النبيﷺ فقلت لغلام له استأذن لعمر يعني زما لپاره اجازه وغواړه د ورتلو و عليه الصلوة والسلام ته، فدخل الغلام فكلم النبيﷺ يعني چي عمر اجازه د دخول غـواړي عليه الصلوة والسلام هيڅ نه ورته وويـل نو غـلام چي لـه مشربه شخه راووتی عمر ته يې وويل چي ما ستا د دخول ذكر عليه الصلوة والسلام ته وكړی هغه هيڅ نه وويل، عمرؓ وايي چي زه بيرته د هغو کسانو سره کښېنستم چي د منبر سره ناست وه او ژړل يې يو ګړی ناست بيا مي سودا سوه او هغه غـلام ته مي وويـل چي مـا تـه اجازه د دخول د عليه الصلوة والسلام شخه وغواړه، عمرؓ وايي غـلام بيرته راغلی او و يې ويل چي ما ستا نوم عليه الصلوة والسلام ته واخستی هيڅ يې نه وويل يعني لا يا نعم، بيا راغلم د منبر نبوي د خلګو سره کښېنستم، دريم وار بيا سودا را ولوېده او راغلم مريي ته مي وويل چي عليه الصلوة والسلام شخه اجازه د راتلو وغواړه مريی عليه الصلوة والسلام ته ورغلی او بيرته راغلی هغه د مخه خبر يې راته وکړه يعني ذكرتک لرسول اللهﷺ فصمت يعني عليه الصلوة والسلام هيڅ خبره راته ونه کړه يا لا يا نعم، بيرته چي زه را روان سوم مريي را ناري کړې چي راسه عليه الصلوة والسلام اجازه درته وکړه، عمر وايي زه چي دننه ورغلم عليه الصلوة والسلام پر يوه بوريا پروت ؤ چي د بوريا او ده تر مابين هيڅ شی هوار نه ؤ حتى د بوريا لرګيو ده ده مبارک په غوښو کي تغمې پيدا کړي وې، تکيه يې کړې وه پر يوه بالښت چي پوښ يې د خرمني ؤ او په مابين کي يې ليف وه يعني غمبک، فسلمت

عليه ثم قلت (يعني بعد السلام واجابتهﷺ) و انا قائم يا رسول الله اطلقت نسائک (يعني كما قال لعمرؓ رفيقه وشاع خبر الطلاق في الناس ايضًا) عليه الصلوة والسلام پورته راته وکتل (ولي عمرؓ ولاړ ؤ) فقال لا، فقلت الله اكبر (د خوشحاليه) وفي رواية بل آليت منهم شهرًا ثم قلت وانا قائم استانس (دده خوشحالي مي غوښته) لو ريتني وكنا معشر قريش نغلب النساء فلما قدمنا المدينة اذا هم (اى الانصار) قوم تغلبهم نسائهم كما مر تفصيلاً فتبسم رسول اللهﷺ ثم قلت يا رسول الله لو رئيتني و دخلت على حفصة فقلت لايغرنک جارتک هي اوضاء منک واحب الى رسول الله يريد عائشةؓ كما مر مع الترجمة، فتبسم رسول اللهﷺ تبسمة اخرٰى، عمرؓ وايي چي وروسته زه كښېنستم حين رئته تبسم، ما په خونه كي شاوخوا وكتل فوالله ما رئيت شيئًا يرد البصر (چي سترګي دي پر تكيه سي) غير د درو پوستكو څخه فقلت يا رسول الله ادع الله لامتک فليوسع الله عليهم (چي دوى ته فراخه رزق ورکړي) فان فارس والروم قد وسع عليهم واعطوا من الدنيا وهم لايعبدون الله، نو عليه الصلوة والسلام كښېنستى چي د مخه يې تكيه کړې وه كمامر، فقال او في هذا يا ابن الخطاب؟ (ته د دې خبري لپاره راغلى وې) ان اؤلئک اى فارس والروم قوم عجلت لهم طيباتهم في الحيوة الدنيا (يعني في الآخرة لهم النار ان لم يؤمنوا) فقلت يا رسول الله ماته بخښنه وکړه، فاعتزل النبيﷺ من اجل ذالک الحديث الذي افشته حفصة الى عائشة من تحريم مارية ونزل آية التخيير للناس (يعني كه يې طلاق غوښتى طلاق ورکړه او كه يې ستا سره د پخوا ډول بقاء غوښتل، او داسي عليه الصلوة والسلام ويلي وه ما انا بداخل عليهن شهرًا من شدة موجدة (له ډېر درد څخه) عليهن حين عاتبه الله يعني يا ايها النبي لم تحرم ما احل الله لک تبتغي مرضات ازواجک الى اخير الآية، نو چي نهه ويشت (۲۹) شپې تېري سوې دخل على عائشةؓ فبدء بها (يعني شروع د تخيير يې له دې څخه وکړى) عائشةؓ ورته وويل چي تا خو قسم اخستى ؤ چي په يوه مياشت كي به خپلو زوجاتو ته نه ورځم، نن خو د مياشتي نهه ويشت تاريخ دى چي ما ورځي او شپې شمېرلي، عليه الصلوة والسلام ورته وويل الشهر (يعني دغه مياشت د نهه ويشت ورځو ده) راوي وايي چي هغه مياشت (۲۹) ورځي وه.

درويش وايي: چي تر دې ځايه پوري مو د عمر رضی الله عنه قصه هم واوريده چي عليه الصلوة والسلام چيري دا د عزلت شپې او ورځي تيرولې، لكن مظهري په صفحه (۳۴۰) كي وايي اعتزل رسول الله صلى الله عليه وسلم نسائه وقعد في مشربة ام ابراهيم مارية رض حتى نزل آية التخيير او حواله يې البغوي ته كړې ده، زما تردد په دې كي دى چي ام ابراهيم مارية رض خو د عليه الصلوة والسلام مينځه وه مشربه يې كله درلوده، والله اعلم بالصواب، خير اجمالاً قصه خو دا ده تخيير يې له عائشې رض څخه شروع كړى هغې دى مختاره كړى، بيا ټولو ازواجو مطهراتو اقتداء په عائشې رض پسي وكړه، او تفصيل د تخيير ما روى البخاري عن عائشة رض قالت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اني ذاكر لك امرًا (زه تاته يوه خبره كوم) او ته يې په جواب كي تلوار مه كوه چي د پلار او مور سره مشوره ونه كړې، دا وايي چي دده مبارک غرض دا ؤ چي زما پلار او مور ما نه امر كوي په فراق د رسول الله صلى الله عليه وسلم، ثم قال ان الله قال يا ايها النبي قل لازواجك الى الخير الآيتين، قلت او فى هذا استأمر ابوى فاني اريد الله ورسوله والدار الآخرة اى ثوابها وروسته ټولو زوجاتو مطهراتو رضی الله عنهن په عائشة رضی الله عنها پسي اقتداء وكړه في قولها فاني اريد الله ورسوله والدار الآخرة، قال الحافظ ابن حجر رح في شرح البخاري يحتمل انيكون مجموع هذه الاشياء يعني قصة العسل عند زينب بنت جحش، وقصة مارية وافشاء حفصة السر، وقصة سوالهن الزيادة في النفقة كان سببًا لاعتزالهن وهذا هو الاوفق بمكارم اخلاقه صلى الله عليه وسلم وسعة صدره وكثرة صفحه اى عفه، نو دا اعتزال نه دى كړى عليه الصلوة والسلام حتى چي د ازواجو مطهراتو رض له خوا متكرر دا مذكوره افعال نه دي وجود ته راغلي، والله اعلم.

درويش وايي: چي قصه د زيادت دا وه چي روايت يې مسلم كړى دى عن جابر رض انه استأذن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم الدخول عليه فأذن له فدخل ثم جاء عمر رض فاستأذن له فاذن له فوجد رسول الله صلى الله عليه وسلم جالسًا وحوله نسائه واجمًا يعني ساكتًا ونسائه يطلبون الزيادة في النفقات، نو عمر رضی الله عنه د ځان سره داسي خبره وسنجول چي عليه الصلوة والسلام وخاندي، فقال عمر رض يا رسول الله لو رئيت كه تا ليدلي واى چي بنت خارجة چي د عمر رض كور والا چي زما څخه يې سوال د زيادة في النفقة وكړى زه ور ولاړ سوم تر ستوني مي ونيول خپه مي كړه، فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال هن (اى

الازواج المطهرات رض) حولي كما ترى تسألوني النفقة اى الزيادة فيها فقام ابوبكر رض الى عائشة رض تر غاړه يې ونيول خپه يې کړه، وقام عمر رض الى حفصه رض تر غاړه يې ونيول خپه يې کړه او عليه الصلوة والسلام پر خندل دواړو خپلو لونړو ته وويل لا تسألين رسول الله ﷺ ابدًا ما ليس عنده انتهى.

وَإِنْ تَظٰهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰهُ وَجِبْرِيْلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِيْنَ

د تثنيه ضمير راجع دى و عائشة رض او حفصة رض ته، او د عليه ضمير راجع دى و عليه الصلوة والسلام ته يعني که تاسي دوې يو د بلي سره کومک سئ پر ضد د عليه الصلوة والسلام يعني بما يسوء چي د عليه الصلوة والسلام خوا په بدېږي من افشاء السر وغيره او توبه ونه کاږئ (دا شرط دى جزاء يې محذوف ده، اى لا تظفرا عليه) برى پر عليه الصلوة والسلام نه سئ پيدا کولاى بدليل قوله تعالى "فان الله" دليل دى د محذوف جزاء "هو" ضمير فصل دى لپاره د تاكيد "مولاه" اى ناصره "وجبرئيل" رئيس الملائكة المقربين يعني جبرئيل هم معاون دى "وصالح المؤمنين" لفظ د صالح که څه هم مفرد دى مراد څني جنس دى ولذا عم بالاضافة الى الجمع، او بعض مفسرين وايي چي اصل صالحوا ؤ يعني په صيغه د جمع واو څني حذف سو لالتقاء الساكنين، والمراد ان المؤمنين اجمعين اتباعه واعوانه، الكلبي رح وايي چي مراد له المؤمنين څخه دا دى چي منافق نه وي، و روى عن ابن عباس و ابى بن كعب رض ان صالحوا المؤمنين ابوبكر و عمر رضي الله عنهما دي.

پوښتنه: يوازي خداى عزوجل خو په نصرت کي د عليه الصلوة والسلام کافي ؤ؟

ځواب: نعم لكن ذكر د جبرئيل ع وصالح المؤمنين والملائكة من جملة ما ينصره تعظيمًا لهؤلاء وخص جبرئيل ع من الملائكة تعظيمًا له.

وَالْمَلٰئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيْرٌ ﴿٤﴾

او ملائكي وروسته تر دغه (اى بعد نصرة الله عزوجل وجبرئيل وصالح المؤمنين) كومک کونکي دي مع كثرتهم.

سوال: لفظ د ظهير خو مفرد دى او لفظ د ملائكه جمع دى، فكيف الحمل؟

ځواب: البغوي رح وايي هذا من الواحد يؤدى معنى الجمع كما في قوله تعالى حسن اؤلئک رفيقًا.

عَسٰى رَبُّهٗۤ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُّبْدِلَهٗۤ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكُنَّ

كه چېري رسول الله (ﷺ) تاسي ته طلاق در كړي (يعني ټولو ته) نو عجبه نه ده چي خدایؒ ده ته مايني ور كړي چي خيروي تر تاسي.

پوه سه: چي ان طلقكن شرط معترض دی په مابين كي د اسم د عسٰى چي ربه او خبر د عسٰى چي ان يبدله دی، و جواب الشرط محذوف ای فلا بأس به، البغويؒ وايي هذا اخبار عن القدرة فلا يرد چي ځوک د ښځو به خيروي تر عائشهؓ.

فائده: "ازواجًا" چي يې وويل او سره ددې چي خطاب خو د حفصه او عائشه سره دی تغليبًا، او يا على تعميم الخطاب.

مُسْلِمٰتٍ مُّؤْمِنٰتٍ قٰنِتٰتٍ تٰٓئِبٰتٍ عٰبِدٰتٍ سٰٓئِحٰتٍ ثَيِّبٰتٍ وَّاَبْكَارًا ۝

"مسلمات" باللسان "مؤمنات" بالقلب فلا يلزم التكرار "قانتات" يا مصليات يا داعيات يا موظبات على الطاعة "تائبات" ای عن الذنوب او راجعات الى الله تعالى او الى رسول الله ﷺ "عابدات" عبادت كونكي د خدایؒ به وي يا مدللات لامر الرسول ﷺ "سائحات" ای صائمات كما قال ابن عباس و ابو هريرة و ابن جبير و قتادة ﷺ و الضحاک و الحسن و زيد بن اسلم و ابنه عبد الرحمن عليهم السلام وروى عن النبي ﷺ، وفي الحديث الصحيح سياحة امتي الصوم، قال الفراء اللغويؒ و سمى الصائم سائحًا لان السائح لا زاد معه و انما يأكل من حيث وجد الطعام و كذالک الصائم لا يأكل الا وقت الافطار، وعن زيد بن اسلم وهمان مهاجرات وقال ابن زيد ليس في الاسلام سياحة (ای المفروضة) الا الهجرة فلا يرد على الحصر ان السياحات الجائزة كثيرة او المندوبة ايضًا كثيرة فتدبر فيه "ثيبات و ابكارًا" كنډياني چي مېړه يې مړوي مثلاً او ابكارًا يعني پېغلي.

فائده: په مابين كي ددې دوو صفتو يې واو راوړی لتنافيها كما هو ظاهر.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قُوْۤا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيْكُمْ نَارًا وَّقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

ای هغه كسانو چي ايمان يې راوړی دی وساتئ خپل ځانونه او خپل اولادونه يا مايني وغيرها (بالتعليم والتأديب والامر بالمعروف والنهي عن المنكر) له اور څخه يعني په ورځ د قيامت باداء الواجبات بالمعنى الاعم وترک المعاصي

"وقودها" صفت دی د نارًا، یعني هسي اوور چي بلیږي په انسانانو (ای الکفار) او په ډبرو، لکه چي بلیږي اور د دنیا په لرګو سره، وفیه تنبیه علی شدة تلک النار.

عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ

صفت ثاني دی د اوور، یعني مسلطه وي پر دغه اوور ملکي (چي خزنة جهنم يې بولي) چي سخت مزاجه وي پر اهل النار یعني زړه يې نه پر سوځي "شداد" ډېر قوت لرونکي دي حتی چي یوه ملکه ددوی په یوه دفعه اوویا زره کافران اوور ته غورځوي چي په نامه د زبانیه شهرت لري.

لَّا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۝٦

دوی نافرماني نه کوي له امر څخه د خدای، یعني هر امر چي دوی ته وسي هغه دوی پر ځای کوي "ویفعلون ما یأمرون" یعني امتناع عن قبول امر الله نه کوي بلکې يؤدون.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ ۖ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝٧

ای هغه کسانو چي په دنیا کي يې کفر کاوه عذر به نه وایاست ننه ورځ یعني د قیامت، ولي د عذر وخت په دنیا کي ؤ او هغه تاسي په کفر کي تېره کړه، نن ورځ تاسي ته جزاء درکول کیږي په هغه شي سره چي تاسي يې عمل کاوه (کلمه د ما موصوله ده عائد يې محذوف دی ای شیئ تعملونه) دا خبره دوی ته هغه کول کیږي چي دوی دوږخ ته داخل کړه سي.

پوښتنه: دوی نو څه عذر وايي؟

ځواب: یا دا وايي یا ربنا ماکنا مشرکین، چي عذر انکار دی یا دا وايي ربنا ابصرنا وسمعنا فارجعنا یعني الی الدنیا نعمل صالحًا چي دا عذر مهلت دی او رجوع و دنیا ته ده.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوٓا إِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا

ای هغه کسانو چي ایمان يې راوړی توبه وکاږئ خدای ته له ټولو معاصیو څخه "توبة نصوحًا" یعني خالصًا من صمیم القلب والنصح فکر کول په قول او فعل کي چي په هغه کي ستاسي خیر وي، والنصح جاء بمعنی الاخلاص یعني چي خالي وي

له رياء او سمعه څخه، البغوي وايي قال عمر و ابی معاذ التوبة النصوح ان يتوب عن الذنب ثم لايعود كما لا يعود اللبن الى الضرع، شيدې وغولانځې ته.

درويش وايي: چې جامع تعريف د توبة النصوح ما نقل عن علي چې بيضاوي رانقل کړی دی چې د علي څخه چا سوال د توبة النصوح په باره کي وکړی ده وويل يجمعها ستة اشياء (۱) على الماضي من الذنوب الندم (۲) د فرضي عبادات متروکه ؤ اعاده (۳) ورد المظالم مثلاً د چا څخه په غصب روپۍ يا بل شی اخستل وي (۴) واستحلال الخصوم مثلاً که يې چا ته ښکنځل کړي وه يا يې وهلی ؤ عفوه به ځني غواړي (۵) قصد محكم کول چې بد کار به بيا زه نه کوم (۶) پر طاعاتو د خدای عزوجل ملازمت کوي لکه چې پر معاصيو يې کاوه، او نورو مفسرينو يې بعض د دغو خصالو تفسير کړی دی کالبغوي والقرطبي والكلبي والحسن رحمهم الله وفيما ذكرنا كفاية.

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ

ښايي چې رب ستاسي وبخښي ګنهونه تاسي ته ګنهونه ستاسي او تاسي داخل کړئ جنتو ته چې بهېږي لاندي تر درختو د هغو الانهار، شراب، اوبه، شيدې او عسل.

فائده: خدای عزوجل لفظ د طمع چې عسٰى ذکر کړی اشارة الى ان كفران السيئات وغيرها تفضل من الله عزوجل والتوبة غير موجبة لهذه الامور، اذ لايجب على الله شيئ، والاشارة الى ان العبد لابد انيكون ابداً بين الخوف والرجاء، اخرج ابو نعيم عن علي قال قال رسول الله ﷺ چې خدای پاک وحي وکړې ويوه نبي ته د انبياؤ د بني اسرائيلو، قل لاهل طاعتي من امتک ان لا يتكلوا چې دوی دي تکيه نه کوي پر اعمال حسنه ؤ خپل ولي چې زه نه دروم عبداً من عبادي لحساب يوم القيامة الا ان شئت ان اعذبه عذبته، يعني حساب به بالاستيعاب ده د طاعاتو او خپل د نعمتو چې وده ته مي ورکړي وه، نو دده طاعت خلاص سي او زما نعمتونه به ډېر پاته وي نو پر هغو به عذاب ورکړم لان الله عزوجل ليس بظلام للعبيد، وقل لاهل معصيتي من امتک نا اميد کېږئ مه له رحمت څخه زما فاني اغفر الذنوب العظيمة ولا ابالي، ولنعم ماقيل في الفارسية به بها نمی بخشد و ببهانه می بخشد وفي

الباب احاديث كثيرة قصيرة و طويلة چي ساحه د تفسير ايوبي يې نسي ځايولای.

يَوْمَ لَا يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِىَّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ

هغه ورځ چي خدای نه ذليلوي النبي (ﷺ) او هغه مسلمانان چي د ده سره ملګري دي "يوم" ظرف دی د "ويدخلنكم" او "والذين آه" عطف دی على النبي، خزي د نبي ﷺ او خجالت دده دا دی چي شفاعت دده په باره کي د عاصيانو د امت دده رد کړي ..... بيت:

عطای شفاعت چنان دهند ..... که امت تمامی ز دوزخ رهند

درويش وايي: ....بضاعت نياوردم الا اميد ..... خدايا زعفوم مكن نا اميد

نُوْرُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ

دا علت دی د "لايخزی الله آه" د دوی، نور د دوی يعني پر پل صراط روان وي د مخ دخوا او پر راسته لاس د دوی، بعض مفسرين وايي چي والذين مبتداء ده او نورهم مبتداء ثاني ده او يسعى خبر د مبتداء ثاني دی او ټوله جمله خبر د "والذين" ده.

يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا ۚ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ۸

دوی وايي "يقولون" جمله مستأنفه ده يا خبر بعد الخبر د موصول دی، دوی دا خبره هغه وخت کوي چي د منافقينو نور مړ سي او په توره تاريکه کي پر پل صراط د غم په درياب کي غرق وي "ربنا اتمم لنا نورنا" ای زموږ بادار زموږ نور تام وګرځوه زموږ لپاره او موږ ته بخښنه وکړې د تقصيراتو زموږ په تحقيق ته يا ربنا پر هر شي قادر يې، ای مطلقًا.

پوه سه: چي دا علت دی د اتمام د نور لتفاوت انوارهم على تفاوت اعمالهم نو وی د دغه تفاوت د نور دفع غواړي تفضلاً.

يٰٓاَيُّهَا النَّبِىُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ

ای نبي جهاد وکړه د کفارو سره (بالسيف والحجة) او د منافقانو سره په رد او رسوايي سره که يې نفاق ښکاره سو، او پر دوی درشت او غليظي او سختي کوه او رحم مه باندي کوه.

وَمَأْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٩﴾

او ځای د دوی جهنم دی (ضمیر د هم راجع دی و کفارو او منافقینو دواړو ډلو ته) بد ځای دی د ورتګ والمخصوص بالذم محذوف ای النار.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوْحٍ وَّامْرَاَتَ لُوْطٍ ۖ

او بیان کړی دی الله مثال د کافرانو لپاره (ای لحال الکفار یوم القیامة) زوجه د نوح عليه السلام (چي نوم يې واحلة او کافره وه) او زوجه د لوط عليه السلام چي هغه هم کافره وه چي نوم يې واهلة ؤ.

پوهسه: چي امرئة نوح او امرئة لوط یا دوړه بدل دی بحذف المضاف ای مثل امرئة نوح وامرئة لوط وکذا في امرئة فرعون.

فائده: خدای عزوجل حال د کفارو بیانوي یوم القیامة چي دوی ته به دوږخ په سبب د کفر د دوی او دوی ته فائده نه کوي قرابت د انبياء حتی ابو طالب او نورو قریشو ته چي پر کفر مړه سوه قرابت بینهم وبین النبي ﷺ في خلاصهم من عذاب النار کما لم ینفع المرتبتین المذکورتین ووصلتها د دوو نبیانو بالزوجیة.

كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتٰهُمَا

" چي دي دوو پيوند د زوجيت درلودی د دوو بندګانو يعني نوح ؑ و لوط ؑ "من عبادنا صالحين" مراد د دي عبارت تعظیم د نوح او لوط ؑ دی، مدح د دوی يې وکړه، ولي کمال د صلاح په عصمت سره د من المعاصي التي درجة النبوة.

"فخانتاهما" دي دوو ښځو خیانت وکړی د دي دوو نبیانو سره بالکفر والنفاق، قال ابن عباس رضي الله عنه چي زنی د نبي ماينې نه ده کړې نو خیانت د دوی دا ؤ چي پر غیر د دین د نوح او لوط وې نفاقًا چي امرئة نوح به خلګو ته ویل چي زما مېړه لیونی دی چي چا به ایمان پر نوح راوړی دې به کافران په خبر کړه، او امرئة لوط قوم ته چي عادت يې لواطت ؤ که د شپې د لوط ؑ کره به مېلمانه راغله دې به خپل کور اور بل کړی قوم به يې پوه سو چي د لوط کره ننه شپه مېلمانه راغلي دي، او که به د ورځي مېلمانه راغله دې به په کور کي دود جوړ کړی په هر حال قوم يې په مېلمنو خبر اوه د لواطت لپاره، الکلبي ؒ وايي چي دا دوې ښځي منافقاني وې او اظهار د ايمان يې کاوه.

فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَّقِيْلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدّٰخِلِيْنَ ﴿۱۰﴾

نو دي دوو نبيانو دفع نه کړی عذاب د خدای "عنهما" د ددې دوو ښځو څخه "شيئًا" ای شيئًا من الافناء، نو شيئًا يا مفعول مطلق دی من غير لفظ الفعل او يا مفعول به دی، نو وويل سول دغو دوو ښځو ته (عند موتهما او يا يوم القيامة) داخل سئ و اور ته سره د داخلينو ای سائر الداخلين من الکفرة چي هغو به پيوند د قرابت نه درلودی د انبياؤ سره.

پوه سه: چي په دې ايت سره خدای عزوجل قطع کړه طمع د کافرانو بايمان غيرهم من کانوا حتی الانبياء عليهم السلام.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَ ۘ

او بيانوي خدای مثال د هغو کسانو چي ايمان يې راوړی وي زوجه د فرعون چي آسية بنت مزاحمؤ فانها کانت تحت عدو الله فرعون ولم يضرها کفره.

تاريخ صحيح وايي: چي موسٰی عليه السلام چي پر ساحرانو د فرعون غالب سو نو امرئة فرعون ايمان راوړی، فرعون الجبار چي ددې په اسلام خبر سو د دوبي و لمر ته به يې پرې ايستل چي خلگ به ځني ولاړه ملکو به سايه پر وکړه چي د لمر په تودوخي دا هيڅ نه پوهيدله.

اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِيْ عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

"اذ قالت" ظرف دی متعلق په کائن پوري چي هغه صفت دی لمثل امرئة فرعون والتقدير مثل امرئة فرعون کائن وقت قولها "رب ابن عندک" ای ربه جوړ کړې هغه ځای چي تا ته منظور وي.

درويش وايي: فلا حاجة الی ما قال المظهري عندية لا کيف لها فانه تعالی منزه من المکان.

درويش وايي: چي مظهري دا ايت د متشابهاتو څخه بولي ضرورت و دې ته څه دی علی ما ترجمنا الآية فافهم "بيتًا في الجنة" مظهري وايي چي دې ته خدای کشف کړی ددې ځای په جنت کي چي دې هم وليدی.

درويش وايي: چي عنديت بلا کيف ته ضرورت ؤ چي دې په جنت کي خپل خونه وليده.

وَنَجِّنِي مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّٰلِمِينَ ﴿١١﴾

او ماته نجات راكړه له فرعون څخه او دده له عمل څخه (تعني تعذيبه اياى على الاسلام ، وقال مقاتل ؒ ارادت بعمله اجبارها على الشرك وقال ابو صالح عن ابن عباس ؓ ارادت جماعه معها نو فرعون چي به اراده وكړه ددې سره د جماعو آلة الجماع به يې مړاوى سو يعني انتشار به يې پرېښو) او ماته نجات راكړې د هغه قوم څخه چي پر خپل ځان ظلم كوي بالكفر والمعاصي، په قصه كي داسي هم راغلي دي چي فرعون يوه لويه ډبره راواخسته چي ددې پر جسد يې وغورځوي، دې چي خپل ځاى په جنت كي وليدى روح يې قبض سو د فرعون ډبره پر جسد بلا روح ددې واقع سوه ولم تجد المأ، او ابن كيسان ؒ وايي رفع الله امرئة فرعون الى الجنة فهي تأكل من ثمار الجنة وتشرب من مياه الجنة والله اعلم.

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَٰنَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا

او مريم بنت عمران (عطف على امرئة فرعون) چي دې ساتلى ؤ خپل ځان د رجالو څخه (يعني مېړه يې نه درلودى) "فنفخنا فيه" اى نفخ جبرئيل ؑ بامرنا په ګرېوان كي د قميص ددې نفخًا واصلاً الى فرجها فحملت بعيسى ؑ ضمير فيه راجع الى الفرج.

فائده: ولما كان النفخ بامر الله تعالى وان كان ظاهرًا من جبرئيل اسند الله تعالى النفخ الى نفسه او لان افعال العباد مخلوقة لله تعالى "من روحنا" اى روحًا خلقناه بلا توسط زوج.

فائده: كلمه د من زائدة في الاثبات عند الاخفش وهو الظاهر وعند سيبوية كلمة من للتبعيض.

وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَٰتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَٰنِتِينَ ﴿١٢﴾

او دې تصديق درلودى په كلمات سره د رب ددې (يعني بما اوحى الى الانبياء والمراد شرائع الله تعالى)

پوه سه: چي ابو عمر او حفص ؒ "كتبه" په صيغه د جمع وايي كما في المصاحف المطبوعة، نو مراد ځني ټوله كتب منزله دي فهو كعطف التفسير

بکلمات ربها، او باقي قراءيې په صيغه د افراد يعني کتابه وايي، والمراد به ما کتب في اللوح المحفوظ يا جنس الکتب المنزلة "وکانت من القانتين" يعني له جمله ښځه مواظبين على الطاعات.

پوښتنه: دا خو ښځه وه نو جمع خو يې قانتات ده نو جمع مذکر يې د څه حکمت لپاره راوړه؟

ځواب: يا لپاره د تغليب د جمع مذکر راوړه يا لپاره د تنبيه پر دې چي که دا ښځه وه لکن په عبادت کي تر رجال کاملانو کمه نه وه، وعن ابى موسىٰ قال قال رسول اللهﷺ کمل من الرجال کثير.

درويش وايي: چي مراد د کمال مطلق کمال دی لا کمال النبوة خاصة و الا يلزم النبوة في النساء في قوله ولم يکمل من النساء الا اسية امرئة فرعون و مريم بنت عمران، و ان فضل عائشة على النساء کفضل الثريد (ښوروا) على سائر الطعام، رواه الشيخان اى البخاري و مسلم في الصحيحين والترمذي وابن ماجه وابو نعيم.

او الثعلبي او ابو نعيم په حلية کي داسي روايت کړی دی کمل من الرجال کثير ولم يکمل من النساء الا اربع:

(۱) آسية بن مزاحم امرئة فرعون.
(۲) مريم بنت عمران.
(۳) خديجة بنت خويلد.
(۴) و فاطمة بنت محمدﷺ.

درويش وايي: چي مظهري ويلي دي چي مراد له کمال څخه البلوغ الى کمالات النبوة فما فوقها انتهى، دا خبره دده عقل او نقل دواړه ردوي کما لايخفٰى فکيف صدر منه مع انه تابع للسنة النبوية شايد په دې خبره کي به ده د چا متابعت کړی وي، وروى عن ام سلمة ان رسول اللهﷺ دعا فاطمة في مرضه التي مات فيه، نو يوه پټه خبره يې ورته وکړه چي فاطمه وژړل، بيا يې پټه خبره ورته وکړه فاطمه وخندل، فلما توفى رسول اللهﷺ ام سلمة وايي چي ما سبب د ژړا او وروسته د خندا وپوښتى فاطمه راته وويل چي عليه الصلوة والسلام راته وويل

چي زه له دې مرضه څخه مرم، نو ما وژړل، وروسته یې راته وویل چي انت سیدة النساء اهل الجنة الا مریم بنت عمران فضحکت نو ما وخندل.

درویش وايي: چي هغه ښځي چي په حدیثو کي تاسي واورېدلې هغه خو تر تولو نساؤ افضلي دي بلا ریب، او د دوی تر منځ د فضیلت علم و خدای ته وسپاري عقل په دې لار کي ځای نه لري.

درویش وايي: چي بحمد الله وحسن توفیقه تفسیر د (۲۸) جزء یعني قد سمع الله د دوشنبې په ورځ د ماپښین په وخت کي چي د جمادي الاول اخیري نېټه وه سنه (۱۴۳۳ هجري قمري) پای ته ورسېدی ...... بیت:

د فقیر زړه ورځ په ورځ خوشحاله کېږي .... چي تفسیر یې و اخیر ته نژدې کېږي
دا تفسیر زما د عمر سرمایه ده .... نقود څه کوم و بل ته به پاتېږي

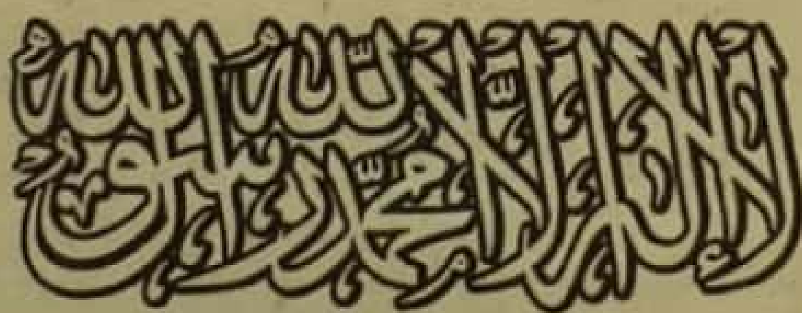
سعدي شیرازي قدس سره چه خوش گفته:

تو با خود ببر توشهٔ خویشتن .... که شفقت نیاید ز فرزند و زن

هغه ورځ به زما د خوشحالۍ وي .... چي تفسیر پر والناس باندي دربېږي
تفسیر د کلام الله لکه باران دی .... په دې باران سره د زړه مځکه اوبېږي

روز محشر که آید تصویر جانان دربغل
من نیز حاضر میشوم تفسیر قرآن دربغل

الحمد لله الذي وفقني لتفسیر (۲۸) من اجزاء القرآن الکریم والصلوة والسلام علی رسوله الکریم وعلی آله وصحبه اجمین.

د تفسیر ایوبي د مضامینو فهرست

تفسیر ایوبي حنفي۱۷ ټوک

د نصیراحمد احمدي لـخوا

سکین او pdf سـو.

تاریخ. ۱۳۹۹-۴-۲۲

واتساپ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعــا پــه هیله احـمـدي!